

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

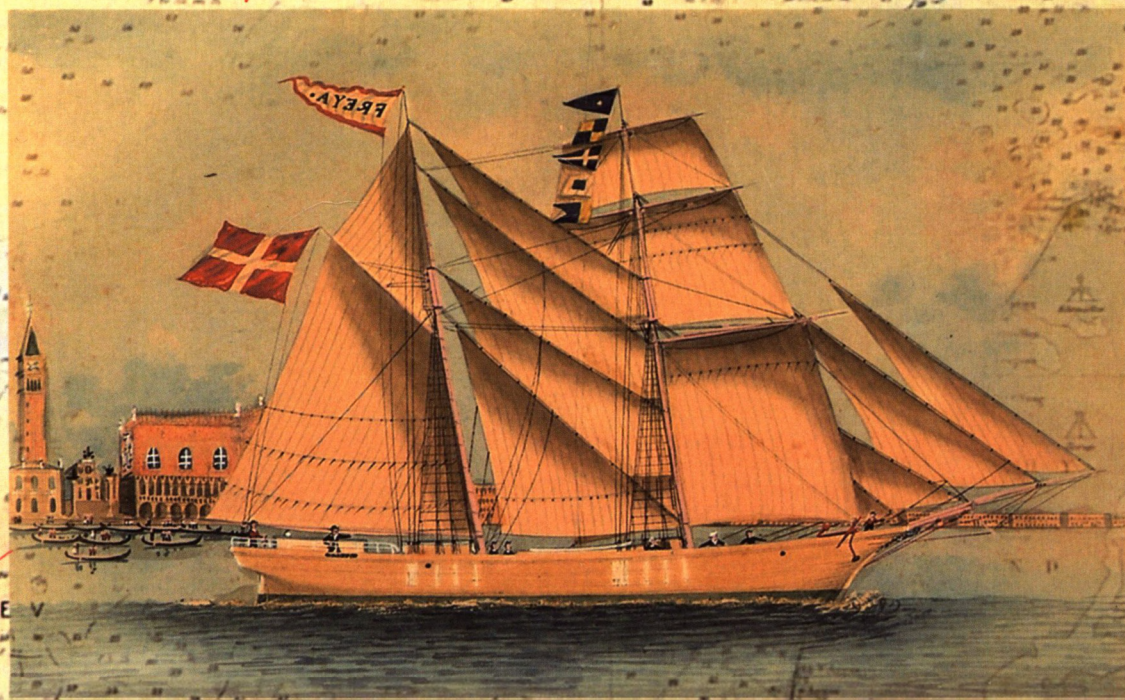
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK ÅRBOG 2007

THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG VESTER HANHERRED

2007

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

Redaktion:

Jytte Nielsen

Svend Sørensen

Kristian Visby

Flemming Skipper

Omslag:

Skonnerten Freja af Thisted i Venedig Havn,
Museet for Thy og Vester Hanherred. THY 4410x1

Årbogens adresse:

Redaktion:

Grurupvej 3B, 7760 Hurup

Tlf. 97 95 14 65

visby.hurup@mail.tele.dk

Ekspedition:

P. L. Haldsvej 60, 7700 Thisted

Tlf.: 97 92 25 18, e-mail: nielseriksen@mail.dk

ISBN 978-87-87382-15-1

WADMANN GRAFISK AS

2007

Indholdsfortegnelse

Egil Steffensen: Hjemstavn og univers	s. 7
Flemming Skipper: Billet til fremtiden	s. 19
Benny Boysen: Limfjordsskibe på lærred og pap	s. 21
Bent Rolighed: Historien om en US Carabin	s. 31
Henry Johansen: Opvækst i Hjørdemål	s. 35
Bjarne Gade Johansen: Hartkornsansættelse og levevilkår	s. 51
Trine Gjesing Antvor: Udviklingen i antallet af gårde 1568-1682	s. 63
Aksel Kristensen: Fire økser fra yngre stenalder	s. 75
Ingvar Jakobsen: Andreas Ravn	s. 77
Johan Thastum: Erindringsglimt fra 30 år i Thy	s. 83
Flemming Skipper: Thy i litteraturens vold	s. 95
Karl A. F. Nielsen: Da tyskerne blev snydt	s. 119
Johannes Hornstrup: Erindringer fra Kallerup	s. 121
Anne-Louise Haack Olsen, Charlotte Boje H. Andersen og Jens-Henrik Bech: Fra museets arkæologiske arbejdsmark	s. 131
Mie Buus: Jagt ved Limfjorden i perioden 1930-50	s. 139
Frede Rødbro: Træk af sognefogedens historie	s. 145
Charlotte Boje Hilligsø Andersen: Tvorup Skovhus	s. 155
Anne Frandsen: Lokalhistorisk litteratur 2006-2007 – et udvalg	s. 169
Kristian Visby: Formandsberetning 2006-2007	s. 172
Fra bestyrelsen	s. 175
Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred	s. 179
Forfatterfortegnelse	s. 180

Hjemstavn og univers

– et erindringsessay

af Eigil Steffensen

I dette erindringsessay møder læserne en dreng og senere ung mand, som allerede i barndommen brød med sin indremissionske baggrund og som oplevede landbrugskrisen i 1930'erne, hvor familien måtte gå fra gården. Det er også historien om, hvordan gode evner og stor flid – godt hjulpet af et par vågne og forstående lærere – kunne føre en dreng fra et fattigt landbomiljø frem til præliminæreksamen og studentereksamen, efterfulgt af en akademisk karriere.

Hvis man trækker en lige linje fra Hurup til Vestervig og stiller sig på midten med ansigtet mod nord, kan man få fuldt overblik over en lokalitet, der på et nogenlunde detaljeret vejkort er markeret med benævnelsen Adbøl. Det er hverken en by eller en flække, men en ansamling af ensartede husmandsbrug, opført i røde sten og med statstilskud på udstykningslodder fra herregården Bubbøl.

Lidt i udkanten af dette snart hundredårige fællesskab lå engang en ældre, hvidkalket ejendom, tækket med rimeligt pæne pandeplader, uden mølle eller andre finurligheder, kort sagt et krumt sted. Her i denne ejendom slog mine forældre sig ned i året 1925, halvandet år før

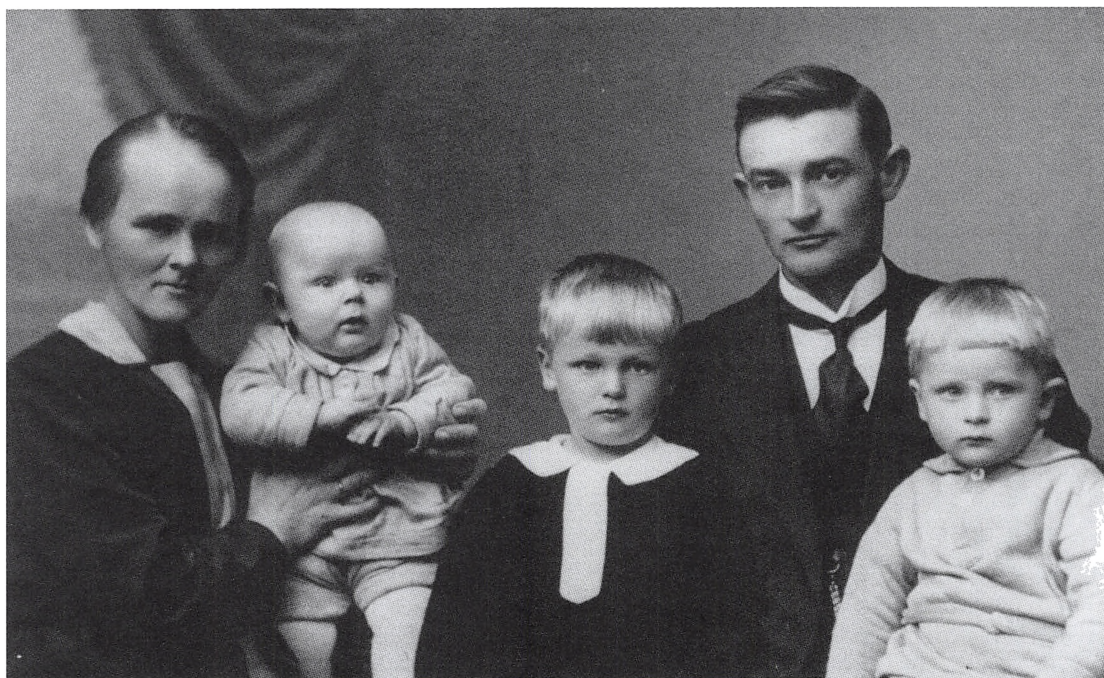
jeg blev født. Min far var praktisk landmand, søn af en landmand og postomdeler. Min far kunne fortælle, at hans farfar havde gået i skole et sted ude i Vesterhavet, men hvor langt ude det var, vidste han ikke. Hans kundskaber lå i praktikken, som forholdene var for husmænd og jævne landbrugere på den tid. Min mor var ud af en gårdmands- og håndværkerfamilie. Hendes far var murermester og især kendt for at have tegnet og bygget tårnet på Helligsø kirke. Min mormor stammede fra gården Grim Nørgård, som havde været i slægtens eje i mere end 300 år.

Indre Mission og rudekverter

Min barndom var nøjsom og navnlig præget af to ting, som jeg fik et besværligt forhold til: Indre Mission og rudekverter. Det første forbandt jeg mest med min mor, det andet mest med min far. De var inderligt missionske begge to, men de var temmelig forskellige naturer. Min far havde et lyst sind og en rig fantasi. Han tvivlede aldrig på, at troen ikke blot kan flytte bjerge, men også løse praktiske problemer med at få hverdagens stumpe ender til at nå sammen. I en gammel, udtjent cigarkasse med manna-korn fandt han altid et, der passede til lejligheden. Han tog bibelens ord helt bogstaveligt

Senere foto af det »krumme sted« i Adbøl, hvor familien Steffensen boede fra 1925 til 1937.

Jenny og Alfred Steffensen med børnene Gerhardt, Eigil og Jens Christian ca. 1931.

i det daglige, og på søn- og helligdage var det ham en oprigtig glæde at få os samlet omkring spisebordet for at høre en af missionshøvdinden Vilhelm Becks lange, alvorligt formanende prædikener. De kunne være snørklede som de sindrigt krøllede bogstaver, de var skrevet med. Det tog for det meste min far en times tid at bane sig vej gennem dette gotiske vildnis, så det var først efterhånden, som vi blev ældre, at vi rigtigt forstod budskabets alvor. Men allerhelst lagde han røst til forjættelsen om, at de frelste i paradiset engang skulle vandre på gader belagte med guld, når ikke de sad og vederkvægede sig i cedertræernes skygger.

Min mor havde et mere bekymret sind. Hendes gud var strengere, og hvis vi gjorde noget, der var forkert, ville han skrive det op i sin store, sorte bog. Han så alt, hvad vi lavede, både af godt og ondt, og hvis ikke vi huskede at bede om tilgivelse, kunne vi gå fortabt. Hvad det kunne indebære, var så forfærdeligt, at jeg blev

fuldstændig oprørt. Men jeg blev også trodsig og begyndte tidligt at rejse utilbørlig tvivl om hendes ord. Skulle det virkelig være sandt, at der sad en fremmed mand med vågende øjne og et langt hvidt skæg oppe i skyerne et sted, og hvor skulle det sted egentlig være? Min mor blev ganske fortvivlet over den slags snak og henviste til de fine billeder i den blå børnebibel, de havde foræret mig, da jeg skulle i skole. Alene tanken om, at jeg kunne blive straffet med Helvedes flammer i evig tid af nogen, jeg aldrig havde set, kunne få mig til at protestere så ihærdigt og så længe, at det endte med at hun gav sig til at græde. Det skar mig i hjertet, men det fik ikke hjælp.

Ingen skat i gravhøjen

Jeg ved endnu den dag i dag ikke, hvad det egentlig var, der på samme tid gjorde mig så hudløs og hård, når jeg med mit instinkt mere

end med min forstand reagerede voldsomt, så snart jeg blot anede, at noget ikke gik retfærdigt til. Måske var der alligevel en hemmelig sammenhæng mellem min mors skyldtyngede gudsforståelse og hendes skræk for de aflange hvide rudekiverter, som kom med visse mellemrum, efterhånden som krisen ude i verden bankede stadig hårdere på vores egen dør. Brevene, der rykkede for forfalden skyld, endte altid med, at der stod Ærbødigst, og det brød jeg mig ikke om. Det lød underligt, at de var så ærbødige, når de skrev den slags breve. Jeg forstod heller ikke helt, hvorfor min far altid var den skyldige, når tiderne var onde, og der også var mange andre gudfrygtige folk, der måtte gå fra hus og hjem. Da det var ved at gå rigtig galt, og hestene som de sidste var hentet, gav jeg mig i en slags panik til at grave i en høj, der lå på vores mark. Der kunne jo ligge en skat. Der var andre høje, hvor der var sat en sten med bogstaver på. FM stod der højt og tydeligt, og det betød, at det var et fredet minde. Sådant en sten stod der ikke på vores høj, men den kunne jo være fjernet. Det hændte, at folk pløjede for tæt, så højen blev skamferet. Jeg håbede så inderligt at finde noget, der var meget værd, at jeg ligefrem ønskede, jeg kunne tro på en gud, der var god. Men der kom ingen skat til syne, ikke engang et rustent sværd, og da stalden var tom, måtte vi drage af sted fra hus og hjem.

Flytning til Vestervig

Året var 1936, og der skete så meget, som ikke var til at forstå. Der havde stået i avisen, at der kunne blive krig. På en måde var den allerede begyndt. Italienerne kastede bomber ud fra flyvemaskiner et sted nede i Afrika, hvor selv uskyldige børn blev slået ihjel. Det havde jeg selv set i avisen, så da jeg en dag hørte en rigtig flyvemaskine, sprang jeg ud på gårdspladsen. Sådant en havde jeg aldrig set før, og hvad kunne den finde på? Den slæbte en lang hale af bog-

staver efter sig. Der stod PERSIL, og min far forklarede mig, at det bare var en annonce for noget nyt vaskepulver, så jeg behøvede ikke at være bange. Men der var alligevel en underlig uro på vej, både i luften og i vore beklemt sind.

Det blev ingen lang rejse med vores skrumpende flyttevogn. Vi skulle bare til Vestervig, der lå kun nogle få kilometer nærmere ud mod havet. Der havde jeg været før engang, da jeg havde fundet en fin gammel flintøkse på vores mark, eller rettere sagt på en mark lige ved siden af vores. Den tilhørte fra gammel tid Vestervig Kloster, men de kom kun sjældent og blot for at se til nogle kreaturer, som de havde gående der hver sommer. Doktor Toft købte øksen for en krone, og den beholdt jeg. Nu skulle vi så bo i en rigtig by med asfalt på gader og veje. Min far havde fundet et halvt, hvidt hus, som lå i den vestlige ende af byen lige ved sygehuset, som også var helt hvidt. Det så vældig lyst ud. Vi flyttede ind i den tomme ende af huset, som havde gavl direkte mod sygehuset. Det var meget praktisk, for det varede ikke så længe, før min mor fik en af sine ture med lungerne. Så kunne vi smutte igennem et hul, vi havde lavet i hækken lige hen til det vindue, hvor hun lå.

Det var sommer, og min far var så heldig at få arbejde ved vandbygningsvæsenet ude på

Senere foto af det halve hus i Vestervig, som var familiens hjem i nogle måneder i 1937.

Agger Tange. Det lød godt, og han mente også, det kunne give mere end landbruget. Den første dag, hvor han var derude, var jeg spændt på, hvad han havde at fortælle, når han kom hjem. Måske kunne der blive noget tilovers til os børn, nu hvor vi havde så mange butikker at se på. Han sagde ikke så meget, men det var gået godt. Han var kommet i et sjak, der kørte sand i trillebør op på toppen af tangen. De andre var vant til sliddet, men farten undrede ham. På vej hjem om aftenen var han kommet til at cykle ved siden af en af de andre, som lidt nølende havde røbet, at det var fordi min far havde meldt sig ind i den blå, kristelige fagforening og ikke i den røde, socialdemokratiske ligesom de andre. Min mor var kommet hjem i mellemtiden, og hun fik snart øje på, at min far havde svært ved at holde på skeen, da han skulle spise. Han havde store vabler i hænderne, og hun smurte salve på og lagde forbindelse, så

godt hun kunne. Jeg havde aldrig set så store vabler i virkeligheden, kun på billedet af Jesus på korset i min blå børnebibel. Næste dag var det heldigvis søndag og kirkegang. Siden blev tempoet med trillebørene sat noget ned. Der var vel også grænser for, hvor meget de andre orkede at knokle, når der alligevel ikke kom noget ud af det. Men min far var en uforbederlig bonde og hellig og usolidarisk, det fik han at vide én gang for alle. Arbejdet fik han lov at beholde, og den sommer fik jeg en cykel.

Nye flytninger – nye skoler

Vestervig var vores første stop, men det blev ikke det sidste. Den store krise, som alle havde snakket så længe om, var ved at være overstået, men det var alligevel ikke så enkelt for en bonde med efterslæb i tegnebogen at finde en varig beskæftigelse, der kunne sikre eksistensen for

Helligsø Skole ca. 1938. Forfatteren ses som nr. 2 fra højre i bageste række.

en familie på efterhånden otte personer. Det blev til flytninger den ene gang efter den anden. Min far var heldig med at finde huse, hvor den ene halvdel stod tom. Men mange huse, hele eller halve, erstattede ikke et hjem. Jeg følte mig usikker, hver gang vi skulle begynde et nyt sted, måske mere end mine søskende, der alle sammen var yngre. Jeg ligefrem hadede at begynde på en ny skole. Det var ikke blot de andre elever, jeg var ny og fremmed for, men også de bøger, der blev brugt, var ofte nogle helt andre, end dem jeg kendte, lige bortset fra Luthers lille katekismus, som jeg i forvejen kendte ud og ind. Jeg blev tidligt klar over, at jeg var en elev, der skabte problemer. Det hørte jeg ved en lejlighed, hvor læreren snakkede alvorligt med klassen, mens jeg var sat uden for døren.

Tjenestedreng og skolegang

Skolen blev i det hele taget ikke det ståsted, hvor jeg kunne finde svar på alle de besværlige spørgsmål, som mine forældre havde så stærke meninger om. Der var så meget, der var gådefuldt for mig, men det meste forblev ubesvaret i mit forvirrede hoved. På den måde var det egentlig ikke den store ulykke for mig, da min far begyndte at snakke om, at jeg skulle ud og tjene om sommeren det år, hvor jeg var fyldt tolv. Jeg blev hyret som tjenestedreng på en gård på Gettrup-kanten, hvor der desuden var to karle samt en stuepige med venlige øjne og en pæn, stor mave. Jeg skulle have halvtreds kroner og et par nye træsko, som jeg fik udleveret allerede ved fæstelsen. Karlene og jeg sov i en slags dobbelt rum med indgang direkte fra hestestalden. Jeg var glad for, at det ikke var fra kostalden. Hestene og deres porøse møg lugtede meget bedre end køernes slatne lort. Det var ikke just som i Bethlehem, men vi var i hvert fald tæt på dyrene. I det første rum skulle jeg bo sammen med andenkarlen, i det bageste, som der ikke var nogen dør ind til, boede

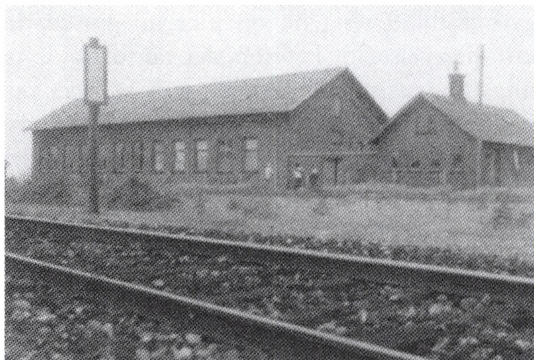
forkarlen. Han var kraftigt bygget og virkede tung at se på. Han var den eneste, der havde bøger. Den ene var en pænt slidt bibel, som han jævnligt læste i. Andenkarlen var en mindre, væver fyr med knaldrødt hår og en ordentlig flok fregner, nogenlunde jævnt fordelt over hele ansigtet. Han var overhovedet ikke missionsk og bandede hidsigt, hvis der var noget, som ikke rettede sig efter hans hoved. Det fik hestene til tider at mærke, endda så det ligefrem gjorde ondt i mig. Men mit egentlige problem med ham var, at han ikke ville lade mig i fred, selv om dagen når vi lå på vore senge og holdt midt-dags-pause. Vi var ofte svedige, og jeg ville helst sove, men så kastede han sin pude i hovedet mig, og jeg kastede den tilbage, og sådan kunne det blive ved længe, inden forkarlen vågnede med et højlydt snork. Han sov virkelig tungt, og undertiden var jeg forundret over, hvad han var i stand til at overhøre.

Vi startede med at malke køerne om morgenen, og da jeg var den yngste, slap jeg med at malke fem. Til gengæld skulle jeg også gøre det de to dage om ugen, hvor jeg skulle være i skole hele formiddagen. Det var faktisk en velkommen afveksling at være i skole, selv om jeg som så ofte gik et sted, hvor jeg ikke rigtigt følte mig hjemme. Skolen var som de andre, jeg havde prøvet, ikke større end, at én lærer kunne klare det alene. Her om sommeren havde vi meget gymnastik. Drengene og pigerne gjorde de samme øvelser, og læreren, der var forholdsvis ung og adræt, var meget hjælpsom, hvis der var nogle, der havde svært ved det, især når tøserne skulle over plinten og havde for lange nederdele. En af dem havde hans særlige opmærksomhed. Hun havde en fin skikkelse, syntes jeg, og dertil friske røde æblekinder og lange, gyldent gule fletninger, præcis som en dukke, jeg havde set i en fantastisk flot katalog fra »Daells Varehus«. Så fin en pige havde jeg aldrig rørt ved. Inde i klassen fik hun også en særlig opmærksomhed, og jeg blev helt misundelig, når hun fik lov at

læse op og endda fortsætte længere end andre. Det lød så spinkelt og rent, at jeg var lige ved at falde hen i en herlig søvn, men så kom jeg til at kigge op på læreren, der sad og rokkede så underligt på sin stol oppe bag katederet, alt imens han blev mere og mere rød i hovedet. Nogle af drengene prøvede at holde sig for munden for ikke at fnise højt, men læreren for ikke op, som han ellers godt kunne finde på, men faldt tværtimod sammen, som om han punkterede. Sådant sad han musestille et langt øjeblik, mens den fortryllende lille stemme fortsat svævede ud i rummet. Omsider rettede han sig myndigt op og sagde, næsten som en sergent: Så slutter vi her. I kan gå hjem.

Det var altid sidst i den sidste time, de gange det skete. På en måde havde jeg lyst til at sige noget om det til mine forældre, men vi snakkede jo aldrig om sådan noget, så jeg fik mig ikke taget sammen, før der var andre, der tog affære. Men jeg syntes, vi lærte for lidt i de få timer, vi havde, og det blev ikke bedre på den måde. Onanere kunne vi i forvejen.

Så gik den sommer og den næste med. Jeg hørte, at læreren var blevet forflyttet, og det var vi sådan set også. Jeg var kommet i en ny skole, og det gik ikke særlig godt. En dag skulle jeg fremsige nogle salmevers, men det var først, da jeg havde rejst mig op og skulle til at begynde,

Den nedlagte stationsbygning i Odde, hvor familien boede 1939-40.

at jeg opdagede, at jeg havde glemt at sætte mine kunstige tænder i. Jeg havde fået trukket de fire fortænder i overmundet ud i løbet af et par måneder forinden. Lægen kunne ikke bedøve mig, men han ville godt sprøjte noget isvand på de tænder, der skulle ud. Det troede jeg ikke ville hjælpe noget særligt, og jeg var nærmest desperat efter at få det overstået hurtigst muligt. Lægen holdt mig godt fast i stolen, da jeg et øjeblik gjorde mine til at smutte, så det var nær ikke blevet til noget. Men nu stod jeg så der og kunne selv høre, hvordan det hvislede, når jeg kom til bestemte konsonanter.

En forstående lærer

Heldigvis flyttede vi snart igen. Ejendommen, der lå smukt ned til vandet i Søndbjerg på Thyholm, var købt, og høsten skulle afleveres som udbetaling. Det var min fars første forsøg på en ny begyndelse, men det lykkedes ikke. Vi flyttede videre til en nedlagt stationsbygning i Odde. Skolen lå i Odby, og jeg kom for første gang i en skole, hvor der var en lærer, der interesserede sig mere for mig, end jeg var vant til. Han satte os en dag til at skrive stil, og den skulle hedde »Min have«. Vi havde tilfældigvis ingen have lige på det tidspunkt, og i øvrigt var jeg efterhånden blevet noget træt af nye lærere, så jeg sad længe og kunne ikke komme i gang. Men så begyndte jeg at skrive om en hæk, som jeg selv sad og fandt på. Det blev til en temmelig vidtløftig historie om denne hæk på forskellige tider af året og om fugle og insekter og andet småkravl, som pulserede i den. Da læreren kom rundt for at samle stilene sammen, var jeg endnu slet ikke nået ind i selve haven, så jeg ventede mig en ordentlig skideballe. Næste dag (for det var vinter, og vi gik i skole hver dag) leverede læreren de rettede opgaver tilbage. Der var mange med stavfejl, men om min sagde han, at jeg jo ikke rigtigt havde besvaret opgaven, men han ville snakke lidt med mig

bagefter. Til min store overraskelse fortalte han så, at det, jeg havde afleveret, var godt skrevet, selv om det bare var noget, jeg havde fundet på. Det endte med, at han kom hjem til mine forældre og spurgte, om de havde tænkt på at sende mig i realskole. Det havde de selvfølgelig ikke, og jeg var måske også lidt for gammel til at begynde på sådan noget. Men læreren var ikke til sinds at lade sig snakke fra det. Han ville godt prøve at drøfte det med bestyreren for Hvidbjerg Real- og Præliminærskole, hvad der fik min far til at se helt forskrækket ud. Han havde vist aldrig hørt noget lignende, og han kunne ikke se, hvordan vi skulle få råd til det. Så sagde læreren, at jeg måske kunne få lov at springe første real over og begynde på anden, hvis han gav mig noget undervisning i engelsk i tiden, indtil skolen skulle starte. Min mor begyndte at se interesseret, men også lidt bekymret ud, men så sagde læreren rent ud, at det skulle de selvfølgelig ikke betale for. Læreren holdt, hvad han havde lovet, og jeg kastede mig over engelsk. Tanken om at blive så dygtig, at jeg kunne læse indianerromaner på det originale, engelske sprog, var nærmest berusende.

Hvidbjerg Realskole – en ny verden åbner sig

Jeg blev optaget på realskolen i Hvidbjerg, men der gik ikke så længe, før vi flyttede igen, og jeg blev nødt til at køre med tog nogle stationer for at komme til skolen. Det gjorde ikke det hele lettere for familien, men nu havde jeg mine forældres opbakning, og det var afgørende for mig. Jeg satte så meget mere pris på den, fordi jeg vidste, at det gjorde dem ondt, at jeg stadig og stædigt holdt på, at jeg ikke var troende. Jeg ville ikke nøjes med at tro, jeg ville vide, hvordan det hele hang sammen. Hvis der ikke sad en Gud et eller andet sted, hvordan så verdensrummet så ud? Var der en ende et sted,

eller kunne man rejse ud i rummet i al evighed uden at komme til en grænse?

Jeg kendte ikke svaret, og jeg kunne bringe min mor til grådens rand, når jeg lod hende forstå, at jeg gik og spekulerede over den slags i stedet for at holde mig til Skriftens ord, sådan som min far utrætteligt formanede mig. Men nu da jeg var kommet på realskole, åbnede der sig en ny verden for mig. Jeg fik adgang til mange bøger og skrifter, som slet ikke var udgivet på Lohses indremissionske forlag og tidsskrifter, som slet ikke lignede Indre Missionstidende. Jeg læste Bengt Strømgrens næsten forståelige og meget omtumlede bog om universet, om astrofysik, som han kaldte det. Der var ikke et ord om en Gud, der herskede i det høje. Min mor, som jeg snakkede mest med om de sager, værgede for sig og sagde, at fordi han var professor, behøvede han ikke at have ret i alt. Med præsten var det noget andet. Jeg vidste godt, at det lå hende fjernt at tvivle på ham, men så fandt jeg en virkelig trumf.

Darwin og J. P. Jacobsen

Vores dansklærer, som var stærkt religiøs, havde fortalt os om en digter, der hed J. P. Jacobsen, som var ateist og gudsfornægter. Han havde oversat en engelsk forsker, der hed Darwin og troede, at menneskene nedstammede fra aberne, og andet vås, som ingen kristne mennesker kunne tage alvorligt. Han havde også skrevet en roman, der hed »Niels Lyhne«, og den handlede om en forhærdet gudsfornægter. Han advarede os kraftigt mod denne forfatter og anbefalede med begejstring Jakob Knudsen i stedet. Jeg spidsede øren og fik med en del besvær fat på den formastelige roman, som jeg læste i ét stræk. Men højdepunktet var dog det sted, hvor ateisten Niels Lyhne under en vandring med sin ven Hjerrild i de aftenstille gader i det indre København diskuterer de nye strømninger i åndslivet, og vennen stilfærdigt

indvender, at »en ateist er jo til syvende og sidst ikke andet end et desillusioneret menneske«, hvorpå Niels med glødende overbevisning udbryder:

»Men fatter De da ikke, at den dag, da menneskeheden frit kan juble: der er ingen Gud, den dag skabes der som med et trylleslag en ny himmel og en ny jord. Først da bliver himlen det fri, uendelige rum, i stedet for et truende spejderøje... Begriber De ikke, hvilken adel det vil brede over menneskeheden, når den frit kan leve sit liv og dø sin død, uden frygt for helved eller håb om himmerig, men frygtende sig selv, og med håb til sig selv?«

Da Hjerrild indvender, at »ateismen jo vil komme til at stille større fordringer til menneskeheden end kristendommen gør«, svarer Niels uden mindste betænkning »Naturligvis« og argumenterer længe med sin skeptiske ven.

Jeg var lysende lykkelig, da jeg læste dette afsnit. Jeg vidste godt, at digteren havde siddet med døden i lungerne hjemme hos sine forældre i Thisted og skrevet denne livsbekræftende roman allerede for længe siden, ja endnu før mine forældre blev født, men for mig var Niels Lyhne helt nærværende.

Aldrig før havde jeg oplevet, at nogen vendte sig så beslutsomt mod al den snak om en streng og straffende gud, der vågede nidkært over os til hver en tid. Så var jeg altså ikke den eneste syndige skabning, som protesterede mod al den skyld og skam, som jeg havde hørt så meget om – ikke blot på jævnt hverdagsprog, men også fra præstens velskolede mund. Nu havde jeg bevis for, at også kloge og forstandige mennesker tænkte dristige tanker om at sætte mennesket fri i både tid og rum. Jeg kunne næsten ikke fatte, at der havde siddet en rigtig digter så nær ved som Thisted og skrevet om meget af det, som jeg selv brød mit hoved med, uden at jeg kunne få styr på det hele. Jeg ville forstå med min forstand, hvad verdensrummet egentlig var, hvis der hverken var paradiset eller

helvede. Og hvad var evigheden? Kunne man bare fortsætte ud i rummet uden at støde på en grænse nogen steder? Ingen tvivlede vel på, at jorden var rund, men tænkte man tanken til ende, måtte det vel betyde, at man kunne gå så langt, at man kom til at gå med fødderne opad. Det svimlede for mig, så jeg næsten berusede mig i min søgen efter et svar på alt dette. Den smule læseværdige faglitteratur, jeg kunne få fat i, hjalp mig ikke så meget, også fordi sproget for det meste var svært begribeligt. Jeg søgte efter andre digtere, som havde ladet sig inspirere af det vældige rum, og fandt Jeppe Aakjærs forunderlige digt »Karlsvognen«, der indledes med disse linjer:

*I det vældige rum, hvori kloderne svæver,
hvor de drager som flager af mulm og af lys,
hvori stjernernes tusinder flimrer og bæver
under almagtens pust og det eviges gys*

Det stod mig ikke helt klart, hvad almagten så egentlig var, men jeg forstod det som en herlig opfordring til at forske videre i det store uerkendte, i stedet for stædigt at påtvinge andre mennesker nogle meninger, som jeg selv fandt for simple.

Mere jordnære problemer

Men foruden det dragende univers og dets dunkle gåder var der andre, mere jordnære problemer, der trængte sig på. Da jeg havde gået et par terminer på realskolen, stod der i min karakterbog, at jeg var kommet til at ligge som nummer 2 i klassen, og der blev jeg liggende. Når jeg ikke blev nummer 1, som jeg havde tænkt mig, skyldtes det nok mest, at de andre havde haft tysk et helt år, da jeg ankom. Så jeg måtte starte på bar bund og forsøge at indhente det forsømte. Det gik, selv om jeg i begyndelsen måtte dumme mig adskillige gange, f.eks. fordi jeg ikke kunne begribe, at

»die Frau« senere i samme tekst pludselig blev til »der Frau«, men jeg lærte ret hurtigt at værdsætte tysk som et veludviklet kasussprog, som man ikke bare kunne trække ind i med træsko på, sådan som det til nød kunne lade sig gøre med engelsk.

Nu stod tyskerne til gengæld i landet, og nogle af deres soldater øvede jeg mig i at snakke med, selv om jeg ligesom de fleste andre så på dem som de besættere, de selvfølgelig var. De var også et dilemma hjemme hos os selv. Min far havde stort set kun sæsonarbejde hos gårdjerne, og det rakte dårligt til at forsørge en hel familie. Det var ingen sag at få arbejde for tyskerne ude på Agger Tange, hvor der blev bygget på livet løs, så englænderne ville ramme ind i en betonvold, hvis de forsøgte at gå i land. Min far havde jo været der før, men han ville under ingen omstændigheder arbejde for tyskerne, selvom han godt nok havde hørt, at både pastor Niemöller og mange andre gode, kristne tyskere var blevet kastet i fængsel, fordi de ikke ville samarbejde med nazisterne. Min mor så virkelig bekymret ud, når det emne kom på bane. Det var jo hende, der skulle finde ud af, hvor lidt vi kunne nøjes med, når hun kun alt for godt vidste, hvor meget vi skyldte købmanden i forvejen.

Spirende interesse for Rusland

Vi flyttede kun én gang i de tre år, jeg gik på realskolen i Hvidbjerg. Jeg kunne tydeligt mærke forskellen fra før. Kun på et enkelt punkt ændrede jeg mig ikke. Jo mere jeg læste, des mere holdt jeg fast på, at Andre Mission og dens heligt opflammede, men ofte fordømmende missionærer var af det onde. Menneskene skulle kæmpe for at gøre sig fri af selvbedraget, sådan som Niels Lyhne havde gjort. Da jeg så stødte på en rejsebog fra bolsjevikernes Rusland, hvori forfatteren, som hed Andersen-Nexø, beskrev, hvordan kirkens magt og indflydelse var blevet

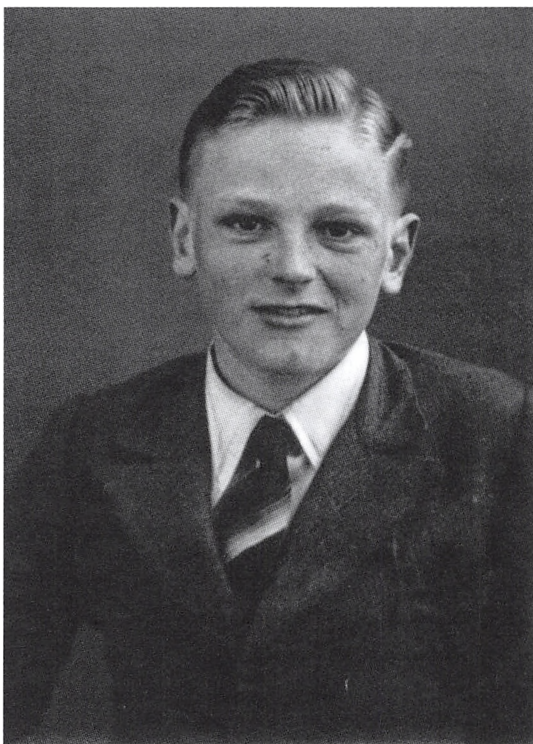
drastisk begrænset derovre, blev jeg oprigtigt glad – selv om der også var dem, der kunne fortælle om, at både kirker og klostre var blevet ødelagt eller omdannet til kornmagasiner. Det blev begyndelsen til min interesse for det store, mærkeligt fremmede land, hvis folk i de år var vore forbundsfæller i kampen mod både de tyske nazister og de frygtelige japanere.

Gymnasiet ved Øresund

Det stod længe ikke særlig klart, hvad der skulle ske mig, når jeg fik min præliminæreksamen i sommeren 1943. En af lærerne var magister i fransk, men det sprog stod ikke på skoleskemaet, så han spurgte, om jeg kunne have lyst, så ville han give mig privatundervisning i fransk. Jeg tog med glæde imod hans tilbud, og det gik rigtig fint. På et tidspunkt spurgte han så, om jeg kunne tænke mig at gå videre i gymnasiet. Jeg svarede, at det havde vi vist ikke råd til, og der var jo heller ikke noget gymnasium i Thy. Så skulle jeg på en kostskole, og de eneste, jeg havde hørt om i Jylland, var missionske, og det ville jeg i hvert fald ikke. Efter nogen tid tog han spørgsmålet op igen og fortalte mig, at han selv var fra Thisted, men var kommet på kostskole i Rungsted helt ovre på Sjælland nord for København. Det lød for mig både eventyrligt og helt uopnåeligt, men han ville godt tage kontakt med rektor derovre for at høre, hvordan det lå med mulighederne for at få en friplads. Svaret var, at med mine karakterer var rektor villig til at se på, hvordan der blev med ansøgninger om friplads det år. Men udover det første år var det ikke normalt at give friplads.

Det viste sig, at jeg hørte til de heldige, der blevet antaget, dog skulle jeg først aflægge en mindre prøve i latin, et sjældent sprog, som jeg slet ikke havde haft før. Den kunne i givet fald aflægges i Thisted, og jeg havde jo stadigvæk sommerferien. Det blev mit livs vanskeligste studium, eller rettere selvstudium, men det

gik lige netop. Og så var der kun ét problem tilbage. Der skulle regnes med nogle personlige omkostninger i det år, der var bevilget friplads, anslået til ca. 1000 kroner. Dem havde vi selvfølgelig ikke, men det viste sig, at det kunne lade sig gøre at låne pengene i Thylands Bank i Hurup, hvis min far kunne skaffe tre solide kautionister. Det blev ikke nemt. De fleste mente jo, at de selv havde børn, de skulle tænke på, og der lå måske også det i det, at deres børn ikke havde behøvet at studere for at klare sig. Det så ikke alt for lovende ud, men når det drejede sig om at rejse penge, var min far udholdende. Da der stadigvæk manglede en tredje mand, sagde vores nye nabo, som ikke just var indre missionsk, at hvis de hellige var så bekymrede for deres skillinger, så ville han da godt skrive under. På denne lidt ugudelige måde gik lånet

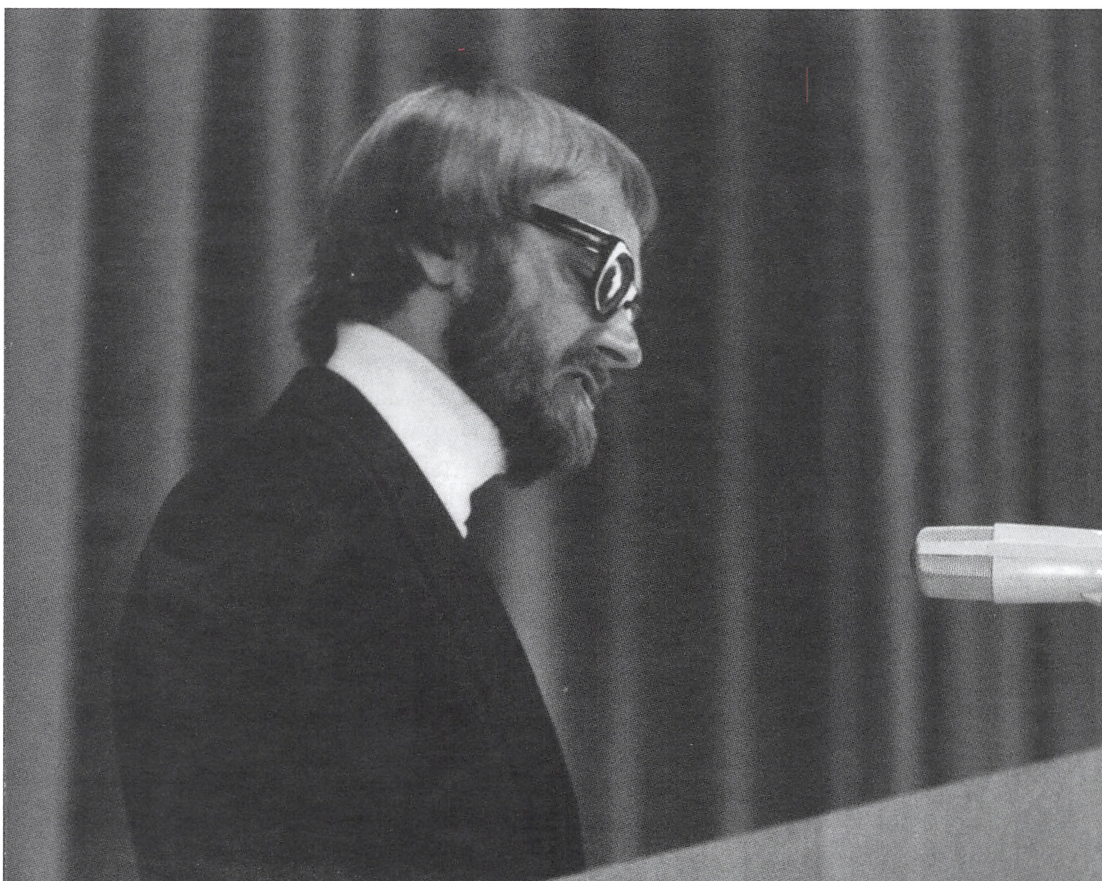
Artiklens forfatter fotograferet i Hurup kort før afrejsen til Rungsted i 1943.

i orden, og jeg kunne få råd til at købe en enkeltbillet til Rungsted.

En enkelt til Rungsted

Der var ikke ret mange rejsende i toget fra Thy, og da vi langt om længe begyndte at nærme os København, var det allerede næsten mørkt udenfor. Der var ikke meget lys i kupeen, og konduktøren havde forlængst været rundt og trukket mørklægningsgardinerne for. I denne halvt fortrolige atmosfære faldt jeg i snak med en nydelig kvindelig passager, som sad overfor. Da hun hørte, at jeg skulle videre til Rungsted samme aften, blev hun helt bekymret på mine vegne. Hun mente ikke, at der gik flere tog på kystbanen på den tid. Det viste sig at være rigtigt, men så kunne jeg få lov at overnatte i hendes lejlighed. Jeg blev lidt paf over hele situationen og ikke mindre forbløffet, da hun sagde: Men først skal vi i Tivoli. Jo, for de havde fået lov til at holde et beskedent festfyrværkeri på 100-årsdagen for Tivolis grundlæggelse i 1843. Det blev en rigtig festlig aften, hvis mage jeg aldrig før havde oplevet. Men det blev ikke det helt store knald, for tyskerne havde udtrykkeligt forlangt, at fyrværkeriet kun måtte bestå af nogle velvoksne kinesere.

Da jeg næste formiddag sad i toget til Rungsted, stadigvæk lidt forstumlet over mit første møde med storbyens fristelser, kunne jeg ikke lade være med at undre mig over, hvor fint og velbjerget der så ud overalt. Ikke blot husene, men også træerne havde en rejsning, som jeg slet ikke kendte hjemme fra Thy. Hos os var det, som om både træer og buske voksede lidt skråt østpå, men sådan var det altså ikke her. Der var i det hele taget meget, der var anderledes. Der var længere fra vest til øst, end jeg havde forestillet mig. Men jeg vænnede mig til, at folk – trods krig og besættelse – var lysere i sindet, for ikke at sige mere letsindige, end jeg kunne omstille mig til lige i starten.

Eigil Steffensen holder forelæsning om Fjodor Dostojevskij ved Odense Universitets årsfest i 1977. Blandt tilhørerne var dronning Margrethe og prins Henrik samt undervisningsminister Ritt Bjerregaard.

Uden at jeg vist rigtigt bemærkede det, vænnede jeg mig efterhånden til at undvære både blæsten, havet og stjernerne. Selv under mørklægningen var der for meget lys til, at man kunne se Karlsvognen så klart som derhjemme. Men det gik, som det burde og skulle. Jeg blev forholdsvis hurtigt den bedste i klassen og fik den friplads både det andet og tredje år, som var en helt nødvendig forudsætning for, at jeg kunne forlade Rungsted som student og sætte kursen mod Københavns universitet. Her ville jeg læse russisk og lære noget mere om det ufatteligt store land, der strakte sig næsten helt ud

i universet. Turen til København var ikke nær så lang som den første, der havde ført mig til Rungsted, men det stod til gengæld temmelig uklart, hvordan den skulle ende. Det eneste sikre var, at jeg i første omgang ville bruge sproget og finde ud af, hvordan russerne havde gjort sig fri af både kirke og præstevælde og skabt sig et samfund, hvor man ikke blev kostet rundt med af dem, der sad på kapitalen. Der var ikke mange, der kendte ret meget til dette mærkelige land, der for nogle og især de ugudelige, som jeg selv regnede mig til, nærmest stod som et forjættet land, mens det af andre, gode kristne

mennesker, tværtimod blev beskrevet som et helvede. I første omgang kunne der selvfølgelig ikke blive tale om at komme derover, selv om krigen nu var forbi, men det regnede jeg bestemt med ville ændre sig.

Meget gik noget anderledes i de kommende år, end jeg havde forestillet mig. Men det er en helt anden historie.

p. s.

Den lærer, der i sommeren 1940 fik overtalt mine forældre til at lade ham forsøge at få mig optaget som elev på Hvidbjerg Realskole, hed Kristian Madsen. Han var lærer i Odby fra 1929 til 1973. I et interview med mig i »Thisted Amts

Tidende« i forbindelse med forsvaret af min doktordisputats ved Københavns Universitet i januar 1967 fik jeg lejlighed til at rette en behørig tak til min gamle lærer og velgører – med 27 års forsinkelse.

Eigil Steffensen

Født 1927. Magisterkonferens 1954, slavisk filologi. Dr. phil. 1967. Docent og professor. Ud gav i 1993 på forlaget Vindrose erindringsbogen »En enkelt til Rungsted«.

Billet til fremtiden

af Flemming Skipper

Drifter er ikke altid lige nemme at styre. Det gælder også jernbane- og avisdriften. Men både Thybanen og Thisted Amts Tidende / Thisted Dagblad har overlevet og kunne i 2007 fejre 125 års jubilæum.

Det er 125 år siden, de første tog kørte på Thybanen. 20. april 1882 kunne banen åbnes med tre tog om dagen i hver retning. Selve indvielsen var 23. maj. Flere særtog blev indsat. Et af dem havde ikke færre end 2000 passagerer. De fleste måtte tage til takke med en plads i en godsvogn. Men det tog man gerne med. Mellem de indbudte lokale honoratiores finder vi købmand Chr. Nordentoft – en af købstadens fremmeste borgere.

Kong Christian IX og dronning Louise foretog den officielle åbning under en festivitas, som egnen ikke havde set magen til i mange år. Det var tog til tiden – *fremtiden*. Omkring banen voksede nye bysamfund op. Et nyt Thy dukkede frem i dampen fra de hårdt arbejdende lokomotiver.

Det var midt i 1800-tallet, at der for alvor var kommet gang i anlæggelse af jernbaner, og i Thisted begyndte handelsstanden i 1870'erne at lufte ønsket om en jernbaneforbindelse til Struer. Og det skulle vise sig, at hele egnen stod bag. Der skulle dog gå længere tid, inden de første resultater af de lokale anstrengelser viste sig. Der var problemer med linjeføringen, stationernes placering og ikke mindst med spørgsmålet om at få banen ført over Oddesund. Det blev til en dampfærgeforbindelse over sundet, og i 1880 påbegyndtes anlægsarbejdet.

Jernbaneforbindelsen mod syd blev af stor betydning for erhvervslivet i Thy og udviklingen i det hele taget.

Thybanen ville komme til at binde befolkningen sammen – sådan som det gang på gang

Indenrigsministeren

indbyder hermed

Hr. Kjøbmand Chr. Nordentoft: Thisted
til at deltage i den højtidelighed, der gives den d. 23 Maj d.
A. vil finde sted i Anledning af, at Hans Majestæt Kongen
den nævnte Dag første Gang vil berejse Thybanen.

*Saafrømt denne Indbydelse ikke benyttes, bedes den snarest muligt tilbageendt til
Indenrigsministeriets Kontor for offentlige Arbejder.*

Thyboerne var i fornemt selskab. Deres jernbane blev berejst af Kongen i 1882.

DEN 23. MAJ 1882.

Festtog paa Thybanen.

Koupé Nr. 28.

verte.

En festdag, et festtog, en festdiner. Der var stil over hele Thy-linjen i 1882.

blev understreget ved den kongelige indvielsesmiddag i den store remise, der mere end 100 år senere kommer til at danne ramme om helt andre aktiviteter – den bliver bygget om til bowlingcenter. Hver tid sine fornøjelser. Og blandt disse jernbane-entusiaster var som nævnt Thisted-købmanden Chr. Nordentoft. Han var ud af de købmandsslægter, der med base i Klitmøller havde deltaget i den omfattende handel på Norge – senere udvidet til at omfatte Hamburg/Altona, Riga, København og engelske havne. I Klitmøller blev rammerne efterhånden for snævre for den betydelige handel, og i 1836 købte Christian Nordentofts far, P. C. Nordentoft, en gård i Østergade i Thisted tilhørende købmand Peder Holm. Udover de gængse købmandsvarer udgjorde huder, uld, smør, voks, havre, byg og ærter hovedemnerne for eksporten, mens han især indførte træ, jern, salt, klipfisk, kaffe – og mursten. Nordentoft opbyggede en blomstrende forretning med flere skibe i søen, men i 1851 måtte han på grund af sygdom overlade driften af købmandsgården til sine sønner, Anders og Christian. Handelshuset omdøbtes til P. C. Nordentoft og Sønner. Og Christian Nordentoft kunne straks se den langsigtede betydning, den nye tids jernhest, Thybanen, ville få ikke alene for hans egen forretning, men for hele egnen. Han lod ingen lejlighed gå fra sig til at tale den

moderne tids sag symboliseret i de energiske små lokomotiver, der med dampen oppe skar sig gennem Thy flere gange dagligt.

Men hvad med forbindelsen til Aalborg?

Der var utilfredshed med dampskibsforbindelsen. Om vinteren kunne den være standset i længere perioder. Det var før isbrydernes tid i Limfjorden.

1897 åbnedes privatbanen mellem Nørresundby og Fjerritslev. Et energisk arbejde fra Thisted og egnen østpå resulterede i, at privatbanen Thisted-Fjerritslev kunne åbnes 1904. Den fik ligesom Thybanen stor betydning. I det lange løb stod den dog ikke distancen over for bilen – *privatbilismen*. I marts 1969 var det slut.

Men togene på Thybanen ruller gennem Thy som dengang, da der ikke så langt fra jernbanestationen i Thisted – i Jernbanegade – blev indledt et andet nyt kapitel i Thy's historie: Thisted Amts Tidendes første nummer udkom.

Det tætte naboskab var ikke noget tilfælde. Den lokale avis formindskede med sine nyheder om stort og småt fra egnen og de omfattende artikler udefra om politik, krige og fredsslutninger afstanden mellem thyboerne. Og det var ikke mindst på grund af den nye jernbane, at avisen i det hele taget kunne komme ud over hele Thy – ud til læserne.

Limfjordsskibe på lærred og pap

– portræt af to skibsportrætmalere

af Benny Boysen

Artiklen fortæller om to skibsportrætmalere, som med vidt forskellig baggrund dog havde det til fælles, at de udførte mange portrætter af bl.a. skibe, hjemmehørende i Limfjorden. Begge var yderst produktive, men dog mest den døvstumme Peder Christian Pedersen (født 1870 i Ø. Vandet). Han udførte mere end ti tusinde skibsportrætter!

At male portrætter af skibe var tidligere et bierhverv, som kreative folk med vekslende grader af talent beskæftigede sig med. Enkelte drev det dertil, at de kunne lave en levevej ud af det, men sjældent opnåede hverken de eller deres kunst en egentlig kunstnerisk anerkendelse. De malede jo for brød og ofte på bestilling. Dette har dog ikke forhindret deres værker i at være kulturhistorisk interessante, og deres erhverv er nu på det nærmeste blevet et håndværk, som skal skrives på tidens tabsliste.

Mange af malerne har ligefrem været helt anonyme uden for den tid og den lokalitet, som de virkede i, selv om netop skibsportrætter er blevet et eftertragtet samlereobjekt, der omsættes til langt højere priser end den flod af idylliske landskabsmalerier, som i disse år kastes ud til bortsalg på auktion.

To skibsportrætmalere

I limfjordssammenhæng er der især to skibsportrætmalere, der har lagt pensel til portrætter af de mange småskibe, som tidligere var registreret med hjemsted i en af fjordens købstæder eller mindre ladepladser.

Den ene er den lokale Peder Christian Pedersen (1870-1950), der stammede fra Hanstholm, men som det meste af sit liv var bosat i Thisted og Aalborg. Til ham kunne de lokale

skippere komme og bestille billeder af deres skibe – ja ofte et billede til hvert af børnene. Pedersens produktion blev ganske betragtelig, men hans repertoire indskrænkede sig efter en speciel begivenhed, og selv om han ved sin død nok kunne betragtes som landets mest produktive skibsportrættør, så var det alligevel begrænset, hvor mange forskellige skibe, der var blevet portrætteret af ham.

Den mest specielle del af Pedersens produktion – de lokale limfjordsskibe – har aldrig været gjort til genstand for nogen nærmere undersøgelse eller forskning trods en god repræsentation på de lokale museer.

Som P. C. Pedersen var den lokale maler, man kunne henvende sig til for at få sit skib portrætteret, så var der ligeledes en mulighed, når skibet lå i fremmed havn.

Også her var der folk med maletalenter og malegrejer, som stod klar til at modtage bestilling på billeder, hvis de da ikke ligefrem udførte billederne »på spekulation« som man sagde – altså malede først og derefter henvendte sig på skibet med det færdige billede for at få det afsat. En af de sikre købere var skipperen, som så fik sat sit navn på billedet lige under skibets navn. Når billederne senere er kommet til at optræde i antikvitethandelen, er det gerne under betegnelsen »Kaptajnsbilleder«.

Bror Edvin Bengtsson var også en dygtig og omhyggelig modelbygger. Her retter han en detalje på sin store model af fuldriggeren »Wilmington«, som der blev bygget på gennem mere end 20 år. Ved Bengtssons død i 1953 var modellen endnu ikke helt færdigbygget. Billedet er udsnit af foto i *Sture Händel & Johnny Rierts: Skutemålare (Uppsala 1999)*.

En af de flittigste skildrer af limfjordsskibe var den svenske toldvagtimester Bror Edvin Bengtsson (1884-1953), som arbejdede i den vestsvenske havneby Halmstad, hvor en stor del af Limfjordens småskibe af og til havde anløb, bl.a. for at laste tømmer eller brosten.

Bengtssons omfattende produktion af skibsportrætter er blevet en eftertragtet handelsvare, men en stor del af dem er allerede fikseret i museer og samlinger. Ved Limfjorden kan

man bl.a. finde Bengtsson repræsenteret med malerier på Limfjordsmuseet i Løgstør og på museet i Struer. I hjemlandet havde museet i Halmstad i sommeren 2007 en specialudstilling »Vågad Konst«, hvor hovedparten af de udstillede billeder var udført af Bengtsson. Tillige vist hans helt fantastiske model af den 4-mastede fuldrigger »Wilmington« af Glasgow.

En ukendt signatur

Peder Christian Pedersen blev i 1986 fra komplet anonymitet trukket frem i fuldt dagslys i museumsårbogen FRAM – Fra Ringkøbing Amts Museer. Anledningen var en testamenterisk gave til Struer Museum bestående af tre skibsportrætter af ældre limfjordsskibe, som havde tilhørt skibsfører Theodor Andersen, der i mange år havde haft bopæl i Struer. Oprindeligt var Theodor Andersen fra Thisted, hvor hans far, skipper Thomas Andersen, og flere af hans brødre, bl.a. lods Viggo Andersen, havde berøring med den lokale skibsfart. Broderen Chr. Andersen sejlede med den lille galease »Hedvig« af Thisted.

P. C. Pedersen signerede sine billeder ved at indridse sine initialer eller sine for bogstaver efterfulgt af det fulde efternavn i en krusedulleagtig signatur i den våde maling. Den var ikke umiddelbar let at identificere, hvilket havde givet flere museumsfolk noget at spekulere over, for en del af hans produktion var velkendt.

I sin bog »Danske skibsportrætmalere,« udgivet 1985, skriver museumsinspektør Hanne Poulsen fra Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg således om signaturen **Pedersen, I** eller **P**: »Signaturen på et meget stort antal oliemalede fremstillinger af skoleskibet København set skråt forfra. Malerierne er dygtigt udført, men der er tale om serieproduktioner fra slutningen af 1920'erne og beg. af 1930'erne«.

Hanne Poulsen, som jeg talte med dengang, mente at malerierne var så dygtigt udført, at der sagtens kunne være tale om en professionel og anerkendt maler, der skjulte sig bag signaturen for ikke at vedkende sig at være stået på den bølge af interesse, der netop på dette tidspunkt var opstået omkring skoleskibet »København«s skæbne, hvilket havde givet sig udslag i en strøm af såkaldte Trommesalsbilleder.

Billederne i den testamentariske gave til Struer Museum havde samme lidt kryptiske signatur som billederne af »København« og en efterlysning i Thisted Dagblad resulterede i en henvendelse fra vognmand Egon Harbo i Hanstholm, som kunne fortælle, at maleren af vore billeder og de mange billeder af skoleskibet »København« var én og samme mand, nemlig Peder Christian Pedersen, som for øvrigt havde en 82-årig svigerdatter, Frida Pedersen, boende som enke i Aalborg. Frida Pedersen ville sikkert kunne hjælpe med at få sin svigerfar flyttet fra kun at være en ukendt signatur til at være et rigtigt levende menneske. Det blev historien om en usædvanlig skæbne, der kom ud af et besøg hos Frida Pedersen.

Den døvstumme maler

Peder Christian Pedersen var født i Øster Vandet 12. oktober 1870. Familien flyttede dog hurtigt efter drengens fødsel til Hanstholm, hvor faderen ernærede sig som tømrer, fisker og redningsmand. En dag, hvor faderen var ved at reparere et tag, tabte han et stykke tømmer ned i hovedet på sin 3-årige søn, som derved blev så kvæstet i hovedet, at han mistede hørelsen og dermed aldrig lærte at tale.

Som 9-årig kom Peder Christian på Døvstummeinstituttet i København, hvor han var en ensom dreng, som ikke rigtigt knyttede sig til andre. En god ven fik han dog i drengen Johannes. En lærer opdagede drengens talent for at tegne og forærede ham tegnesager, og

Den døvstumme maler Peder Christian Pedersen har et portræt af »København« på staffeliet. Her har han ladet skibet passere Kronborg for indadgående. Det var en tradition hos skibsportrætmalerne, at to billeder aldrig måtte være helt ens. Der skulle være en lille afvigelse, og det blev ofte i sejlføringen, men altså også i landkendingen. Bag maleren ses endnu en af samtidens sikre salgssucceser: Topkarens hus i Rebild Bakker.

det blev hurtigt klart, at drengen her havde fået midler, som han kunne udtrykke sig med.

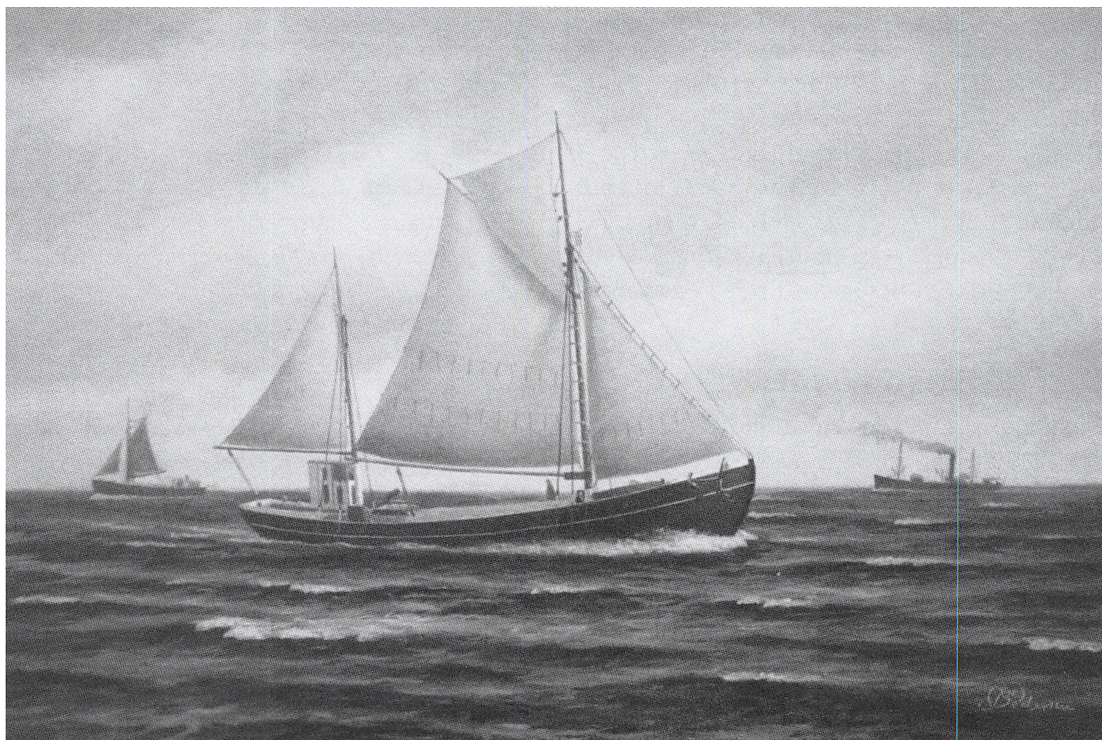
Ved konfirmationen kom Peder Christian tilbage til hjemmet i Hanstholm, hvorfra moderen adskillige gange travede med ham til Thisted for at finde en læreplads til sin søn. Men ingen havde brug for en døvstum dreng. Endelig forbarmede malermester Peder Lorentzen Bloch i Østergade sig over den ihærdige moder og gav sønnen en læreplads som maler.

På teknisk skole erhvervede Peder Christian præmier for både flid og dygtighed, og som udlært søgte han arbejde i Aalborg, hvor han kunne gå på malerskole om vinteren, for på denne årstid havde bygningsmalerne sjældent noget at bestille. Allerede dengang drømte han om at kunne leve som kunstner, hvilket fremgår af kirkebogen i Vor Frue Kirke i Aalborg. Da han i 1898 giftede sig med den ligeledes døvstumme Ane Johanne Jensen, lod han sig i kirkebogen betegne som kunstmaler, hvilket på dette tidspunkt mere var en ambition end en realitet.

Parret fik sønnen Christian i Aalborg, men i 1902, hvor sønnen Valdemar fødtes, var fa-

milien tilbage i Thisted, hvor Peder Christian arbejdede som malersvend. I den periode kom han til at kende skipper Thomas Andersen, der fik udført adskillige portrætter af sine forskellige skibe. Galeasen »Brødrene« kendes i tre eksemplarer og jagten »Nora« i fire. Ligeledes kendes Chr. Andersens »Hedvig« i flere eksemplarer fra Pedersens hånd. Det var nogle af disse billeder, som siden kom til Struer Museum.

Skibsportrætmalere havde i ældre tid den tradition at lave en mindre landkending på deres billeder, således at betragteren kunne få en fornemmelse af den geografi, skibet befandt sig i, f.eks. var en fjern profil af øen Helgo-

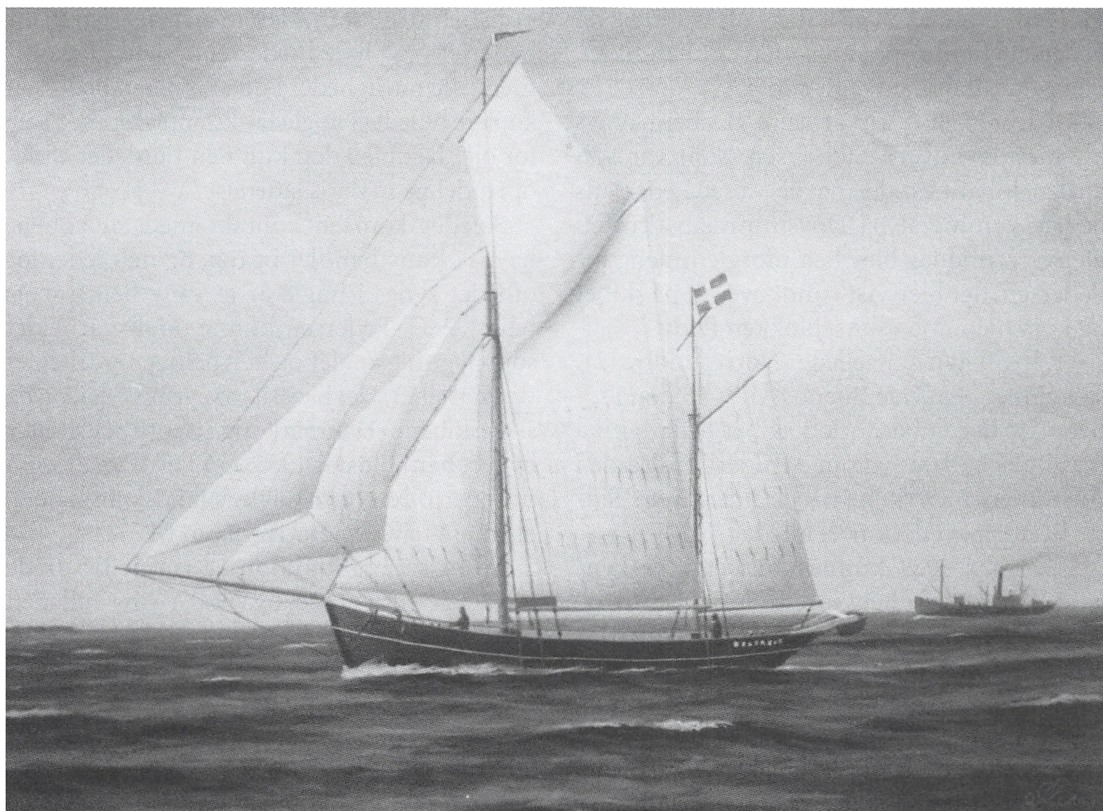
P. C. Pedersens billede af Theodor Andersens galease »Nora« af Struer, der på dette tidspunkt ikke just havde nogen elegant fremtoning. Oprindeligt var skibet bygget i Faaborg 1899 som skønnert »Elona« og det endte sine dage som Nationalmuseets ejendom, hvor det gik tabt ved en påsat brand, mens skibet lå på land. I sin oprindelige skikkelse er »Nora« genopstået som kirkeskib i Struer kirke, bygget og skænket af den tidligere sømand Alfred Pedersen, som i sin tid var med til at nedtage skibet.

land meget benyttet til skibe, som sejlede på Altona, og det var der en del limfjordsskibe, som gjorde midt i 1800-tallet.

Da Limfjorden ikke har helt oplagte kystpartier eller fyrtårne, som kan anvendes til geografisk identifikation, benyttede Pedersen sig af en anden metode. Han lod i baggrunden en damper se, og damperens profil var med en meget høj skorsten karakteristisk for DFDS-damperen »Limfjorden«, som var blevet forsynet med en høj skorsten for ikke at genere dækspassagererne med røgnedslag. I rederiet omtaltes »Limfjorden« spøgende som »Selskabets eneste 3-master«, eftersom skorstenen næsten havde mastehøjde.

Værtshuset »Snorren« (Harmonien) i Thisted blev også forsynet med billeder af lokale skibe, og i perioder med arbejdsløshed malede Pedersen skibe på glasplader, som solgtes for et par kroner stykket. Det var dog helt overvejende lærred, Pedersen foretrak som malegrundlag.

I 1920 flyttede familien igen til Aalborg, hvor Pedersen fortsat var malersvend, men dog med mere kunstneriske sider af erhvervet, som at udføre ådring og marmorering. Drømmen var stadig at kunne leve af sit eget maleri, og indimellem blev der også produceret og solgt billeder. Skitseblok og farver var permanente følgesvende, og altid var Pedersen optaget af at

Et af Pedersens billeder af Thistedskipperen Thomas Andersens galease »Brødrene« af Thisted – nu i Struer Museum. I baggrunden ses den dampskibssilhuett, som i mangel på en egentlig landkending går igen på flere af Pedersens portrætter af limfjordsskibe – Silhuetten er tolket som værende DFDS-damperen »Limfjorden«.

lave skitser og farveprøver. Specielt farvesamspillet mellem lys og vand optog ham meget.

Skoleskibet »København«

I september 1928 lå den store 5-mastede bark skoleskibet »København« i Aalborg og Nørresundby for at laste cement til Buenos Aires i Sydamerika. »København« var noget af nationens stolthed. Det var bygget i 1921 og var allerede året efter motiv på det danske julemærke. Skibet var ejet af Østasiatisk Kompagni og havde en besætning på 60 mand, hvoraf de 45 var elever.

Pedersen var flere gange nede ved skibet for at lave farveprøver og studere detaljer. En dag blev han tiltalt af en af skibets officerer, og da Pedersen gjorde opmærksom på sit handicap, blev han tiltalt med tegnsprog.

Officeren viste sig at være »København«s hovmester, Edvard Steffensen, som var søn af den Johannes, der havde været Pedersens bedste kammerat på Døvstummeinstituttet. Den eftermiddag blev helt uforglemmelig for Pedersen, der blev vist rundt overalt på skibet og kom hjem med skitseblokken fyldt.

»København« afsejlede Nørresundby 21. september og nåede Buenos Aires 43 døgn senere. 14. december forlod skibet Sydamerika for at gå i ballast syd om Afrika til Adelaide i Australien, men skibet nåede aldrig frem. Sidste livstegn fra det var 2. juledag 1928.

I februar 1929 kunne rederiet ikke længere berolige de bekymrede forældre til de 45 drenge, som var ombord, og en resultatløs efterforskning blev sat i gang. »København« var forsvundet, og der er aldrig siden fundet spor fra det.

Lige i denne periode, hvor usikkerheden omkring »København«s skæbne var på alles læber og optog hele den danske nation, spurgte Frida, der var blevet gift med Pedersens søn Valdemar, om ikke svigerfaderen som en for-

sinket bryllupsgave ville male et billede til dem af »København«.

I dette meget store maleri, som hængte i Fridas hjem helt frem til hendes død, lagde Pedersen alt, hvad han havde lært. Alt skulle være korrekt ned til mindste detalje.

Det blev et billede, hvor »København« ses skråt forfra, sejlene i frisk bidevind for styrbords halse og med reduceret sejlføring. Solen stråler gennem en sky og lægger et stærkt lys på skibets dækshuse, hvor man tydeligt ser mennesker optaget af at sejle skibet. Billedet blev forsynet med en stor guldramme og fik plads i Valdemar og Fridas hjem.

Mens eftersøgningen af »København« stod på, fik Valdemar og Frida besøg af en lokal kunsthändler, som blev meget begejstret for maleriet – og han anede vel også nogle kommercielle muligheder i det. Han bad Pedersen kopiere billedet i nogle få eksemplarer med salg for øje. Det blev dog kun i en fjerdedel af det oprindelige maleris størrelse.

Således kom en kontakt med en københavnsk kunsthändler i gang, og markedet for billedet synes i nogle år at være helt umætteligt. P. C. Pedersen kunne opgave arbejdet som bygningsmaler og helt hellige sig arbejdet ved staffeliet. Det blev til mange billeder, og da skoleskibene »Danmark« og »Georg Stage« blev bygget henholdsvis 1933 og 1935, kom de også på repertoire. Også nogle af landskabsmaleriets mere trivielle motiver kom til.

Trods serieproduktion og rutine bevarede Pedersen en ægthed og glød i sine billeder, men fik naturlig nok en række mindre talentfulde efterabere i sit kølvand. Ved sin 70-års fødselsdag i 1940 opgiver han sin produktion af skibsportrætter til flere end 10.000, hvoraf langt de fleste var af »København«.

Nogen rig mand blev P. C. Pedersen aldrig af at male skibsportrætter, men han hjalp nok adskillige kunsthændlere til at blive det. Han døde i Aalborg 11. maj 1950.

Ø.K.'s skoleskib »København« på et af de mange malerier, som der var et næsten umætteligt marked for i 1930'erne, hvor forældrene til de mange forsvundne drenge nægtede at opgive håbet om at få deres drenge hjem i live. Ethvert forslag om mindegudstjenester eller mindsten blev afvist, så tragedien fik lov at leve i mange år sammen med håb og fortvivlelse.

Kun få portrætter af skoleskibet »København« har fundet plads i museumssammenhæng, selv om skibets ukendte skæbne var en tragedie, nationen aldrig helt har kunnet ryste af sig. Men rundt omkring på lokalmuseerne ved Limfjorden finder man de af Pedersens billeder, som relaterer til limfjordsområdet, hængende og det ofte side om side med billeder af hans næsten samtidige kollega fra hinsidan, toldvagtmester Bengtsson.

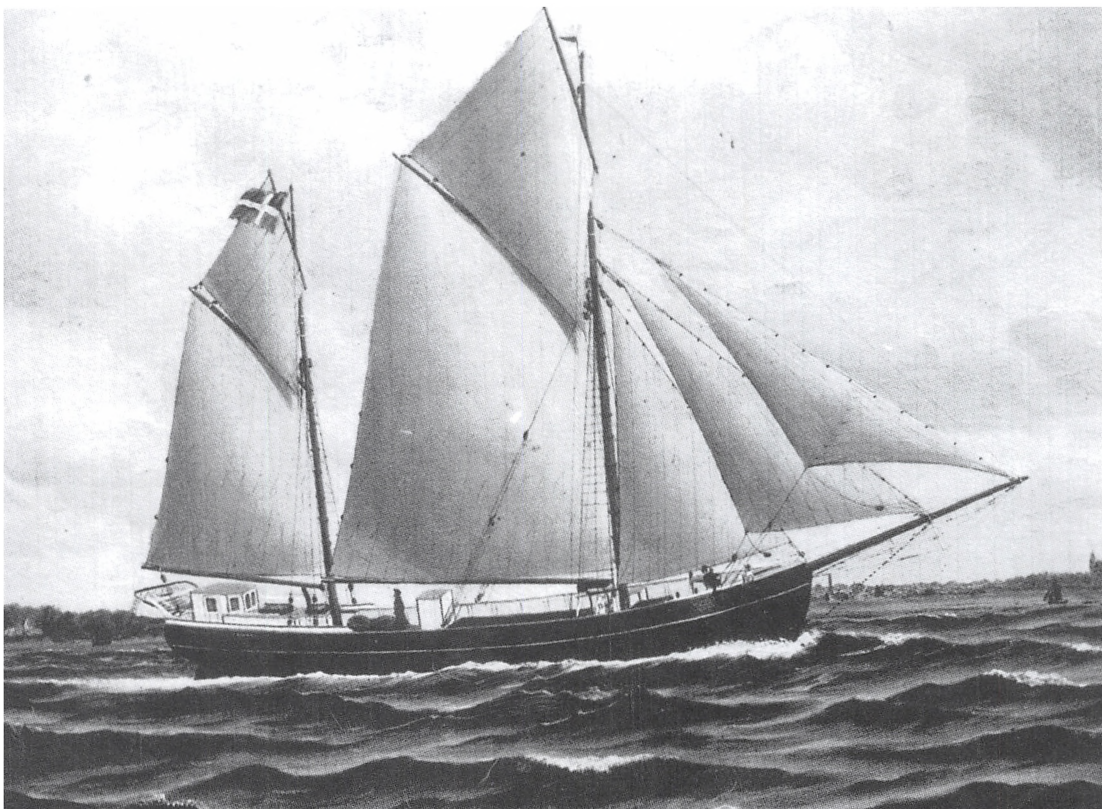
Bror Edvin Bengtsson

Født 1884 ved vandet i SärDAL, Halland i Sverige – mindre end 100 meter fra havet. Som søn af skibsreder Christoffer Johan Bengtsson var

det oplagt, at Bror Edvin Bengtsson skulle til søs, og i sin ungdom var han da også påmønstret flere af faderens skibe.

Det blev imidlertid klart, at den unge mand ikke var søstærk, og lidende alle søsygens kvaler fandt han sig aldrig rigtig til rette på havet. Efter at have aftjent sin værnepligt i den svenske flåde, søgte Bror Edvin ind til toldvæsenet, hvor han fik arbejde i Halmstad helt frem til sin pensionering.

Det var en god forudsætning for at lave skibsportrætter, selv at have sejlet til søs, og allerede tidligt i sin tjeneste i Halmstad begyndte Bengtsson at skitsere og male de skibe, han kom i kontakt med i Halmstads havn. På udstillingen i Läns museet Halmstad 2007 var

Galease »Hanna« af Aalborg, udstyret med helt korrekt dæksinteriør af B. E. Bengtsson. Selv om hjemstedet var Aalborg, var »Hanna« et rigtigt Thistedskib, ejet og ført af Valdemar Larsen. Mange skippere i limfjordsområdet brugte af økonomiske grunde at lade deres skibe registrere i Aalborg, hvor de fleste laster blev hentet og hvor man ofte lå og ventede på last. I skibets registreringshavn betales kun halvt havnepenge. Affotografering i Struer Museum.

de ældste billeder dateret 1904, men de bærer dog præg af en urutineret og lidt ubehjælpsom malestil.

Var der nogen, der bestilte et billede af deres fartøj, lavede Bengtsson hurtigt en skitse af skibet, hvilket i en håndvending kunne ske på bagsiden af en toldblanket. Men han var klar over, at det var en kritisk kundegruppe, han arbejdede for. Der skulle være nøje overensstemmelse mellem billedet og virkeligheden, og gamle søfolk kan fortælle om Bengtsson, at han var forsynet med et målebånd, som i et af faldene blev hejst op i skibets master for at

få de helt nøjagtige mål og størrelsesforhold mellem flere master.

Skitsen blev så taget med hjem, og på et hjemmelavet staffeli blev skitsen nu til et rigtigt maleri, som et par dage senere kunne afhændes til bestilleren. Bengtsson udførte gerne sine skibsportrætter med oliemaling på pap.

Når skibene anløb Halmstad havn var det sjældent med fuld sejlføring, og et skibsportræt forlangtes næsten altid udført, således det viste skibet for fulde sejl. Her kom Bengtssons egen sejltid ham til hjælp, ligesom han benyttede sit

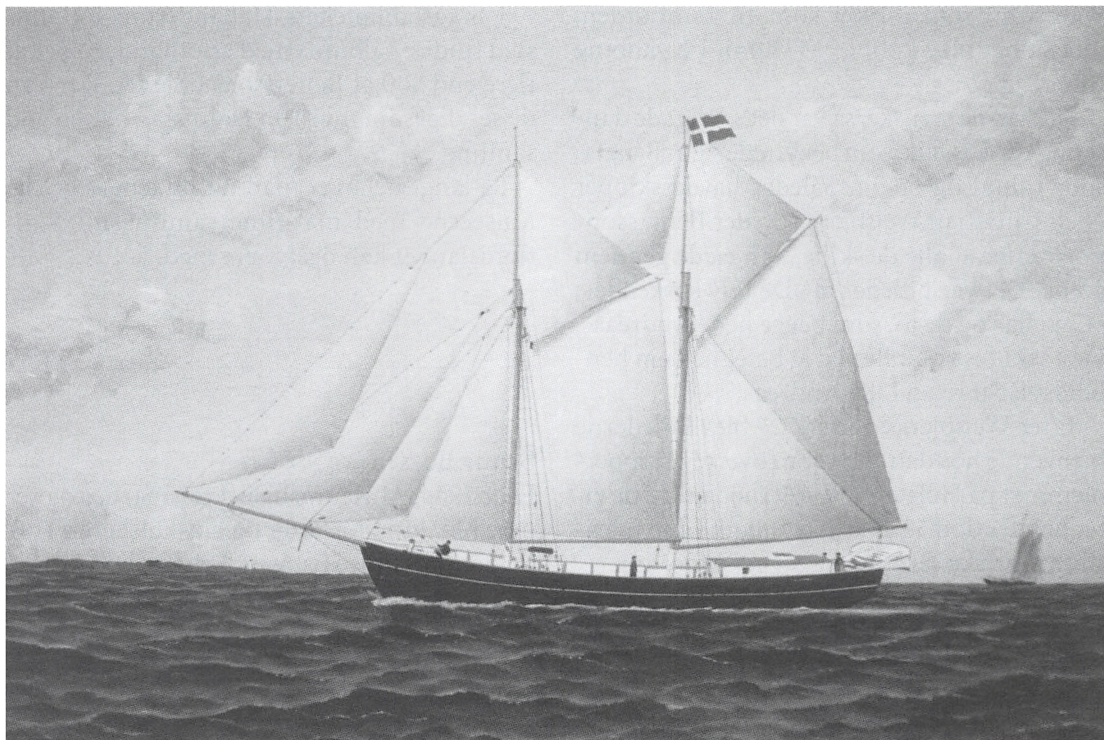
nære bekendtskab med de lokale skipper og rådførte sig med dem m.h.t. detaljer i rigning og sejlføring.

Bengtsson havde gerne spurgt bestilleren om, hvorvidt han ønskede en bestemt landkending malet ind på billedet. Bengtsson havde en skitsebog med landkendinger fra mange forskellige kyster, så kunden kunne selv vælge, om skibet f.eks. skulle ses med Kronborg om styrbord – hvilket var en særlig populær landkending, der blev foretrukket til mange danske skibe. En anden mulighed var Vinga Fyr ved indsejlingen til Göteborg, men fjernere mål som Dovers hvide kalkklipper eller Eddystone fyrtårn var også muligheder.

Når maleriet var færdigt, blev det signeret B. E. Bengtsson eller alternativt kun B. Bn. Bengtsson kunne genbruge sine skitser, og mange af skibene er portrætteret adskillige gange og vist i forskellige farvande eller sammenhænge.

Netop Chr. Andersens »Hedvig« af Thisted var et af de skibe, som Bengtsson kom til at male mange portrætter af, for det skib havde han et særligt forhold til. Skibet havde været hans fars, og måske var det et af de skibe, hvorpå han som stor knægt havde konstateret sin kroniske søsyge.

»Hedvig« var bygget 1863 i Sønderborg i Danmark som jagt »Metha«, men blev i 1883

Bengtssons portræt af N.C. Wejsbjergs skonnert »Capella« – nu i Struer Museum. Et andet af Wejsbjergs skibe var »De tolv søskende«, opkaldt efter skipperens egen familie, der stammede fra Venø, hvor slægtsnavnet blev hentet. Tidligt flyttede familien dog til Jegindø, hvorfra alle 11 sønner kom ud som søfolk i hele limfjordsområdet, hvor de opererede fra havnebyer som Lemvig, Odde, Thisted, Aalborg og Struer.

solgt til Sverige, hvor det fik hjemsted i Särdaal, og C. J. Bengtsson gav det navnet »Hedvig«. I 1899 fik skibet en ekstra mast og var nu rigget som galease med hjemsted i Harplinge og Halmstad, før Albert Olsson i Halmstad i september 1907 solgte det for kr. 1.800 til Chr. Andersen i Thisted, som lod det beholde sit navn.

Når »Hedvig« fremover anløb Halmstad benyttede Bengtsson lejligheden til at forny portrættet af skibet. På Stadsbiblioteket i Halmstad findes flere affotograferinger af portrætter af »Hedvig«, også i en dramatisk situation til havs, hvor skibet for klosrebede sejl stikker næsen dybt i søen. – Måske var det et personligt ubehageligt minde for maleren.

I samme samling ses jagten »Anna« af Söndrum, som i 1909 kom til Limfjorden, idet skibet blev købt af M. Rønn i Nykøbing Mors.

Udover de svenske, så var det særligt de danske og tyske søfolk, som benyttede sig af Bengtssons tilbud og talent. Således havde skipper Niels Christian Wejsbjerg i Struer Bengtsson-portrætter af alle de skibe, han ejede gennem årene. Det var billeder af »De tolv søskende«, »Capella« og de to, som begge hed »Andreas«. De adskiltes i omtale ved at betegne dem henholdsvis Store og Lille Andreas.

Efter Wejsbjergs død i 1927 blev billederne hængende hos datteren, som overtog skipperhjemmet på Holstebrovej i Struer, indtil de efter hendes død 50 år senere indgik i den maritimhistoriske samling på Struer Museum.

I Sture Händel og Johnny Rierts bog »Skutemålare« fra 1999 karakteriseres Bengtsson med ordene: *»Hans styrke som fartøjskunstner var at kunne se helheden i billedet, fartøjets bevægelse i bølgerne, farvesamspillet mellem himmel og hav. Også detaljerigdommen er stor på fartøjerne. Han var kendt for at være meget omhyggelig, og han ville ikke give et dårligt arbejde fra sig«.*

Der er ikke noget samlet overblik over, hvor stor Bengtssons produktion var, men et gæt har ligget omkring de tusinde alene af skibe, for han beskæftigede sig også med andre motiver i sit maleri«. Händel og Rierts konkluderer da også, at Bror Edvin Bengtsson dermed kom til at være den mest produktive skibsportrættør i Sverige i 1900-tallet. – Bengtsson døde i Halmstad 1953.

I Stadsbibliotekets Hallandsrum i Halmstad findes 7 albums med affotograferinger af flere end 400 af Bengtssons billeder. Der kan de ses, ligesom museet i Halmstad har en god samling.

Så langt behøver man nu ikke bevæge sig. Museerne med maritime samlinger i Limfjordslandet kan også være med.

Benny Boysen

Født 1944. Museumsinspektør i Struer og senere redaktør, forfatter og højskolelærer. Formand for Antik-Historisk Selskab.

Historien om en US Carabin

af Bent Rolighed

I 2006 modtog museet et skydevåben, som havde været anvendt i modstandskampen i den sidste del af den tyske besættelse 1940-45. På opfordring fra museet skrev giveren efterfølgende denne redegørelse om våbenets historie.

I besættelsestidens sidste halvår kom der rigtig gang i nedkastninger af våben til modstandsfolk, som der eksempelvis er fortalt om i Historisk Årbog 2002 s. 117. Af skydevåben var der især mange karabiner, og nu er én af dem havnet på Thisted Museum, og det giver anledning til en nærmere omtale.

Den 30. november 1944 ved midnatstid landede 12 containere i udkanten af Østerild Plantage, hvorefter godset blev læsset på en lastbil for senere at blive skjult under halmen i landmand Søren Gravesens lade. Han var mælkekusk og besøgte som sådan dagligt Hillerslev Mejeri, og en dag havde han i al hemmelighed foruden mælkespandene en pakke, der efter aftale indeholdt to karabiner, den ene til førstemejeristen, Børge Hansen, den anden til undertegnede, som den gang var ansat på mejeriet. Begge havde været med til modtagelsen i plantagen.

Senere blev våbnene rensat for den olie, der havde beskyttet dem under transporten fra England. Vi prøvede at skille og samle dem, så vi efterhånden blev kendte med funktionen. Det var et let våben, i længde ca. 90 cm, halvautomatisk – kaliber 7,65 – og magasinet indeholdt 15 patroner.

Vi fandt et godt gemmested i et af udhusedene, men på et senere tidspunkt kom der fra ledelsen via Jens Kirk, Thousgård, besked om, at intet illegalt måtte opbevares på bopælen, ikke så meget som et eneste illegalt blad. Vi samlede da vore karabiner, ammunition m.m. i en såkaldt køler, en høj, cylinderformet aluminiumsspand, hvor det, der skulle skjules, var indpakket i papir og lagt i sække. En mørk aften bar vi køleren over til en lille plantage i nærheden af mejeriet. Ved en åben plads skar vi med en spade græstørv af og gravede et passende hul, hvor køleren snart var skjult.

US Carabin – museumsnummer 4376x1.

Senere, da der var større sandsynlighed for, at en afgang var nær, gravede vi godset op. Det havde ingen skade taget. Vi holdt skydeøvelser i et øde område med spredt bevoksning, og karabinerne fungerede fint.

På hjemvejen, da jeg til fods gik et stykke vej hen til min cykel, havde jeg karabinen spændt fast under min overfrakke. Så mødte jeg overraskende en jævnaldrende bekendt, der undrede sig over at træffe mig der, men jeg bekræftede hans gæt på, at jeg var ude at se efter vibæg.

Det hændte også, at jeg fra den bageste del af mit værelse havde sigteøvelser mod tyske soldater, der passerede forbi på vejen. Det forekom mig sært at se på et menneske gennem et sigtemiddel. Men et illegalt blads beskrivelse af kz-lejren Majdanek fik mig til også at se sagen fra en anden side.

På et tidspunkt beslaglagde tyskerne en del af mejeribygningen til depot, og ved porten stod hele tiden en tysk vagtpost. I den anden ende af bygningen havde vi skjult vore karabiner og ammunition m.m., og det bekymrede mig noget. Men Børge forklarede mig, at det var da egentlig fint, at den rare mand stod der og passede på, at ingen gik ind og tog vores gode sager.

Efterhånden var der i byen og omegnen mange, der havde sluttet sig til modstandsbevægelsen, og den vidunderlige 4. maj samledes vi om aftenen i Hillerslev Skole. Vi afventede forholdsordre. Kl. 23.00 fik vi besked: »Gå hjem og sov. Mød på Thisted Realskole i morgen kl. 08.00.« Den nat stod karabinen for første gang åbenlyst ved siden af min seng.

Den 5. maj kørte vi i bil til Thisted. Hvilken fest! Der var mange mennesker på gader og torve. Kirkeklokkerne ringede, og overalt så man det danske flag. På skolen fik vi efterhånden tildelt vagtopgaver, Holger og jeg skulle afpatruljere Storegade på strækningen fra Rådhuset til havnen. Mærkeligt at gå der

med karabinen i en rem over skulderen, synligt for enhver.

Men midt i festen var der noget, der skulle ordnes. Der var landsmænd, som under krigen havde plejet omgang med tyskerne, og for at de ikke skulle blive dømt af »gadens parlament«, var det besluttet, at de skulle interneres for at få en sømmelig retslig behandling. I Thisted blev også et antal personer midlertidigt bragt til Realskolen, og her iblandt var en kvinde, som tyske officerer et par dage senere under trusler forlangte frigivet. Det blev afvist, og herved opstod en spændt situation.

Holger og jeg gik vagt ved en vej nær skolen, og Jens Kirk kom og satte os ind i sagen og fastslog, at der var ingen grund til, at den slags skulle koste menneskeliv. »Brug ikke våben, før I får ordre til det!« sagde han. Og affæren løstes uden et eneste skud.

Senere deltog vi sammen med andre i vagtordninger ved forladte tyske forsvarsanlæg i Vorupør, Klitmøller, Hanstholm og andre steder. En dag også ved en tysk flygtningelejr. Dertil kom vi ved aftenstid og havde vagt indtil midnat.

Opgaven var at patruljere langs et 2-3 m højt hegn, der omsluttede lejren, og hindre, at nogen gennembrød hegnet. Vi tog karabinen over skulderen, spredte os over området og havde hver sin strækning at holde øje med. Jeg husker et par situationer, der opstod i aftenens løb.

Først en tragisk episode. En gammel mand, forhutlet og krumbøjet, kom hen til hegnet og begyndte at beklage sig. Jeg forstod ikke, hvad han sagde, men det var let at forstå, at han havde det svært. Det sagde hans tonefald, hans rysten på hovedet og andre fagter. Til sidst pegede han på min karabin og derefter på sig selv, og han sagde noget, der utvivlsomt betød, at han helst ville slutte sit liv her og nu. Jeg rystede på hovedet, og han humpede tilbage til barakkerne.

Museumsforvalter Ib Nielsen med US Carabinen.

Den anden erindring var anderledes opmuntrende. Et par kvinder nærmede sig hegnet, de var meget snaksomme, men jeg forstod ikke deres sprog. Dog talte de tydeligvis om det kølige vejr, det kunne jeg forstå af deres fagter og bevægelser, og dertil kunne jeg jo nikke bekræftende, for det var virkelig en kold nat. Da jeg senere på min vandring kom til samme sted, kastede den ene af kvinderne en sammenrullet tøjbylt over hegnet, og da jeg så nærmere efter, var det en militærfrakke. Jeg tog den på, den passede mig fint, var med en lun krave og nåede mig til knæene. De nikkede og smilede, men ikke nok med det, for et øjeblik efter kom de tilbage med en kop varm kaffe, som lige akkurat kunne kantes ud gennem maskerne i hegnet. Det var noget, der varmede, og jeg lærte, at også blandt de fremmede var der godhjertede mennesker.

Hen på sommeren blev bevogtningsopgaver overtaget af militæret, og modstandsfolk afleverede deres våben. Det var dog ikke et krav,

hvis man som i mit tilfælde meldte sig ind i en skytteforening. Karabinen blev dér brugt i en kort periode, mens andre interesser og krav gjorde sig gældende. Så blev den pakket ned, gemt, men ikke glemt, og nu er den på museum, så den kan være med til at fortælle nye generationer om besættelsen.

Disse glimt fra besættelsestiden fortæller lidt om, hvad denne karabin blev brugt til. Lykkeligvis blev den aldrig bragt i anvendelse i egentlige kamphandlinger.

Bent Rolighed

Født 1927. Uddannet på den frie lærerskole i Kerteminde og derefter lærer på Fyn og Himmerland. Ansat 1969-78 på Han Herreds Ungdomsskole og derefter på Klim Friskole, hvor han selv havde haft sin skolegang.

Et krumt sted var engang noget meget karakteristisk for Thy. Her er det Klitvejen 16 i Hjardemål, og året er sandsynligvis 1924. Foran brændestablen ses ejerne af husmandsbruget, Else og Kjeld Larsen.

Opvækst i Hjardemål

af Henry Johansen

Artiklen beskriver livet på landet i forfatterens barndom og ungdom før og under 2. verdenskrig. Han voksede op på en mindre landejendom i Hjardemål (nu Hjardelmålvej 136).

Jeg blev født i Hjardemål 23. juni 1928. På min dåbsattest står, at jeg blev døbt i hjemmet 27. juli 1928 og fremstillet i kirken 31. marts 1929. Som begrundelse gav mine forældre, at jeg havde et eller andet i halsen, som i hvert fald min mor mente var livstruende. Pudsigt nok blev jeg født samme dag og i samme time på dagen som en af mine halvbrødre, der var 18 år ældre, så i mange år havde vi i Hjardemål dobbelt fødselsdag til St. Hans. Pudsigt er det også, at vores yngste datter også er hjemmedøbt. I dag står det »dåbsfad«, der blev brugt ved de to hellige handlinger, hos hende, og der bliver passet på det som et værdifuldt klenodie.

På dåbsattesten står også, at jeg er søn af husmand Godske Christian Johansen og hustru Anne Marie Nielsen. Far var født i Rær 1875, mor på Ballerum 1886, så jeg er vokset op i et hjem med temmelig »voksne« forældre. De var begge blevet enkefolk og giftede sig i en sen alder, da jeg meldte min ankomst. Et par af mine halvbrødre var gift, da jeg kom til verden, så det betød, at jeg fik et par nevøer, der var mine jævnaldrende.

Da vi boede ret afsides, havde jeg det temmelig ensomt, men det bevirkede, at jeg udviklede en ret livlig fantasi, og jeg har faktisk aldrig kedet mig. Jeg var i drengeårene lidt af en drømmer, og en af drømmene var at komme bort fra landbruget, selv om mor gang på gang sagde, at selvfølgelig skulle jeg være landmand, som alle forfædrene havde været.

Selv om det ikke vrимlede med legekammerater, så var der da en enkelt, som jeg havde

en del med at gøre før skolealderen. Hans far havde penge på kistebunden og en god gård med en besætning på 12 køer + alt det løse. Drengen var enebarn og havde en hel del at skulle have sagt, så det var som regel ham og ikke forældrene, der bestemte. Således blev han skyld i, at vi kom til at gå i Hjardemål skole seks et halvt år + et halvt år efter vores konfirmation, fordi han absolut ikke ville i skole, da vi havde nået skolealderen.

1. april 1935 mødte mor og jeg op i nævnte gård. Jeg var i stiveste puds med ABC'en og pennalhuset i det nye tornyster, som mor havde syet af et stykke sækkelærred. Jeg havde mor ved hånden, spændt på, hvad dagen ville bringe.

Ulk ham, Vulk ham!

Det ærgrede mor, at jeg ikke kom i skole i rette tid, men så begyndte hun at undervise mig efter sin egen metode. Blandt andet lærte hun mig alfabetet på sin egen specielle måde. Hun lærte mig en remse så bloddryppende, at man i dag ville korse sig, men den bed sig så godt fast, at jeg, da jeg endelig kom i 1. klasse, til lærer Rasmussens store forbavselse ikke alene kunne alfabetet, men også læse dele af ABC'en flydende. Remsen lød: Ager Bager CenDer Erik Fransen Gå Hen I Jenses Kammer Luk Mads Nielsen OP. Qærk ham, Ræk ham, STræk ham, Ulk ham, Vulk ham, Xeser ham, Ydemer ham, Z, Æ Ø, vil' han ik' leve så ka' han dø!

Men det gik helt anderledes, end jeg havde regnet med, for ikke tale om, at han ville i skole. Den vilde jagt gik gennem stuerne over borde og bænke og endte ude i laden, hvor knægten gemte sig et eller andet sted bag nogle halm-baller, og han kom ikke frem, før vore mødre tvunget af omstændighederne havde bestemt, at de hellere måtte vente med at få os i skole et stykke tid endnu.

Skolen og lærer Rasmussen

Men tiden kom jo, da vi ikke mere kunne undslå os – man skulle jo nødig have børneværnet på halsen. Efter sommerferien kom vi i 1. klasse. Vi kom til at sidde ved det nederste bord – vi var jo kun to på holdet. Om lærer Rasmussen har anbragt os efter alfabetet eller forældrenes formueforhold, ved jeg ikke, men jeg var gennem hele min skoletid altid nr. 2 på holdet og målt med den tids alen langt nede i hierarkiet.

Der var kun to klasser i Hjardemål skole. Bitte klasse og stuer (store) klasse. Førstnævnte bestod af fire årgange, sidste af tre. Som følge deraf var der stor aldersforskel, og det bar klasserne præg af hakkeordensmæssigt set. Der var altid én af eleverne, der tog magten og hvis ord var lov, og forbrød man sig mod det, kunne det være et helvede at gå i skole. Var man lidt anderledes end andre, havde man det heller ikke for godt.

Jeg mindes en dreng, som altid lugtede af urin. Han blev forfulgt på alle måder, for eksempel var hans cykel som regel flad, når han skulle hjem fra skole, og han fik mange tæsk ind imellem. Han græd meget, men turde ikke sige noget derhjemme, for at sladre var det værste, man kunne gøre, så var man for alvor lagt på is. Jeg havde ondt af ham og legede tit med ham, selv om stanken i hans hjem ikke var rar at inhalere. I det skjulte hjalp jeg ham med at pumpe luft i cyklen, men en skønne dag blev det opdaget, og så var det mig, der for alvor blev afstraffet.

Senere, da vi var blevet de store, sluttede han sig til den, der dominerede i klassen, og så blev han en af de værste til at forfølge mig. Ak ja, utak har til alle tider været verdens løn!

Det var før skolebussernes tid, ja, der var endda langt mellem børn, der havde en cykel, men alligevel var de flittige til at gå i skole, skønt enkelte havde det meste af en mil at gå i al slags vejr. En pige fra Harboslette forsømte aldrig og kom altid i rette tid, selv ind under jul, hvor det kunne være buldrende mørkt, når vi mødte om morgenen. Som skovens dyr havde mange af de længst bort boende elever en veksler, som de troligt fulgte til og fra skole. På den måde fór de aldrig vild, selv i den mørkeste vinter. Jeg havde også sådan en sti tværs over flere gårdes marker. Det var vist ikke velset, men den sparede mig for en lang og træls omvej.

Jeg var på det sidste hold, der gik alle årene i Hjardemål gamle skole. Den var i brug indtil 1942. Vi så på, hvordan den fine, moderne skole blev opført vinteren 1941/42. Vi var måske lidt bitre og misundelige, for vi vidste jo, at vi ikke kom til at gå her, men misundelsen forsvandt, for knap var den sidste dør monteret, før bygningen blev overtaget af Den tyske Værnemagt.

Det var meget trangt i den gamle skole. Den bestod af én længe. Lærerens lejlighed mod øst fyldte det meste af bygningen. I skolestuen var der en kæmpe stor kakkelovn, hvor der blev fyret med tørv. Lærer Rasmussen skulle tænde op i denne hver morgen i vinterhalvåret, men uanset vejret holdt fyringen op til april. Under krigen var det sparsomt med brændsel. Derfor blev vi i perioder undervist inde i lærerboligen. Der var godt nok snævert med plads, når en snes børn blev proppet ind i lærerens dagligstue, men til gengæld var det næsten lige så hyggeligt som at være hjemme hos mor og far.

Lærer Rasmussen var ugift og stille og tilbageholdende. Han gik altid i sort jakkesæt af seviot-stof, et uopslideligt materiale, der også

Hjørdemål gamle skole, hvor jeg havde min skolegang (Hjørdemålvej 119). Skolen blev bygget i 1863 og senere renoveret flere gange.

blev brugt til matrostøj. Han var meget præcis i det daglige, og man kunne sætte sit ur efter, at han hver måned gik ned til sognerådsformanden efter sin løn. Han var meget påholdende og havde derfor en betydelig kapital, og han var villig til at låne mindre bemidlede forældre penge, hvis han mente, at deres børn burde fortsætte skolegangen efter 7. årgang.

Han havde husbestyrerinde, som sled trofast i det, og en gang om året blev der holdt kaffegilde for forældrene. Under forberedelserne til et af disse kom hun til at mangle mandler til de brune kager og sendte Rasmussen til købmanden for at købe disse. Da Jørgen købmand spurgte, hvor mange han skulle have, trippede han lidt og forlangte så endelig 1 kilo. Folk grinede lidt af den upraktiske lærer, som levede i sin egen verden.

Rasmussen var på sin vis en dygtig lærer. Han kunne godt lære fra sig, og han var ikke af dem, der slog børnene i tide og utide, jeg har faktisk kun set ham slå en eneste gang. Af undervisningsmidler havde han kun de allernødvendigste, så han var meget øm over sa-

gerne. Som noget ganske enestående fik vi en del plancher, papstykker med dyrebilleder på begge sider, som blev hængt op og vendt to gang om året. Det var den tids undervisning i biologi. Ellers var fagene religion, historie, geografi, dansk og regning. Vi skrev med griffel på skifertavler, meget praktisk, men noget værre svineri. Vi havde skrive- og indføringshefter. Heri blev der skrevet med blæk med konge- eller elastikpenne. Der skulle god øvelse til, hvis man ville undgå at klatte alt for meget, og det var ikke alle, der nogensinde fik lært, hvordan man undgik »klatteriet«.

Katekismen, bibelhistorien, geografi- og historiebogen måtte vi selv betale. Derfor overtog jeg min ældre broders Nikolaj Nielsen historiebog, som en af hans kammerater havde fået i julegave i 1915. Derefter havde min bror købt eller på anden måde overtaget den i 1921. Stakkels lærer Rasmussen kunne aldrig hitte ud af, hvad jeg skulle have for i historie, for det var jo slet ikke den udgave, man brugte i Hjørdemål skole på det tidspunkt. Bibelhistorien var delt i gamle og nye testamente, og det gamle var trykt

med gotiske bogstaver. Det var lidt svært til at begynde med, men det varede ikke længe, inden alle de krøllede bogstaver var den naturlige ting for os børn.

Det sportslige blev der ikke gjort ret meget ud af. Vi havde en temmelig stor legeplads. På denne var opstillet en bom og et sæt ribber. Disse redskaber blev brugt om sommeren i tørvejr, men de fleste gymnastiktimer gik nu med forskellige former for boldspil. Om vinteren blev skolebordene sat ud til væggene i klasseværelset, hvorefter Rasmussen prøvede at få det bedste ud af de øvelser, som loven foreskrev, skulle udføres.

Når lærer Rasmussen fik familiebesøg, havde han altid så travlt med skolen, at de hurtigt tog af sted igen. Han havde nervøse trækninger, og man sagde, at han havde »nerver«, og at han havde pådraget sig disse under sit ophold som lærer ved en skole i den danske koloni i Tandil, Argentina. På et tidspunkt fik skolekommissionen ham ved juletid sendt til Viborg til mentalundersøgelse. Jeg ved ikke, om der har været en bestemt hændelse, der har udløst denne drastiske fremgangsmåde.

Rasmussen indvilgede i at tage til Viborg, men det satte sognet på den anden ende, og mange rasede og sagde, at det lignede ingenting. Nogen havde oven i købet i nattens mulm og mørke sat en plakat op, hvorpå der stod, at skolekommissionen burde mentalundersøges. Rasmussen klarede frisag, og da resultatet forelå, gik han rundt for at sige tak til alle, der havde støttet ham. Han kom også hjemme hos os. Herefter sagde man, at lærer Rasmussen var den eneste i sognet, der havde papir på, at han var rigtig klog.

Avisdreng

En dag, mens vi læsede hø af, stod der pludselig en efter vore begreber fint udseende herre i loen. Han havde sikkert udset sig den fattigst

udseende ejendom i landsbyen og fået at vide, at der her var en dreng, som godt kunne trænge til at tjene lidt penge. Manden kom fra Berlingske Tidende og tilbød mig at komme til at optræde som BT-dreng, altså at sælge aviser og ugeblade. Der kunne tjenes den fyrstelige sum af henholdsvis 2 og 5 øre pr. blad. Jeg sagde ja, og indtil min konfirmation travede jeg på forskellige ugedage Hjardemål, Hunstrup og Kåse tynde og tilbød Berlingske Tidende, Landet, Søndags BT og Billedbladet, som på det tidspunkt var et ret nystartet produkt.

Det gav ikke den store fortjeneste, for at sælge Berlingske Tidende i de nævnte områder var næsten lige så svært som at sælge sand i Sahara. Størsteparten af Berlingernes »hoveder« blev sendt retur, hvorimod det gik nogenlunde med salget af ugebladene. Men jeg fik en masse oplevelser, og da vi hverken havde radio eller TV den gang, kom jeg, ved at læse de gratis blade, pludselig i forbindelse med den store verden. En anden indtægtskilde var salg af julehefter. I oktobers aftenmørke besøgte jeg de samme områder og tog mod bestillinger. Først i julemåneden måtte jeg så rundt og aflevere det bestilte. Det gav godt. Julen har til alle tider været en højtid, der får folk til at åbne pengepungen!

Jul og juleforberedelser

Julen var i min barndom en dejlig tid. Forventningens glæde var lige så stor som i vore dage. Advents- og julekalendere var ikke opfundet endnu, men jeg lavede min egen form for julekalender. Hver morgen skulle der tændes op i komfur og kakkelovn, og dertil brugte vi fladtør (lyngtør). 1. december stablede jeg 24 af disse tørve oven på hinanden, og når den sidste var brugt, var det tid til at pynte juletræet.

I mit bladdistrikt var der en gårdmand i Kåse, der ejede en lille skov, og hvert år ved juletid var mit spørgsmål til ham, om vi kunne

købe et juletræ. Svaret var: »De ka' do et!!« Jeg så meget skuffet ud, men så tilføjede han: »Men do ka' fo jen, hvis do siel vel hent'en.« At det var et træ, der stak som bar pokker, betød ikke så meget, for det var jo toppen af julens glæde, der kom til det lille hjem, når jeg stolt bragte det til huse. Naturligvis skulle man i kirke i julen, og det var ikke bare juleaften, nej, det var hele julen, og undertiden kunne det ske, at det var fire dage i trækk.

Det var hyggeligt i de små stuer juleaften, ikke fordi der var pyntet særlig meget op, men det var kulminationen på en lang og kedelig ventetid. Der var ikke mange lys på træet, pynten var sparsom, og gaverne – ja, når vi var far, mor og jeg juleaften, så var der som regel kun to pakker, for far havde det princip ikke at give noget bort. Den ene var altid flad, den anden så betydelig mere spændende ud. På pakkerne stod: Må først åbnes juleaften. Og så blev de højtideligt overrakt af mor. Den flade var til far, og den indeholdt som regel Ved Julelampens Skær eller Jul i Thy. Pakken til mig indeholdt altid et eller andet stykke legetøj, købt hos P. Krogh Andersen, der havde en legetøjsafdeling i sin købmandsforretning.

Aftenen gik med, at far læste en historie fra det nye hefte, og vi sang, det vil sige, det var så som så med det. Mor brugte samme melodi til alt, hvad hun gik og nynnede, og fars stemme var med årene blevet temmelig »sprød«, så jeg var ikke ret gammel, før jeg begyndte som forsanger i familien.

2. juledag var det fars fødselsdag, og da samledes børn, svigerbørn og børnebørn samt en anden familie. Traktementet var overdådigt. De fleste, der var til stede, havde til daglig hårdt arbejde, så der blev spist ganske gevaldigt, især mors surkål forsvandt som dug for solen. De fleste af gæsterne var kommet med toget, og fra Hunstrup station til ejendommen i Hjørdemål var der ca. 4 km at trave, så det har jo også givet god appetit.

Fra slutningen af november og det meste af december måned havde mor forberedt sig på denne dag. Det begyndte allerede med hendes fødselsdag den 29. november, og denne dag blev sandelig ikke forbigået i stilhed. Det var almindeligt, at de forskellige gårde og huse havde fremmede mindst en gang om året. Da blev alle naboer, rig som fattig, inviteret til gilde, og dette blev hos os meget passende holdt på mors fødselsdag. Her blev der heller ikke sparet på noget. Tilsyneladende var der konkurrence mellem husmødrene om, hvem der kunne frembringe det flotteste kaffebord, og på mors manglede der ikke noget. Et år talte jeg 15 forskellige slags kager og småkager.

Når man havde nydt kaffebordets overdådighed, satte mandfolkene sig til spillebordet i storstuen, efter at far havde fundet spillekortene frem. De var opbevaret bag ved et skråtstillet skilderi med teksten GUD VELSIGN VORT HJEM. Der blev spillet om penge, og en- , to- og femørerne skiftede ejermænd adskillige gange i aftenens løb, der som regel sluttede kl. ca. 2 om natten efter et solidt måltid. Kvindfolkene holdt til i den pæne stue, hvor strikkepindene knitrede, og adskillige emner blev bearbejdet.

Undertiden sad jeg sammen med far ved spillebordet med tyndslidte nerver, for tænk nu, om ejendommen skulle gå på tvangsauktion, hvis han tabte alt for mange penge. Dette er måske grunden til, at jeg ikke kan fordrage at spille den dag i dag. Til andre tider var jeg i den pæne stue sammen med konerne, og så slap jeg ikke for at synge nogle sange og salmer, jeg havde lært i skolen. Til disse gilder var degnen oftest inviteret med, præsten næsten aldrig, for Indre Mission og kortspil harmonerede jo ikke rigtig.

Grisen blev slagtet sidst i november af en omrejsende slagter, som hed Niels Bach. Det var en klejn mand, og det var faktisk utroligt, at han kunne klare det hårde arbejde, som en slagting er. Den døde grisekrop blev hængt op

på en stige, og de udtagne indvolde blev sorteret efter, hvad de skulle bruges til. Visse tarme blev fyldt med blod, hvori der var blandet mel og ister (indvoldsfedt). De blev parteret og syet i begge ender, puttet i den kogende gruekedel og kom op igen som de lækreste blodpølser. Der blev kogt så mange, at vi spiste blodpølse til langt ind i januar måned. Andre tarme blev fyldt med fars iblandet fedtegrever og sendt til røgning hos en murer i Hunstrup, der havde dette som en biindtægt. Grisens tyndtarm blev brugt til medisterpølser.

Det var mors arbejde at ordne grisen, og det gik der mange dage og nætter med. Det var ikke meget, der ikke kunne bruges af grisen, og alt, der ikke blev spist i julen, blev opbevaret i kælderen i runde og ovale saltkar. Selv grisens blære gik ikke til spilde. Den blev nemlig til alle tiders holdbare ballon til mig. Det meste af de gode kødstykker blev brugt til fødselsdagsmiddagen 2. juledag, som uden overdrivelse var højdepunktet af årets måltider. En del af måneden gik også med at gøre rent og bage, og den dag i dag forstår jeg ikke, hvordan det kunne gå til, at hun kunne kræse sådan om os i juletiden, men det må jo nok være, fordi vi resten af året levede meget spartansk.

Spartansk, ja, men kosten var sund og nærende, og at jeg ikke just har sultet i min barndom, er følgende udtalelse et bevis på: »Æ er et dæ, dæ hå drokken vo kat si mjelk?« Bemærkningen faldt engang, jeg var på Hunstrup station for at hente en pakke, og det var stationsforstanderens mand, William Møller, der til flere tilstedeværendes fryd fyrede vittigheden af. Også en ældre dame mente en del år senere, at jeg var temmelig fed, og det har pint mig en hel del gennem barndommen. At få den slags at vide giver mindreværdskomplekser, og dem har jeg bl.a. også af den grund lidt af hele livet.

Mellem jul og nytår indtraf en anden af årets store begivenheder, nemlig juletræ i forsam-

lingshuset. Det var altid spændende, hvordan vejret ville blive, men som regel artede det sig sådan, at alle involverede nåede frem. Det store juletræ strålede i al sin glans i den store sal. Det nåede fra gulv til loft, og den gang syntes jeg, at der måtte være mindst 100 lys på grenene. Når lysene var brændt ned, og vi havde lyttet til en for os små uendelig lang tale, legede vi en masse sanglege rundt om træet, mens de voksne sad i den lille sal og hyggede sig med en kop kaffe og det bedste af Hunstrup bagers julebagværk.

Der blev delt slikposer ud, og indholdet fik os børn til at spærre øjnene op. Det var godt nok noget andet end det kræmmerhus brystsukker, købmændene lagde i kurven, når vi havde handlet til daglig. Et år havde vi besøg af min nevø fra Vesløs, der næsten var min jævnaldrende. Under legene forsvandt han pludselig, og kort efter dukkede en julemand med en stor sæk op. Den rare julemand delte slikposer ud, og næsten alle var overbevist om, at det virkelig var julemanden, men ved denne lejlighed fik min tro på ham et gevaldigt knæk. Efter en lang andagt var festen slut. Vi tog hjem, glade i sindet og håbede på, at næste års juletræsfest måtte blive lige så dejlig en oplevelse.

Nytårsaften

Vi tog forskud på nytårsaftens glæder eller unoder allerede 1. juledag om aftenen. Hvad folk havde glemt at låse inde, blev flyttet grundigt rundt, dog gik det ikke så vildt til som på årets sidste dag. Visse hus- og gårdmænd sikrede sig mod nytårsløjerne ved at invitere de unge mennesker til fest denne aften. Jeg husker, at der var en tjenestekarl, der var en værre pralhals til daglig. Der var et par knægte, der bestemte, at der skulle laves fis med ham nytårsaften. De vidste, at hans husbond og madmor plus børn var taget på besøg i Hunstrup, så drengenes forældre inviterede ham på besøg sammen

med en del andre unge mennesker. Han kom medbringende en stor flaske spiritus og et spil kort. Snart var spillet i gang, og han blev mere og mere omtåget. De andre spurgte ham, om han ikke skulle hjem og se, om alt var i orden. Nej, det skulle han sgu ikke, og så klappede han på sin trøjelomme og sagde, at han havde låst overalt, og at her i lommen var nøglen, og der blev den.

Karlen blev mere og mere optaget af spillet, og hen ad klokken tolv lykkedes det for den ene af drengene at liste nøglen op af hans lomme. Så havde de frit spil. Det var utroligt, så mange kræfter de havde. De flyttede rundt på alting i

gården både ude og inde, selv et par heste flyttede de ind i kostalden, hvor de bandt dem i en bås ved siden af en stor stud. Efter en times tid låste de alle dørene, gik tilbage til det unge selskab, listede nøglen i karlens trøjelomme og gik i seng. Karlen må, hvis han lever, være et godt stykke oppe i firserne, og hvis en af spas-magerne ikke har sladret, aner han ikke den dag i dag, hvordan al den ravage kunne fremkomme, når han hele tiden havde haft nøglen i lommen.

Jeg tror nok, det var P. Krogh Andersen, der fik det kraftige nytårsskyts indført i det lille samfund og blandt andet på den måde fik

Eldresammenkomst i præstegården i 1940'erne. Mine forældre er markeret med et hvidt kryds. Yderst til højre står præsten Henry Martin Haaning Andersen (født 1911). Han kom til sognet i 1942, og efter befrielsen i 1945 var han en tid indkaldt til militæret – i 1947 forflyttet til Rødding-Løvel-Pederstrup.

omsætningen til at stige en smule. Det var før, man havde lovgivning på området. Det var ikke krysanthemumbomber, han solgte, men noget i den stil. Jo større brag, des bedre.

Det var sådan dengang, og det er det vel stadig, at der er visse mennesker, man er ude efter nytårsaften uden påviselig grund. Grete og Herman var et gammelt ægtepar, der boede i et lille stråttækt hus på Asylvej. De levede et stille liv til daglig, men blev alligevel altid hjem søgt af de unge mennesker nytårsaften. Man så dem aldrig, mens bomberne bragede på alle sider af huset, og jeg er overbevist om, at de har siddet inden for vinduerne og krøbet sammen. For dem har aftenen været et onde, man skulle have overstået.

Vores ejendom lå et stykke oppe på marken, ca. 500 meter fra landevejen. Det var ikke tit, vi fik besøg nytårsaften, men det skete. Vi kunne ikke låse vore døre, for der var ikke investeret i låsetøj. Når vi ikke var hjemme til daglig, blev der sat en kost foran døren. Jeg har ikke oplevet, at vi nogensinde har haft indbrud, men der var nu heller ikke alverden at rende med. Men nytårsaften skulle man traditionen tro sikre sig. Derfor fandt far altid reb og grebe frem. Grebene brugte han i udhusene. Grenene blev banket ned i det lerstampede logulv, og håndtaget blev presset ind under dørhåndtaget, så redskabet kom til at stå i spænd – en enkelt og effektiv låsemetode! Rebene blev brugt til de andre døre.

En nytårsaften hørte vi, mens vi spiste vilbor, puslen og et knæk ude fra laden. Far for op af stolen med sin hornske i hånden og rendte derud. Det viste sig, at det var nogle unge knægte, der var ved at bryde ind. Grebskaftet var knækket, døren gav efter, far satte skulderen imod og skældte ud, mens de unge grinende pressede på udefra. Om det var fars ikke særligt pæne ordforråd, der fik dem til at opgive deres forehavende, ved jeg ikke, men efter nogle få minutter fortrak de. Næste morgen opdagede

vi, at forskelligt løsøre var forsvundet. Det meste af det fik vi samlet sammen i løbet af januar måned, andet blev aldrig fundet.

Hjemmet

En ejendom med fem køer, et par kalve, nogle få slagterisvin, to islandske heste og ca. tredive høns kunne jo ikke give alverden. Men det gamle ord om, at nød lærer nøgen kvinde at spinde, passede egentlig meget godt her. Vi fik mel i store sække – det var det billigste – og når sækken var tømt, syede mor den om til skjorter og undertøj.

Undertiden fik vi besøg af en bissekræmmer, der havde sin store bylt med uldsager på cykelstyret. Det var utroligt, hvor meget der kunne være i sådan en bylt. Når den var pakket ud, blev sagerne studeret i alle ender og kanter, inden der blev handlet efter en del prutten om prisen. Mor fik som regel et par brune bukser med lodden vrang og elastik i benene. De nåede til under knæene, så dem var der godt med varme i, og selv om hun næsten altid var dårlig, så har jeg aldrig hørt hende beklage sig over underlivsbetændelse. Det var også uldkræmmeren, der leverede fars uopslidelige, lange underbukser.

Under krigen sad mor og kartede og spandt og holdt os ved lige med lange, sorte, uldne strømper og uldtrøjer. Hun lappede og stoppede og sparede på den måde mange penge, men vi så jo også ud derefter, og jeg var mange gange flov ved at gå i skole. Mobningen var jo allerede opfundet på det tidspunkt.

Enkelte gange blev vi ekviperet i Thisted. Det var en stor oplevelse at køre med Frøstrup rutebil, der havde fast holdeplads ved Jørgen købmand. Det var spændende at køre gennem en del af Nordthys små landsbyer, og når man endelig kom til Thisted, gik turen til Engelsk beklædnings Magasin, hvor jeg fik nyt matros-tøj. Skoene blev købt hos Grube, som boede i

nærheden af skoven. En thistedtur endte som regel hos søstrene Jensen i Østergade, hvor vi fik kaffe med store basser til.

I dag kan ingen vel tænke sig et hjem uden badeværelse. Men sådan et rum kan man faktisk godt undvære. I stalden var der god plads til at forrette sin nødtørft, og i bryggerset stod der en blikspand med vand, en øse, et blikvaskefad og en sæbeskål. Vandet kom ikke ud af en hane, men var blevet trukket op af en 30 alen dyb brønd. Man øste vand op i vaskefadet, sæbede sig godt ind og skyllede grundigt efter med koldt vand, som om vinteren ikke var koldt, men isnende. Undertiden bar håndklædet præg af, at man ikke havde fået skyllet alt møget af ansigt og hænder.

Far barberede sig højst en gang om ugen, undertiden sjældnere, og det var forståeligt. Han satte en stor kande midt på bordet, hentede et spejl, som blev stillet op ad kanden, fandt barberkosten og barberkniven frem, sæbede sig ind, og så begyndte operationen. Jeg skulle være musestille, for enhver bevægelse kunne

bevirke, at han skar sig. Det gjorde han som regel, og når han var færdig, løb blodet i stride strømme ned ad kinderne på ham.

Når mor var dårlig, og det var hun faktisk altid, blev der sendt bud efter doktor Græsbøll i Nors. Han ordinerede massevis af medicin, men lige lidt hjalp det, og jeg har mistanke om, at medikamenterne mest bestod af kalktabletter, for der er for mig ingen tvivl om, at det var nerverne, det var galt med.

Når jeg havde tandpine, og det havde jeg tit, beordrede mor mig til at tage en sukkerknald med hoffmannsdråber på. Det gjorde meget ondt et sekund eller to, men så blev tanden så bedøvet, at jeg havde fred et stykke tid. Tandlægen besøgte man kun, når man skulle have hele munden ryddet. Mor havde, så langt tilbage jeg kan huske, kunstige tænder både i over- og undermund.

Min søster Johanne forærede mig engang til min fødselsdag en tandbørste og en tube tandpasta. Da det blev kendt, var jeg næsten til grin i hele byen, og mælkekusken mente, at

Den gamle købmandsbutik i Hjardemål omkring 1905, nu Asylvej 19. Købmand Carl Chr. Christensen står med hat og til højre for ham datteren Andrea og hans kone Maren - yderst til højre sikkert en tjenestepige. I døren ses Robert Nielsen, der var kommis. Jeg kan huske, at forretningen i 1935 blev flyttet til Hjardemålvej 135, hvor Maren førte den videre sammen med sønnen Jørgen P. Christensen.

den bedste måde at bevare tænderne på var ved at tage en ordentlig pris snus morgen, middag og aften. Far åd skrå til den store guldmedalje, og han pralede helt op i sin høje alder med, at han havde alle sine tænder, så det med en tandbørste var det rene pjat. For resten var fars skrån en god indtægtskilde for mig, for jeg blev næsten altid sendt til købmanden efter en kardus skråtobak med 50 øre på lommen. Pakken kostede 48 øre, og resten fik jeg lov til at beholde. For øvrigt synes jeg, at det er en god idé, at alle i dag får lov til at gå til tandlæge. At miste en masse af sine tænder i en ung alder er ingen spøg.

To købmænd

Vi havde to købmænd i Hjardemål, Jørgen P. Christensen, der sammen med sin mor, Maren, drev forretningen, og P. Krogh Andersen, som var tilflytter. Sidstnævnte var en rigtig forretningsmand, der prøvede at gå nye veje. Han pralede af, at han havde en større omsætning end brugsforeningen i Hunstrup, og det skal nok passe, for han gjorde meget for at få fat i kunderne, og det lykkedes ham da også at få alle »klitboerne« til at handle hos sig.

Hvert år i december måned holdt han og hans kone, Mitte, aftenselskab, hvortil alle var inviteret. Når man havde nydt kaffebordets glæder, satte mandfolkene sig til spillebordene, og hen ad elleve, når bysladderer var ved at være udtømt, fik Mitte listet konerne ind i forretningen, så de kunne se, hvad købmanden havde fået på hylderne inden for de sidste dage af legetøj, bøger, porcelæn og meget andet. Selv om det var over lukketid, sagde Mitte besynderligt nok aldrig nej til en handel denne aften.

Hun pakkede de købte ting ind i det nydeligste julepapir, men også i det daglige var købmandsparret, hvis man havde glemte indkøbskurven, fantastisk til at pakke varerne ind. De blev arrangeret på en måde, så de fyldte

mindst muligt, hvorefter der blev taget et stykke brunt papir fra en rulle, der hverken var for stort eller småt.

P. Krogh Andersen kørte sig selv hårdt. Han havde gule fingre og så sygelig ud, og det var ikke så mærkeligt, for han røg som en skorsten. De stærke cigaretter blev brækket midt over for at få mest muligt ud af nikotinen, og han hostede og inhalerede i et væk.

De to købmænd var konkurrenter, så derfor så man aldrig Maren og Jørgen til Mittes aftenselskaber. Når vi skulle handle, havde vi som regel en kurv æg med. Da vi var nærmeste nabo til Jørgen og Maren, handlede vi som regel hos dem, men det skete jo, at Andersen havde ting og sager, som vi gerne ville have fat i. Så tog vi æggekurven på armen og listede en omvej, for vi vidste, at Maren nøje overvågede, hvem der gik deres dør forbi, og det var ikke rart at have hendes øjne i nakken.

Kom man i Jørgens forretning, blev man budt velkommen af Maren, der altid havde en bekymret mine på. Følgende, som hun citeres for, karakteriserer hende meget godt: »De æ da også skamli', no slagte aal folk, å vi hå li fot en hiel masse spegpølse hjem!«

Jørgen var en dygtig købmand, der havde orden i sagerne. Han havde en fantastisk håndskrift, som han brugte meget, for i de tider var det meget almindeligt, at folk skulle have alting »skrøwn«. Jeg fandt engang under en oprydning en regning lydende på *10 tolde... kr. 0,15*. Skriften var Jørgens, og den var så formfuldendt, at man skulle tro, det var en skrivelse til en højere myndighed, han havde udfærdiget. Deres forretning var gammeldags indrettet, selv om bygningerne var opført i 1935, men inventaret var blevet flyttet fra en ejendom på Asylvej, hvor de havde haft butik indtil da.

Den fraflyttede ejendom blev overtaget af datteren Andrea og svigersønnen Søren Lynge, der drev den som landbrugsejendom i mange år. Søren var landsbyens spøgefugl, som altid

havde en eller anden lun bemærkning til alt og alle. Når der var diletant i forsamlingshuset, var det ikke altid lige sjovt at være optrædende, for Søren gav som regel sit besyv med fra tilskuerpladsen til stor irritation for skuespillerne, men publikum morede sig herligt.

Forsamlingshuset

Forsamlingshuset var en grim rødstensbygning. Det lå med østgavlen mod vejen, der fører til Hjardemål Klit, og med langsiden parallel med Hjardemålvej. På den anden side af vejen lå P. Krogh Andersens forretning. En lærer ved navn Mads Kirk var meget fremskridtsvenlig, og han tog sammen med sognepræsten initiativ til at få huset opført, så folk havde et sted at mødes til foredrag og kulturelle aktiviteter.

I huset var der, hvad der skulle være og ikke spor mere. Det bar tydeligt præg af, at der ikke havde været mange penge mellem folk, da det blev bygget. Der var en lille garderobe på loftet til overtøjet, et minikøkken, en lille og en stor sal, og i vestenden var der hestestald, som kunne bruges til meget andet end at opstalde heste. Det var et glimrende sted at ryge de cigaretter, man på den anden side af vejen kunne købe for 4 øre stykket. Det var heldigvis ikke usundt at ryge den gang – det stod i hvert fald ikke på pakkerne – men vore forældre var nu alligevel meget på vagt, og mange gange blev man snuset godt til, når man kom hjem efter en tur i byen.

Når der foregik et eller andet i forsamlingshuset, var båsene i hestestalden fyldt op. Det var før bilernes tid, og da Hjardemål sogn var vidtstrakt, havde nogle af deltagerne i arrangementerne meget langt at køre, ofte over 1 mil. Hvis der blev forevist en film, var den store sal propfuld. En gang gjorde Persil et filmisk reklamefremstød, og da mødte næsten hele befolkningen op, også dem helt ude fra Harboslette. Jeg husker, at det var om efteråret, og

det regnede og blæste voldsomt. Alle, der havde trodset uvejret, syntes, at det havde været umagen værd at nå frem, og persilfolkene gned sig i hænderne, så det havde i alle henseender været en aften til alles tilfredshed.

I begyndelsen, da forsamlingshuset havde nyhedens interesse, opfyldte det sit formål, men det varede ikke længe, før det blev brugt til meget andet. Skulle der holdes fest, og pladsen var trang derhjemme, lejede man forsamlingshuset. Der blev holdt basarer og indre missionske møder, hvor vi arme syndere undertiden blev heklet godt igennem.

Der var baller mangan lørdag aften, og dem gik der ry af. Ungdom fra et stort område, selv fra den yderste klitrække, dukkede op, og undertiden gik det hedt til. Det var almindeligt, at nogle unge tog sig en tår over tørsten, og i en brandert kunne man jo finde på mange besynderlige ting; f.eks. skete det en gang, at præsten søndag morgen måtte gå nede fra Hjardemålvej til kirken mellem tomme ølflasker, der var smukt arrangeret på begge vejsider. Det siges, at han tog situationen med sindsro. Mandag morgen gik han til købmanden og solgte de tomme flasker, så han på den måde fik sig en lille ekstra indtægt.

Byggeri ved kirken

Som nævnt var det før bilismens tid, så nogen mente, at der burde bygges en stald ved Hjardemål kirke. Menighedsrådet forhandlede om sagen, og resultatet blev, at man satte en indsamling i gang. Desuden blev der afholdt basar i forsamlingshuset, og der var stor tilstrømning til denne, også fra nabosognene. En kammerat og jeg solgte lodsedler så langt borte som i Hamborg. Det var i krigens tid, og på dette sted logerede massevis af arbejdere, der arbejdede på fæstningsværket i Hanstholm. Vi besøgte en barak, hvor der var en hel del mennesker til stede, og vore lodsedler gik som varmt brød. En

pudsig tanke, at stalden ved Hjardemål Kirke delvis er finansieret af penge tjent hos Den tyske Værnemagt.

Stalden blev bygget, men det blev mere end en stald. Der blev nemlig også plads til både redskabsrum og ligkapel, og det var påkrævet. Før opførelsen stod de døde til »lit de parade« i hjemmene.

Da søster Johanne døde i 1940, kom hendes bære inden begravelsen til at stå i våbenhuset, men det var vist ikke det almindelige. Vi havde en nabo, der døde vinteren 1941, og begravelsen var bestemt til fire dage efter dødsfaldet, men hans kiste kom til at stå i hjemmet i tre uger, fordi man grundet frosten ikke kunne få gravet en grav. Liget var stivfrosset, så lugtgener har der ikke været, men jeg kan huske, at jeg syntes, det var så uhyggeligt, og jeg gik i en stor bue uden om huset, når jeg gik til og fra skole.

Mads Kirk

På parkeringspladsen ved Hjardemål Kirke er der opsat en beskeden metalplade og en uanselig sten, som de færreste måske bemærker. I stenen er indhugget følgende:

Lærer

Mads Kirk

1868-1947

Nikkoline Kirk

1869-1952

og på metalpladen står at læse:

*Mads Kirk og Line virkede her i 30 år,
fra 1905 til 1935.*

*-Ja, de var ett møj, der i Hjarmol ku skikh,
som ett te æ dejn haj hans nies stokken ikh.*

Fra Jens Kirk: »Nae i æ Thue«.

Af gode grunde kender jeg ikke meget til lærer Kirk, da han jo holdt op som lærer det år, jeg skulle begynde min skolegang, men jeg hu-

sker fra min »bitte tid«, når jeg var med mine forældre til aftenselskaber i landsbyen, at der altid blev snakket forfærdelig højt, hvor lærer Kirk befandt sig. Han elskede at diskutere og var en del provokerende i sine udtalelser, og undertiden så Nikkoline lidt bekymret ud, hvis bløjerne gik alt for højt.

Til skolen hørte et landbrug, og det var vel-drevet, for han forstod at dyrke den sandede jord, så den gav godt udbytte. Det sagdes, at han var slem til at sende skolebørnene på markarbejde, og det fandt man sig i, for lærer Kirk var ikke rar at have til uven, og på hans tid var det usædvanligt, at eleverne forlod landbruget efter endt skolegang. Og, som man sagde, fik børnene ikke lært andet, så fik de da lært at bestille noget. Han betegnedes som en meget klog mand, hos hvem landsbyen søgte råd og vejledning i mange spørgsmål, f.eks. fik man fat i ham, før man sendte bud efter dyrlægen, og som ovennævnte digt antyder, havde han sin gang hos fattig såvel som rig.

Lærer Kirk var naturligvis kirkesanger. Man anså det for naturligt, at denne stilling hørte med til lærerembedet. Men under gudstjernerne (sagde man) havde Mads Kirk undertiden andet end andagt i tankerne. En søndag løb han flere gange fra degnestolen og ud, mens præsten prædikede. Menigheden troede, at han måske havde tynd mave, men gåden blev løst, da han efter udgangs bønnen halvhøjt hviskede til en nabomand: »Den står da endnu!« Det var stærk storm den søndag, og grunden til, at han var løbet ud, var, at han havde været nervøs for, at hans halmstak skulle vælte i den kraftige blæst.

Sandflugt

Det blæser meget i Thy, og det har det vel altid gjort, men særlig meget mærkede vi til stormvejret i min barndom. Ser man billeder fra den tid, er det første, man lægger mærke til, at der

næsten ingen træbevoksning var. Huse og gårde lå ubeskyttede mod vestenvinden, og når den rigtig tog fat, var det bedst at holde sig inden døre. Der skulle ikke megen vind til, især ikke i forårsmånederne, før sandet rejste sig i kaskader, så man knap kunne se til sine nærmeste naboer. Sandet føg ind gennem revner og sprækker, og jeg har oplevet mere end en gang, at mor skovlede driver af sand op, inden hun gik i gang med at vaske gulv.

Tit lå mønningstørv og dele af stråtaget spredt ud over et stort område, når en sådan tredages storm var ovre. Om foråret var der tradition for, at huset skulle kalkes, og var far heldig, fik han et fint resultat ud af det, men var der et modbydeligt, dybt lavtryk, der absolut skulle passere, når han havde taget det sidste strøg med kalkkosten, var ejendommen kort efter arbejdets afslutning sort som beg i stedet for hvid som sne.

Men så kom der en ny mand i vores nabo-gård (Ejler Broeng). Han kom fra en anden egn af landet, og han var meget initiativrig. Han overbeviste bønderne om, at hvis man skulle beholde sin jord hjemme, var det nødvendigt, at der blev plantet læhegn. Det skete da også, men det kostede selvfølgelig en del penge, og dem ville far ikke ofre, så et af de steder, der ikke blev plantet, var i vores skel.

I løbet af få år forandrede landskabet sig totalt. De hurtigt voksende pil brød den stride vestenvind, så stormskaderne blev minimeret, og sandflugten blev dæmpet betydeligt. Under krigen blev der bygget en barak ved siden af sognefogdens gård. Denne blev beboet af en flok københavnere, der var sendt til Hjardemål for at tilplante store dele af hedearealet neden for bakkeøen.

Nabomanden var også foregangsmand på andre felter. I løbet af få år fik han en forsømt og faldefærdig gård til at blive en af landsbyens bedste. Han sparede ikke på gødningen, og han kunne ikke bruge hvem som helst som tjeneste-

karl. Vedkommende skulle være over gennemsnittet, hvad flid og akkuratesse angik, men så betalte han også den bedste løn, der den gang kunne opnås. Engang begyndte han såningen allerede i februar måned. Da rystede de andre bønder på hovedet, og Søren Lyng ytrede tørv, at det korn, der kom i jorden, da umuligt kunne bruges til andet end »målt« til høsten. Til sidst måtte man dog indrømme, at det var en dygtig mand, der var kommet til byen, og mange tog ved lære af hans dyrkningsmetoder.

Samme gård havde et markstykke lige syd for præstegården, og da gårdmanden kun fæstede sine folk efter ovennævnte dyder, var det ikke altid, at tjenerskabet brugte det sprog, de havde lært i konfirmandstuen. Hvis de helvedes krikker en tidlig morgen under pløjningen ikke ville makke ret, fik de læst og påskrevet, og det var ikke just andagtsbogens tekst, der blev anvendt. Men så havde præsten jo noget at tale om ved næste ungdomsmøde i præstegården, og han forsøgte sjældent lejligheden.

Landbruget

Landbrugsjorden i Hjardemål var inddelt mellem ejendommene i lange strimler (et levn fra gammel tid). Mellem strimlerne var der »tolde«, dvs. små jorddiger på 10-15 centimeters højde. Alle ejendommene havde jordstykker forskellige steder. Vi havde et areal i Sønderkær syd for Mærkedal, hvor vi avlede hø og gravede tørv. Vore 5 køer blev efter høhøsten sat på græs derhenne, og det var min opgave at trække dem frem og tilbage hver dag. Det var en tur på flere kilometer, men når jeg først var fremme, og det var godt vejr, havde jeg det herligt.

I kærret var der mange muligheder for at lege. Der var en stor kanal med masser af buske af hvis grene, der kunne skæres skibe. I moserne voksede massevis af tagrør, hvis blade og stængler kunne bruges til mange ting, og der var et blomsterflor, der trodser enhver beskrivelse.

I dag bølger kornet de samme steder, og det smukke blomstertæppe er der ikke mere.

Knap så morsomt var det, når der skulle graves tørv om foråret. Det var et slid, så man kan sige, at tørvene gav varme mere end en gang om året. Om vinteren skulle der høstes tagrør. Det foregik med le. Der var is på mosevandet, så det var forfærdelig koldt. Man måtte arbejde i dyngvådt tøj. Far svang leen, og jeg skulle binde rørene i neg, og det var ikke spor morsomt, for rørenes blade var skarpe som knive, og mine hænder var et blodigt kød hver aften, når vi vendte hjem, selv om jeg havde tykke vanter på under arbejdet.

Vi havde også et jordstykke nord for Hjarde-mål by, kaldet Byengen. Det var mager og udpint jord, som ikke gav særlig godt udbytte. Desuden havde vi et hedeareal i nærheden af Roergård, hvoraf en del var indhegnet. Her græssede et par kvier og islænderne, når de havde fri fra markarbejdet. Vi bjærgede lyng her i misvækstårene under krigen, og de lyngtørv, jeg brugte som julekalender, gravedes også her.

1930'erne var trange tider for landbruget. Jeg kan ikke mindes, at vi har haft mere end 5 køer. Tuberkulosen i besætningerne var den store svøbe. I de trange stalde smittede dyrene hinanden. Når de få svin, vi leverede til Kopmanns svineslagteri, var blevet undersøgt efter slagtingen, viste det sig ofte, at de var inficerede og måtte destrueres, og det er sket, at afregningen lød på mindre, end far havde givet, da han købte grisene som små.

Et år blev alt kvæg ifølge en ny lov undersøgt af dyrlægen, hvilket resulterede i, at hele vores besætning blev slået ned. Stalden blev grundigt rensset efter lovens forskrifter. Far måtte så ud og købe ny besætning, og det var ikke just præmiedyr, han kom hjem med.

Under krigen blev økonomien bedre, bl.a. fordi mange meldte sig til at arbejde for tyskerne, og prisen på landbrugsvarer steg be-

trægteligt. Allerede i 30'erne var mange landmænd tiltrukket af LS, som så med sympati på de »ordnede forhold«, der var skabt i Tyskland. Far var også ivrig LS-mand og læste med begejstring publikationerne, organisationen rundsendte.

Bønderne var fælles om landbrugsredskaber, selv ajletønden gik på omgang. Far såede kornet med hånden, og avlen blev høstet med le. Først sidst i 30'erne lånte vi maskiner til såning og høst. Der blev avlet gulerødder, kålroer, sukkerroer, rug, byg og blandsæd. Kornet blev tærsket af et omrejsende tærskværk, der blev trukket af et lokomobil. Hele menageriet, der bestod af lokomobil, tærskværk og presser, blev flyttet fra sted til sted, og der skulle store, kraftige heste til for at flytte »skrumlerne«.

På tærskedagene havde vi huset fuldt af folk, for alle hjalp hinanden. I »tærsketiden« (tit over en måned), så vi ikke far ret meget, for han skulle give sin arbejdskraft som betaling for hestetransport af »menageriet« m. m. til gårdejerne. Vi havde tærskemaskinen ca. 2 timer, og i den tid skulle der spises hele tre gange. Det hårdeste arbejde var at bære kornet, der var meget snæver plads, når de tunge kornsække skulle op på stueloftet.

Jeg kunne se, at det var et stort øjeblik for far, når han efter endt tærskning tog tegnebogen ned fra klokken og betalte fyrbøderen, ilæggeren, pressemanden, korn- og avnebæren deres timeløn. Når man var færdig med tærskningen et sted, blev der »fløjtet færdig«, dvs. der blev fløjtet tre gange meget længe. Det kunne høres langt omkring, så det varede ikke længe, inden gårdejerne dukkede op med deres kraftige heste.

Når høsten var i stak eller lade, holdtes der høstgudstjeneste med stuvende fuld kirke. Det var jo ikke en selvfølge med en god avl, for meget afhang jo af vejret. Hvis det regnede i høsten, kunne det være forfærdelig træls. Undertiden blev kornet slet ikke tørt, selv om man

væltede traverne og sprættede negene op, men man tærskede naturligvis alligevel. Og så lå det og spirede på loftet om vinteren, og man måtte i gang med en kasteskovl. Alligevel har jeg set, at en del af kornet er blevet båret ud i store, grønne kager.

Storm og tørke har jeg også oplevet. Et år under krigen kom der en kraftig storm, som rev en stor del af de modne aks af byggen. Så måtte vi på bibelsk vis ud at samle aks. Også i krigsårene oplevede vi noget, der kunne kaldes fimbulvintre med frostgrader, der rundede minus 30 grader. Vi kunne ikke se ud ad vinduerne, alting frøs, kartoflerne fik en ubehagelig sødlig smag, men far sagde, at han godt kunne lide søde kartofler. Mon ikke det var at gøre en dyd ud af nødvendighed?

Konfirmeret i krigstid

Jeg blev konfirmeret 4. oktober 1942. Det var en mørk tid med rationering, mørklægning, besættelse, skyderier og de vissengrønne lurende alle steder. Minefelter, lytteposter og bunkers omgav os til alle sider, men trods det var det alligevel en festdag, selv om jeg af de to konfirmander kom til at stå næstøverst. Marius Rasmussen holdt en utrolig pæn tale og fremhævede, at jeg havde evner til at gå den boglige vej, men så tog far til genmæle og sagde, at nu overdrev han da vist en smule. Det var noget, der gav »et lille sår« i sjælen.

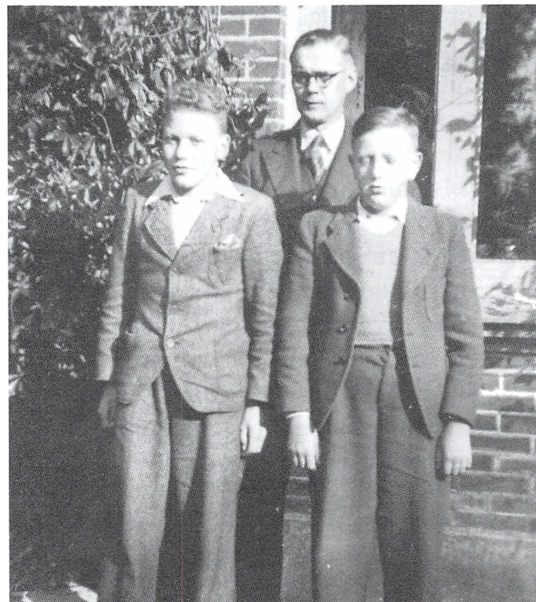
De fem forbandede år var jo langt fra slut, og Hjardemål var en periode én stor byggeplads. Der blev støbt den ene store bunker efter den anden, og det krævede jo massevis af arbejdskraft. Folk af alle mulige slags kom til enen, og der tjentes store penge, for der arbejdedes både dag og nat. De fleste gårdmænd fandt snart ud af, at det var gyldne tider og stillede gladelig heste og vogne til rådighed for værnemagten.

Jeg gik ud som daglejer efter konfirmationen, og ikke sjældent blev jeg sendt af sted for

at køre for tyskerne. En knægt som mig syntes selvfølgelig, det var spændende at komme inden for pigtrådsspærringerne og minefelterne, som omgav den store, tyske byggeplads. Mange af arbejderne var nogle rå børster, der brugte et sprog, som jeg ikke var vant til, så efterhånden blev jeg mest tilfreds med daglejerjobbet, når jeg blev sendt på markarbejde.

Men det kunne være farligt at gå på marken i de tider. Engang, jeg samlede roer ved Hunstrup dige (skellet mellem Flyskovgaards og vores jord), strøg der pludselig to engelske flyvere hen over marken. De skød som besatte. Det var toget, der lige havde forladt Hunstrup station, de var på jagt efter. Jeg så ikke noget, for jeg havde kastet mig ned på maven, men senere opdagede vi, at et projektil havde boret sig ind i diget nogle få meter fra, hvor jeg havde ligget.

Under 2. verdenskrig havde vi knastørre somre og meget strenge vintre, hvilket bevirkede, at det var småt med foder til dyrene. Der

Konfirmandholdet i Hjardemål 1942 sammen med pastor Haaning Andersen. Det er mig til venstre.

blev slået lyng og importeret halm fra Fyn, rodfrugterne frøs, og mange kreaturer tålte ikke »mosten« og blev hentet af »Den døde Slagter«. Vi frøs med anstand, men alligevel forstod vi at hygge os. Præsten (Haaning Andersen) fik oprettet en aftenskole i præstegården, hvor der samledes en masse unge mennesker til dansk og regning, der holdtes en masse møder, og folk viste, at man ikke havde glemt at synge. Der var et sammenhold, som vi desværre savner i dag.

Pastor Haaning Andersen tilhørte Indre Mission. Han kom til sognet i 1942, og han var her kun i fem år. Det var ham, der konfirmerede mig, og jeg satte stor pris på ham, men det var der en del, der ikke gjorde. Han havde sine meningers mod, og han var ikke bange for at udtale sig, hvilket bevirkede, at han lagde sig ud med en del af sine sognebørn. Det kom meget stærkt til udtryk, da en gårdmand blev begravet i 1944. Han døde ved en ulykke på en tur til Thisted, idet buggjorden sprang, og hestene løb løbsk ned ad Østerbakken. Han hørte ikke til de mest ædruelige, og folk sagde, at det var godt, at ulykken var sket på hen- i stedet for hjemturen, for så vidste man da, at han ikke havde været fuld.

Præsten lagde ikke fingrene imellem i sin begravelsestale, og man kunne ligefrem se, at det rykkede i folk. Førømtalte foregangsmand sagde harmdirrende efter begravelsen, at det hidtil havde kostet ham 200 kroner, når han gik i kirke (dvs. kirkeskatten). Fremover ville det nok komme til at koste ham 500 kr., underforstået: han ville komme der sjældnere. At præsten var formand for skolekommissionen, da lærer Rasmussen blev sendt til Viborg, hjalp jo heller ikke på populariteten.

Men krigen sluttede, og så lå verden åben – sådan da. For det varede længe, inden der blev normale tilstande i Danmark. Jeg rådførte mig med Haaning Andersen vedrørende min boglige fremtid, og han rådede mig til at søge

ind på Rønde Kursus for at tage præliminærek-samen. Han skrev følgende anbefaling:

»Henry Johansen, Hjardemål, har Undertegnede kendt fra Konfirmationsforberedelsen, to Vintre i Aftenskole og Ungdomsmøder i Præstegaarden. Det er mit Indtryk, at han har gode Evner og er flittig, idet han har udvist stor Interesse og Omhu med Tilegnelsen af sit Stof. Da han tilmed er stilfærdig og stabil af Væsen, anbefaler Undertegnede ham med Glæde som en, der er værd at hjælpe frem.

Hjardemaal Præstebolig, den 2. Februar 1946.

H. Haaning Andersen, sognepræst.«

Da far så anbefalingen, blev han meget stolt og gik til naboer og venner for at få udtalelser fra dem, for nu skulle drengen altså ind på det kursus. Han fik en del, som ikke alle var lige grammatisk korrekte, men de var velmente. Man har jo nok trukket lidt på smilebåndet i Rønde, når man læste, at sognefogeden i Hjardemål mente, at Henry Johansen nok kunne lære at læse!

Jeg rejste til Rønde, og alt tegnede nu rosenrødt, men sådan skulle det ikke gå. På grund af sygdom måtte jeg afbryde, og senere blev et ophold i præparandklassen på Ranum seminarium også af kortere varighed. Efter at have aftjent værnepligten i Viborg kom jeg på Elbæk lærerskole og siden Gedved seminarium, hvor jeg fik lærereksamen i 1956. Som nyansat lærer i Gettrup blev jeg kirkesanger i Helligsø, hvor jeg traf min kone, Esther Lousdal, der var organist ved kirken. Vi blev gift i 1957 og har fire døtre og syv søde børnebørn, som alle arter sig vel.

Henry Johansen

Lærer ved Gettrup skole 1956, fra 1963 som skoleleder. Gjorde senere tjeneste ved Vestervig skole indtil pensionering i 1995.

Hartkornsansættelse og levevilkår

– hvad der kan gemme sig bag et hartkorn

af Bjarne Gade Johansen

Artiklen viser, at man skal være forsigtig med at danne sig et indtryk af levevilkårene for en landbofamilie i 1600- og 1700-tallet alene ud fra matriklens beskrivelse af en ejendom. Selv bag en nok så beskeden hartkornsansættelse kan der skjule sig helt andre realiteter, især hvis den »fattige« husmand var involveret i skudehandelen.

Med enevældens indførelse i 1660 blev der dannet grundlag for udarbejdelsen af et nyt skattesystem. Hensigten var primært at få nogle flere penge i statskassen ovenpå de udmarvende svenskekrige fra 1657-1660 samt at tilvejebringe en mere ensartet og retfærdig beskatning. Det hidtidige system havde været baseret på en opdeling af landbrugsenhederne i bl.a. helgårde og halvgårde, hvilket ikke fungerede helt godt, da det bl.a. medførte skattetænkning med en stigning i antallet af halve gårde.

Det nye system ville basere sig på gårdenes skatteevne gennem oplysninger om hver enkelt gårds landgilde, udsæd og høavl. En gårds landgilde var en årlig fæsteafgift til ejeren som betaling for at bruge jorden og andre af gårdens tilliggender.

Kommissionsmatriklen, som den første matrikel fra 1662 blev kaldt, var dog ikke tilfredsstillende. Allerede året efter blev der gjort et nyt forsøg, der resulterede i Amtstuematriklen fra 1664. Som værdimålestok for landgilden anvendtes rug eller byg, som kaldtes hårdt korn og som blev til skattebegrebet hartkorn.

Igen i 1680 søgte man at revidere 1664-matriklen. En sandflugtskommission foretog samme år besigtigelser af sandflugtskaderne, hvilket medførte kraftige nedsættelser i hartkornet i Thy.

For landet som helhed fungerede den landgildebaserede 1664-matrikel heller ikke. Allerede i begyndelsen af 1680'erne gik man i gang med forarbejderne til det, der senere blev kendt som Christian V's eller 1688-matriklen og som kom til at gælde helt til 1844.

I løbet af efteråret 1683 blev Thys jorde opmålt og takseret i forbindelse med udarbejdelsen af den ny matrikel. Denne gang ønskede man at tage udgangspunkt i jordens bonitet (godhed), koblet sammen med arealet og øvrige resurser som f.eks. eng og græsning. Alt dette blev samlet i de såkaldte markbøger, hvis nøgletal blev revideret i 1686 i modelbøgerne. I 1688 forelå resultatet – igen udtrykt i hartkorn – for hver eneste landbrugsenhed i kongeriget.

Disse matrikler fra 1600-tallet er enestående kilder til belysning af landbrugsforholdene i fællesskabets tid, og som man med varsomhed og omtanke kan anvende ikke kun på sogne- og ejerlavs niveau, men helt ned til det enkelte brug. Sammenholder man en gårds dyrkede areal + eng med dets hartkornstal, får man et udtryk for den landbrugsmæssige kapacitet og måske et fingerpeg om gårdens økonomiske formåen. Når jeg skriver måske, er det fordi, der kan være flere ukendte faktorer med i spillet. I denne artikel vil jeg give nogle eksempler på, at der bag nogle lave hartkornstal for hus-

mænd og gårde ikke nødvendigvis også ligger en lav økonomisk aktivitet.

Poul Drasbech i Klitmøller

Ser man på Klitmøller i Vester Vandet sogn, viser matriklen fra 1688 ca. 30 husmænd med typisk mindre end 1 tønde land jord. Fortsættes undersøgelsen, vil man finde, at den smule jord, de havde, ikke landbrugsmæssigt var meget værd. Husmandsjordene ved Klitmøller bliver i markbogen beskrevet med flyvesandsbakker »trindt omkring« og de enkeltes

jorde generelt som ond havrejord med hvid sand el. lign.

F.eks. havde »Huus Manden Pofuel Olufsen Drasbech, En liden Toftt vesten Husit«. Denne lille toft var på ca. ½ tønde land beskrevet som »ond hafrejord, röd Sand gansche under Vand, som i 30 Aar iche har væren oppe, saais [besås] med 1 Kierv [afgrøde] Byg och 1 k. Hafre, hui-ler saa i 16 Aar.« Dette sidste skal forstås som: Hvis den ikke havde ligget under vand osv., da havde det været hensigtsmæssigt at beså den på foreskrevne måde og lade den ligge hen i 16 år.¹ Det skal dog tilføjes, at han yderligere i

Figur 1. Udsnit af Videnskabernes Selskabs kort tegnet i 1795. Klitmøller i Vester Vandet Sogn var i 16-1700-tallet en relativ stor bebyggelse, der i 1683 bestod af 15 huse og 3 møller. Mod sydøst ses Vester Vandet Sø og sandflugtmæssigt i læ heraf Vester Vandet by. Værre havde det f.eks. været for Blegelhule, Nebel og Agerholm, der alle lå udsatte, specielt ved kraftige bygeagtige nordvestvinde. Copyright: Kort & Matrikelstyrelsen.

sin toft kunne høste 2 læs godt hø samt have to høveder på det fælles overdrev,² hvilket tilsammen giver et hartkorn i 1688 på 1 skæppe, 2 fjerdinger og 1 album (0-1-2-1).³

Selv om det var få husmænd, der havde så stor høavl og rettigheder til græsning som Poul Olufsen Drasbech, danner man allerede et billede på sin nethinde af et husmandsbrug, liggende mellem klitterne, og en husmand og hans familie, der levede under meget små kår.

Men fra andre kilder ved vi, at Poul Olufsen Drasbech ikke var en lille husmand, men en af de mest velstående mænd ikke bare i Klitmøller, men i hele Hillerslev Herred, hvis vi ser bort fra ejerne af hovedgårdene. Og det var ikke fra sit engstykke og sin halve tønde land, at han havde sin hovedindkomst.

23. marts 1721 døde selvejer Poul Olufsen Drasbech, 74 år gammel, og 22. april blev der afsluttet en skifteforretning efter ham i Klitmøller.⁴ Vi er derfor i stand til at se, hvorledes de materielle rammer var for den 74-årige, der næppe hverken var gået på pension eller efterløn endnu.

Hvis vi begynder med landbruget, havde han en plov til sin ½ tønde land, men derimod ikke tilstrækkelig trækraft til den. Det lånte han vel, eller fik andre til at gøre arbejdet. Foruden ploven var der arbejdsvogne, hø- og lyngleer, pleje etc. og en relativ stor husdyrbesætning, bestående af 2 heste på henholdsvis 9 og 7 år, 4 køer og 1 kvie. Endelig var der 2 svin, 17 får og 2 væddere. Så den landbrugsmæssige side var ikke nedtonet.

Det store antal får var ikke noget særsyn på disse kanter. Længere mod øst i sognet i Nørre Vilsbøl havde en af Poul Olufsen Drasbechs fæstebønder, Søren Larsen (gl. matrikel nr. 18) i april 1724 16 får med lam, 11 får uden og 3 væddere. Og Mads Christensen, der brugte det halve af gården Tandrup (gl. mat. Nr. 11), havde i januar 1636 25 får, 7 lam og 2 væddere.⁵

Men Poul Olufsen Drasbechs økonomiske hovedaktivitet var ikke rettet mod jorden, men derimod mod havet, hvor han var ejer af en kvart sandskude, en søbod (pakhus) og en del fiskeredskaber. Foruden at være reder var han involveret i skudehandlen, hvilket bl.a. ses af ca. 90 tønder korn, som var klar til afskibning til Norge og som repræsenterede en værdi på lidt under 100 rigsdaler.

Det var et velstående hjem med 3 kakkellovne, sølvtøj, postvogn, dyrt tøj samt ca. 130 rigsdaler i rede penge. Tilmed ejede han også en del fæstegårde, huse og det halve af en af møllerne i Klitmøller. Foruden den ovenfor omtalte gård i Vilsbøl omfattede det Bjerregaard i sognet og Knakkegaard i Øster Vandet. I alt 24 tønder, 3 fjerdinger og 2 album hartkorn, vurderet til 964 rigsdaler 3 mark og 8 skilling. Boets samlede formue i 1721 beløb sig til 2298 rigsdaler og 10 skilling.

Poul Olufsen Drasbech var ikke den eneste i Klitmøller, hvor der bag en dårlig jordlod og en lav hartkornsværdi skjulte sig andet end en beskedent husmandsøkonomi. Denne type med andele i sandskuder og handel var der adskillige af i Klitmøller, og deres økonomiske aktivitet må have haft en afsmittende virkning på de øvrige husmænd i det lille samfund. Men generelt må man sige, at det dyrkede areals størrelse og kvalitet og dermed dets hartkorn næsten altid er anvendelig som rettesnor for det økonomiske niveau. Og både set med vore dages øjne, men også med samtidens, var gruppen af husmænd med en lille jordlod og de, som var helt uden, den nederste gruppe i samfundet med meget ringe levevilkår.

Men ligesom ved Klitmøller kan man få overraskelser af lignende art andre steder i herredet. Dette gælder ikke mindst, hvis man bevæger sig nordpå til Hanstholmen og sognene Hansted, Ræhr og Vigsø. Området var et af de hårdest ramte af sandflugten, og utallige er beretningerne om ødelagte agre og enge,

ødegårde og forarmede bønder. Men det var også et område med skudebart, selvom det var i mindre målestok end ved Klitmøller.

Christen og Peder Løbber i Hansted

For Hansted nævner markbogen fra 1683 21 husmænd uden jord samt nogle mindre bol, dvs. små brug på et par tønder land. Alle disse kan næppe have været arbejdskraft for sognets gårde eller den nærliggende hovedgård, Nørtorp. I matriklen 1688 er nr. 18 og nr. 19 to halve bol, som blev brugt af Christen og Peder Christensen Løbber. Hartkornet var i

1688 0-2-1-1 og 0-2-0-2 med et dyrket areal på 3,0 og 2,7 tønder land, fordelt på 8 og 7 agre spredt i Hansted bymark. Jorden, som i 1683 blev takseret af selvejerbonden Laurs Peder- sen fra Hjordemaal by, blev overalt beskrevet som »*huid oc graa Sand Jord, best til Rug*« og ofte med ordet »*skarp*« foranstillet. Jorden blev besået i følge markbogen 2 eller 3 år, hvorefter den hvilte 6-12 år. Sædskiftet var 1 byg og 1 rug kierv og ved 3 års brug til 1 byg efterfulgt af 2 rug kierve.⁶

Men heller ikke Christen og Peder Løbber nøjedes med det, som jorden kunne byde. De var sammen med andre i Hansted og Vigsø involveret i skudebart, hvilket fremgår af

Figur 2. Landskabet omkring Rosholm og Kregpøt som det så ud en lun formiddag i april 2007. Vi befinder os på den såkaldte litorinaflade eller den hævede havbund fra stenalderen. Mod vest hæver bakkeøen Hanstholmen sig med sine, mange steder bratte skrænter. De to husmandssteder, Kregpøt og Rosholm, lå temmelig isoleret her med Vigsø by som nærmeste nabo. (foto: Bjarne Gade Johansen, 2007).

betalingen af et kongebrev »over deres sejlads og næring til og fra Norge« samt andre steder i Hillerslev Herreds tingbog.⁷ Og fra en vurdering af Christen Løbbers far, Gamle Christen Løbbers bo, andrager formuen 232 daler 14 skilling, som er langt over, hvad en middelstor gård normalt ville kunne fremvise.⁸

Kregpøt og Rosholm ved Vigsø

Bevæger vi os mod øst til Vigsø Sogn og neden for bakkeøen på det flade klitområde, lå to enligt liggende husmandssteder, Kregpøt og Rosholm – begge under Kjølbygård. Ifølge matriklen var de sat til 0-1-3-2 og 0-3-3-0 og hver med en dyrket toft på 2,4 og 3,9 tønder land, der blev beskrevet som »*ond Sandjord som er forderfuet af Sandflugten og ligger lige for aaben Sandflugt, saaes effter Giöden med 1 k. Byg, 1 k. Rug, huiler 9 eller 10 Aar.*« I modelbogen et par år senere bliver begges jord karakteriseret i den ringeste kategori, nemlig »*allerværst*«. ⁹

Høavl havde de begge med 3,5 læs mosehø til Kregpøt og 1,5 læs godt hø og 1,5 læs mosehø til Rosholm, der yderligere havde ret til 2 hoveders græsning på det fælles overdrev. Deres jordlodder synes ikke at være af en sådan størrelse og kvalitet, at kornavlens har kunnet dække en families forbrug. Men begge husmænd havde dog en relativ stor høavl, der gav mulighed for en husdyrbesætning, der kunne supplere husstanden med animalske produkter. Om Kregpøt vides ikke så meget. I matriklen fra 1664 er landgilden for stedet og Niels Christensen fastsat til en arbejdsydelse, mens Bertel Christensen i Rosholm må give 1 pund smør. Alt i alt er de på papiret to husmænd med begrænsede landbrugsmæssige resurser, hvis man ikke tager andre kilder i anvendelse. For Rosholm foreligger et skifte fra Kølbygård i 1720, som forrykker billedet af husmands-

stedet ikke så lidt, idet både jorden og havet spillede en større rolle, end man umiddelbart kunne tro.¹⁰ I juli måned i 1720 døde med få dages mellemrum karlen Søren Jensen, derefter Hermann Christensen (svigersøn af Bertel Christensen) og endelig konen, Margarete Berteldatter, alle i 40 års alderen. To umyndige børn (som døden gik forbi i denne ombæring) var årsag til, at der blev afholdt registrering og auktion over boet. Denne boopgørelse giver indtryk af en vis velstand med bl.a. kakkelovn, lidt sølv, bøger samt rede penge for 55 rigsdaler og 5 mark, hvoraf ca. halvdelen var engelske kroner.

Den økonomiske aktivitet var delt mellem landbrug, fiskeri og handel. Foruden jorden ved Rosholm ejede Hermann Christensen en ager på 1 tønne og 2 skæppe på Thisted bymark, som var besået med byg og blev solgt for 34 rigsdaler og 4 mark. Husmandsstedet var desuden udstyret med plov, harve, arbejdsvogne og adskillige leer. Og selvom han kun havde begrænset vinterfoder i kraft af hø, talte hans husdyrbesætning i sommeren 1720 ikke mindre end 5 heste, hopper eller plage samt 1 føl. Derudover 9 stude, 2 studekalve, 4 køer og 1 kviekalv. Videre havde stedet en so og 4 grise samt ikke mindre end 36 får med lam, 14 uden lam samt 6 væddere. En sådan besætning svarer nogenlunde til, hvad en af de større gårde i herredet kunne fremvise. De 3 læs hø, som er opgivet i 1683 rakte ikke langt til Rosholms besætning.

Hermann Christensen må have haft tilgang/udnyttet andre resurser end engarealerne. Til landbruget må vel også regnes hans engagement i biavl. Skiftet nævner adskillige bistader: »3 *Bie Stocher liggende i Roesholm*« og 2 hos Anders Michelsen på Bach i Hjardemål. Derudover havde han andele i andre: Halvdelen af 7 bistader hos Peder Larsens enke, ligeledes i Hjardemål, halvdelen af 3 stader hos broderen Hendrich Christensen i Bierre og endelig

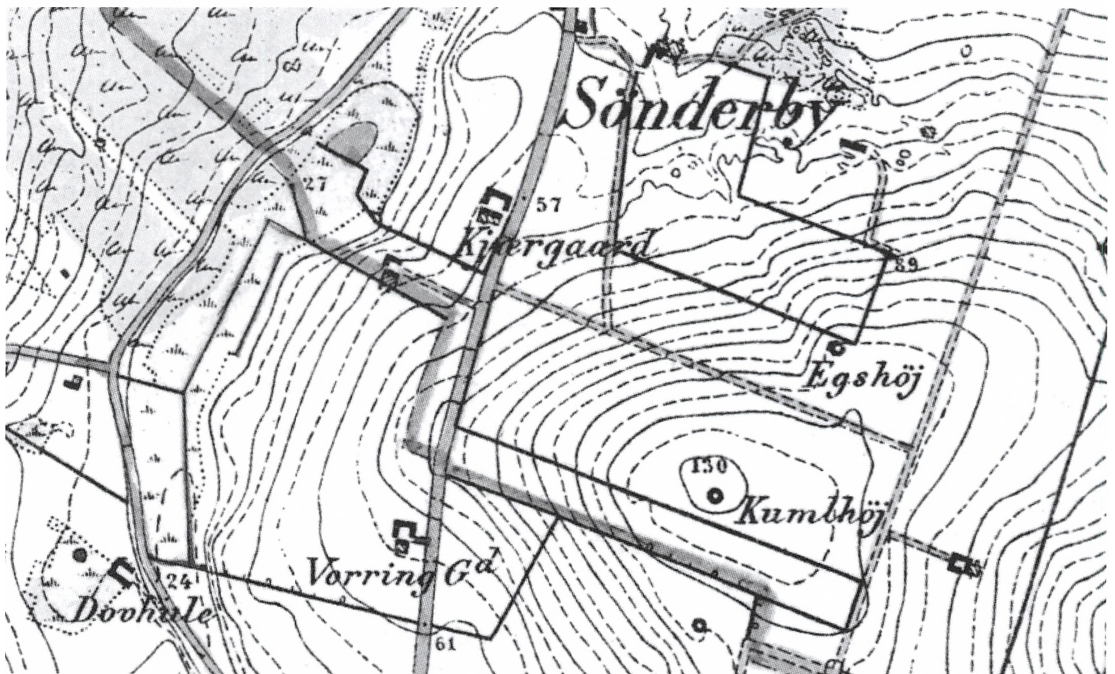
halvdelen af 2 stader hos Niels Lund i Vigsø. Tre af dem blev uberegnet overladt børnene, mens de øvrige blev solgt. Et skøn over den samlede værdi af bistaderne vil løbe op på ca. 10 rigsdaler.

Honning var siden middelalderen et højt værdsat produkt og blev hovedsageligt brugt til madlavningen og til mjødfremstilling. Om Hermann Christensen selv fremstillede mjød er vanskeligt at se ud af skiftet, men i »Buren«, dvs. fadeburet, havde han 2 tønder mjød (ca. 262 liter), som blev solgt for 16 rigsdaler 15 skilling. Og hvis han havde haft lyst til lidt stærkere sager, kunne han have taget en dram af det halve anker (ca. 19 liter) brændevin,

som stod ved siden af mjøden. Nu blev brændevinen dog i familien, idet den blev købt af broderen, Hendrich Christensen i Bierre, for 2 rigsdaler.

Fiskeri må han have drevet både i havet og i den dengang nærliggende Rosholm Sø. Til havet havde han bl.a. 1½ sildegarn og ¼ af en »Haf Vaad med Reeb og Baand« samt liner og kroge til både torsk og kuller. Til søen en båd og et vod.

Handelsmanden i ham havde også været på færde. Foruden mjøden og brændevinen fandtes noget træ, og derudover ejede han halvparten af en såkaldt »skibningsbaaed«. Dette var et mindre fartøj, som sejlede frem og tilbage

Figur 3. Udsnit af det såkaldte Høje Målebordsblad opmålt 1883. Det viser den sydvestlige del af Sønderby i Tved Sogn og den nordlige del af Vorring i Nors Sogn. Kjærsgaards placering ved vejen, som gik fra Nors til Vigsø og et stykke øst for Vorring Sø, var den samme i slutningen af 1700-tallet og sandsynligvis også på opmålingens tid i 1683. Før den tid kan den muligvis have ligget et stykke længere mod vest og være flyttet østpå p.g.a. sandflugten. Vorringgaard, som ses syd for Kjærsgaard, lå i slutningen af 1700-tallet ca. 300 m længere mod vest. Bemærk i øvrigt grænsen for sandflugten nordvest for gårdene. »Copyright Kort & Matrikelstyrelsen«.

mellem forstranden og de ventende sandskuder, som lå et stykke ude.

At han var dybt involveret i handlen med Norge, afspejles ikke kun af de ovenfor nævnte rede penge, men også fordringer på »forhandlede Gods i Norge hos« 4 nævnte personer bl.a. Skipper Mads Lund og »Siver og Gunder Pedersen i Norge«. I alt for 41 rigsdaler 5 mark og 8 skilling. Yderligere »Til staaende Gield«, bl.a. fra 3 af de store gårde i Kåstrup, ca. 16 rigsdaler. Boets formue løb op på 516 rigsdaler 3 mark og 8 skilling.

Kjærgaard i Tved

Men det er ikke kun husmandssteder beliggende ved havet, som kan overraske i forhold til det, som matrikelmaterialet lægger op til. En del gårde, som ikke ligger i denne kystzone kan også. Kjærgaard i Sønderby i Tved er i 16- og 1700-tallet en af disse.

Kjærgaard var en enlig beliggende gård i den sydlige del af Sønderby, tæt på grænsen til Vorring i Nors Sogn. I 1462 lå gården under Dueholm Kloster og betalte årligt 16 tønder byg og andre småafgifter i landgilde. I 1664 var landgilden faldet til 12 tønder byg, 1 pund smør, 1 svin og 1 rigsdaler, hvilket svarer til et hartkorn på 13-2-0-0 (13 tønder og 2 skæppe). Efter Sandflugtskommissionens besøg i Thy i 1680 nedsattes hartkornet markant til 1-4-0-0, hvilket hører til en af de kraftigste nedsættelser i herredet. Og i 1688, i den endelige matrikel, blev gården ansat til 2-2-0-0, hvilket baseredes på opmålingen og takseringen i 1683 og 1686.

Kjærgaard havde på pågældende tidspunkt ca. 32 tønder land agerjord, hvoraf 9 tønder var havrejord. Op mod 1/3 af agrene lå udensogns, idet de ca. 9 tønder land lå i Nors og ca. 2 tønder land i Kåstrup Sogn. Endvidere var gården i 1683 takseret til 2,5 læs mosehø og rettighe-der til 4 høveder på det fælles overdrev.¹¹

Ud fra disse oplysninger tegner der sig et billede af en temmelig stor gård i senmiddelalderen, der i tidens løb, i takt med sandets vandring ind i landet og medfølgende skade på agerjord og engområder, blev reduceret til en gård af mere jævn størrelse. Der findes adskillige kilder, bl.a. tingbogen, der omtaler sandflugtsskader på Kjærgaard. 21. januar 1673 står der i tingbogen, at »Gregers Sørensen i Kjærgaard i Tveds Sogn fremstiller Mænd, der har synet Kjærgaard. De havde været ved den øde Gård, som kaldes Kjærgaard i Tveds Sogn, og set at Husene var nedtyngt af Sand og slet øde. De to Parter af Markjorden til samme Gård er slet øde og den tredje Part ligger for en åben Sandflugt, og de synes, at der ikke kan blive nogen Del ved Magt af samme øde Gårds Jord. Eng og Ildingsbjergning (dvs. brændsel) og Uddrift er slet øde af Sand«.

At sandet skulle have nedtyngt bygningerne bliver bekræftet i 1693 i en besigtigelse af ryttergodset, som Kjærgaard var blevet en del af. I denne siges der, at »Saasom Bygningen er gandske under trygt af Sand« så hjælpes han med 6 rigsdaler til reparation. På dette tidspunkt bestod gården af et stuehus på 5 fag, en stald på 3 og en lade på 7 fag.¹²

På samme måde som vi i dag på en vinterdag med snefygning kan se, hvorledes sneen lægger sig, og snedrivedannelsen foregår, på samme måde blev bygningerne dengang af sandflugten opfattet som forhindringer i landskabet, hvor sandet kunne lægge sig i læsiden. Sandflugtskaderne blev derfor i mange tilfælde værst omkring gårdene og de nærliggende kålhaver og toftejord.

Toftejorden modtog normalt den største mængde gødning og var i princippet også den jord, der gav det største udbytte. Markbogen omtaler ikke direkte toftejord til Kjærgaard, men andre agre, som har ligget i nærheden af gården – som f.eks. 7 agre i »Vesten Vejen ved Söehuus«, beskrives som den rene flyvesand,

Figur 4. »Vesten Vejen ved Söehuus« var et fald på 3,4 tønder land, hvis 7 agre løb øst-vest og med den vestre del stødende op mod den endnu ikke tilsandede Vorring Sø. På billedet ses den nordlige del af søen med Kjørgård bagerst til højre. Nogenlunde i en linie fra Kjørgård og mod søen og strækkende sig mod syd (til højre og uden for billedet – se også kortet side 56) må det omtalte sandflugtsskadede fald have ligget. (foto: Bjarne Gade Johansen, 2007)

der ligger åben for sandflugten. Yderligere bliver der oplyst om, at »ved vester ende af dette Fald ligger end nu lidt af Vorring Söe som iche end nu slet er til dennet [tildænget] af Sand Flugten«. Af andre sandflugtsskadede fald kan nævnes »Struds Ager Fald«, hvor Kjørgård havde 6 agre (ca. 1 tøndeland), som beskrives som »ond Jord af huid og graa Sand moxen [næsten] ingen Muld.« Selv om Kjørgård i kilderne bliver regnet som en enestegård,

havde den sine agre liggende spredt i Sønderbys bymark, så alene om sandflugtsskaderne var gården dog ikke.

Hvis man var bonde i slutningen af 1600-tallet og ville fæste en gård i Hillerslev Herred, var Kjørgård i Tved ikke ligefrem den mest attraktive. Selv om der var sket en kraftig reduktion i hartkornet og dermed både i landgilden og de øvrige skatter, var gårdens jord lavt boniteret og dens engarealer og øvrige resurser

sparsomme. Med andre ord: Dens produktionskapacitet var lav.

Peder Andersens køb af Kjærgaard i 1715

Efter ovenfor nævnte Gregers Sørensen fæstede Peder Andersen gården – på hvilke vilkår og hvilket år, ved vi ikke. Gregers Sørensen døde i november 1706, 79 år gammel. Året inden, i 1705, var Peder Andersen blevet gift med Karen Nielsdatter Hesseldal. Hun var ca. 15 år ældre end ham, hvilket dog ikke var usædvanligt på den tid. Men det var måske ægteskabet med hende, der gjorde ham i stand til i 1715 at købe gården, da kongens ryttergods i Thy og Hanherred blev sat på auktion. I alt blev 77 gårde og huse bortauktioneret i Hillerslev Herred, heraf blev de 23 købt af bønderne selv og overgik dermed til selveje. Priserne var meget forskellige, men Peder Andersen måtte af med 130 rigsdaler per tønne hartkorn, hvilket lå i den absolut meget høje ende af skalaen. I alt måtte han betale 292 rigsdaler og 48 skilling for gården.¹³

Peder Andersens blev født i 1675, som også er det år, hvor kirkebogen for Nors og Tved begynder, og har fået den ære at være den første indførsel af døpte. »Dom. 9. post Trinit. [søndag d. 1. august] bleff Anders Blesberigs Barn døbt kaldet Peder«. Faderen, Anders Blæsbjerg Christensen var fæstebonde i Nors, med gården liggende i den sydlige del af byen – gl. mat nr. 20 med et hartkorn på 2-6-3-2 og med ca. 20 tønder land rimelig god brødjord, men ingen havrejord og eng. 21. april 1719 blev Karen Nielsdatter Hesseldal begravet på Tved kirkegård og senere på året 11. november giftede Peder Andersen sig igen, denne gang med Birgitte Jensdatter, datter af fæstebonden Jens Nielsen fra Ballerum i Tved Sogn (gl. mat. Nr. 1, hartkorn: 4-2-1-2).¹⁴

Peder Andersen og købet af Kjærgaard er interessant. På papiret ser det umiddelbart ud til, at han har betalt for meget for en gård, hvis landbrugsmæssige resurser hørte til de mere begrænsede. Men der er gået mere end 30 år fra vurdering og taksering af jorden fandt sted og til 1716, hvor han fik skøde på gården. I dette tidsrum kan en del have ændret sig. Sandets fremtrængen stoppede i Nors- og Tvedområdet netop omkring landmålingens tid, så måske er agrene i Sønderby blevet bedre, da størstedelen af det hvide havsand er afblæst fra fladerne. Man kan heller ikke udelukke, at gården kan have haft en betydelig status, og at dens placering ved den nord-sydgående vej fra Nors mod Vigsø kan have været attråværdig og bidraget til en højere pris.

I 1724 døde Peder Andersen i en alder af 49 år, kun 8 år efter købet af gården og efter kun 5 års ægteskab med sin anden kone, Birgitte Jensdatter.

Skiftet 1724

Skiftet efter ham, med tilhørende registrering og vurdering, giver os en chance for at se ind i Kjærgaards og Peder Andersens materielle verden.¹⁵ Af skiftet fremgår det, at han ikke skylder noget på gården efter købet 8 år tidligere. Hvor han har fået de 292 rigsdaler fra, er ikke til at sige. Arvet har han ikke, da hans far levede på pågældende tidspunkt. Beløbet ville desuden være alt for stort, hvis man ser på størrelsen af faderens gård i Nors, samt at han havde to søstre, han skulle dele med. Mere sandsynligt er det, at de stammer fra skudehandlen, hvor der kunne være gode penge at tjene. Men skiftet viser ikke spor af en sådan aktivitet i form at varer o.lign., og det selvom han lå inde med et betydeligt beløb i rede penge. Rede penge finder man sjældent i skifterne, bl.a. fordi landbrugssamfundet dengang i høj grad var baseret på naturalieøkonomi med få penge i

omløb. Når bønderne havde rede penge, var det som regel et resultat af handel med købstæderne eller med udlandet ligesom i Poul Olufsen Drasbech og Hermann Christensens tilfælde (se ovenfor). Peder Andersens rede penge bestod af »Nye Croner« til en værdi af 44 rigsdaler, 12-skillingsmønter for 29 rigsdaler 2 mark og 8-skillingsmønter for 26 rigsdaler 4 mark. Disse penge stammer sandsynligvis fra hans første ægteskab med Karen Nielsdatter Hesseldal. Selv om det ikke kan dokumenteres, at pengene er hendes arv fra faderen Niels Hesseldal, er det det mest kvalificerede gæt, da gården Hesseldal i Vigsø var involveret i skudehandlen med Norge.

Hvis vi vender os mod det rent landbrugsmæssige, virker Kjærgaard lidt overraskende som en temmelig veludstyret og veldrevet gård, specielt når man tager udgangspunkt i de beretninger om gårdens tilstand, der foreligger fra slutningen af 1600-tallet. Gårdens bygninger fremstår i 1724 – efter vurderingsmændenes skøn – som velholdte, kun med 4 læs tag til 2 rigsdaler til reparation af noget af taget. Gårdens inventar og redskaber er nogenlunde, hvad man kunne forvente på den tid, dog af en temmelig høj kvalitet. Man bemærker en »*Jern Bielæger Kackelovn*« til 12 rigsdaler i Lillestuen samt en indmuret kobberkedel til 6 rigsdaler 4 mark. Begge viser »at man sad godt i det«. Specielt mht. kackelovnen, som først i slutningen af århundredet får sin store udbredelse i bondestanden. Også sengetøjet og hans »gangklæder« peger i samme retning. F.eks. 1 sort klædekjortel: 4 rigsdaler.

Besætningen bestod af 1 hest, 2 hopper og 2 plage, hvoraf den 4-årige hest blev vurderet så højt som 16 rigsdaler. Derudover var der 2 køer, 2 kvier, 2 unge stude og 2 studekalve. Og endelig havde han 19 får, 2 væddere og 1 svin. Alt i alt en pæn besætning, hvis man tager gårdens resurser i betragtning. Til at hjælpe sig havde ægteparret en karl og en pige, hvis løn

skiftet har medtaget indtil næste års påske, dvs. at de ikke kun var antaget til sæsonarbejde, men var der også i vinterhalvåret.

Året høst af korn ser også pæn ud. Beholdningen i oktober måned var ca. 70 tønder fordelt på 20 tønder rug, 28 tønder byg, 15 tønder havre og 6 tønder ærter. Gårdens samlede udsæd bliver i skiftet sat til 15 tønder, hvilket giver et minimumudbytte på 4,7 fold.

Boets formue blev opgjort til 493 rigsdaler 3 mark og 7 skilling. Gårdens værdi var ifølge loven sat til 40 rigsdaler per tønde hartkorn, hvilket bliver 90 rigsdaler i alt. Passiverne var kun 112 rigsdaler, hvilket gav et pænt overskud.

Enken, Birgitte Jensdatter, giftede sig igen. I sommeren 1726 ægtede hun Christen Pedersen Skaarup, som kom fra Skaarup ved Sjørring. Mange år fik de dog ikke sammen, for allerede i 1731 døde han, 39 år gammel. Men til alt held bliver der også her holdt skifteforretning med tilhørende registrering og vurdering af boet, og vi får på denne måde en ny situationsrapport fra Kjærgaard fra november 1731 og med mulighed for at se de ændringer, der har fundet sted.

Skiftet 1731

Værdien af aktiverne er faldet med ca. 160 rigsdaler, mens overskuddet er faldet med ca. 120 rigsdaler. Men selv om det er det samme bo, og der kun er 7 år imellem, skal en sammenligning udføres med en vis varsomhed. Dele fra boet kan af forskellige årsager være forbigået eller simpelthen »forsvundet«. Vurderingsmændene er sjældent de samme og kan generelt have vurderet lavere, hvilket det ser ud til, at de har gjort i Christen Pedersen Skaarups tilfælde.

Bilæggekackelovnen, som næppe bliver slidt på 7 år, er faldet fra 12 til 7 rigsdaler – det samme er tilfældet med kobberkedlen i bryg-

gerset. Men beholdningen af rede penge er gået ned fra 100 rigsdaler til 52 rigsdaler, og det er uden, at man umiddelbart kan se, hvad de er gået til. Lånt ud er de ikke blevet – i hvert fald ikke officielt. Og gæld – vel ikke overraskende – er der ingen af.

Den landbrugsmæssige side viser ingen væsentlige ændringer, da både redskaber og husdyrbesætning er nogenlunde det samme. Da begge skifter er fra efteråret, er det også muligt at foretage et overslag på høsten gennem beholdningen af kornet. Høsten i 1731 ser ud til at være lidt mindre end i 1724. Mest tydelig er, at beholdningen af rug ligger ca. 25% under 1724-beholdningen, hvilket skyldes, at den kun gav 6 skæpper per læs mod 10 skæpper i 1724. »Rug 14 Læs som efter dets slette Væxt ej kand blive meere udi, saa som det mange finder paa Marchen var forbrændt og svang, en 6 Skp. i højeste«. At kornet var svang vil sige, at det var svagt, goldt, f.eks. svangkorn = goldt korn.¹⁶

Høsten af rug var i alt 20 læs, hvoraf der på pågældende tidspunkt allerede var tærsket 6 læs. Udsæden af rug var ifølge skiftet 5 tønner, hvilket giver et foldudbytte i 1731 på 3. De tilsvarende tal for byg, havre og ærter var henholdsvis 5, 4, 4 og 5, hvilket må siges at falde inden for det, man kalder normal-år. Men man skal dog lige have for øje, at Kjærgaards ca. 30 tønner land ikke kunne besås så hyppigt og tæt som naboernes på f.eks. de centrale og ikke-sandflugtsskadede jorde i Nors eller Kåstrup.

Gården ser i øvrigt stadigvæk ud til at blive godt vedligeholdt, og alt i alt må man sige, at den virker veldrevet, og at økonomien hænger sammen, hvilket selvfølgelig også skyldes, at den var en gældfri selvejergård uden fæstegårdens udgifter.

Birgitte Jensdatter vil ikke drive gården videre som enke. Hun var kun 36 år, og allerede den efterfølgende sommer giftede hun sig med en Niels Christensen, som vi i øvrigt ved meget lidt om. Dette for hende 3. ægteskab varede til

hendes død i 1768. Manden, Niels Christensen døde i 1777 68 år gammel.

For den resterende del af 1700-tallet eksisterer der ingen skifter, der kan fortælle os om Kjærgaards situation. Men ad anden vej er der indikatorer på, at gården både landbrugs- og statusmæssigt holdt niveauet. Birgitte Jensdatter fik børn med alle sine 3 mænd. Deriblandt 4 piger. Når piger blev gift, krævede det en medgift, hvis størrelse bl.a. afhang af, hvor i hierarkiet hun giftede sig, som igen var afhængig af hendes egen families økonomiske og sociale status. Kærligheden stod i anden række. Med andre ord: Se, hvem døtrene gifter sig med og det vil sige meget om familien!

I Kjærgaards tilfælde blev Karen Pedersdatter gift med en af sønnerne fra Smedgårde i det østlige Tved og flyttede ind der. Den yngste datter Dorethe Nielsdatter blev som 29 årig i 1766 gift med den kun 20 årige Niels Christensen Dige, og parret overtog samtidig Kjærgaard. Niels Dige var søn af Christen Jensen Dige, der fra 1745 boede på den halve, tidligere sædegård, Søgaard i Nors. Christen Dige var et af de første trin i det bondedynasti, der hed Dige, og som havde sit udgangspunkt i enestegården, Diggaard i Nors Sogn, og som kom til at dominere Hillerslev Herred i hele 1700-tallet.¹⁷ Med en Dige på Kjærgaard sluttede samtidig en epoke i landbruget. I begyndelsen af 1800-tallet blev Kjærgaard og Tveds jorde udskiftet, og en ny tid indledtes.

Hartkornet fra matriklen i 1688 er i vid udstrækning et udtryk for en ejendoms produktionskapacitet og er i det store og hele en fornuftig indikator. Man skal dog have for øje, at hvis man ved hjælp af andre kilder går bag ved hartkornstallene, kan der tegne sig et meget mere nuanceret billede.

Kjærgaard og de andre ovenfor nævnte er kun nogle få eksempler på dette – andre kunne trækkes frem. Specielt enligt liggende gårde, husmandssteder nær kysten eller ved de mest

betydningsfulde veje kan vise sig interessante i denne sammenhæng.

Endelig kan billedet af en given hartkornsværdi også gå den anden vej. Utallige er de gårde, der specielt i kølvandet på svenskekri- gene og sammen med sandflugtskaderne får betegnelser som forarmede eller øde og med sine agre liggende udyrkede hen.

Men mennesket har altid formået at kæmpe og tilpasse sig naturen og de politiske og øko-

nomiske vilkår, og det gjaldt ikke mindst thyboerne.

Bjarne Gade Johansen

Født 1948. Cand. mag. i historie/film. Arbejder med landbrugshistorie, især i Hillerslev herred i 16-1700 tallet.

Noter

1. Markbog for Vester Vandet Sogn, Hillerslev Herred, S-6354, Rigsarkivet (mikrofilm).
2. Græsningsprotokol for Vester Vandet, Hillerslev Herred, S-6354, Rigsarkivet (mikrofilm).
3. Matriklen 1688, Vester Vandet Sogn, Hillerslev Herred, S-6413, Rigsarkivet (mikrofilm).
4. Skifteprotokol for Dueholm, Ørum og Vestervig Amter, Rigsarkivet, M-9587B (mikrofilm).
5. Ibid.
6. Markbog for Hansted Sogn, Hillerslev Herred, S-6256, Rigsarkivet (mikrofilm).
7. Se bl.a. 24. sep. 1667.
8. Ibid. 14. februar 1682.
9. Modelbog for Hillerslev Herred, Vigsø Sogn, Rigsarkivet, M-6403 (mikrofilm).
10. Skifteprotokol for Kjølbysgaard, M-9.904-05, Rigsarkivet (mikrofilm).
11. Tallene er baseret på markbog og græsningsprotokol for Tved Sogn, Sønnerbysø, S-6354, Rigsarkivet (mikrofilm).
12. Krigs- og Portionsbøger for Vendsyssel, Thy og Mors, 1693, Amtstuearkiver, Ålborghus, Rigsarkivet, M-51.096 (mikrofilm).
13. Auktionsforretning, ekstrakter og beregninger m.m. vedr. det 1715 bortauktionerede ryttergods i Vendsyssel, på Mors og i Thy. Rigsarkivet, rentekammeret, Ålborg og Viborg stifters renteskriverkontor 1680-1760, 2246.94.
14. Kirkebog for Nors og Tved Sogne, C102, Rigsarkivet (mikrofiche-kort).
15. Skifteprotokol for Dueholm, Ørum og Vestervig Amter, Rigsarkivet, M-9587B (mikrofilm).
16. Ordbog over det danske Sprog, www.ordnet.dk/ods
17. Om Dige familien, se Torsten Balles artikel: »Jens Christensen Dige Søegaard, 1747-1817, En tylandsk bonde«, Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred, 1960, s. 262-298.

Udviklingen i antallet af gårde 1568-1682

– i Thy og Vester Hanherred

af Trine Gjesing Antvor

Ud fra først og fremmest præsteindberetninger indkredses antallet af gårde i de enkelte sogne i Thy og Vester Hanherred i tidsrummet 1568-1682. Artiklen fastlægger også de sandsynlige årsager til de udsving, der kan konstateres. Over perioden på 114 år falder antallet af gårde fra 2175 til 2003, men udviklingen varierer fra sogn til sogn, og især sandflugten har spillet en væsentlig rolle.

Antallet af gårde i Danmark i middelalderen og tidlig renaissance kendes ikke præcist. Først så sent som 1682 findes der en pålidelig optælling for hele Danmark af antallet af ejendomme, indsamlet efter nøjagtige og ensartede regler.¹

Historikeren J. A. Fredericia forsøgte at beregne antallet af gårde i Danmark omkring 1650, men det er en beregning behæftet med usikkerhed og ikke en decideret optælling.

En af de bedste og tidligste kilder til de danske ejendomsforhold er præsteindberetninger.

Biskopperne blev første gang i 1568 ved kongebrev pålagt at lade præsterne indberette, hvor mange herregårde, gårde, bol og huse, der fandtes i hvert sogn og desuden anføre ejerne. Dette er en meget værdifuld kilde til ejendomsforholdene i Danmark på den tid. Desværre er der ikke bevaret særligt mange af disse første præsteindberetninger. I dag forefindes de kun for Vendelbo stift (Vendsyssel, Thy og Han Herred) samt Fuglse Herred på Lolland. For disse områder giver indberetningerne en enestående mulighed for at følge udviklingen i antallet af gårde så langt tilbage som 1568. Denne artikel beskæftiger sig med antallet af ejendomme i Thy og Vester Hanherred 1568-1682, hvor til der findes enestående gode kilder.

Da der er tale om et betydeligt tidsmæssigt spænd på 114 år, vil det være interessant at se på tal fra de mellemliggende år, i den udstrækning sådanne kan findes. Derfor er Fredericias skøn sat ind som pejlepunkt på linje med tal fra 1599, hvor der, som i 1568, blev foretaget præsteindberetninger.

Kildematerialet

Præsteindberetningerne blev til på regeringens ordre. Der blev udsendt kongebrev til alle landets biskopper. De skulle befale herredsprovsterne at lave et register over alle de sogne, de havde under sig, hvor det blev anført, hvor mange gårde, bol og huse, der var i sognet, og hvem de tilhørte. Herredsprovsterne lod ordren om at indsamle oplysningerne gå videre til sognepæsterne. Det er altså mange forskellige præster, der har foretaget indsamlingen af oplysninger. Trods anvisningerne er der ikke noget at sige til, at indberetningerne er blevet noget uensartede.

Præsteindberetningerne er generelt meget velbevarede, og for langt de fleste sogne har vi således de originale indberetninger, udformet af sognepæsterne. Dog er indberetningerne for to sogne i Hundborg Herred samt hele Refs Herred ikke bevaret. Her findes dog

herredsprovstens samlede indberetning. Desuden forefindes for hele Thy og Han Herred en samtidig, men korrigeret ekstrakt af præsteindberetningerne, kaldet Ekstrakten 1568. Den giver af og til flere oplysninger end præsteindberetningerne og kan således bruges som et supplement til disse.²

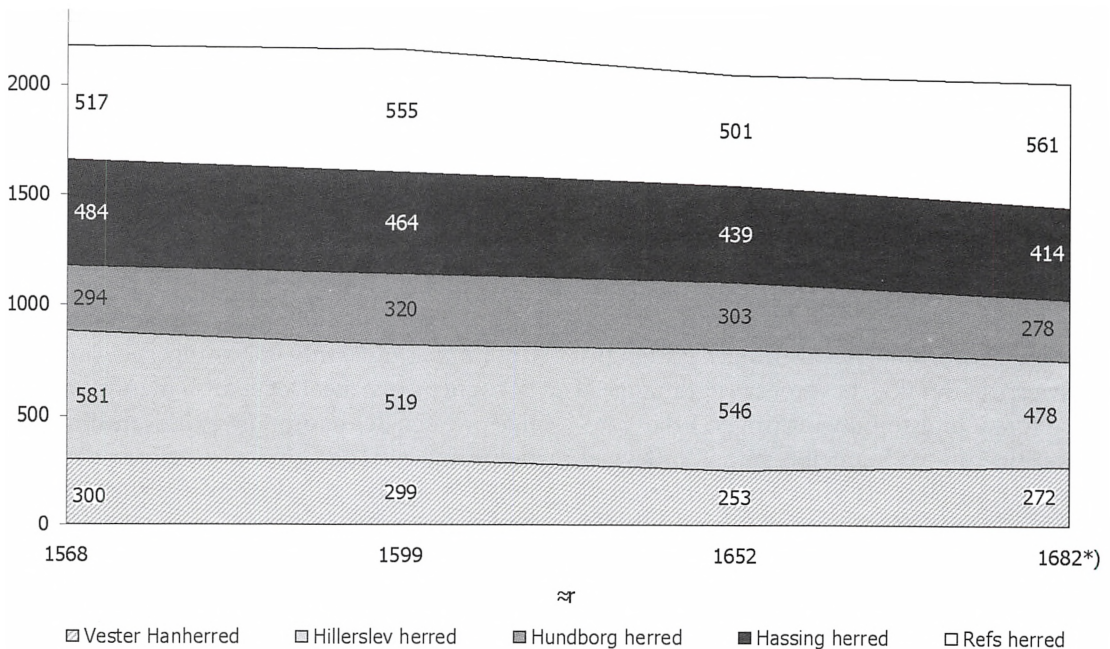
Præsteindberetningen har skelnet mellem gårde og bol. Da definitionen af, hvad der var et bol, og hvad der blev regnet som en gård, ikke fremgår, har jeg valgt ikke at skelne mellem de to ejendomsstyper. For denne løsning taler ydermere, at andre undersøgelser af ejendomsforhold, som resultaterne senere skal sammenholdes med, heller ikke skelner mellem gårde og bol.

Den første opmåling af landbrugsjord, foretaget i Danmark var Matriklen 1688, der både var baseret på en opmåling af jorderne og en vurdering af deres produktionsevne og -ud-

bytte, angivet i tdr. hartkorn. På baggrund af 1688-matriklen udgav Henrik Pedersen et tabelværk, hvor antallet af gårde og huse angives sogn for sogn omfattende hele riget, (undtagen Bornholm, Norge og Sønderjylland) og således også for Thy og Vester Hanherred.

Som nævnt ovenfor foretog Fredericia beregninger af gårdtallet o. 1650, altså inden matriklerne blev udarbejdet. Hans tal bygger på flere forskellige kilder, bl.a. skattelister.

Figuren viser, hvordan herredernes ejendomsantal udviklede sig ifølge de fire opgørelser. I 1568 og 1652 var den procentvise andel af ejendommene mellem herrederne næsten den samme. Mellem 1652 og 1682 sker der imidlertid det, at Hundborg Herred ikke længere var det mindste herred. Dette skyldes ikke, at antallet af ejendomme steg i dette herred, men derimod at antallet af ejendomme i Vester Hanherred faldt.

Figur: Udviklingen i ejendomsstallet i undersøgelsesområdet herreder 1568-1682.

*) Oplysningerne er indsamlet i perioden 1682-1688, men udgivet i 1688.

Mulige årsager til forskelle i opgørelserne

Af figuren fremgår det, at der trods klare tendenser er visse udsving i opgørelsernes optællinger af antallet af ejendomme i de enkelte herreder. På grund af tidsforskydningen mellem de valgte opgørelser, kan forholdene have ændret sig ret væsentligt, og de ændrede forudsætninger kan være forklaringen på udsvingene. En række faktorer kan have medført ændringer i antallet af ejendomme fra opgørelse til opgørelse. Disse faktorer vil i det følgende blive belyst nærmere.

- Den generelle befolkningsudvikling i Danmark
- Epidemier og emigration
- Oprettelse, udvidelse eller nedlæggelse af herregårde
- Sandflugt
- Ændrede opgørelsesformer (optælling af halve gårde, ændrede herredsgrænser, ændrede definitioner af bol, huse og gårde)

Den generelle befolkningsudvikling i Danmark

Fra 1500-tallet til omkring midten af 1600-tallet var der en årlig befolkningsvækst i Danmark på ca. 0,5%, hvorefter befolkningstallet faldt gennem en 10-20 årig periode pga. epidemier og svenskekrigene. Resten af det 17. århundrede stagnerede befolkningstallet. Med en øget befolkning ville man måske umiddelbart forvente, at antallet af ejendomme ligeledes steg. Bemærkelsesværdigt nok observeres der i store dele af Danmark kun en stor vækst i antallet af husmandssteder, mens gårdtallet var nogenlunde stabilt.

I Thy og Vester Hanherred var gårdtallet nogenlunde det samme i 1568 og 1652. I perio-

den 1652 til 1682 faldt antallet med hele 9,4%. Det herred, der oplevede langt det største fald, var Vester Hanherred. Her havde gårdtallet være stabilt i 1568-1599, men i perioden mellem 1652 og 1682 indtrådte der et fald på hele 35,5%. Også i Hillerslev Herred var der et relativt stort fald på 12,5% fra 1652 til 1682.

Årsagen til, at gårdantallet i mange tilfælde forblev nogenlunde stabilt frem til starten af 1600-tallet, trods den generelle befolkningsvækst, hænger sammen med en stigning i antallet af huse. I stedet for at få plads til den øgede befolkning ved at dele gårdene op i flere og mindre enheder, ser det ud til, at man valgte at bygge huse til gårde. Der var forskellige økonomiske faktorer som tilskyndede hertil, idet skattepolitikken favoriserede store gårde. I hvert fald indtil 1620 differentieredes skatten ikke, men pålignedes efter princippet: Æn gård – én skat. Noget tilsvarende gjorde sig gældende for landgilden. Desuden betød hoveripligten, at bonden udover mandskab skulle stille med redskaber og trækdyr. Dette begunstigede ligeledes store brug, da det nødvendiggjorde, at brugene var så store, at de kunne opretholde den nødvendige kapacitet.

Epidemier og emigration

Selv om befolkningsvæksten var ganske høj i Danmark, så var den ikke mere stabil, end det stadig var normalt forekommende, at krige og epidemier kunne forrykke balancen. I 1500-tallet optrådte der epidemier ca. hvert andet år, og i 1600-tallet, hvor der var mange krige, sås de endda oftere. Sygdomsepidemier fulgte ofte i kølvandet på krige og faldt også tit sammen med dyrtid. Årsagssammenhængen må være, at det svækkede befolkningen fysisk og dermed gjorde den mindre modstandsdygtig overfor sygdomme. Det er vanskeligt at afgøre, hvilken størrelse epidemierne har haft. Særlig slem synes at være perioden 1575-1649, hvor

der var hele ti store epidemier. Der er eksempler på, at en epidemi kunne reducere en lille bys befolkning med ca. 18%.

Selv om befolkningen voksede i Danmark som helhed, betød det ikke, at den gjorde det i alle egne af landet. Der fandt dels en stor emigration sted fra land til købstæderne og fra Jylland til Øerne/København. Dette betød, at befolkningen i de jyske landsogne ikke nødvendigvis blev større, selv om det var tilfældet på landsplan.

Sogneniveau

For at se hvilken betydning de øvrige faktorer har haft på antallet af gårde i området, er det nødvendigt at vende sig fra herredsniveau og se på de enkelte sogne. Desværre oplyser Fredericia ikke tallene på sogneniveau, men kun for hvert herred, så her må vi nøjes med tal fra 1568, 1599 og 1682 (se skema på næste side).

Oprettelse, udvidelse eller nedlæggelse af herregårde

En anden faktor, der kan få antallet af ejendomme til at variere over tid og dermed fra opgørelse til opgørelse, er oprettelser og udvidelser af herregårde. I middelalderen var de danske herregårde ikke særligt store og havde typisk kun et tilliggende svarende til to-tre bøndergårde. Fra begyndelsen af 1500-tallet og indtil 1774 blev det udvidet, så de i 1688 i gennemsnit havde samme størrelse som syv-otte bøndergårde. Det var bl.a. stigende kornpriser, der førte til et ønske om en mere intensiv dyrkning, og da et stigende befolkningstal samtidig gjorde, at den fornødne arbejdskraft var til stede, var grundlaget lagt for herregårdenes udvidelse samt oprettelse af nye.

En udvidelse af herregårdens marker kunne enten ske ved at nyopdyrke jord eller ved at

lægge eksisterende bondegårde ind under herregården. Det sidstnævnte betød et fald i antallet af ejendomme, da fæstebønderne blev sat på porten og jorden inddraget i herregårdsmarkerne. Det kunne betale sig, fordi herremanden, pga. ovennævnte konjunkturer, kunne få mere ud af selv at dyrke jorden, end fæstebonden betalte ham i afgift. Ejede herremanden ikke i forvejen den jord, han ønskede at udvide med, måtte han mageskifte sig til det, og det har på denne vis sat spor i kilderne. Herremanden skulle indhente kongens tilladelse til at inddrage bøndergårdene, og det er den væsentligste årsag til, at udvidelserne kan efterspores i kilderne.

Indimellem var der tale om, at samtlige gårde i en landsby blev lagt under herregården. Man må dog ikke forestille sig store landsbyer med mange gårde, som vi kender det fra senere tider. En landsby kunne f.eks. godt bestå af så lidt som fire gårde.

Der var dog også en modsat bevægelse til udvidelserne og oprettelserne; Der skete også nedlæggelser af herregårde. I de tilfælde, hvor en herregård blev nedlagt, skete der oftest det, at den blev omlagt til bøndergårde, hvilket selvfølgelig gav flere ejendomme. Hvis det drejede sig om nedlæggelse af en af kronens herregårde (en ladegård), kunne det dog også ske, at jorden blev fordelt mellem de øvrige bøndergårde, og dermed blev der ikke oprettet flere ejendomme.

I Thy og Vester Hanherred blev der 1568-1599 oprettet en enkelt herregård, det angives ikke, hvor mange gårde, der blev inddraget. Fra 1599-1652 blev tre herregårde nedlagt, med følgende oprettelse af et ukendt antal gårde. Da der kun blev nedlagt to gårde i forbindelse med herregårdsudvidelser, tyder det på, at der i denne periode oprettedes flere gårde, end der blev inddraget. I perioden 1652-1682 tog udviklingen fart, da blev der oprettet en herregård af 14 bøndergårde, og derudover blev der

Herred	Sogn	Gårde 1568	Gårde 1599	Gårde 1652	Gårde 1682
Vester Han	Arup	20	19	-	20
	Klim	36	36	-	37
	Lild	48	46	-	33
	Tømmerby	63	66	-	58
	Vesløs	23	20	-	19
	Vester Torup	39	41	-	42
	Vust	35	33	-	28
	Øsløs	36	30	-	35
	I alt	300	291	422	272
Hillerslev	Hansted	29	22	-	11
	Hillerslev	93	73	-	82
	Hjardemål	59	44	-	43
	Hunstrup	30	30	-	36
	Kåstrup	16	18	-	15
	Nors	63	65	-	52
	Ræhr	45	43	-	36
	Sennels	58	51	-	50
	Skinnerup	28	27	-	27
	Tved	42	45	-	30
	Vester Vandet	28	25	-	26
	Vigsø	20	21	-	14
	Øster Vandet	21	13	-	18
	Østerild	49	42	-	38
I alt	581	519	546	478	
Hundborg	Hundborg	42	42	-	43
	Jannerup	17	19	-	16
	Kallerup	12	10	-	9
	Nørhå	17	18	-	19
	Sjørring	53	65	-	48
	Skjøldborg	27	39	-	37
	Thisted	28	31	-	28
	Tilsted	28	33	-	26
	Torsted	20	23	-	19
	Tvorup	24	20	-	15
	Vang	25	20	-	18
I alt	293	320	303	278	
Hassing	Agger	28	19	-	0
	Bedsted	59	60	-	60
	Grurup	18	19	-	18
	Harring	12	17	-	12
	Hassing	22	21	-	23
	Hvidbjerg vesten å	44	30	-	17
	Hørdum	34	31	-	32
	Hørsted	10	10	-	10
	Lodbjerg	20	18	-	13
	Skyum	37	37	-	35
	Snedsted	49	51	-	52
	Stagstrup	44	45	-	42
	Sonderhå	35	39	-	33
	Villerslev	35	31	-	30
Visby	17	17	-	18	
Ørum	20	19	-	19	
I alt	484	464	439	414	
Refs	Boddum	32	39	-	35
	Gettrup	29	30	-	31
	Helligsø	22	24	-	26
	Heltborg	51	52	-	55
	Hurup	35	41	-	33
	Hvidbjerg	80	81	-	87
	Jegindø	22	22	-	21
	Lyngs	24	28	-	28
	Odby	27	35	-	36
	Søndbjerg	19	25	-	24
	Vestervig	102	96	-	104
Ydby	74	82	-	81	
I alt	517	555	501	561	

inddraget 6 gårde og fire bol. Til gengæld blev der nedlagt mindst tre herregårde.

Oprettelser og nedlæggelser i de enkelte herreder

I Hillerslev Herred blev der ikke oprettet nogen herregårde 1568-1682. Der blev nedlagt en enkelt herregård før 1690, Søgaard i Nors sogn. Det stemmer dårligt med, at dette sogns antal gårde faldt meget fra 1599 til 1682, og at herredets samlede gårdantal ligeledes faldt i perioden 1652-82.

Hundborg sogn og herred var det eneste sted i hele Thy og Vester Hanherred, hvor der var tale om, at en hel landsby blev nedlagt i forbindelse med en herregårds oprettelse. Kort før 1584 oprettedes Ulstrupgård, og landsbyen Ulstrup blev nedlagt. Det drejede sig dog kun om tre gårde, da de øvrige sikkert i forvejen tilhørte den adelsmand, der oprettede Ulstrupgård. Derfor er det ikke overraskende, at gårdantallet i sognet var stabilt i perioden 1568 til 1682. I 1621 nedlagdes en herregård i herredet, og alligevel faldt antallet af ejendomme i herredet lidt i den pågældende periode. Det samme skete også i den efterfølgende periode, hvor den eneste aktivitet var, at et bol blev lagt under herregården Todbøl i Kallerup sogn. Dette sogns ejendomstal var næsten uændret i alle tre perioder.

I Vester Hanherred var der ingen oprettelser eller udvidelser af herregårde og kun en enkelt nedlæggelse, nemlig Rolsgård i Lild sogn (ca. 1638). Det vides ikke, hvor mange bøndergårde, der blev oprettet i den forbindelse, men det er i modstrid med, at gårdantallet i sognet faldt temmelig meget i perioden 1599-1682.

Fra 1652 til 1682 kom der flere ejendomme i Refs Herred. Dette kan være forstærket af udviklingen i herregårdsnedlæggelser og -oprettelser, idet der i samme periode blev nedlagt 14

gårde ved oprettelsen af en enkelt herregård, mens der samtidig ved nedlæggelsen af to herregårde blev oprettet et ukendt antal gårde.

I Hassing Herred blev der fra 1599-1652 nedlagt en gård, og i de følgende 30 år blev fire gårde nedlagt som følge af herregårdsudvidelser. I sidstnævnte periode blev der dog også nedlagt en herregård, Årup i Snedsted sogn. Der blev sandsynligvis ikke oprettet mange gårde ved denne nedlæggelse, da ejendomstallet i det pågældende sogn næsten ikke ændredes i perioden.

I Thy og Vester Hanherreds 61 sogne var der fra 1568 til 1682 en markant tilbagegang i 22 af sognene. Noget tyder på, at reduktionen i ejendomstallet nogle steder kan hænge sammen med oprettelse eller udvidelse af herregårde. Det ses af, at der i 10 af de 22 sogne lå en herregård.

I forhold til det øvrige Jylland og til hele Danmark er der i Thy og Han Herred ikke ret mange gårde, der er blevet nedlagt som følge af herregårdsoprettelser eller -udvidelser. Derfor er det vigtigt at understrege, at den betydning, så små mængder kan have haft på ejendomstallet, ikke må overvurderes. Det er iøjnefaldende, at der i de fleste tilfælde er modstrid mellem den faktiske udvikling i antallet af gårde og så den, der skulle forventes på baggrund af oplysninger om nedlæggelser, oprettelser og udvidelser af herregårde.

Sandflugt

Sandflugt er yderligere et fænomen, som kunne medføre et fald i antallet af ejendomme. Sandflugt var et fænomen, som store dele af Thy og Vester Hanherred var plaget af. Sandet ødelagde landbrugsjorden, og dermed fik bønderne svært ved at betale den fastsatte skat og landgilde. Derfor prøvede bønderne at få landgilden nedsat, og det er fra tingsvidner om sådanne sager, at vi har mange af beret-

ningerne om sandflugt. Når adelen og kongen nedsatte det beløb, der skulle betales, var det ikke ud af medlidenhed, men snarere fordi bønderne forlod gårdene, hvis de ikke kunne klare udgifterne. Sådanne gårde kunne ligge øde og udyrkede i mange år, og det betød en endnu større indtægtsnedgang for henholdsvis konge og herremand.

Præsternes indtægt var også afhængig af, hvad bønderne betalte dem i afgift, og af denne afgift skulle præsterne betale videre til biskoppen. Præsterne ønskede denne ydelse nedsat, når bønderne pga. sandflugt ikke kunne betale dem. Kilderne til at bestemme sandflugtens omfang og skadevirkning er med andre ord skrevet af parter, der havde en økonomisk interesse i at overdrive sandflugtens ødelæggelser. I den kommende beskrivelse af sandflugtens omfang skal kildernes oplysninger derfor ikke uden videre godtages.

Man kan ikke regne med, at rapporterne om sandflugt ligger i umiddelbar forlængelse af det tidspunkt, hvor den fandt sted. Skader, hvis følger i gode tider ikke mærkedes så hårdt, kunne være svære at klare, hvis man samtidig var forarmet af andre ting, f.eks. dårlige landbrugskonjunkturer i 1600-tallet, krig og ekstraskatter. For eksempel førte Den nordiske Syvårskrig til store skatteudskrivninger i begyndelsen af 1570'erne, mens Christian 4.'s engagement i Tredivårskrigene førte til udskrivningen af krigsskat i henholdsvis 1627 og 1629. Fra 1630'erne blev de ekstraordinære skatter så hyppige, at de i realiteten var ordinære.

Det eneste herred, hvor der ikke er rapporter om sandflugt, er Refs Herred, som lå beskyttet af det, der i dag er Agger- og Harboør Tange, mens Hillerslev, Hundborg og Hassing herreder alle var meget hårdt ramte. Vester Han Herred oplevede også en del sandflugt, især i den nordlige del.³

Som det ses af figuren, faldt antallet af ejendomme i Hassing Herred en smule fra 1568 til

1599 og endnu mere til 1682. Undersøger man udviklingen på sogneniveau i de tre årstal (jf. tabellen), ser man, at de sogne, hvor antallet faldt mest, var Agger, Lodbjerg og Hvidbjerg Vesten Å. Dette stemmer godt med, at det netop var disse tre kystsogne, der var hårdest ramt af sandflugt. I Agger sogn blev alle gårdene ødelagt, så der i 1682 ikke var noget landbrugsjord tilbage, og i Lodbjerg sogn blev både herregården Rotbøl og to landsbyer udsløttet af sandflugten. I Hvidbjerg sogn trængte sandet så langt ind, at det blandt andet gik ud over markerne til herregården Lyngholm, der lå ca. 7 km fra kysten. Ørum sogn mærkede også sandflugten, men ikke i nær så høj grad, som de ovennævnte sogne, og der lå antallet af gårde da også stabilt i hele perioden.

Hundborg Herred oplevede en stigning i antallet af ejendomme fra 1568 til 1599, men derefter faldt det gennem hele 1600-tallet. Som i Hassing Herred var det i de to sogne, der var hårdest ramt af sandflugt, at antallet af ejendomme faldt mest, nemlig Vang og Tvorup. Her gik den frugtbare jord inden sandflugten helt ud til havet, og derfor forrettede sandet store ødelæggelser på landbrugsjord. Hundborg sogn blev også ramt af sandflugt, men her gik det fortrinsvis ud over udyrket jord.

Nørhå sogns landbrugsjord ser ud til at være blevet ramt af sandflugt allerede i sidste halvdel af det 16. århundrede, og sandet trængte i løbet af 1600-tallet dybt ind i området. Alligevel var antallet af ejendomme det samme både i 1568, 1599 og 1682. Der foreligger den mulighed, at det ikke er de samme ejendomme, der er tale om, men at nye ejendomme er opstået og på den måde har udlignet det antal, der blev ødelagt af sandflugt.

Sjørring sogn ligger ikke ved havet og led ikke stort under sandflugten. I dette sogn steg antallet af ejendomme mellem 1568 og 1599, men var i 1682 igen faldet til lidt under den størrelse, det havde i 1568.

I Hillerslev Herred faldt ejendomstallet, bortset fra en lille stigning i første halvdel af 1600-tallet. Der var da heller ikke et eneste sogn i herredet, der havde flere ejendomme i 1682 end i 1568, og fra syv sogne er der rapporter om store ødelæggelser pga. sandflugt. Sandet nåede først kystsognene, men fra slutningen af 1500-tallet trængte det f.eks. også ind i Tved sogn, og det er da også først efter 1599, at der i dette sogn var en nedgang i ejendomstallet.

Det er dog ikke alle steder, der umiddelbart er sammenfald mellem sandflugt og udviklingen i gårdtallet. Det faldende ejendomstal i selve Hillerslev sogn kan ikke forklares af sandflugten.

Selv om kilderne beretter om store sandflugtsødelæggelser i Vigsø og Vester Vandet sogne, ses der i disse sogne intet fald i antal ejendomme. For Vester Vandet sogn kan dette måske skyldes, at der er en stor sø, som har opslugt meget af sandet, som derfor ikke er føjet videre ind over sognet, hvor netop meget af den gode landbrugsjord lå. Vigsø sogn blev meget tidligt ramt af sandflugt, idet der allerede i 1555 fortælles, at det har lidt stor skade af sandflugten. Nedgangen i ejendomstallet kan derfor allerede være sket inden vores første kilde til ejendomstal for sognene, præsteindberetningerne fra 1568.

Vester Hanherreds ejendomstal var konstant i 1500-tallet, men steg lidt i begyndelsen af 1600-tallet, for derefter at falde til lidt under udgangspunktet. Det sogn i herredet, der blev hårdest ramt af sandflugt, var Lild sogn. Det berettes, at ikke en ager var urørt, og i dette sogn ses da også klart det største fald i ejendomstallet.

I Vust og Tømmerby sogne faldt ejendomstallet også, og her kan det ligeledes tilskrives sandflugt. Vester Torup og Klim sogne blev også ramt af sandflugt, men her faldt ejendomstallet tilsyneladende ikke. I Øsløs sogn faldt antallet af ejendomme fra 1568 til 1599,

men var i 1682 igen steget til samme antal, som det havde været i 1568.

For Øster Hanherreds vedkommende faldt ejendomstallet i hele perioden, men især i første halvdel af 1600-tallet. I dette herred var der ikke mange sogne, der var plaget af sandflugt, nemlig kun to, Kollerup og Hjortdal sogne. Dog var disse to meget hårdt ramte, og der var flere gårde, der blev helt ødelagte. Det er kun i Kollerup, at dette gav sig udslag i færre ejendomme både i 1599 og 1682. I Hjortdal steg antallet af ejendomme fra 1568 til 1599, mens det faldt tilsvarende frem til 1682. I de følgende sogne faldt ejendomstallet også: Aggersborg, Øland og især Haverslev, Brovst og Tranum. Dette skyldes næppe sandflugt, da ingen kilder beretter om, at arealer i disse sogne skulle være blevet ødelagt af sand.

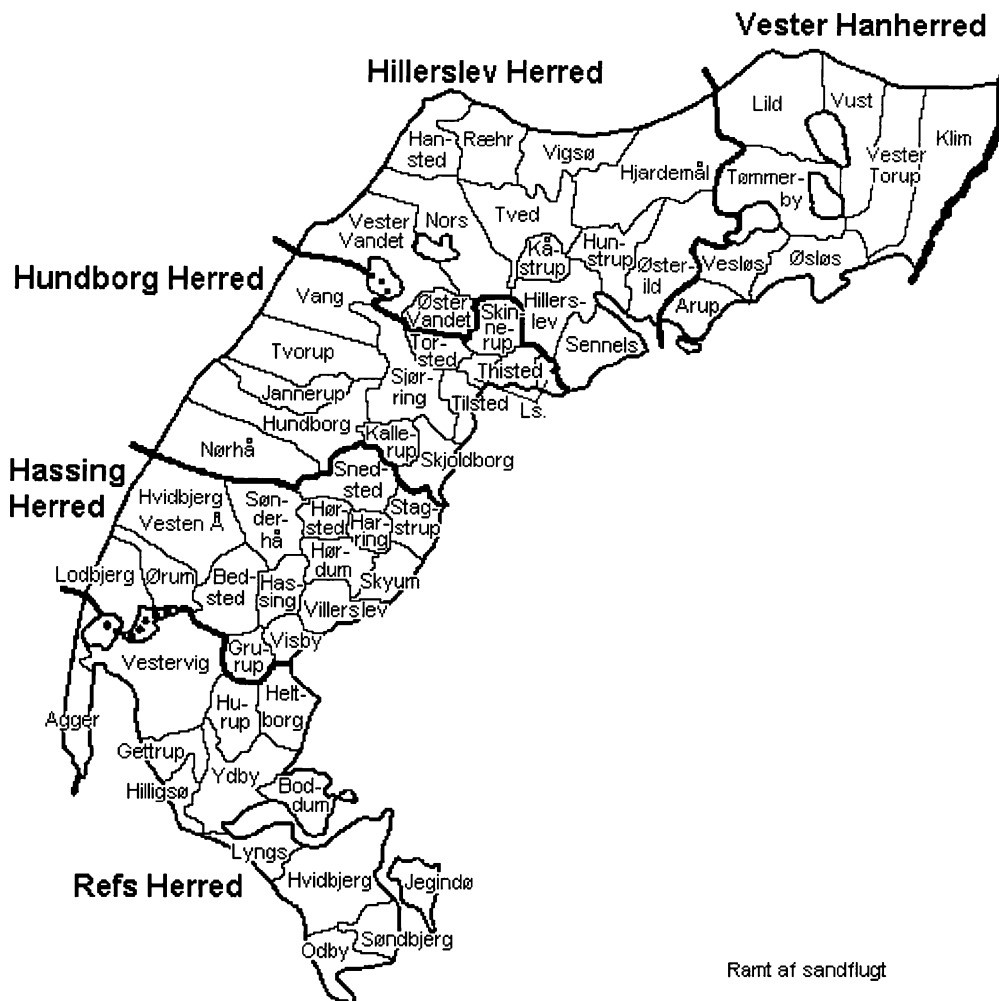
Kortet på næste side viser, hvilke sogne der var ramt af sandflugt.

Samlet set må man sige, at sandflugten har haft stor betydning for antallet af gårde, idet der er en høj grad af sammenfald mellem ejendomsudviklingen og sandflugtens udbredelse. Navnlig i Hassing herred er der god sammenhæng mellem sandflugtens hærgen og nedgang i antallet af gårde. For de øvrige herreder er der dog nogle svingninger, der ikke alene kan forklares fyldestgørende af sandflugtens udbredelse.

Ændrede opgørelsesformer

Tilbage står nogle uforklarede udsving i antallet af ejendomme i de fire år 1568, 1599, 1652 og 1682. Endnu en mulig forklaring kan ligge i det faktum, at der kan være forskel på de fire kilders opgørelsesformer.

Herredsgrænserne har ændret sig fra opgørelse til opgørelse. Skinnerup sogn hørte i verdslig henseende til Hundborg Herred, i gejstlig til Hillerslev Herred. Følgelig henregnede præsteindberetningerne fra 1568 og 1599

Sandflugtsramte sogne i Thy og Hanherred i perioden 1568-1682.

sognet til Hillerslev Herred, mens Matriklen 1682 opførte det under Hundborg Herred. For at imødekomme dette og sikre sammenlignelighed, er ejendomsopgørelserne for Skinnerup sogn 1682 i denne artikel flyttet til Hillerslev Herred.

Sognene Hjortdal, Kollerup, Kettrup og Gøttrup hørte i 1500 og 1600 tallet til Øster Hanherred, men senere kom de under Vester Hanherred. Derfor har nogle opgørelser talt disse sognes ejendomme med under Vester

Hanherred. Både i præsteindberetningerne og Matriklen 1682 tælles de med under Øster Hanherred, og derfor er dette skel mellem Øster- og Vester Hanherred fulgt i denne artikel. Det er altså ikke de store ændringer, der har fundet sted i herredsgrænserne. De mindre justeringer, der trods alt forekom, er der taget højde for i artiklens figur og tabel.

Yderligere udfordringer opstår, når man forsøger at sammenligne tal fra forskellige kilder. Det ene problem er, at definitionen af, hvad

en gård, et bol og et hus var, ikke lå fast. Således kan den samme ejendom være registreret som gård i en kilde og som bol i en anden, uden at ejendommen har ændret størrelse i mellemtiden. Der er dog bred enighed om, at huse var ejendomme uden jordtilliggende af betydning, og de er derfor ikke interessante i denne sammenhæng.

Nogle opgørelser opererer slet ikke med termen »bol«, men kun med gårde. Der opereres med en term »halve gårde«, altså gårde, der ikke var store nok til at blive regnet for en hel. Man ved ikke, hvor stor denne opgørelsesenhed er, men den svarede vist nogenlunde til bol. Det værste er, at halve gårde i optællinger af antal ejendomme kunne blive slået sammen til hele. Det ses, når der af og til optræder et tal som f.eks. 6½ gårde i et sogn. Der kan vi altså se, at der mindst har været én halv gård, men i princippet kunne det dække over 13 halve gårde og dermed 13 ejendomme.

Matriklen 1682 skelnede ikke mellem gårde og bol, men kun mellem gårde og huse. Matriklen havde, i modsætning til de tidligere opgørelser, en meget fast defineret undergrænse for, hvad der regnedes for gårde. Det har givet medført, at en del småbrug ikke længere regnedes for gårde, hvorfor en del af nedgangen i ejendomstallet fra 1652 til 1682 nok mere er tilsyneladende end reel.

Forskelligartede opgørelsesformer i de forskellige kilder kan med andre ord være en yderligere forklaring på udsving i antallet af ejendomme. Mens effekten af ændrede herredsgrænser i de fleste tilfælde kan afhjælpes, udgør de to sidstnævnte problemstillinger en større udfordring, idet man vanskeligt kan kompensere for dem.

Konklusion

Antallet af ejendomme var forholdsvis stabilt over den lange periode 1568 til 1682. Præste-

indberetningerne melder i 1568 om 2175 ejendomme, mens der 114 år senere er 2003. Det svarer til et gennemsnitligt fald på kun halvdelen gård pr. år. Der må alt i alt siges at være tale om en overraskende stabilitet.

I alle herreder, bortset fra Refs Herred, faldt antallet af ejendomme fra 1568 til 1682. Dette er i modsætning til den stigning i antallet af ejendomme, som måtte forventes pga. den befolkningstilvækst, der var i perioden.

I perioden 1652 til 1682 er ændrede opgørelsesformer, hvor mange småbrug, der regnedes for en gård, nok den væsentligste forklaring på faldet. Den resterende del af faldet i antallet af gårde må nok navnlig tilskrives sandflugten. Oprettelser, udvidelser og nedlæggelser af herregårde har ikke bidraget meget, og i det omfang, de fandt sted, har det tit været den modsat rettede tendens, nemlig at der blev nedlagt færre bøndergårde ved udvidelser og oprettelser, end der blev oprettet ved herregårdsnedlæggelser.

Udviklingen i Hassing Herred skyldes sandflugtens hærgen i de pågældende sogne. For de øvrige herreders vedkommende, forklarer sandflugten mange af udsvingene i gårdtallet, men der er stadig en del uforklarlige fald i antallet af ejendomme. Refs Herred var det eneste, hvor ejendomstallet var højere i 1682 end i 1568, og dette skyldes sandsynligvis, at dette herred samtidig var det eneste, der ikke var ramt af sandflugt. Alligevel oplevede det et fald i antallet af gårde i tiden 1599-1652. Dette fald kan heller ikke forklares af herregårdsbevægelser, hvorfor årsagen i dette delområde forbliver uafklaret. Vester Hanherred er det herred, hvor ejendomstallet faldt mindst, og det er i god overensstemmelse med, at sandflugten ikke var særlig slem dér. I Hundborg Herred forklares faldet i antal ejendomme af sandflugten, bortset fra Sjørring sogn, der ikke var ramt af sandflugten, men hvor gårdantallet faldt fra 1599 til 1682. Hillerslev Herred var det

herred, der oplevede det største fald i antallet af ejendomme, og denne udvikling kan for størstedelens vedkommende forklares af sandflugten. Dog var dennes ødelæggelser ikke så store, at de kan være årsagen til hele faldet i ejendomstallet. Navnlig er det bemærkelsesværdigt, at antallet af gårde faldt i Hillerslev sogn, som ikke var ramt af sandflugten.

Samlet set kan man konkludere, at de fald i ejendomstallet, der ikke forklares af sandflugt eller herregårds oprettelser/-udvidelser, skyldes de ovennævnte usikkerhedsmomenter i opgørelsesform. Den væsentligste fejlkilde må

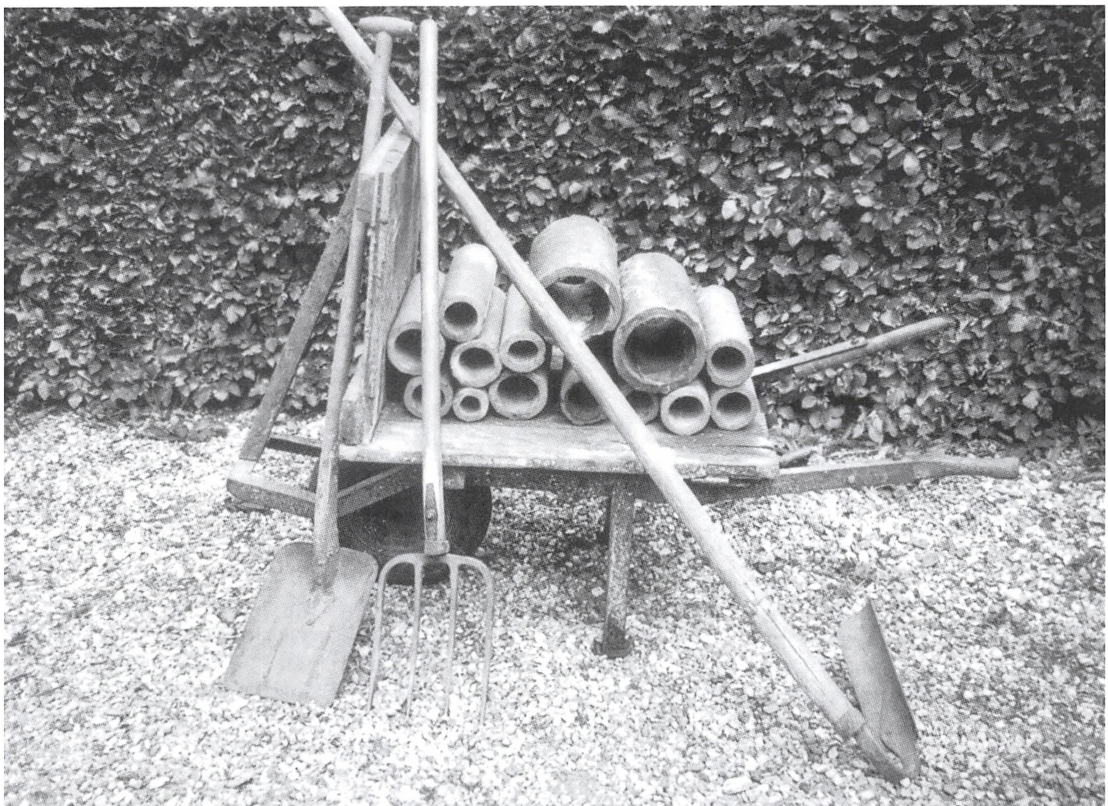
være det ukendte antal halve gårde, der er blevet adderet og anført som hele gårde. Desuden må de nævnte emigrationer, krige og epidemier også tilskrives en del af faldet, dog er det uvist i nøjagtigt hvor stort omfang, disse ting påvirkede befolkningstallet.

Trine Gjesing Antvor

Født 1971. Cand. mag. i historie og latin.

Noter

1. Der er tale om kong Christian V's matrikel fra 1688, informationerne var indsamlede i årene o. 1682. En matrikel er en fortegnelse over et lands faste ejendomme. Der findes også danske matrikler fra 1660'erne, men de blev udarbejdet på grundlag af godsernes forskelligartede jordebøger/lensregnskaber. Der er altså tale om meget og mange forskellige opgørelsesformer, desuden er oplysningerne ufuldkomne. Derfor regnes matriklerne fra 1660'erne ikke for en pålidelig kilde.
2. Præsteindberetningerne fra 1568 og 1599 for Vendelbo Stift foreligger i en trykt udgave fra 1964, udgivet af C. Rise Hansen.
3. Dette afsnit og den følgende gennemgang af de fem herreder er bl.a. sammenfattet på baggrund af artikler af Kr. Andersen (1946-47) og Sortfeldt (1920) i Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred. Artiklerne gennemgår sogn for sogn, hvor sandflugten ramte.

Tegldrænrør af forskellige størrelser samt nogle af de redskaber, der blev brugt til dræning – bemærk især træskovlen til højre, der med sit runde blad kunne lave en rille til at lægge rørene i.

Fire økser fra yngre stenalder

af Aksel Kristensen

Artiklens forfatter har en hel samling af oldsager, som igennem mange år er fundet på hans jord i Gærup. Her fortælles historien om fire økser fra samlingen.

Jeg vil gerne fortælle om fire ret fine flintøkser, som vi har og som sikkert er fra slutningen af jættestuetid. Jættestuetid er fra 3400 til 2800 før Kristi fødsel; altså er økserne ca. 5000 år gamle. De to første blev fundet i 1963, da min far og jeg gik og drænedes.

Her må jeg forklare, hvad det vil sige at dræne en mark på gammeldags manér med greb og skovl. Udgangspunktet er selvfølgelig, at man har et jordstykke, som er vandlidende, så det er svært at dyrke forskellige afgrøder. Fordi vore marker ligger i kuperet terræn, kan der ud af bakkesiderne være trykvand, der gør det nødvendigt at dræne. Man graver så meterdybe render, der ligger parallelt med f.eks. 10 meters mellemrum. Dette arbejde slumper man ikke til.

Der graves efter en udspændt snor med greb *type nr. 1*, som stikker til 30 centimeters dybde. Efterfølgende skovles det tilbageblevne, smuldrerede jord op med en *graveskovl*. Når man har gjort det tre gange, er man 90 cm i jorden. Så graver man 10 cm mere med en smal, lidt tung *drænsfade*. Til sidst bliver der rensat op med en *trækskovl*, så grøften er pænt glat i bunden, klar til at lægge teglstensrørene ned i.

Rørene er 33 cm lange; de kan eksempelvis være 2½ tomme i diameter. Teglrørene lægges ned med en stage, der ved enden har et stykke jern vinkelret, som stikkes ind i røret. Alt udføres meget omhyggeligt, så resultatet kan blive godt.

Dengang – jeg tænker, at det unge menneske var sat til at grave de øverste lag. I hvert fald var

det min far, der i en meters dybde, med drænsfadspaden, stødte mod nogle hovedstore sten. Han opdagede ikke noget usædvanligt, men da jeg lidt efter gik forbi på kanten af grøften, så jeg, at der sammen med stenene lå to meget pæne flintøkser, som også var gravet op.

Da økserne kom hjem og var blevet vasket, var det tid at slå op i »Jeg ser på oldsager«. Her kunne jeg læse, at de hørte under den gruppe af flintøkser, der kaldes »tyknakkede og tyndbladede«. Det med det tyndbladede passede meget godt, for begge økser var kun 17 mm tykke, altså klejnere end en moderne jernøkse.

Den ene økse var af sort flint og var 17 cm lang; formen viste, at den nok i sin tid har været skæftet som *retøkse*. Den anden økse var af grå flint, den var ret smal og var 16 cm lang. Fagfolk har sagt, at det er en tværøkse; med andre ord har den været skæftet som en skarøkse fra vor tid og har været beregnet til at udhule træting. I »Jeg ser på oldsager« kunne jeg også læse, at de to øksetyper tit blev nedlagt sammen.

De fleste oldsager, vi finder her ved ejendommen, er temmelig beskedne, f.eks. stumper af økser, skiveskrabere og flintflækker. Derfor skulle der også gå en rum tid, inden der igen dukkede noget op, som kunne måle sig med økserne fra drængrøften. Men en dag i 1965 skete der noget. Det var en sen eftermiddag ind under jul med mørkt og tykt vejr, fugt og kulde. Jeg kørte sten fra grusgraven ved fjorden til en ny markvej. Mange kræfter har der vel ikke været tilbage. Så pludselig stod jeg med

Til venstre ses de to første økser, der blev fundet ved drænarbejde. Det tredje dukkede op ved gruskørsel, og øksen længst til højre blev fundet, da der blev ledt efter oldsager.

en lille utrolig fin, tyndbladet økse i hånden. Det rene kunsthåndværk! Det er en mærkelig fornemmelse at have noget så pænt i hænderne midt i halvmørke, sjask og søle.

Øksen var kun 13 cm lang og med passende bredde; hvor bladet var tykkest, målte det kun 14 mm. Farven var gulbrunlig. Man kan læse sig til, at når flint antager den farve, skyldes det, at den har ligget i nær forbindelse med okker. Da vi kom til at registrere de oldsager, vi har herfra, fik den lille økse det første nummer.

Efterhånden gik det op for mig, at der ned mod fjorden, under bakkerne, nok har boet mennesker i slutningen af jættestuetid, altså nogle hundrede år efter, at de store gravkamre »jættestuerne« var bygget. Derfor burde det heller ikke undre, at der var mere at finde det samme sted. Men man bliver nu overrasket og glædelig stemt, når det sker igen. I 2001 samlede jeg en lille spidsnakked økse op. Den var 11 cm lang og hulslebet, en rigtig ledetype for tiden. Øksen lå ved det nordøstlige hjørne af vores mark et halvt hundrede meter fra fjorden.

I de følgende par år gik Liv og jeg og kiggede efter andre ting i nærheden af det sted, hvor den spidsnakkede økse var fundet. Vi fandt en snes stumper af økser og mejsler, som vi regner med er jævn gamle med den hele økse.

Her kommer vi til noget mærkeligt. De fleste af tingene her var ildskørnede, dvs. krakelerede og gråhvidlige; det på en måde som stod der bevidst handling bag. Det var ikke noget, vi havde forstand på, men i Skalk 2001 nr. 1 kunne vi læse, at der andre steder var fundet flintsager fra midten af yngre stenalder, som også tilsyneladende var blevet svirpet på ild på en kontrolleret måde.

Her må historien foreløbig slutte. For en evighed siden har der boet nogle mennesker tæt ved. Vi har fået et kig ned til jættestuefolkene, og det er som om, de samme folk har kastet et blik frem til os.

Aksel Kristensen
Født 1941. Gårdejer i Gærup. Frivillig medhjælper ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Andreas Ravn

– historien om en usædvanlig gårdmand fra Øsløs

af Ingvar Jakobsen

Artiklen fortæller om en bonde, hvis virke og indflydelse satte sig synlige spor på Hannæs, og som kom til at spille en central rolle, da den grundtvigske bevægelse i sidste halvdel af 1800-tallet fik en betydelig udbredelse i Hanherred.

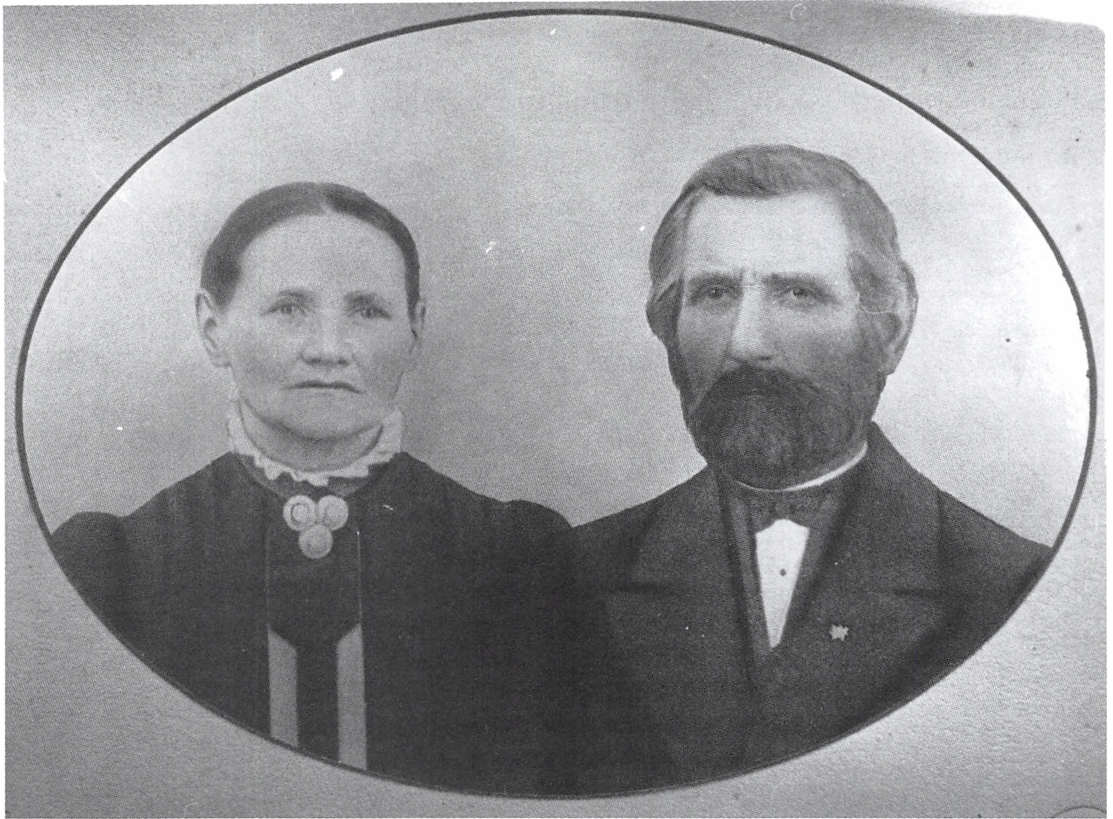
Midt i Øsløs by ligger en gammel gård, hvis historie kan føres tilbage til midten af 1600-tallet og som senere blev fæstegård under godset Kokkedal i Torslev sogn i Øster Hanherred, indtil den blev købt af den daværende fæster Christian Olesen ca. 1844. Ved matriklen samme år fik den nummer 16 og 4-7-3-1 i hartkorn og var dermed en af de største gårde i sognet. Den nuværende adresse er Højstrupvej 131. I 1854 blev gården overtaget af Jørgen Pedersen Ravn, der tidligere havde drevet en gård i Klim, der også var hans fødesogn. Han var gift med Inger Pedersdatter, der var født i Tømmerby. Året efter fik de sønnen Andreas Jørgensen Ravn, i daglig tale Dres Ravn, og det er primært om ham og hans liv og virke, denne lille artikel skal handle.

Jørgen Ravn var en oplyst og aktiv mand, der interesserede sig meget for, hvad der skete i det omkringliggende samfund, både åndeligt og verdsligt, og han blev kort tid efter sin ankomst til Øsløs valgt til sogneforstanderskabet for Øsløs-Vesløs-Arup kommune. Så der er nok ingen tvivl om, at faderen har spillet en stor rolle i påvirkningen af Andreas Ravns senere gøren og laden. Han gik i Øsløs Skole, der lå tæt ved hans hjem. Det var en helt ny skolebygning, der var opført i 1859. Til gengæld var læreren, Otto Himmelstrup (1805-1896), ikke helt ny, idet han havde virket som sognets enelærer siden 1834 og således også været lærer for forfatteren

Johan Skjoldborg (1861-1936), der i sine erindringer skildrer ham som en lærer fra remse-riets og udenadlærens tid, og som passede sin daglige dont, som han nu mente, det skulle gøres. En af de ting, som Skjoldborg roste ham for, var, at han ved siden af skolestuen havde indrettet et rum, »det bette kammer«, hvor der stod en lang række bøger, som eleverne fik lov til at læse i. Her stod bl.a. Ingemanns historiske romaner, Saxos Danmarkskrønike og spændende rejsebeskrivelser fra hele verden, så mon ikke også den lille Andreas har suget viden til sig i »det bette kammer«.

Påvirkning fra grundtvigske præster

I 1866 kom der en ny præst til Øsløs. Det var Christian Ehrenfried Lund, der var overbevist grundtvigianer og oven i købet bror til Rasmus Lund, der som bekendt blev den første frimenighedspræst i Danmark, i Øster Jølby på Mors. Pastor Lund besøgte ofte Jørgen Ravn, der var en af de nærmeste naboer til præstegården, så han har helt sikkert også påvirket den unge Dres i åndelig retning, og ca. 1870 var det pastor Lund, der konfirmerede ham. I sine unge dage var Andreas Ravn et par gange på højskole, bl.a. Stenum Højskole i Vendsyssel, og han fik lyst til at blive grundtvigiansk

Andreas Ravn og hustru Maren Mikkelsdatter Hummelshøj.

lægprædikant. Men kort tid efter fik Andreas andet at tænke på, da faderen afgik ved døden i 1875.

Inger Pedersdatter drev gården videre med sønnen som bestyrer, og han stod nu pludselig med ansvaret for driften af den store gård. I starten gik han ind til sin nye opgave med stor entusiasme. Men efterhånden vendte lysten til at forkynde Guds ord for andre tilbage med fornyet styrke, også efter at han selv havde overtaget gården 1882 og havde giftet sig med Maren Mikkelsdatter Hummelshøj, der var født i Villerslev.

I sognet var der også sket en hel del på det åndelige område. Pastor Lund havde et svagt helbred, så fra 1877 var han tvunget til at holde kapellan, og på denne måde kom Søren An-

ker-Møller til den egn, han senere som frimenighedspræst i Klim og på Hannæs, kom til at præge såvel åndeligt som verdsligt i en menneskealder. Anker-Møller var født i Harboøre 1850 som søn af en præst, og han var, allerede da han kom til Øsløs, stærkt præget af de grundtvigske tanker, og forståeligt nok kom den unge gårdbestyrer og den unge præst godt ud af det med hinanden. I 1883 tog pastor Lund sin afsked, og der var mange, der arbejdede for, at Søren Anker-Møller skulle være hans afløser, heriblandt Andreas Ravn, men en kreds af grundtvigianere fra Klim kom dem i forkøbet, og han sagde ja til at blive frimenighedspræst for dem med ordene: »Hvis I tør, så tør jeg også«. Han blev i sit embede til 1925 og døde 1929.

Lægprædikanten og foredragsholderen

I stedet blev det en anden grundtvigianer, Vilhelm Thomsen (1849-1909), der afløste pastor Lund som sognepræst i Øsløs-Vesløs-Arup (se årbogen 2006). Alligevel blev der dannet en frimenighed på Hannæs, hvor Søren Anker-Møller også var præst. Der blev afholdt gudstjenester skiftevis i Tømmerby Friskole og i Vesløs Samlingshus, som frimenigheden opførte 1883. Her afholdt man ofte møder med talere og prædikanter fra hele landet, og en af disse var Andreas Ravn, der oftere og oftere lod sin røst høre, både som foredragsholder og prædikant. Efterhånden blev han ret efterspurgt som taler i Thy, på Mors og i Hanherred. I 1883 blev der dannet en friskolekreds i Øsløs, og også her var han en af initiativtagerne, og 1892 kunne kredsen holde indvielse på deres helt nye skolebygning. Andreas Ravn var stadig meget væk fra hjemmet på grund af sit omfattende religiøse arbejde, til trods for at børneflokkene voksede, og det hyppige fravær gik ud over gårdens drift. Det bragte ham ofte i økonomiske vanskeligheder, som han dog altid klarede sig ud af. Han blev i 1898 formand for Kirkeligt Samfund for Hannæs og senere også formand for samfundet i hele Hanherred. Udover sine mange møder brugte han mange timer på at opsøge døende og syge mennesker for at trøste dem med Guds ord. Ifølge lokalhistorikeren lærer J. C. Jacobsen, Øsløs, gik der mange historier om disse besøg, en af dem gik ud på, at han midt i arbejdet ofte hørte stemmer, der kaldte på ham, og så vidste han, at så måtte han afsted for at hjælpe vedkommende. Men det er klart, at der omkring en person, der beskæftiger sig med den slags ting, vil opstå myter og historier. Der er dog ingen tvivl om, at Andreas Ravn med sine hjemmebesøg har haft stor betydning for mange mennesker, ikke bare åndeligt men også socialt. Ifølge J.C.

Jacobsen var hans store fejl som taler og forkynder, at han havde svært ved at tilrettelægge sit stof på en måde, så det ikke blev for uklart og langtrukket.

Skribenten og digteren

Udover sine taler og prædikener skrev han en del læserbreve og indlæg til Thisted Amts Tidende, hvortil han i mange år også var meddeler. Men her var emnerne så godt som aldrig af åndelig karakter. Han skrev bl.a. om fællesmejerier contra andelsmejerier, hvor han i flere læserbreve argumenterer kraftigt for opførelsen af et andelsmejeri på Hannæs. Dette sker så tidligt som i 1887, kort tid efter oprettelsen af det første andelsmejeri i Danmark. Det første andelsmejeri på Hannæs blev oprettet 1896 i Tømmerby og havde leverandører fra alle 5 sogne på halvøen. I forbindelse med kommunevalget 1888 var der en heftig debat om hvorvidt man skulle have en fattiggård på Sydhannæs, og Andreas Ravn havde flere skarpe indlæg imod fattiggårde. Et af dem afsluttede han på følgende måde: *»Det har aldrig været Guds mening at bygge steder, hvor syge, fattige og gamle mennesker behandles usselt, skændigt og nedværdigende. Og det bliver de i landets alt for mange fattiggårde«*. Der blev aldrig oprettet en fattiggård på Sydhannæs. – Han var også lejlighedsdigter og skrev i årenes løb mange sange til begravelser, familiefester og folkelige møder. Ifølge J. C. Jacobsen var en sang, han skrev til genforeningsfesten på Helledis i Vesløs i 1920, en af hans bedste. Desværre er ingen af hans sange bevaret for eftertiden.

Foreningsmanden

Andreas Ravn involverede sig også meget i egens kulturliv, og han var en af initiativtagerne til oprettelsen af Øsløs Afholdsforening i 1885 (se årbogen 2006), hvor han sad i bestyrelsen

i mange år. Også husflidssagen havde hans store interesse, og i 1892 blev han medlem af den første bestyrelse for den nystiftede Øsløs Husflidsforening, der havde til huse i den nye friskole, som han også sad i bestyrelsen for i en lang årrække. I 1907-08 var han formand for husflidsforeningen, og i forbindelse med den årlige husflidsudstilling, der markerede afslutningen på vinterens arbejde, var han ofte en af talerne. I årene omkring 1900 skete der meget på det kulturelle område i sognet, idet der blev dannet flere foreninger, bl.a. en foredragsforening og en husmandsforening.

I 1909 blev Øsløs Forsamlingshus bygget, og det betød meget for egnens foreningsliv. Huset, der kostede ca. 3500 kroner at bygge, blev rejst ved hjælp af aktietegning. I første omgang blev der tegnet 187 aktionærer. Der kunne tegnes aktier på 1 og 5 kroner, og selvfølgelig tegnede Andreas Ravn sig også for et beløb. Ved indvielsesfesten, der blev afholdt 29. oktober 1909, blev der holdt taler af Søren Anker-Møller, lærer Niels Sodborg, Vesløs, og

Andreas Ravn, der havde det fromme ønske, at huset ikke måtte blive misbrugt, altså ikke til druk og kortspil. Dette fromme ønske er ikke altid blevet opfyldt i de næsten 100 år, huset har eksisteret. Ved husets første generalforsamling blev Andreas Ravn valgt som den ene af husets to revisorer. Afholdsforeningen og skyttekredsen afholdt i fællesskab fra 1886 i mange år en stor Afholds- og Skyttefest årligt, der ofte samlede fra 600-800 mennesker, for at høre talere fra hele landet, der havde både politiske, litterære og religiøse emner på tapetet. Andreas Ravn var med til at tilrettelægge disse møder, han skrev også sange til dem, og endelig var det ofte ham, der bød den store forsamling velkommen med en bøn og et par velvalgte ord. Festen afholdtes på Højbjerg, der ligger på sognegrænsen mellem Øsløs og Vesløs.

Frimenigheden og folkekirken

Andreas Ravn havde en tæt tilknytning til frimenigheden og dens præst, Søren Anker-Møller, som han havde et nært venskab med resten af sit liv, men på trods af det var han stadig medlem af folkekirken, og det skyldes selvfølgelig, at sognepræsten også var grundtvigianer. Da frimenigheden omsider fik sin egen kirke i Vesløs i 1911, var Andreas Ravn da også en af dem, der tog ordet ved den efterfølgende sammenkomst på Vesløs Afholdskro ved indvielsen, hvor han ønskede Gud og menigheden tillykke med den smukke kirke.

Familiemennesket og landmanden

Som allerede nævnt var han ofte væk fra hjemmet. Det betød dog ikke, at han ikke også havde tid til at være sammen med sin fami-

Pastor Søren Anker-Møller.

lie. Dagen blev altid indledt og afsluttet med en lille andagt, hvor hele familien deltog. Ved folketællingen 1890 var der følgende beboere i gården:

Andreas Jørgensen Ravn, 35 år, gift, født i Øsløs, husfader, gårdejer i Øsløs

Maren Mikkelsen Hummelshøj, 37 år, gift, født i Villerslev, husmoder, Øsløs

Gudrun Ravn, 7 år, ugift, født i Øsløs, barn, Øsløs

Signe Ravn, 6 år, ugift, født i Øsløs, barn, Øsløs

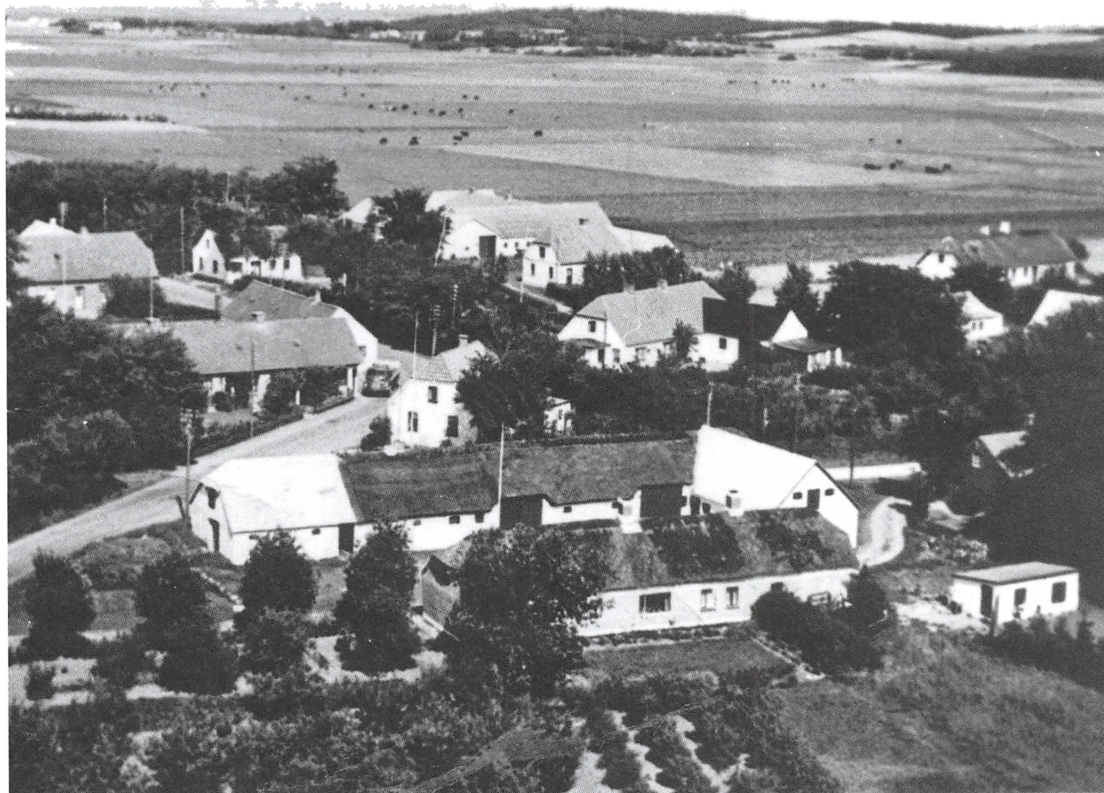
Stefan Ravn, 5 år, ugift, født i Øsløs, barn, Øsløs

Dagmar Ravn, 2 år, ugift, født i Øsløs, barn, Øsløs

Jørgen Ravn, under 1 år den 31. maj, ugift, født i Øsløs, barn, Øsløs

Alle var medlemmer af folkekirken. I 1896 fødtes sønnen Johannes Ravn, der i 1925 overtog det husmandssted, som forældrene købte 1918.

Et barnebarn har fortalt, at Andreas altid gav sig tid til at snakke og lege med sine børn, hvilket bestemt ikke var almindeligt blandt fædre dengang. Landbruget blev også passet nogenlunde, bl.a. ved hjælp af hans kone og børnene samt et par ældre daglejere fra byen. Desuden læste han en del bøger om moderne landbrug for at følge med i de nyeste landvindinger indenfor faget. Men nogen stor landmand var han ikke. I 1918 solgte han gården

Andreas Ravns trelængede gård ved Øsløs. Luftfoto ca. 1950.

til sønnen Jørgen Ravn, der drev den til 1953, hvor sønnen Tage Ravn overtog den og drev den i en menneskealder. I dag er gården ikke længere i slægtens eje, og det er kun jorden, der dyrkes, mens bygningerne lejes ud.

trøstende ord, og han skrev sange til passende lejligheder. Han døde 1925 og ligger sammen med sin hustru, der døde få år senere, begravet på Øsløs Kirkegård. Et langt og virksomt liv på jord var slut.

De sidste år

Andreas og Maren Ravn købte i stedet et husmandssted, der lå tæt ved gården, og her levede Dres Ravn sine sidste år. Han gik stadigvæk på besøg hos syge og gamle, der trængte til et par

Ingvar Jakobson
Født 1957. Læreruddannelse. Forfatter til flere lokalhistoriske artikler og bøger.

Kilder:

J. C. Jacobsen: Øsløs Sogns Historie, upubliceret, Thisted Museum.

Ingvar Jakobson: Gårde og huse i Øsløs Sogn, upubliceret, Lokalhistorisk Forening for Sydhannæs arkiv, Vesløs.

Ellen Amtoft Gregersen & Ingvar Jakobson: Hannæs folk og egn, 1995.

Bent Rolighed: En fri menighed, 1983.

Johan Skjoldborg: Min mindebog, barndommens dage, 1934.

Artikler fra Thisted Amts Tidende.

Billederne er udlånt af Lokalhistorisk Forening for Sydhannæs.

Erindringsglimt fra 30 år i Thy

af Johan Thastum

I artiklen beretter pastor emeritus, provst Johan Thastum om sit liv, først og fremmest den part, der har haft præstegården i Hillerslev som omdrejningspunkt.

På mit skrivebord ligger et fotografi taget den 19. juni 1974. På billedet står jeg ved siden af min forgænger Viggo Berg foran Budolfi kirke i Aalborg. Jeg var lige blevet ordineret og skulle indsættes i Hillerslev og Kåstrup kirker den 23. juni. Det var mit første embede, og jeg vidste egentlig ikke ret meget om, hvad det ville sige at være præst. Jeg kendte heller ikke ret meget til Thy. Men efter at vi i foråret 74 havde været rundt og se på ledige præsteembeder, var vi ikke i tvivl om, at Thy var stedet, og her ville vi gerne være. At det så skulle blive til godt 32 år, havde vi nok ikke regnet med.

Vi kom fra Sjelle, 18 km fra Århus, hvor vi havde boet de seks år, jeg læste på universitetet, og hvor Birte, der var lærer på Hestehaveskolen i Sjelle, havde fået stillet en nybygget tjenestebolig til rådighed. Det var dengang, man forventede, at lærerne boede i sognet. Nu er det snarere undtagelsen end reglen. Jeg var begyndt at læse teologi i 1968, året for ungdomsoprøret, og husker, hvordan studenter havde besat administrationsbygningen, og én af studenterne på et stormøde råbte ud over forsamlingen: »Vi helmer ikke, før den sidste professor hænger i sine egne tarme.« Ja, det var de store ords retorik. Der var ingen af professorerne, der blev hængt, og hvad, der kom ud af oprøret, var, at nu skulle vi studerende være med til at træffe bestemmelse om, hvad vi skulle undervises i og hvordan. Hvad ingen af os havde forstand på. Studenten bag de famøse ord sidder i dag som provst i Midtjylland og er en af mine gode bekendte. Ungdomsoprøret var et tiltrængt op-

gør med et stift og autoritært system, og det fik en afsmittende virkning på hele samfundslivet. Desværre har det siden vist sig, at »barnet røg ud med badevandet«, for i det rimelige opgør med det autoritære forsvandt respekten for, at

Ordination i Aalborg Domkirke 1974. Det er Viggo Berg til venstre! Foto: Anders Hindsholm.

der kunne være noget eller nogen, der havde krav på autoritet.

Den første tid

Hillerslev og Kåstrup sogne var dengang i 70'erne stadig præget af at være et bondesamfund. Modsat mange andre steder i Thy var der ikke sket den store tilflytning, og det var stadig de gamle gårdejere, der tegnede billedet. Det var i sig selv en kvalitet, at man havde sine rødder på egnen i en af de gamle slægter, og jeg husker engang, hvor samtalen faldt på én af de familier, der boede i Hillerslev, at en nu afdød gårdejer sagde, at de ikke rigtig »var vore egne«. De var nemlig først flyttet til Hillerslev lige før århundredskiftet, altså slutningen af attenhundredetallet. Men selv om vi således

Hillerslev 1975, set fra Nors-vejen. Foto: Niels Søren Hansen (NSH).

ikke skulle gøre os de største forventninger om at blive accepterede som thyboer, så blev vi dog taget godt imod og fik en god indføring i de to sogne. Det skyldtes ikke mindst de mange fester, vi var inviteret med til. Der var tradition for, at præsten og degnen var med til de store familiefester, og vi havde vore faste pladser ved bordet lige over for den nærmeste familie. Præsten var den første, der holdt tale, og degnen (de første år var det skoleinspektør Viggo Thorup) læste telegrammerne op senere på aftenen. Jeg har måttet holde et utal af lejlighedstaler gennem årene, og fra en først spædbegyndelse fik jeg opøvet en vis færdighed.

De mange fester var med til, at vi hurtigt fik et lokal- og personkendskab, selv om relationerne mellem de mennesker, vi mødte, var lidt svære at holde rede på. De gamle gårdejerfamilier var gift ind i hinanden på kryds og tværs, med fætre og kusiner og nærsøskendebørn, og der var fars kusiner og mors fætre i hobetal, så det snurrede i hovedet.

Vi skulle også vænne os til de specielle skikke, der var. Den første gang, vi var inviteret ud, var i juli 1974. Vi var inviteret til en 70 års fødselsdag kl. 18, og festen skulle holdes på Falsbjerg. Vi mødte op fem minutter før tiden og troede først, vi havde set forkert på indbydelsen, for der var ikke en eneste bil på parkeringspladsen. Men i det samme kom fødselaren og familien. Vi var ikke klar over dengang, at en invitation til kl. 18. betød, at man gik til bords kl. 19. Det ændrede sig nu med årene, og de sidste år, vi var i Hillerslev, mødte man præcist.

Det var store fester, der ofte blev holdt i Hillerslev og Kåstrup, og flere af dem ret så lystige. Der manglede hverken mad eller drikke, og efter middagen blev der spillet op til dans. Både min kone og jeg var glade for at danse – dog ikke vals. Men uheldigvis var der mange »valsekonger og -dronninger«. En aften havde den tidligere sognerådsformand, Jens Sunesen,

budt min kone op. Det var en vals, og rundt og rundt gik det, og om det nu var, fordi Jens Sunesen skulle vise den »bette nye præstekone«, hvordan man dansede vals, eller det var, fordi Birte havde svært ved at følge med, så skete det hverken værre eller bedre, end at de pludselig lå midt på gulvet. De var dog begge hurtigt oppe igen, og latteren rungede.

Så var der alle konfirmandfesterne. På selve konfirmationsdagen kunne vi ofte nå at være med et sted til middag og et andet til aftenen. Og så gik det ellers ugen ud og tit ind i den næste. Menuen var som regel: Suppe, steg og is. Vi fik flæskesteg så mange gange i de første år, at der faktisk gik ret så lang tid, før jeg igen lærte at sætte pris på det. Men ellers foregik disse eftergilder mere afdæmpede. De fleste steder spillede mændene kort efter middagen i den ene stue, mens damerne sad i den anden stue og strikkede og hæklede og læste telegrammer. Traditionen med de mange eftergilder forsvandt dog, og de senere år var der flere gange, hvor vi ikke var inviteret ud.

Endelig var der en tradition for nabogilder. Det var skik og brug, at man en gang om året inviterede naboer til spisning og en gang til kaffegilde. Det kunne indimellem opleves som et rent madorgie.

Konventer

Jeg var godt 32 år, da vi startede i Hillerslev-Kåstrup og havde ingen præstelig erfaring. Mine forældre boede i Augustenborg, hvor jeg blev født i 1941 som den yngste af tre søskende. Begge mine forældre arbejdede på Statshospitalet, min far som plejer og min mor som konehjælp. Efter endt realeksamen kom jeg i lære på kontor og lager hos en autoforhandler; her tog jeg handelsskoleeksamen. Jeg kunne dog ikke se det som min fremtidige løbebane og begyndte i 1961 på seminariet i Nørre Nisum. I 1965 blev jeg gift med Birte. Hun var morsingbo, født

og opvokset i Nykøbing. At være morsingbo i Thy giver anledning til mange godmodige drillerier, hvad hun da også har stået model til. I 1966 blev vi dimitteret og fik ansættelse som lærere i Als ved Hadsund. Her blev vores ældste datter, Charlotte, født, lige inden vi drog til Århus-kanten. Birte for at blive lærer og jeg for at læse teologi på Århus Universitet.

Teologistudiet er dog ikke en præsteuddannelse i sig selv, hvorfor man skal følge en undervisning på pastoralseminariet, inden man kan søge embede. På pastoralseminariet har man prædikelære, undervisning i sjælesorg, kirkebogsføring, pædagogik og flere praktiske fag. Og det er så, hvis man ikke lige er opvokset i et præstehjem, den præstelige erfaring, man møder frem med i sit første embede. Så jeg skulle først nu til at lære at være præst.

Omgangsformerne i sognene var ikke så »stive«. Alle sagde du til hinanden, dog ikke til præsten og degnen. Opvokset i et arbejder- og funktionærhjem var jeg nu pludselig »noget«. Man sagde »De« og »pastor Thastum«, og vil »præsten ikke« osv. Jo, der var mange ting, man skulle vænne sig til. Heldigvis boede min forgænger Viggo Berg i Thisted, og han var god at kende og var altid parat med et godt råd, når jeg var i tvivl. Han var et fantastisk fint menneske, som vi kom til at sætte meget stor pris på. Og tilmed en blændende dygtig teolog. Den bedste i provstiet, vil jeg mene. Han sørgede for, at vi kom med i et lille læsekonvent sammen med provst Langkjer, Hunstrup, sognepræsterne Thomas Graversen fra Skjoldborg, Meng Sørensen fra Hjørdemål og pastor Kejser fra Thisted. Vi mødtes med ægtefæller en gang om måneden, så gik mændene – der var dengang ingen kvindelige præster i provstiet – ind på præstens kontor, hvor vi læste nogle kapitler af et teologisk værk og drøftede og diskuterede det, vi havde læst. Da Viggo Berg døde i 1981, gik det lille konvent ind. Det var ham, der holdt det i gang.

Når præster mødes, så kalder de det konventer. Og dem var der flere af. Der var provstikonventet for alle provstiets præster + emeriti, så var der Bergs læsekonvent, der var et grundtvigsk konvent samt et mindre konvent med tidehverske tilbøjeligheder, det kaldte man frokostkonvent. Vi var med i de tre første og fik også lov til på prøve at være med i frokostkonventet et par gange, men vi blev vist vejede og fundet for lette dengang. Nu er vi nogle af de ældste i dette konvent.

Det grundtvigske konvent var en broget skare. Der var bl.a. sognepræsten i Boddum-Ydby, Steen Lund. Han var ærkekøbenhavnerv og havde efter 30 år i Thy stadig bevaret sit københavnske mål. Holger Andersen i Visby var et varmt og favnende menneske, og så havde han den evne, at han kunne læse en håndskrift. Johannes Møllehave har viet et helt kapitel til ham i sin bog »Så forskellige sind«. Jeg troede nok ikke rigtigt på det, men en dag, vi var til konvent i Sennels, gav jeg ham et stykke papir, jeg havde i lommen. Og ud fra det fortalte han egentlig min historie. Det var højst mærk-

værdigt. Efterfølgende var han helt udmattet. Så var der frimenighedspræsten Folke Trier i Hundborg. Ham kom jeg aldrig rigtig på bølgelængde med. Når jeg var sammen med ham, havde jeg altid en fornemmelse af ikke at være helt rigtig, jeg troede egentlig, at det skyldtes, at jeg ikke havde en grundtvigsk baggrund eller var »bekendende« grundtvigianer, men det er muligvis noget, jeg bilder mig ind. Senere har jeg undret mig over, hvordan nogle mennesker, bevidst eller ubevidst, kan efterlade en med en følelse af at være udenfor.

De mange konventer og sammenkomster med andre præster gjorde, at jeg ikke følte mig helt alene i verden, og så havde min gode kollega og senere ven sognepræsten i Sennels, Anders Hindsholm, taget mig under sine vinger og hjalp med min præstelige opdragelse.

Alderdomshjem

En af de opgaver, der lå fast, var, at der hver 14. dag skulle holdes en kort gudstjeneste eller andagt på det lokale alderdomshjem. Hjem-

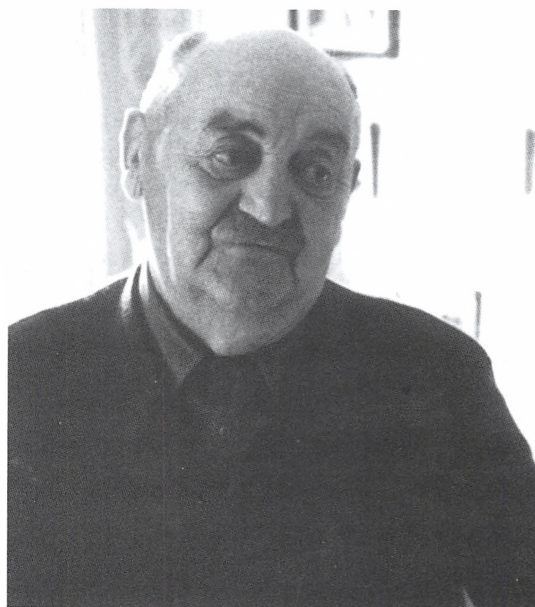

Hillerslev alderdomshjem, også kaldet »Asylet«. Foto: NSH.

met var langt fra tidssvarende, men der var en rar og hjemlig atmosfære. Mange i sognet bebrejdede den tidligere sognerådsformand, Jens Sunesen, at han og sognerådet havde afleveret en pose penge i Thisted storkommune i 1970 i stedet for at have bygget eller påbegyndt byggeriet af et mere moderne hjem.

Fra 1977 blev der fra flere sider arbejdet på en renovering og udvidelse af alderdomshjemmet med tilstødende ældreboliger. Hjemmet havde plads til ni beboere, men socialudvalget mente, at man skulle op på mellem 20 og 30 pladser, for at det ville være økonomisk rentabelt at drive et alderdomshjem. De mange forsøg på at redde hjemmet slog dog fejl. Alderdomshjemmet blev nedlagt, og som kompensation blev der bygget otte andelsboliger, der kunne fungere som ældreboliger. Og set i bakspejlet var det nok en rigtig beslutning. Det blev vanskeligere at finde en bestyrer, der ville være så bundet, som man var på et lille hjem. Da Gertrud Svendsen rejste efter ni år og efter at have boet på alderdomshjemmet, blev der ansat en yngre leder fra Tilsted, Sonja Jensen, som bosatte sig på Skinnerup Skråvej, og efter nogle år kom Johanne Hundahl, der havde været på Sjørring Plejehjem. Hun var der, til hjemmet lukkede, og beboerne blev overflyttet til Nors. Det viste sig også, at de ældre, der skulle have været grundlag for at bevare hjemmet, sjældent ønskede at slå sig ned i Hillerslev, men derimod valgte Thisted.

Når jeg havde holdt gudstjeneste i opholdsstuen, og vi havde fået en kop kaffe, var jeg en tur rundt på stuerne hos beboerne. Det blev til mange hyggelige timer. Der var Neesgaard, der hele sit liv havde slidt for andre, og som nu havde fået det virkelig godt. Jens Kjær, der var blevet blind, og som kom fra et lille husmandssted på Skovstedvej. Karen »Vejmand«, maler Munkholm, men ikke mindst den gamle handelsmand Niels Skaarup fra Skovsted fik jeg et specielt forhold til. Når jeg nåede til hans stue

Handelsmand Niels Skaarup, Skovsted (1884-1982).

på min runde, skulle vi altid have en øl og en dram. Han havde et lille køleskab på værelset, det fungerede som barskab. En dag var snapsflasken næsten tom, men der blev lige til et glas til os begge. Kort efter var jeg ved købmanden, og der stod Anders Post. Han kom hen til mig og sagde: »Det må jeg nok sige, præst, jeg hører, du og Niels har tømt en flaske snaps.« Ja, sådan tog den gamle rotte fusen på mig.

Nogle år senere, det var i 1990, var jeg med til at rejse en lokal debat omkring netop alderdomshjem eller plejehjem, som de nu var kommet til at hedde. Der var dukket et nyt slogan op på den politiske scene: »Længst mulig i eget hjem.« Det positive var, at man gerne ville hjælpe ældre til at kunne blive i eget hjem så længe som muligt, det negative derimod, at det stort set blev umuligt at komme på et hjem, før man var sengeliggende, idet der blev nedlagt plejehjemspladser, ved at de eksisterende værelser blev ombygget til lejligheder. I Hillerslev var der en person, der fik bevilget

plads, efter at han var død, og en gammel kone på godt 90 år kunne man ikke findes plads til, fordi hun godt kunne klare sig selv fysisk. Man tog ikke højde for, at hun efterhånden var blevet bange for at bo alene. Debatten rasede i Thisted Dagblad, og hjemmehjælperne fik mundkurv på og besked på, at de ikke måtte tale med mig. Ældrerådet gik ind i sagen, og efter et stormøde i Teatersalen og yderligere polemik endte det med, at der blev overført flere penge til ældresektoren.

Foredragsforening

I december 74 skulle jeg holde mit første foredrag i Hillerslev-Kåstrup Foredragsforening. Foreningen var stiftet i 1916 med en intention om at holde folkelige og kirkelige aftener i Grundtvig-Kolds ånd. I modsætning til hvordan det er gået med de fleste andre højskole- og foredragsforeninger i Thy, så er foreningen stadig levende og kunne i 2006 fejre 90 års jubilæum. Efterfølgende trådte min kone, der var blevet formand efter Ejnar Holm, som havde bestridt den post i 20 år, tilbage og overlod roret til andre kræfter.

Men tilbage til 1974. Som sagt var Ejnar Holm formand, og han havde meldt ud, at det var tradition, at sognepræsten holdt adventsforedraget. Jeg havde aldrig før i mit liv holdt et folkeligt foredrag og vidste knap nok, hvordan det foregik. Men jeg fik da skrevet en lille teologisk afhandling om Jesu opstandelse. Den blev afleveret på 35 minutter. Og Ejnar Holm var helt befippet, for skikken var jo, at der skulle kaffe på bordet, når foredraget var holdt. Men mødet var jo næsten lige begyndt. Situationen blev dog klaret. Og efter generalforsamlingen, der ikke tog mange minutter – det har aldrig været det, man har »spildt« tid på – læste jeg Villy Sørensens »Soldatens juleaften« om en soldat, der springer ned med en atombombe og på sin vej møder englenerne. Jeg

tror ikke, det var den bedste aften, man det år holdt i foreningen. – Men jeg var jo i lære.

De år, Birte var formand, gav os mange gode og sjove oplevelser, enten når foredragsholderen boede hos os, eller når de lige var med ovre at få lidt koldt i halsen, inden de skulle hjem. Det har været en blandet skare. Der var familien Rachlin, der fortalte om deres år i Sibirien. Dem havde vi overladt vort soveværelse. Der var historikeren og lærer på universitetet i Århus, Leo Tandrup, der havde én af sine elever og en flaske whisky med, sidste skulle absolut tømmes, inden vi kunne komme i seng. Der var »store« mennesker og »små« mennesker, og der var nogle så selvoptagede, at snakken efterfølgende kun kunne holdes i gang, når vi lagde op til, at de kunne fortælle om sig selv.

Santalkreds

I missionshuset var der en DMS kreds, og i præstegården en santalkreds, hvor man samledes en tirsdag eftermiddag om måneden. Kredsen var blevet oprettet tilbage i provst Hilden Pedersens tid. En af hans hustruer var født Børresen og søster til én af de missionærer, der var med til at starte missionen i Indien og Bangladesh. Der var en fast rutine i møderne. Først sang vi, så læste jeg op af et nyhedsbrev, som jeg fik fra landskontoret. Så drak vi kaffe, og der gik en kasse rundt, hvori man lagde de 10 senere 20 kr., der blev sendt til Santalmisjonen. Efter kaffen læste jeg op af en bog.

Engang, husker jeg, havde jeg givet mig i lag med Ebbe Kløvedal Reichs folkebog om Grundtvig. Den kunne sine steder være ret frimodig i sproget. Men da jeg en eftermiddag læste om Grundtvigs besøg i England, hvor han forelsker sig i en kvinde og kaster sig over hende med ordene: Så i Helligåndens navn da. Ja, så blev det for meget. Det var ikke den Grundtvig, de kendte, blev der sagt. Så efterfølgende sørgede jeg altid for at have læst de

sider igennem, jeg skulle læse op og sorterede de saftigste passager fra.

Hvert år i juni var der et sommermøde. Der startede i kirken med gudstjeneste, og så var der efterfølgende basar i konfirmandstuen. Det blev nu efterhånden kun til et amerikansk lotteri, men der kunne da samles o. 1000 kr. ind.

Det var svært at få nye med i kredsen. Deltagerne var mest gårdmandskoner, der ikke havde arbejde uden for hjemmet. Da havde det ikke været noget problem at komme hjemmefra. Og så kunne det vel også opleves som et frisk pust fra den store verden at komme til santalmøde. Men familiemønstret ændrede sig, og de unge gårdmandskoner, eller hvem der nu kunne være interesserede, arbejdede og havde ikke mulighed for at deltage i eftermiddagsmøder. Så i takt med at de gamle faldt fra, faldt kredsen fra hinanden. Her gik det ikke, som der står i sangen: For de gamle, der faldt, er der ny overalt.

Skole

Jeg tror, det var i 1978, jeg blev valgt ind i skolenævnet. Det var spændende at være med til at

udstikke retningslinjerne for skolens virke, så langt nævnets indflydelse rakte. Og jeg nåede da at være med til at ansætte eller indstille tre skoleinspektører, Jørgen Rønn Sørensen, Svend Aage Schmidt og Jens Laursen.

Christian Overgaard var formand i de år. Viggo Thorup var lige gået af, og vi skulle drøfte de indkomne ansøgere. Skoledirektør Haure-Petersen var kommet og satte sig og bød velkommen. Men han var for hurtigt ude, for da han havde budt velkommen, tog Christian Overgaard ordet og sagde, at nu ville han gerne byde Haure-Petersen velkommen til Hillerslev og til indstillingsmødet, og så overtog han ellers ledelsen af resten af mødet. Det var samme Christian Overgaard, der gav mig en lektion i, hvordan man takler en stor og broget forsamling med hensyn til valg. Det var efter kommunalrådsvalget, at der skulle vælges en ny skolekommission. Vi havde fra Hillerslev og i samråd med flere skoler nordpå opstillet Henning Mark til skolekommissionen. Christian Overgaard mødte ikke uforberedt op til stormødet mellem nævnene, han havde på forhånd haft kontakt til flere af skolenævnene og sikret sig det nødvendige stemmetal til »vores« kandidat. Det resulterede da også i, at Henning

Hillerslev skole før tilbygning af fritidsordning og minihal. Foto: NSH.

Mark blev valgt, og efterfølgende endda valgt til skolekommissionsformand.

Nogle år senere blev jeg selv valgt ind i skolekommissionen. Da mødte jeg den politiske vrangside. Der var én af politikerne, der henvendte sig til mig og spurgte, om jeg ikke kunne tænke mig at stille op som formandskandidat. Jeg svarede, at det ville jeg lige overveje, men fandt senere ud af, at det var en del af et taktisk spil, der skulle hindre en anden politiker i at få posten. Ja, i krig og kærlighed og tilsyneladende politik gælder alle kneb.

Vores mellemste datter, Camilla, var født i 1975 og den yngste, Caroline, i marts 1977, så vi var selv leveringsdygtige i børn til skolen over en længere periode. Det var en god måde at holde kontakt til de unge familier, der ikke var specielt kirkevante. I det hele taget fik jeg oparbejdet et godt forhold til Hillerslev skole både grundet skolenævnsarbejdet, men også fordi Birte i en del år havde timer på Hillerslev skole.

Der var nogle år, hvor der var en vis berøringsangst på grund af Erhardt Jacobsens hetz mod »røde lejesvende« og indoktrinering, og hvor alt, hvad der lugtede af politik eller religion, blev sat under mistanke. Men det blev krusninger på overfladen, og det endte med et meget frugtbart samarbejde, ikke mindst under den nuværende skoleinspektør, Flemming Davidsen. Ja, selv børnehaven »Kridt-huset« beder i dag om, at der bliver holdt en mini-høstgudstjeneste i kirken. Det ville have været utænkeligt i 70'erne og 80'erne.

Konfirmandlærer og underviser

De nærmest danser ned ad kirkestien, spændte og forventningsfulde. Det hele sitrer på dem. Vi har lige holdt generalprøve i kirken, og på søndag er det deres store dag. Mandag har de

blå mandag og møder op til morgenkaffe hos os, inden de skal videre til Aalborg. I juni skal vi 4 dage til Sydslesvig, et fællesarrangement med skolen. Og siden vil jeg så møde dem i Brugsen eller på sportspladsen, sjældent i kirken, indtil de en dag sidder på mit kontor for at fortælle, at de gerne vil giftes.

Det er aldrig lykkedes mig at gøre ret mange af mine konfirmander til kirkegængere. Men så er der forhåbentlig andre ting, der er lykkedes, selv om det kan være svært at pege på noget bestemt. De sidste års hold har været gode til at melde ud, lette at komme i snak med. Og selv om de ikke alle husker, om Jordanfloden nu ligger i Israel eller Syrien eller Tyskland, eller om Moses levede før David og kong Valdemar, så har de forhåbentlig forstået, at det vigtigste i vores kristentro er, at Gud holder af os mennesker, så forskellige som vi er.

Jeg har altid godt kunne lide at undervise konfirmander, møde deres ligefremme og ungdommelige svar på livets store spørgsmål. Men midt i deres ungdommelige selvpromovering har det været vigtigt at huske deres skrøbelighed. Selv om de gerne måtte møde præsten som et menneske med meninger og holdninger, var det vigtigt ikke at »mase« dem, vigtigt at huske at give dem »rum«, hvor de kunne være.

Bortset fra de første par år har jeg aldrig brugt noget lærebogssystem. Jeg syntes, det var svært at undervise efter tanker, som andre havde tænkt. Til gengæld har jeg hugget ideer med næb og kløer. Jeg har fortalt bibelhistorie og prøvet at finde fortællinger eller billeder evt. filmklip, der kunne belyse de bibelske beretninger. Og fortællingen er en Guds gave. Den samler alle, både bogligt stærke og svage elever, og på den måde bliver fortællingen næsten evangelisk: Over for den bliver vi alle lige!

Var der så forskel på konfirmanderne i 70'erne og i år 2000? Ja, selvfølgelig var der forskel. Lige som der var forskel på min undervisning dengang og til sidst. De første hold

havde en større fortrolighed med det bibelske stof og bedre kendskab til salmerne. Til gengæld var eleverne mere åbne de sidste år, og det var lettere at få en samtale i gang.

Som sagt har jeg været glad for at undervise konfirmander, men det var en udfordring at få lov til at undervise i anden sammenhæng. Da sognepræsten i Sjørring, John Haaber, kom i folketinget i 70'erne, overtog jeg hans undervisning i kristendom på Gymnasiet i 1. og 3. G. Og efterfølgende fik jeg et hold HF'ere, som jeg skulle føre op til afsluttende eksamen i psykologi. Jeg blev dog særlig glad for de timer, jeg havde på Sygeplejeskolen, hvor jeg i godt 10 år underviste i etik- og religionsforståelse. Det var udfordrende at stå over for modne unge og voksne, der virkelig turde melde ud. Det blev til rigtig mange gode timer med samtaler og diskussioner. Og efterfølgende mødte jeg de »gamle sygeplejerelever« på sygehuset og plejehjemmene og havde derved en lettere gang i »plejesystemet«. Så var der timer for hjemmehjælpere, for arbejdsløse, på Daghøj-

skole, på VUC og AMU både lokalt og helt ned i Midtjylland.

Præsten

Efter den første høstgudstjeneste kom kirkesangeren, Ejnar Holm, med pengene fra høstofferet og fortalte, at Jens Sunesen havde sagt, at den præst vist kunne mere end sit Fadervor. Jeg var nu ikke helt klar over, hvad det betød, men tillod mig dog at opfatte det som et kompliment. Jeg hørte de ord engang senere. Jeg gik nede ved Storåen og fiskede. Alfred Andersen og Chresten Christensen fra Kjelstrup var ved at slå græsset i åen og sad nu og holdt pause. Jeg satte mig ved dem. De skulle til at åbne en øl. Jeg havde en gammel avis, et Kristeligt Dagblad, i min fisketaske og spurgte dem: »Hvis jeg nu kan åbne jeres øl med en avis, kommer I så i kirke på søndag?« Jeg åbnede øllene, og Alfred sagde: »Du kan vist mere end dit Fadervor, bette præst.« Men jeg så dem nu ikke i kirke den følgende søndag. – Men det er da

Menighedsrådsmøde i Hillerslev. Fra venstre ved bordet: Marie Kilsgaard, Svend Thorup, Richard Hove Nielsen, Søren Jensen, Ejnar Ringgaard, Helene Mark og Børge Hansen. Foto: Johan Thastum.

rigtigt, at man som præst virkelig skal kunne andet og mere end sit Fadervor. Selv om alt, hvad Fadervor står for, forbliver det centrale i præstens arbejde.

De første år blev menighedsrådsmøderne holdt privat i hjemmene, både i Hillerslev og Kåstrup. I Hillerslev var det altid hos daværende formand, Svend Thorup. Han blev, kort efter vi var ankommet til sognene, indvalgt i byrådet og blev først formand for kulturudvalget og senere, da borgmester Holger Visby trådte tilbage, overtog han borgmesterposten. I Kåstrup gik møderne på skift hos medlemmerne, her var Knud Daugaard formand.

Man havde været uden præst fra 1973, da Viggo Berg trådte tilbage, og indtil jeg blev ansat i juni 1974, og var blevet vant til at klare sig selv, hvad jeg på en måde nød godt af, i hvert fald arbejdsmæssigt. Så var der tid til stille og roligt at komme ind i menighedsrådsarbejdet. I årenes løb blev det til samarbejde med mange råd og mange mennesker. Der har været forskellige holdninger og meninger gennem tiden, men der har aldrig været optræk til konflikter eller ballade. Menighedsrådet tog sig af økonomien og driften, og jeg stod for det »kirkelige«, forkyndelse, undervisning, studiekredse, sognemøder, og hvad vi nu ellers fandt på for at holde den kirkelige og gudstjenestelige interesse ved lige. En bekymring, der aldrig hvilede. Det blev til familiegudstjenester, børnegudstjenester, musikgudstjenester, gudstjenester i forbindelse med sogndage, hvor alle foreningerne arbejdede sammen, lejlighedsgudstjenester, forsørgsgudstjenester, sogneeftermiddage, studiekredse, sogneaftener og meget mere.

Vi holdt en vinter en række aftener, hvor etik i forskellige sammenhænge var emnet. Vi var nået til aftenen med medicinsk etik. Læge Poul Lodberg, Nors, havde holdt sin indledning, og vi skulle nu drøfte nogle af de dilemmaer, han havde fremlagt bl.a. om hjertetransplantatio-

ner. Han spurgte så forsamlingen: »Hvis man nu kun har et hjerte, og der er to personer, der har brug for transplantation, skal man så vælge Thastum eller Tage Kristensen?« Jeg har altid været hurtig i replikken, somme tider nok lidt for hurtig, og udbrød: »Man skal selvfølgelig vælge mig.« »Ja,« sagde Tage Kristensen, »det synes jeg også, for om mig har I jo kun gode minder.« Og under forsamlingens latter havde Tage trukket det længste strå.

De senere år er menighedsrådsarbejdet dog blevet mere kompliceret. Man har talt og taler om decentralisering, men hvad menighedsrådene oplever bag de smukke ord er, at de kan få lov til at administrere alle de centralt fastlagte bestemmelser, der vælter ind over dem. Og jeg kan da godt frygte, om der fortsat vil være mennesker i sognene, der frivilligt har lyst til at lade sig opstille og vælge til et råd, hvor indflydelsen opleves minimal, samtidig med at arbejdsbyrden vokser.

Samarbejdet med de andre ansatte ved kirken er et kapitel for sig selv. Da vi kom, var Christian Daugaard graver, han nåede at være ansat 40 år, inden han gik af, Mary Hvelplund fra Skovsted var organist og Ejnar Holm kirkesanger, alle i Hillerslev. De tre havde altid gang i et væddemål. Indsatsen var et pund chokolade. Det var mest fordelagtigt at tabe. For den, der vandt, skulle holde kaffe-/chokoladegildet, mens den, der tabte, skulle medbringe et pund chokolade. Men de gik nu alligevel alle efter at vinde. Og vi kunne jo være ligeglade, fordi vi fik under alle omstændigheder lov til at være med. Der kom nye ansigter til, men tonen og humoren i omgangsformen blev heldigvis bevaret.

Jeg har altid haft let ved at komme i kontakt med mennesker, og jeg tror nok, at det er lykkedes for mig som præst at blive accepteret som en naturlig del af sognet. Det, der ind imellem har været vanskeligt at forene, er, at man på den ene side er et ganske almindeligt menne-

ske, der på den anden side ikke har et ganske almindeligt job. Det betyder, at den måde, man opfører sig på, aldrig må fjerne respekten for embedet. Som præst skal man til stadighed pege hen på noget, der er større end én selv, og derfor må man ikke med sin person komme til at skygge for det, man er sat til at gøre, nemlig at forkynde evangeliet.

Provsten

Jeg stod i den indre slotsgård til Christiansborg. Jeg var på vej til audiens hos dronningen for at takke for min udnævnelse som provst. Jeg havde taget morgenflyveren fra Tved og var landet i Kastrup i god tid. Det regnede, og jeg stod med paraply og min kuffert med præstekjole og vidste ikke rigtigt, hvor jeg skulle gå ind. »Skal du i audiens?« spurgte en håndværker. »Ja, det skal jeg da!« svarede jeg. »Du kan ikke klæde om derinde, men du kan låne min skurvogn,« fortsatte han. Og som sagt så gjort. Da jeg efterfølgende kom ud af skurvognen iført min præstekjole, stod håndværkeren og talte med en kvindelig ingeniør. »Det er så vores nye arbejdsdragt,« sagde han til ingeniøren, medens han pegede på mig. Ja, hvad man kan opleve i dronningens København.

Den 1. maj 1994 var jeg blevet udnævnt som provst for Thisted provsti. Jeg havde været præst i 20 år og kunne godt bruge nogle nye udfordringer. Og det blev virkelig en udfordrende og spændende tid, som jeg nød. Jeg tiltrådte, da edb-bølgen rullede ind over den offentlige administration, og var med i gruppen, der udviklede systemer til provstikontorerne. Jeg havde dog intet at gøre med overgangen til elektronisk kirkebog, da man i 2002 gik bort fra at føre kirkebogen i hånden. Det var lidt af en »kamel« at sluge, men der er dog ingen tvivl om, at det arbejdsmæssigt har været en stor lettelse for de kirkebogførende sognepræster og kordegne.

Et enkelt fingeraftryk fik jeg nok sat på provstiets udvikling i min provstetid. I samarbejde med præsterne fik jeg nedsat arbejdsgrupper på tværs af pastoraterne. Grupper der var medvirkende til at nedbryde præsternes følelse af isolation i deres embede. Men arbejdet for at styrke menighedsrådenes selvstændighed og ansvar for egne beslutninger, må jeg nok erkende, har lidt skibbrud. Trenden går, som jeg allerede har nævnt, den modsatte vej – beklageligvis.

I 2004 trådte jeg tilbage som provst efter godt 10 års virke for at fortsætte som præst de sidste år som aktiv. Sognepræsten i Nors, Henning Bjørndal Sørensen, blev valgt som min efterfølger.

Epilog

Hillerslev og Kåstrup forandrede sig de år, vi var der. Det er ikke længere et udpræget landbosamfund. Gårdene er blevet opkøbt og sammenlagt. Ved generationsskifte flytter »de gamle« til Thisted, og nye tilflyttere kommer til. I 1974 var der fem dagligvarebutikker og et mejeriudsalg, nu er der Brugsen tilbage. Der er blevet bygget børnehave og minihal, og det er lykkedes at få Hillerslev kraftvarmeverk ind under Thisted fjernvarmeforsyning og dermed en ret så kraftig reduktion i varmeprisen. Der er en livskraftig skole, som man kan håbe får lov til at eksistere. Der er ansat en ny præst, Benne Holwerda, som til foråret 2008 flytter ind i en nyopført præstegård sammen med sin kone Miriam og deres tre børn. Så fremtiden tegner måske slet ikke så dårlig for mine to »gamle« sogne.

Da min gode ven og graver, Christian Dugaard, stoppede på Hillerslev kirkegård i 1990, brugte han et citat af min forgænger Viggo Berg: »Man bliver meget givet i det, der er svært.« Det har ikke altid været let at være præst i et landsogn, hvor man kommer tæt på

Hillerslev kirke. Foto: Johan Thastum.

mennesker både i glæde og sorg, og dog er det en rigdom at møde et medmenneske, hvor alle facader er skrællet af, og hvor der kun er de helt basale spørgsmål om liv og død og håb tilbage.

Det er klart, at årene gør noget ved en, også ved ens holdninger. Jeg tror nok, at jeg som ny præst havde en mening om, at mine forestillinger om kristentroen var de rette og sande, som jeg skulle formidle videre til de »ikke så teologisk oplyste folk« i Hillerslev og Kåstrup, men tiden og menneskene lærte mig noget andet. Menneskers kristentro rummer mange fore-

stillinger og billeder, og det ene sæt kan have lige så stor berettigelse som det andet, når bare de er bærere af håbet. Og hvad ved vi, når det kommer til stykket, om det, der ligger ud over, hvad vi kan sanse, føle og forstå.

Det har været et privilegeret og meningsfuldt liv.

Johan Thastum

Født 1941. Præst i Hillerslev-Kåstrup 1974-2006, provst for Thisted provsti 1994-2004.

Thy i litteraturens vold

af Flemming Skipper

Om Thisted-borgmesteren Adolf Theodor Conradt-Eberlin og hans begavede søn, Erik, der blev til Eric og »for lang til at ligge i realiteternes seng«. Om en forfatter på jagt efter stof, han kan sætte i en litterær form. Om havne-visionerne i Hanstholm. Og om en Thisted-telegrafist der ender som kongelig kammersanger. Med andre ord: Et kig ind i Thy i første halvdel af forrige århundrede.

En majdag i 1943 fandt man på et hotelværelse i Køge en mand, der havde søgt døden for egen hånd. 43 år gammel. Hans navn var Eric Conradt-Eberlin – døbt Erik. Han var søn af den sidste kongeudnævnte borgmester i Thisted, cand. juris. Adolf Theodor Conradt-Eberlin, der »regerede« fra 1911 til 1914, da han måtte fratræde embedet på grund af fremskreden parkinson-syge og dermed gav plads til købstadens første folkevalgte borgmester. Han døde fire år senere, i 1918, 54 år.

Eric's mor levede endnu i 1943 og modtog mange kondolencebreve fra slægt, venner og bekendte. Et af dem var fra en berømt forfatter, kritiker og konservativt litteratur-koryfæ. Hans navn var Jacob Paludan (1896-1975). Han havde været nær ven af Eric i en længere årrække helt fra de unge dage, de havde rejst sammen i Frankrig og Italien og ikke mindst haft længere ophold i Amerika, der fik afgørende betydning for dem begge. De praktiserede en særlig form for samarbejde med gensidigt udbytte. Gensidig udnyttelse er en anden og måske mere dækkende karakteristik. De brevvexlede flittigt i en studentikos stil, der lagde et slør af formel høflighed over de mere pinagtige mellemværender især af økonomisk art. Et både stormfuldt og sælsomt venskab. Og så var de »Des« hele livet igennem.

Nu var Eric død, den berømte forfatter (og senere medstifter af Det danske Akademi) nåede ikke frem til begravelsen, det beklagede han over for Annette Eberlin, han ville forklare, hvorfor hverken han eller kransen havde været i stand til at dukke op i tide: »Kære Fru Eberlin. I disse Sorgens Dage skulde

Jacob Paludan i 1960'erne som højt respekteret forfatter, konservativt litteratur-koryfæ og medstifter af Det danske Akademi.

det ovenikøbet gaa saa galt, at jeg kom til at forsømme Deres Søns Jordefærd. Den Opringing, jeg modtog, lød på Mandag, ialtfald har jeg hørt, opskrevet og i Telefonen gentaget det saadan. Saaledes kom altsaa både min Krans og jeg et Døgn for sent. Jeg skriver skyndsomt dette til Dem, fordi De jo ved, at et varmt og saare sjældent Venskab forbandt Deres Søn og mig i de lidt yngre Dage; jeg vilde, hvordan Øjeblikkets Realiteter end maatte se ud, aldrig kunde glemme, hvilken Berigelse og Inspiration jeg saa ofte har hentet i Ungdommens Samvær med ham. Mine Tanker glider helt tilbage til Aalborg, til »Homelilla« på Hanstholm Strand; jeg husker besøg hos Dem i Bagsværd og på Strandboulevarden, og i denne tunge Uge, hvor man har forsøgt at begribe det skete, har jeg saa ofte måttet tænke på Dem. Min Deltagelse, som jeg altsaa blev afskaaret fra at udtrykke mundtligt, sender jeg Dem hermed. Deres Jacob Paludan. 17.5.43. Birkerød«.

Eric Eberlin som student i Aalborg 1917. Han nåede ikke frem til den officielle fotografering og studenterhuerne. På skolens glas- og ramme-billede har han i stedet fået en særplads i højre hjørne som »indsat«. Han slap ikke fri af traditionen.

Thy i 1920'erne

Thy. Havet. Himlen. Blæsten. Marehalmen. Fyret i Hanstholm. Lysende eger på et mægtigt svinghjul i mørket. Kolde bajere. Varme tody'er. Kroen i Hanstholm. Salt og tjære. Lugten over Thisted Havn ...

Vi er i 1920'erne, det kan være dette billede af Thy, der har foresvævet Jacob Paludan. Han er på rejse med Eberlin, der har rettet sit fornavn til Eric. I pagt med de »nye« tider, han bedre kan identificere sig med end de »gamle«, som han til gengæld husker til mindste detalje. Det er i hvert fald sådan, Eberlin har fortalt om Thy. Paludan har haft en betinget succes som forfatter, nu venter man derhjemme på *romanen*, nu sidder de to unge i Napoli. Forfatteren sammen med den ven, der i bogstaveligste forstand leverer ham stoffet til bøgerne. Eller helst skulle. Sådan som en tidligere bog blev til, dengang de begge var i Amerika. Og

nu har Eberlin så endnu en gang fortalt om havne-visionerne på vestkysten – i Hanstholm. Her var idéen til en roman om mennesker og natur, hav og havnebyggeri. Sådan som han som 20-årig nærmest falleret stud. jur. i marts 1919 havde skrevet i et brev til sin tre år ældre ven, apoteksmedhjælper Stig Henning Jacob Puggaard Paludan – som indtil året før havde kaldt sig Stig, men nu havde besluttet at ville skrive sig kendt og ind i den danske litteraturhistorie under navnet Jacob Paludan. De to havde under turbulente omstændigheder lært hinanden at kende i Aalborg i 1914, da de begge begyndte som disciple – på henholdsvis Katedralskolen og Østerbro Apotek:

»Jernbaneturen Aalborg-Thisted – De har muligvis prøvet den – føles altid, som om man skuldrer en Præstation. Der er 33 Holdepladser, og ved hver af dem kører Toget frem som for at prøve Skinnerne en Smule, inden det betror sig. Saa retirerer det og gør Holdt ved Udgangspunktet med et Ryk som en Hjernerystelse. Og saa, senere, træffes der en Ordning mellem kørende og fastboende Personale, saa Videre-transport alligevel finder Sted. Landskabet har imens skiftet fra lys til fager Dag til dyb Nat, og man føler, at man ogsaa selv må være ældet synligt. Helt inde i Natten ligger saa endelig Thisted, paa det at en Tro, der taaler alle Rystelser, tilsidst skal vorde belønnet«.

Sådan huskede Jacob Paludan i 1956 det Thy, han havde besøgt i sin ungdom.

»Der er dejligt ved Hanstholm, alt hvad Hjertet kan begære af Hav og Sol og saa i Tilgift Verdens 3die største Fyr, hvis Lys kan ses i Norge i klare Nætter«.

Da Erics far døde i 1918, lejede moderen et herskabeligt sommerhus i Hanstholm med »7 værelser, Glasveranda og Bilgarage«. Og det var dette logi, han lokkede med i brevet. Paludan tilbragte da også en sensommermåned i 1919 derude med vennen. Nu afbrød de november 1924 rejsen sydpå og vendte i hast tilbage til Thy for at samle stof til den roman, der blev til *Fugle omkring Fyret* (1925). Tilbage til snakken, svalebajerne og toddy'erne på kroen ved havet. Og hvad de lokale beboere og ikke mindst Eric havde at fortælle. Thyboen var udstyret med en usædvanlig hukommelse for mennesker og optrin, replikker, situationer og hele livsforløb. Lige til at sætte ind i en ramme af en stor roman. Den 28-årige forfatter noterede flittigt i petroleumslampens svage skær i et værelse på

Havnebyggeriet i Hanstholm i 1930'erne. I 1925 blev havnevisionerne på vestkysten omdrejningspunktet i en roman om konflikten mellem natur og kultur, mellem privateje og ekspropriation: Fugle omkring Fyret.

kroen efter dagens research og vendte tilbage til København, hvor selve romanen blev til på tre måneder. Det blev hans gennembrud som forfatter og dens hovedtema, konflikten mellem natur og kultur, mellem privateje og ekspropriation, er lige så aktuell i dag som i 1925. Og litteraturhistorien fremhæver den sproglige friskhed, der gør tids- og kærlighedsromanen læseværdig også i 2007 og har medvirket til at give den »klassikerstatus«. Hanstholtromanen blev trykt i fire oplag og oversat til fire sprog og i dag solgt i mere end 100.000 eksemplarer.

Borgmestersønnen Eric fra Thisted fik hvet sig gennem en studentereksamen og skulle leve op til Eberlin-familiens traditioner – studere jura i København. Men det søde liv på værtshuse og vinstuer trak mere end timerne i klamme universitetslokaler. Rastløsheden driver ham som en utilpasset lykkeridder til Amerika, til New York, hvor en broder til Thisted-borgmesteren har en boghandel. Paludans forhold til de hjemlige omgivelser kan mildt sagt også være bedre, han er i perioder arbejdsløs og ser som Eberlin en fremtid i det fremmede. Rejser i juni 1920 via New York til Ecuador, hvor han har fået job på et apotek. Han bliver der kun i otte måneder, han rager uklar med chefen, og i marts 1921 rejser han til New York, til Eberlin – der også er kommet på kant med chefen, med farbroderen. Paludan er træt af pilletrilleri. Der er stadig *det* med skriveriet, hans forsøg bliver imidlertid afvist af danske forlag. Indtil Eberlin træder til. Resultatet – en bog om udvandrere – bliver antaget: *De vestlige Veje* (1922).

Den nye verden

Det er som nævnt i 1920, Eberlin og Paludan drager til Amerika første gang, året efter er Paludan hjemme. Eberlin først i 1924. Det følgende år tager han turen over Atlanten igen.

Jacob Paludan i 1920'erne. En forfatter der kunne skrive, men var afhængig af én, der kunne levere ham stoffet: Eric Eberlin fra Thisted.

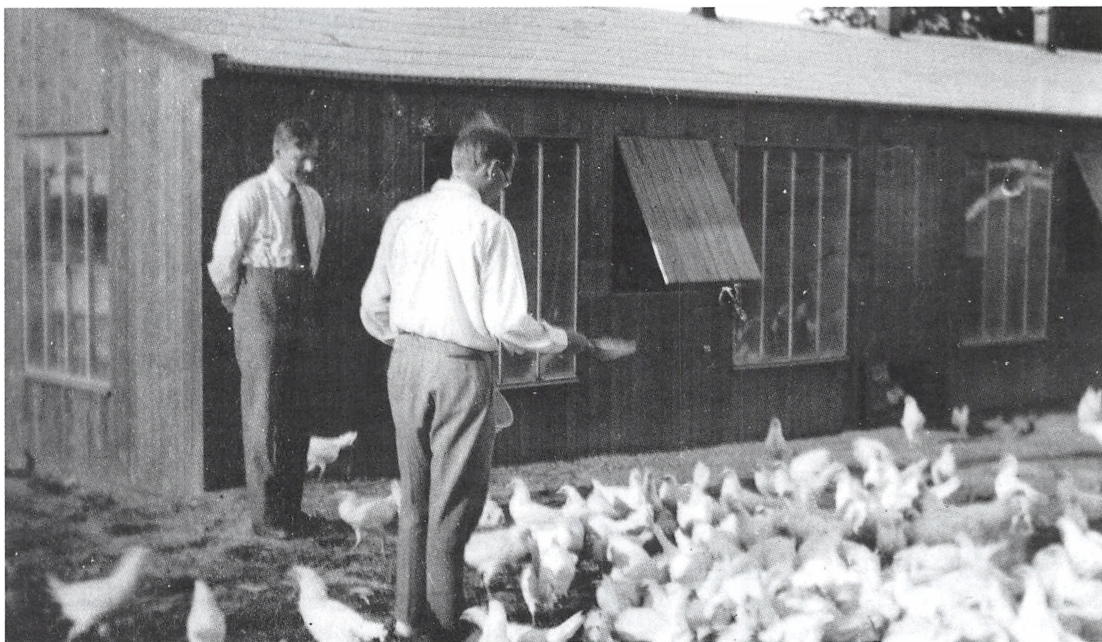
Paludan følger efter på et kortere besøg i 1926. Eberlin vender først hjem til Danmark 1928.

Den amerikanske livsstil skal få afgørende betydning for dem. En ny verden der kræver ny handling – *hele tiden*. Det gælder om at komme videre. Eric finder sider af sig selv i den nye kultur. Paludan ser »det forjættede land« som et massesamfund, hvor overflade er blevet til indhold. Det kommer til at præge hans forfatterskab. Det er i Amerika, Eric udnytter sin evne som tegner og skiltemaler, den skaffer ham ind i stormagasiner og teatre. Han kommer ind i en branche på vej op: *Reklamens verden*. Og som sådan dukkede han op i Danmark, der i 20'erne og 30'erne så småt var ved at tage hul på den amerikanske kultur. Og alle så den charmerende Eric Eberlin som en kommende mand. »Med sin Charme, sit Vid og sin usædvanlige

Højde kaldte han på den Forestilling hos Omverdenen, at han allerede var en hel Mængde – eller ialtfald var et af de Rigdommens Lykkebørn, der kan gøre, hvad der falder dem ind«, som Jacob Paludan mange år efter skriver i et forord til *Americana*, Eberlins efterladte noveller og skildringer, der blev udgivet i 1944. Dette bekræftes i de mange brevudsagn og avisartikler om borgmestersønnen fra Thisted, der nu befinder sig på Lokalhistorisk Arkiv i Thisted. Eric Eberlin har gjort et stort indtryk i samtiden. Det var et andet og »mindre« Danmark – den foretagsomme Eberlin var en af dem, »man« talte og skrev om. Og som man i familien Eberlin fulgte med lige dele nysgerrighed og bekymring – for hvad foretog den højt elskede Eric sig *nu*? Han havde jo fart på: Fra stud. jur. til vejarbejder, fra skiltemaler og annoncekonsulent, fra høn-

seavler (i Skåne!), kontorchef, direktør, udgiver, redaktør, til forretningsfører – og meget andet. Biografien er hæsblesende læsning. Jacob Paludan arvede i to omgange en større sum penge og var derfor i stand til i perioder at finansiere Eberlins Amerika-ophold. Til gengæld forventede han nye idéer til skriveriet. De udebliver. Og de bøger, Paludan får fra hånden og som Eberlin kun indirekte har andel i – som en slags afsmitning fra breve og samtaler – giver ikke det store ekko fra sig i den litterære offentlighed. Den sidste Amerika-rejse bliver – set med litterære øjne – lidt af en katastrofe for Paludan. Vennen og den litterære hjælper vil selv bruge sine idéer – han vil *skrive!*

Eric Eberlin bliver efter hjemkomsten til Danmark en af pionererne inden for den voksende reklamebranche efter det amerikanske forbillede med »dyrkelse af det letkøbte,

Eric Eberlin og Jacob Paludan gav sig af med lidt af hvert – for sidstnævntes penge. Ikke alt faldt i lige god jord. Tag nu hønseavlen! Det viste sig at være mere beroligende at beskæftige sig med høns end ligefrem indtjenende. Slutningen af 1920'erne. Billedet er fra Paludans hønsegård på Sjælland. Eberlins høns pikkede deres korn – i Skåne.

overfladiske og mekaniske«, som Paludan har beskrevet den »nye tid«. Eberlin optræder i rollen som succesrig bladudgiver. Bladene er nyskabelser på markedet, *Orientering* og *Avertering*, det bliver senere til *Mandens Blad* med Paludan som bidragyder – også økonomisk. Eberlin udvikler sig til en playboy med et betydeligt forbrug af whisky og damer. En vidtløftig type, som bestandig skifter job. Paludan gik sine egne veje, begyndte at udforske virkeligheden uden fiktionens (og Eberlins!) hjælp og især hvad der gemte sig bag det, der blev kaldt virkelighed.

Indflydelsen

Litteraturhistorikeren Henrik Oldenburg udgav i 1980'erne et to binds-værk om Jacob Paludan. I første del skildredes det mangeårige venskab. Mens Jacob Paludan var sær, menneskesky, hæmmet i forhold til kvinder, var Eric Eberlin en livsnyder, en kvindebedårer,

Eric Eberlin som reklamemand – fotograferet 1938.

ustabil projektmager, letsindig og upålidelig i pengesager. Han skrev lidt, malede lidt, han beskæftigede sig i det hele taget med lidt af hvert, men der var et eller andet hos ham, som forhindrede ham i at nyde, hvad han havde så nemt ved at vinde. Han var den af natur lykkelige – overfladiske – der stiledede mod sin egen ulykke. Således bliver han skildret. Eberlins venskab med Paludan hvilede netop på, at han havde så let ved alt dét, Paludan havde svært ved. Og troede på ham som forfatter, opmuntrede og støttede. Som sådan en uvurderlig ven, det nok kunne betale sig at investere lidt af sin arvede formue i. (En formue der forsvandt med en svigagtig sagfører – i øvrigt en skolekammerat – der begik selvmord og kom til at leve videre som romanfigur). Eric Eberlin var med andre ord et spændende, men også et farligt menneske. For andre og for sig selv.

Ved årtusindskiftet var der afstemning blandt to københavnske dagblades læsere om det 20. århundredes »største« romaner. Jacob Paludans *Jørgen Stein* (1932-33) var blandt de selvskevne. En roman Eberlin havde sin store andel i. Ifølge kritikeren Jens Kistrup er det »formentlig første og eneste gang i verdenslitteraturen, at en stor romanforfatter kunstnerisk har været så afhængig af et andet menneskes person og liv«. Eberlin var ved siden af alt det andet, han også var, en stor litterær begavelse og med en betydelig litterær indsigt. Det var ikke blot løse strøtanker, han forsynede sin stofhungrende ven med, men efter den foreliggende dokumentation mere systematiseret stof, som f.eks. gjorde det muligt for Jacob Paludan at skrive *Torden i Syd* – første del af *Jørgen Stein* – på få måneder. Og dermed bryde ud til en endnu større litterær offentlighed. *Jørgen Stein* og dens forfatter har overlevet størstedelen af samtidens litteratur. Det er en roman om en ung mand og hans tid. Perioden fra sommeren 1914 til foråret 1933. Med alle udsving og opbrud – kulturelle, sociale og moralske.

»De maa endelig skrive hvorledes det gaar med Fuglene der flagrer omkring det hvidmalede Fyr, og De maa altid huske at jeg tror på Dem som den kommende Mand, endvidere må De vide at jeg har mindst 2 Ideer for store tonende Romaner med Figurer og mærkelige Hændelser, naar vi ses skal jeg give nærmere Oplysning og De kan da se om De kan bruge Ideerne«.

Eric Eberlin fra Amerika 1925 til vennen Jacob Paludan – endnu før Hanstholm-romanen er udkommet.

Jacob Paludan brugte Eberlin – hans breve, hans oplevelser, hans private liv. Han blev modellen for flere paludanske romanfigurer til og med *Jørgen Stein*. Romanen *Markerne Modnes* (1927) er mest direkte inspireret af forbindelsen mellem de to venner. Jens Kistrup går så vidt som til at hævde, at Paludan udnyttede ham ved at overtage hans liv og hans erfaringer – *det* han ikke selv turde leve, *dem* han ikke selv turde gøre. Det er ikke usædvanligt, at en digter låner fra virkeligheden og de mennesker, der færdes dér. Mere eller mindre genkendeligt i den litterære omsmeltning. Det usædvanlige er, at det er så veldokumenteret i et af de betydelige forfatterskaber i dansk litteratur. Og at thistedboen Eric Eberlin har haft så stor indflydelse.

Dynamit og detonator

Men det havde sine omkostninger – ud over de økonomiske. Eric Eberlin viser sig mere og mere som et menneske med et Janus-ansigt. Hvornår var det en ven, Paludan så? Hvornår var det snylterens ansigt? Et skuespil med begges navne angivet som forfattere bliver det til – i øvrigt aldrig opført. Var det *mere*, Eberlin ville? Var det måske forfatteren Paludan, der

var – snylteren? Men hvordan har Jacob Paludan kunnet forlige sig med tanken om, at han ligefrem var nødt til at tigge Eberlin om stof? »Udover at det har været dyrt, irriterende og frustrerende, til tider også besværligt, har han næppe haft skruper«, mener Henrik Oldenburg. Det var Paludan, der trods alt kunne *skrive*. For Paludan var kunsten at skabe den sproglige ramme, hvori noget hidtil formløst kunne rummes: »Det er nok faldet Paludan ind, at det kunne anskues som en plet på hans digteriske ære, deraf diskretionen, men han har næppe set sin ære truet og slet ikke sin kunstneriske suverænitet, så længe Eric Eberlin ville holde sig til at være meddeler. Og ville holde tæt«.

Jacob Paludan holdt i hvert fald tæt. Efter Eberlins selvvalgte død i 1943 lagde han afstand til thistedboen, der havde vist sig for besværlig at omgås, forfatteren havde lagt romanskriveriet bag sig, han havde ikke længere brug for »stofleverancer«. I stedet for at skildre tiden blev han kritisk tilskuer, han hylder landlivet, naturen og stilheden i modsætning til teknikens »fagre nye verden«. Og han beskæftiger sig med spekulationerne over tidsbegrebet, en fjerde dimension, ånder og parapsykologi, sjælens realitet og tilværelsens mystiske sammenhæng. Milevidt fra den verden, Eric Eberlin færdedes i. Han blev en af sin generations fremmeste kritikere. Jacob Paludan karakteriseres i *Danske Digtere i det 20. Århundrede* (2002) som »en af de betydeligste essayister«. Dansk litteraturs største stilist – hedder det andre steder. Særlig stærkt står de mange natur- og landskabsskildringer. *Minder svøbt i Vejr* (1947) var titlen på Thorkild Hansens debutbog – om natursynet hos Paludan.

Forbindelsen mellem Eric Eberlin og Jacob Paludan ebbede ud fra det tidspunkt, da Paludan havde sejret som kunstner. Han var også blevet gift og ønskede at tæppe fortiden til. Når han senere kom ind på omstændighederne

ved tilblivelsen af sine romaner, gjorde han alt for at sløre Eberlins identitet. Det skete så sent som i erindringerne fra 1970'erne, hvor Eberlin optræder glimtvis – under navnet *Cæsar*. Henrik Oldenburg ser de to skæbneforbundne på denne måde: »Jacob Paludan (..) lille og skrøbelig, lidt nærsynet, genert og gammelklog, begavet, talentfuld og som regel velbeslået. En bogorm med satiriske anlæg, men udpræget indadvendt og mut. Som kontrast Eric Eberlin garderhøj, charmerende. Viril, udstrålende, begavet, men luddoven, tidligt dekadent, upålidelig og som regel i bundløs gæld«. Det var en forbindelse »mellem dynamit og detonator«, der ikke kunne ende godt. Det gjorde det heller ikke i virkeligheden. Men litterært set – i fiktionens verden – et møde med et vist udbytte.

Hjem til Thy

Men det er at foregribe begivenhedernes gang. Vi efterlod makkerparret Eberlin & Paludan i Napoli i 1924. De var rejst sydpå for Paludans regning. Intet mindre end en dannelsesrejse i

klassisk forstand, men hvor andre digtere har fundet inspiration under sydens sol, så kan den kræse Paludan hverken vænne sig til den lokale spaghetti eller den »sure Chianti«. Han vil hjem. Det var romanen om natur og civilisation, fremskridt og tradition, der havde udviklet sig under samtalerne med Eberlin. Og det kunne ikke gå hurtigt nok med at komme hjem til Danmark – til Thy.

Det er som nævnt Eric Eberlin, der også er stofleverandør til første del af det store tidsskildede *Jørgen Stein*, hvor personer og begivenheder i og omkring borgmesterhjemmet i Thisted i årene før Første Verdenskrig indgår detaljeret. Det afslørede »vidneudsagn« så sent som i 1980'erne. Mange mente at kunne genkende flere af personerne i Hanstholm- og Thistedbøgerne – enkelte ved personlig oplevelse, de fleste gennem beretninger i familien. Langt tidligere havde det ført til direkte kontroverser mellem forfatter og thyboer, der følte sig gået for nær. Jacob Paludan måtte bruge kræfter dengang og senere til at forklare de thyboer, der følte sig »hængt ud«, at Thy kun havde været et motiv til at skrive og forsøge at slå en tyk

*Hanstholm Kro ca. 1925. Det er her, Jacob Paludan og Eric Eberlin i en petroleumlampes svage skær arbejder dagens høst af oplysninger blandt den lokale befolkning med nye historier (af Eberlin!), der senere bliver til romanen *Fugle omkring Fyret*. Den udkommer 1925.*

Eric Eberlin på vej hjem fra Amerika 1928 – hjem til nye eventyr.

streg under, at det ikke var en fotografisk gengivelse, han havde bragt videre. Med til denne del af historien hører, at Eric Eberlin aldrig havde indvendinger, når han læste det færdige resultat fra Paludan, skønt sider af hans væsen – og deres indbyrdes forhold – ellers var inddiget i flere figurer. Og ikke altid de mest sympatiske.

Det er Thisted – og Thy – Eric Eberlin i bogstaveligste forstand »sælger« til Jacob Paludan. Det er Eberlins barndom og familie, kendte og ukendte thistedboer, der bliver omsat til første del af *Jørgen Stein*. Det samme gælder flere personer i *Fugle omkring Fyret*. Blandt de, der følte sig »hængt ud«, var Galster-familien.

Johan Georg Galster var en farverig sagfører i byen, der husede et formodet russisk fyrstepar på flugt fra revolutionen østpå. En dramatisk historie i øvrigt med skarpe skud i soveværelset i villaen på Hundborgvej, der også gav husly til et forlag, hvor der udkom en bog om et kærlighedsforhold mellem kvinder. En bog politiet var meget interesseret i. Galsters søn, billedhuggeren Johan Galster (det er ham med Madonna-figuren ved Thisted Kirke) beklager i et avisinterview, at Paludan har hængt faderen ud. Det medfører en øjeblikkelig kommentar fra Paludan, der forsikrer, at han aldrig har kendt overretssagføreren eller andre i Thy, der har følt sig truffet på deres ære. Det kan han sikkert have ret i. Men Eberlin har kendt Galster. Og det er en ganske anden historie.

En anden person med tilknytning til såvel Thisted som Eberlin-familien kunne – med rette – føle sig hængt ud. Det var Viggo Johansen (1893-1964), en jurist der i 1920 var blevet gift med Erics søster, Lizzie. Han blev året efter dommerfuldmægtig i Nykøbing Mors, senere på Samsø, derefter konstitueret dommer i Maribo og i 1944 udnævnt til dommer i Thisted, hvor han virkede indtil 1963. De første år efter krigen blev dramatiske med retsopgør og værnemagersager.

Mødet mellem Eberlin og den målrettede cand. jur. Johansen med førstekaraktererne i det tidligere borgmesterhjem fandt sted i december 1918 og gik skævt fra begyndelsen. Helt skævt nytårsaften, da den unge Eberlin sammen med en kammerat vælter en kongestatue i Christiansgave og derefter giver sig i kast med en temmelig fugtig middag på Hotel Royal på Store Torv, hvor opstemtheden på vej hjem udvikler sig til en vis oppustethed, som går ud over gulvtæppet i moderens lejlighed. Søsteren er mere end vred. Det er første gang, hendes kommende mand er på besøg i hjemmet i Thisted. Og Eric har efterfølgende haft en ikke ringe fornøjelse ved at hænge den kom-

Viggo Johansen, juristen med de flotte karakterer. Han blev i 1944 dommer i Thisted. Her er han fotograferet 1918 i Thy sammen med Eberlin-familiens yngste, Niels. Erik og Niels Eberlin fik den samme skæbne som voksne – ramt og præget af samme sygdom valgte de at tage deres eget liv.

mende Thisted-dommer til tørre over for en forfatter, der mangler noget at skrive om.

Telegrafisten fra Thisted

Et litterært detektivarbejde fører frem til, at hele Paludans romanrække er én lang beskrivelse af kampen for at lykkes som kunstner og menneske. Og alle kunstnere hos Paludan lider nederlag. Bortset fra den sidste, sangeren Leif Hansen, i *Jørgen Stein*, der får succes både som kunstner og menneske.

Leif Hansen er den egentlige hovedperson. I kunsten som i virkeligheden. Modeleret over en thistedbo. Kammersanger Einar Nørby (1896-1983) – som Eric Eberlin havde præsenteret Paludan for i Hanstholm. Da Paludan arvede, var det ikke kun Eberlin, der blev støttet med penge, men også Nørby, den tidligere telegrafist. Og det var en sundere investering end Eberlins bundløse foretagender. Han var Paludans egen »opfindelse« i romanen og en delvis projicering af ham selv. Einar Nørby fører den kunstneriske drift igennem i virkeligheden – som Leif Hansen gør det i romanen. Og som Paludan gør det ved at føre anden del af *Jørgen Stein* igennem ved selv at »finde på«.

»Intet interesserer mennesket mere end mennesket«, proklamerede nævnte Thorkild Hansen langt senere. Hans pointe var, at digterens personlighed er mere end summen af hans værker. Og at de mest personlige værker, dagbøger og breve, ofte er forfatterskabets bedste. Bøgerne om Jacob Paludan dokumenterer i hvert fald, at der er noget at hente ved at gå efter omstændighederne ved litterære værkers tilblivelse. Bag de skrevne værker, brevene og gennem nærlæsningen og anden form for litte-

»Der var Rift om Billetterne, Siddepladserne var udsolgt i Løbet af faa Timer, og det var et festklædt Publikum, der mødte op. Saa gik Tæppet op. Man fik straks vort Bysbarn Hr. Einar Nørby at se og høre; han spillede Titelrollen »Figaro« og gjorde det fortræffeligt. Det var naturligt, at Publikum med særlig Interesse og Opmærksomhed fulgte ham under hele Forestillingen. Einar Nørby blev hilst gentagende Gange med det hjerteligste Bifald«.

Thisted Amts Tidende ved indvielsen af byens nye teaterscene oktober 1933.

Einar Nørby, lærersønnen fra Thisted. Det var gennem Eric Eberlin, Paludan i 1919 mødte telegrafistelev Einar Nørby i Hanstholm. Men efterhånden knyttede de to et venskab, der rakte ud over Eberlin – også langt ud over hans død. Nørby blev kongelig kammersanger, økonomisk støttet af Paludan, og var i mange år Paludans bedste og omtrent eneste ven fra de unge år. På billedet den unge telegrafistelev Nørby – få år før mødet med Paludan.

rær krydsrevision viser sig en ny historie, som råber på en ny forfatter. Det er ikke et usympatisk billede, der tegnes af Jacob Paludan. Han bliver mere menneskelig – efterhånden som han træder ud af den »officielle« ramme, han har været med til at anbringe sig selv i. Og man kan heller ikke undgå at blive fanget af billedet af det rastløse handlingsmenneske Eric Eberlin, borgmestersønnen fra Thisted, der havde »anslaget« i sig, men ikke den disciplin, der er nødvendig for at lykkes. Som menneske og som kunstner.

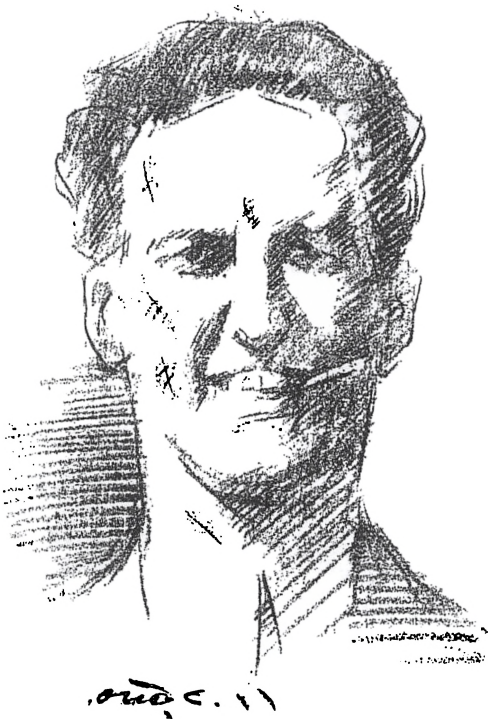
Men Eberlin har alligevel overlevet som forfatter og betragtes i dag ikke kun som vedhæng til Jacob Paludan. Efterlod en del noveller og skildringer samt et par kriminalromaner – ved sin død var han i gang med en ny. Og han kastede sig over maleriet. Billederne blev til i

samme tempo, som han lagde for natten ved skrivemaskinen. Han var med på en såkaldt censureret udstilling og havde desuden flere private udstillinger med vekslende held hos kritikerne. Blandt andre var det Leo Estvad, den senere Thy-kunstner, der opmuntrede Eberlin. Han var meget optaget af den side af sin ellers travle tilværelse. Han malede lige til død som en form for trøst og opmuntring i depressive perioder. Han synes i naturen at have fundet en slags »helle«, og som det talentfulde menneske, han var, evnede han i de bedste billeder at give denne »indsigt« videre til andre.

Titlen på novellesamlingen var *Americana*, og den udkom som nævnt året efter hans død med forord af Jacob Paludan. Det er her, Paludan karakteriserer vennen og realiteterne med en overraskende formulering: »Han var

»Den 14. ds. åbner Direktør Eric C. Eberlin en Udstilling af 19 Malerier hos »Madsen & Henriksen« paa Højbroplads. De fleste Københavnerne, som følger med i deres Bys Udvikling til Storstad, kender Eberlins navn. Han er den kendte Annoncemand og travle Bladudgiver. »Jeg har givet mig til at male, fordi jeg trængte til at tænke på Nu'et ... Men skriv endelig, at jeg stadig er kortklippet, og at jeg ikke undlader at barbære mig hver Dag«.

Ekstra Bladet 8. januar 1938.

Eric Eberlin, tegnet af Otto C. og signeret af ham selv. Benyttet i novellesamlingen »Americana«, der udkom med forord af Paludan efter Eberlins død.

jo alle Overraskelsers og Muligheders Mand, umiddelbart begavet som ingen anden jeg har kendt. Men han var, om man tør udtrykke sig saaledes, for lang til at ligge i Realiteternes Seng. Jo, det tør jeg godt, nu jeg i Øret har hans voldsomme Latter, der tit og gerne lød paa egen Bekostning«.

For Paludan havde Eberlin opnået den succes, som amerikanerne havde søgt at lære ham at betragte som det selvfølgeligste livsmål, og her skulle historien ende, hvis den var banal: »Men Eberlin havde den Orm i Sjælen, den Tvivl på vedtagne Værdier, man træffer hos Kunstnere og Filosofer. Om sin Metier (som reklamemand og bladudgiver, red.), som han beherskede, gjorde han sig ingen Illusioner, intelligent som han var; den var ham et Middel og kunde ikke varigt opfylde ham«.

I Christiansgave

Det var kunstner, han ville være, borgmester-sønnen fra Thisted. Ikke endnu en jurist i den lange række af Eberlin-jurister. Med en nøgle til kunstens mysterium kunne han måske låse sig ind til både livsopfyldelse – og overlevelse. Thisted Købstad og borgmester Adolf Theodor Conradt-Eberlin finder vi i den sidste skildring i *Americana*. »Kunstner eller ...?« er overskriften, scenen er sat i Christiansgave i Thisted:

»Eberlinerne skulde være Jurister – ikke Kunstnere. Min Far var Dommer, min Bedstefar Birkedommer, min Oldefar Højesteretsassessor. Min Fars fine Sabel med Elfenbensskaftet og Guldkvasten var baaret af Generationer af Jurister. Ogsaa jeg skulde bære den. Det blev afgjort en sen Augustdag i den lille Bys Anlæg. Regnen bøjede Løvet, og jeg Hovedet, da min Fars Afgørelse faldt: Jurist! Jurist og helst Dommer, med trekantet Hat og Sabel. Ikke noget med langt Haar, Tagkammer og pariserblaat under Neglene. Det var selve det organiserede, sikrede Samfund, der talte.

Eric C.-Eberlin

Malerier

Madsen & Henriksens Kunsthandel A/S · Højbroplads 15, K.
14.—23. Januar 1937 · Daglig 10—17 1/2 · Søndage 13—17

Eric Eberlin spillede på mange heste – han ville det hele. Også være kunstmaler – i øvrigt tilskyndet af Thy-kunstneren Leo Estvad.

Tommelfingeren blev vendt nedad mod den løse Fugl, Kunstneren, som gjorde sig i Billeder, i Ler eller Farve og stirrede fortabt mod Stjernerne, mens Regningerne forblev ubetalte, og Sablen hang i sit Skæfte på en Krøg«. Jurist blev han altså ikke. »Rigtig« kunstner heller ikke. Men han fik et liv og en skæbne, der har skrevet sig ind i et hjørne af både samtids- og litteraturhistorien.

Thisted uden digteri

Men hvordan ser virkeligheden ud – sådan uden digteri? Hvordan var den i Thisted og Thy med de nuværende kilder til historien om faderen, den sidste kongeudnævnte borgmester, Adolf Theodor Conradt-Eberlin?

Thisted's nyere historie begynder med den første folkevalgte borgmester, A.M. Aaberg, der var redaktør på Thisted Amts Tidende. Det var i 1917. Selv om demokratiet var indført i 1849, var det gået trægt med demokratiseringen af administrationen og magtens tredeling i den lovgivende, den udøvende og den dømmende myndighed.

Salmonsens Konversationsleksikon (fra 1925) fortæller om en fortid, som få år forinden havde været levende nutid – også i Thisted. Hvor byfogeden først og fremmest var dommer – både i byretten, skifteretten, fogedretten og auktionsretten. Et embede, en stilling med mange gøremål og mere end rigeligt at tage sig til i det daglige. Senere bliver disse funktioner adskilt, og 1917 kommer som nævnt den første folkevalgte borgmester på rådhuset. I 1911 havde han altså været kongeudnævnt. Som det hedder i den kongelige beskikkelse: »Vi Frederik den Ottende (..) Gøre vitterligt: Vi beskikker og forordner hermed aldernaadigst Fuldmægtig ved Københavns Amts Nordre Birk, cand. juris. Adolf Theodor Conradt-Eberlin, til herefter at være Byfoged og Byskriver i Thisted samt Herredsfoged og Skriver i Hillerslev-Hundborg Herreder«.

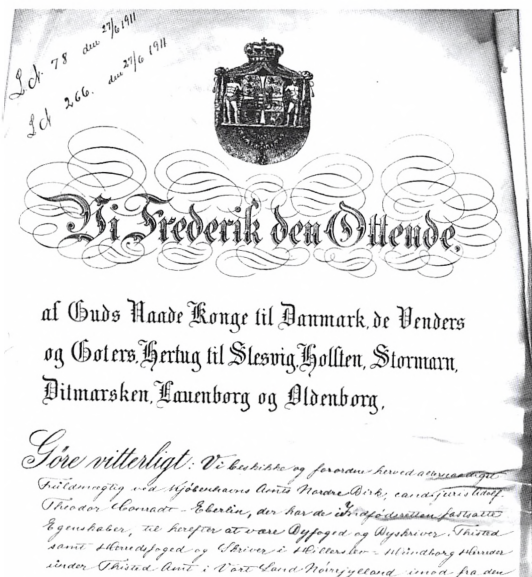
Om denne embedsmand – »en høj Mand, smuk, flot og rank«, som karakteristikken lød ved hans død i november 1918 – skrev Thisted Socialdemokrat i 1912: »Apropos vor nye Borgmester: Lad os vie ham et par Udtalelser. Vi har faaet det Indtryk – som vistnok holder Stik – at han hader Socialdemokraterne og i Fremtiden med Flid vil lægge sig efter at genere os. Ved det sidste Byraadmøde fremkom Borgmesteren med nogle Udtalelser, som ikke varsler særligt godt. Socialdemokratiet lader sig imidlertid ikke jage i et Musehul – fordi en kongevalgt Borgmester – der har faaet sin egen Værdighed forkert i Halsen – sammen med et uklogt Højreflertal søger at bekæmpe det på traditionel Vis. Den Tid er heldigvis forbi, da Borgme-

Salmonsens Konversationsleksikon (1925) fortæller, at byfogeden i købstæderne først og fremmest var dommer – både i byretten, skifteretten, fogedretten og auktionsretten. Det var nærmest i sin egenskab af byretsdommer, at han blev kaldt byfoged, mens han i de øvrige sammenhænge blev kaldt skifteforvalter, foged og auktionsforvalter. Men han var tillige byskriver, således at det var ham, der stod for retsskriverforretningerne ved de nævnte retter, herunder tinglysningsvæsenet og notarialvæsenet. Altså nogenlunde som dagens byretsdommer.

Derudover var byfogeden altid underøvrighed, og i den egenskab blev han som regel kaldt politimester. Det var altså ham, der førte det almindelige tilsyn med lovenes opretholdelse, foretog efterforskning og rejste tiltale i politisager, mens det i større sager var amtmænd, der rejste tiltalen. Som politimester ledede byfogeden endvidere arresthuset samt ordens- og sikkerhedspolitiet, ligesom han var formand i bygningskommissionen, brandkommissionen, karantænekommissionen og som regel også i sundhedskommissionen, hvor han tillige stod for de daglige forretninger. Endvidere udfærdigede han beviser for navneforandringer og oprævede forlystelsesskat.

For det tredje var byfogeden som underøvrighed dén, der forestod de kommunale forretninger (senere kæmner, i dag kommunaldirektør), men han var tillige formand for byrådet, i hvilken egenskab han blev kaldt borgmester.

Senere blev disse embeder adskilt – og Thisted får sin første folkevalgte borgmester.

strene sad omkring i Købstæderne og bildte sig ind, at Borgerne var skabt til at staa med Hatten i Haanden og vente paa »Naadigherren« Befalinger. Vi vil betro Borgmesteren, at han gør klogt i at betragte sig selv som Borgernes Tjener og ikke som et højt stillet Væsen, der har den Opgave at byde og befale«.

Ved Eberlins død i 1918 blev det til tre linjer i Thisted Socialdemokrat. Betydeligt mere gjorde Venstres avis, Thisted Amts Tidende, ud af det. Nu var det dem, der sad for bordenden i byrådssalen og havde råd til storsind og

A. Conradt-Eberlin.

Conradt-Eberlins underskrift i protokol fra Hillerslev-Hundborg Herreders ret 16. juli 1912.

Den kongelige udnævnelse 1911 til byfoged og byskriver i Thisted samt herredsfoged og skriver i Hillerslev-Hundborg Herreder. (Udsnit)

»En høj Mand, smuk, flot og rank, der alene ved sit Ydre virker imponerende«. Sådan blev Conradt-Eberlin karakteriseret i den konservative Thisted Amtsavis. Sønnen havde det altså ikke fra fremmede – det er med næsten de samme ord, han langt senere vil blive beskrevet.

»anerkende« en afdød forgænger fra en epoke, der nu var slut. Størst omtale fik dødsfaldet i den konservative Thisted Amtsavis. Det er her, man bl.a. kan læse, at »straks da Conradt-Eberlin kom til Thisted, tog han kraftigt fat på at bringe Orden i Sagerne, han var en Mand, der vilde have alt paa sin rette Plads«. Som formand for byrådet tog han fat med energi og interesse, og hans ledelse af de »vise fædres« (Thisted Socialdemokrats udtryk) forhandlinger var ifølge den konservative avis »en ren Fornøjelse, ikke mindst for en Pressemand«. Conradt-Eberlin »udtalte kort og klart dét, der skulde siges og havde den rette Evne til at faa Byraadets Medlemmer til at lade al overflødig Udenomssnak fare. Hvor har man siden savnet denne dygtige og kyndige Forhandlingsledelse«. Så fik de dén henne på Thisted Amts Tidende. Det var jo redaktøren derfra, der nu var borgmester. Begge borgerlige aviser er enige om beskrivelsen af

skikkelsen Conradt-Eberlin, før sygdom lammer ham: »En høj Mand, smuk, flot og rank, der alene ved sit Ydre virker imponerende«. Sønnen har det altså ikke fra fremmede, det er med næsten de samme ord, han langt senere vil blive beskrevet.

Socialdemokraterne havde ikke noget at føje til den karakteristik, de allerede havde bragt videre til læserne af Thisted Socialdemokrat af en kongeudnævnt borgmester. Vi er midt i en politisk kamp, der ikke mindst er en klassekamp og socialdemokraterne på vej mod et mål parkeret i fremtiden. Det præger de lokale aviser og den måde, de skriver om modstanderne. Det er mere til moralsk oprustning inden døre end reel oplysning af den læsende. Hvis man vil bag billedet af Conradt-Eberlin i de lokale aviser, kan man som nævnt gå til Jacob Paludans roman *Jørgen Stein*. En amtmandsfamilie spiller en væsentlig rolle i begyndelsen

Familien Conradt-Eberlin boede i den første tid i Thisted i ejendommen til venstre i Dr. Louisegade. En adresse tæt på jernbanen hørte til »de finere« i købstaden. Billedet er fra 1910.

Erik før han blev til Eric. En rask dreng – ivrig FDF'er – fotograferet i Christiansgave i Thisted. En flittig gæst i den lokale biograf Kosmorama i læderhandler Dams gård i Vestergade.

af denne Danmarksfortælling, men det var Thisted-borgmesterens skæbne og sygdomsforløb, der var blevet lagt i hænderne på Jacob Paludan af borgmester-sønnen. Borgmestrene landet over var indtil 1919 udpeget af Kongen, men da Conradt-Eberlin blev syg i 1914, var vejen banet allerede på dette tidspunkt for en folkevalgt borgmester i Thisted Købstad. Amtmandens sygdomsforløb i romanen har iøjnefaldende lighedspunkter med borgmesterens. Det er langt senere blevet bekræftet af familien Eberlin: Armen, der begynder at ryste, tvivlen om diagnosen, medicin og medicinske bøger i hobetal. Den endelige diagnose, angsten ved at sidde i retten og stille sin svaghed til skue.

Turene på kirkegården, grebet om stokken, hans skrift der bliver mindre ...

Eric Eberlin rejser over hals og hoved fra København til Thisted. Faderens sygdom er nu så fremskreden, at moderen ikke tør være alene med ham. Straks ved sin ankomst får Eric ham kørt til Thisted Sygehus, skønt faderen i et af sine sidste lyse øjeblikke har genkendt den hjemvendte søn og grædende bedt om lov til at blive hjemme. Men familien har givet op. Den tærende sygdom har gjort ham stadig mere utilregnelig og fjern. Alle håb om helbredelse er for længst opgivet. Han kommer da heller ikke hjem mere.

»Hr. exam. Pharm. Stig Paludan«

Jacob Paludan har sikkert ikke nået at møde ham – det først kendte besøg i Thy er det i 1919, året efter Conradt-Eberlins død. Så alle oplysningerne må stamme fra sønnen. Men Paludan *kendte* den tidligere Thisted-borgmester. Pr. brev. Det drejede sig om penge, Eric havde lånt i Aalborg-tiden. Han låner mere, bruger mere, rykkes igen, og må så krybe til korset og bede sin far om forstærkning. Det medfører følgende svada fra den tidligere borgmester i Thisted:

»Hr. exam. Pharm. Stig Paludan.

Min Søn Erik har henvendt sig til mig med Anmodning om at bistaa ham med Tilbagebetaling af et ham af Dem ydet Laan. Forinden jeg tager Standpunkt hertil, beder jeg Dem meddele mig Laanets Størrelse, samt hvilke nærmere omstændigheder, der har været bestemmende for Dem til at forstærke ham, der som Dem formentlig bekendt kun er 18 Aar gl. og underholdes af mig i det omfang, jeg som hans Fader finder rimeligt og passende, med et Laan af en efter hans Forklaring ikke ubetydelig Størrelse. Ærbødigst A. Conradt-Eberlin«.

Det gik lystigt for sig i Aalborg, hvor der var højt til loftet. Svirebrødrene Eberlin, Paludan og Møller. 1917.

I svarbrevet fra Stig Paludan bliver der gjort meget ud af at understrege, at han »efter bedste skøn« har optrådt som en ven:

»Det er mig bekendt, at Deres Søn er 18 aar, men da hans Udviklingsstadium ligger langt over det 18-aarige, har jeg aldrig kundet betragte ham som en Person, der ikke var sig sine Gerningers fulde Ansvar bevidst«.

Og Erics far indløser lånet. Men for sidste gang – som det kraftigt understreges.

Det økonomiske spil mellem Paludan og Eberlin, der altså begyndte i Aalborg-tiden, fortsatte de næste 20-25 år. Da Paludan stod med en større arv, kunne det foregå uden de store problemer, og Paludan finansierede ikke så få »projekter« eller reddede vennen ud af økonomisk uføre mod litterær hjælp til gengæld. Sværere blev det for Paludan, da arven

svandt ind, og han alligevel måtte træde til. Forfatteren var tvunget til at finde på udveje – for at komme videre som forfatter.

Dr. Louisegade, Store Torv og Rosenkrantzgade

Adolf Theodor Conradt-Eberlin var født 21. juni 1864 i Tranebjerg og døde 16. november 1918. Han blev begravet på Vestre Kirkegård i København. Han havde været fuldmægtig ved Aarhus Stiftamt og ved Københavns Amts Nordre Birk, før han i sommeren 1911 kom til Thisted. Sygdommen tvang ham bort fra borgmester-gerningen midt i en valgperiode for de folkevalgte. Besættelsen af denne post blev derefter det vigtigste politiske spørgsmål i kommunalpolitikken. Byrådet konstituerede de Konservatives C. K. Bunch som borgmester – han havde den største anciennitet. Conradt-Eberlin fortsatte sin gerning som politimester, skønt det var øjensynligt for alle, at han var en syg og dødsmerket mand.

Ved valget i 1917 blev venstremanden A.M. Aaberg konstitueret som borgmester, og senere – da ordningen med kongeligt udpegede borgmestre officielt var ophørt – reelt »folkevalgt«. I øvrigt endnu en gang hjulpet til borgmestertolen af socialdemokraterne. I de følgende 50 års kommunalpolitik var der imidlertid et skarpt udtalt skel mellem »socialisterne« og de borgerlige. De få forsøg på at bygge bro mellem fløjene blev betragtet som faneflugt af begge parter. Og straffet af vælgerne, som stemte personligt på kandidaterne.

Så meget om overgangen i købstaden fra tiden med en af Kongen udpeget borgmester til »folket« selv tog styringen – og ansvaret – i det kommunale råd. Tilbage til 1911, til Dr. Louisegade 14 og borgmester m.m. Adolf Theodor Conradt-Eberlins første hjem i Thisted. Senere flyttede familien op på Store Torv i købmand

J.G. Brinkmanns gård. Eberlin havde en travl hverdag med de mange hverv, han varetog. På kontoret hobede sager sig op, der var retsmøder og forhandlinger i byrådet. Der var lange køreture til bl.a. møder i Hundborg og til Vorupør og Klitmøller, hvor andre opgaver ventede i forbindelse med strandinger og strandingsgods. Erik var ofte med, når det var lykkedes ham at overbevise faderen om, at det kun var lette fag som sang og gymnastik, han gik glip af i skolen. Og så havde borgmesteren indretningen af hjemmet at tænke på. Han var kort efter ankomsten til Thisted endnu en gang alene med børnene, da hans kone, Annette, var rejst til Randers for at føde hos en specialist og være i nærheden af moderen. En tidligere fødsel havde ført til en fødselspsykose og indlæggelse i næsten halvandet år på statshospitalet i Mid-

delfart. Den forestående fødsel havde derfor givet anledning til stor ængstelse i familien, der ikke fandt, at den nødvendige »ekspertise« var til stede i Thy. Annette Eberlin vendte hjem til Thisted kørt for jul med familiens nye skud på stammen – en søn der blev døbt Niels.

Der havde været meget at tage vare på i Thisted, selv om den 47-årige borgmester havde praktisk hjælp til det meste. Stuer skulle indrettes, og flere gange om ugen afgik brev med rapporter om, hvordan dette arbejde skred frem. Om møblernes placering, billederne på væggene, gardinerne, tapetmønstret. Det er en kærlig og omsorgsfuld mand og far, der fortæller. Savnet af hustruen stikker pludseligt frem midt i travlheden og selskabeligheden med de lokale honoratiores – blandt andre amtmandens og amtsforvalterens – og embedsmænd

Kong Chr. X og dronning Alexandrine er på deres første togt i Limfjorden med kongeskibet »Dannebrog«. På kajen bliver de modtaget af byfoged og borgmester Adolph Conradt-Eberlin. Det er Erik og Lizzie Eberlin, der skimtes på kajkanten bag deres far. 1913.

Familien flyttede fra Dr. Louisegade til Store Torv – til en lejlighed i købmand (manufakturhandler) J.G. Brinkmanns ejendom. Fra bagsiden var der åbent til kirkegården omkring kirken. Billedet er fra 1910. Ejendommen blev revet ned i 1930'erne i forbindelse med omlægning af torvet. Bilismen krævede parkeringsplads.

fra den fjerne hovedstad. Og spørgsmålene fra moderen om børnenes velbefindende. Har de ordentligt fodtøj, der passer til årstiden, det må heller ikke være for varmt for fødderne – tager de nu også udeskoene af, inden de går ind på gulvtæppet i stuen? Manden svarer omhyggeligt og detaljeret på det hele – som diktat til en protokol. »Alt staar vel til, sikken et Hjem, du kommer i, jeg er saa glad over den Hygge, der er overalt, at jeg næsten ikke er til at drive ud«, skriver han 23. november 1911, da han omsider er blevet færdig. En uge tidligere begyndte brevet: »Erik staar ved Siden af mig og beder mig sige Dig, at han syntes, Du nu snart skulde komme Hjem, nu da Huset næsten er fuldstændig i Orden. Jeg nænner ikke at sige ham, at han maa have Taalmodighed endnu – han som vi andre (..) Du spørger om Ud-

styret af Eriks Værelse, jeg vil sige Dig, der er nydeligt. Det gamle Smyrna-tæppe paa Gulvet, et nyt Bord, Seng, 3 Stole og diverse Billeder på Væggen. Han har, siden han fik eget Værelse, udviklet sig til en ren Ordensmester. Du skulde se, hvor nydeligt Alting staar oppe hos ham, alle hans gamle Maskiner har han faaet frem, og de staar fint pudsede paa et gammelt Bord, som han har beklædt med Linoleum; somme Tider har han Besøg af Kammerater, som gør store Øjne over Herlighederne. I aften er han i F.D.F. I gaar var han i Kosmorama«.

Gang på gang formaner han hustruen om at »holde Humøret oppe« og huske på, at det nu kun »drejer sig om ganske kort Tid«. Hun skal i hvert fald ikke ængste sig for »os heroppe, vi har det udmærket«. Så fortsætter brevet: »Naar jeg ser tilbage paa vores Tid sammen – og tænker

Første fuldmægtig Adolph Conrardt-Eberlin, Nordre Birk, med sin familie, sønnen Erik, datteren Else, hustruen Annette og datteren Lizzie. 1906.

paa, at jeg nu indretter en fin Lejlighed, som du aldrig har haft Magen til – saa synes jeg, at jeg har saa meget at være taknemmelig for, at jeg ogsaa udadtil bør vise det ved at gaa let hen over Smaating. Jeg kan i hvert Fald mærke, at jeg i den sidste Tid er elskværdigere over for Personalet og ikke tager saa stærkt paa Veje, selv om de engang imellem dummer sig«.

Erik er 12 år, en opvakt dreng med et godt indrettet værelse med velpudsede maskiner, en ren ordensmester er han tillige. Fire år senere kommer han til Aalborg for at gå på Katedralskolen dér, han skal være student og siden følge familietraditionen – blive jurist. Men han møder apotekerdisciplen Paludan med de mange fornavne, der bliver til ét: *Jacob*. Det kommer ikke til at gå stille af. Og det udvikler sig til en anden orden end dén, han har med hjemmefra. Det bliver et møde, der kommer til at vare livet ud – næsten da.

Søsteren Else fortæller langt senere – i 1993 – om barndomstidens Thisted: »Det havde ikke været så let at finde en bolig. På Store Torv lå en meget herskabelig længe ejt af Brinkmann. Han skulle flytte til Hellerup og kunne fremleje sin bolig til os. Det var en malerisk bolig. Bagsiden vendte ud til en stor gård med toppede brosten, der endte i en stor have. Fra haven var der en længe ud mod den gamle kirkegård, der ligger rundt om kirken i Thisted. Det lyder mærkeligt, men mange af vore lege fortsatte fra haven ind på kirkegården, hvor navnlig I.P. Jacobsens gravsted var et yndet mål. I dag har museet overtaget havens plads. I gården var der små huse, vaskestue, strygestue, rullestue og alt, hvad man kunne tænke sig af hjælpemidler. Og hjælp, det havde vi meget af. Borg (Ingeborg Nielsen, familiens husfaktotum gennem mange år, red.) tog sig af børnene, i køkkenet residerede jomfruen, og den første stuepige hed Signe. Hun var meget fin med kappe og kastede glans over huset. Lizzie og Erik kom i realskolen. Erik sprang

»Alle elskede Eric Conradt-Eberlin, det blev hans Ulykke. En Nat tog han sig af Dage og tog en ung Kvinde med sig i Døden. Hun var dybt betaget af ham, og han var for fej, han turde ikke alene. Livet havde udslukt ham (..) Eric Conradt-Eberlin, den smukke, kloge Mand med alle sine Talenter, forsvandt ud af Livet uden at have fuldbyrdet sine rige Evner«.

Alice Ninon Duvantier (1904-2001), Eric Conradt-Eberlins anden kone.

en klasse over. Og jeg kom i noget, der hed Fru Laurentis forberedelsesskole. Når man skulle til og fra skole, måtte man gennem kirkegården. I 1914 havde ejeren af huset, Brinkmann, planer om at vende tilbage til Thisted, måske på grund af verdenskrigen, og vores lejemål på Store Torv måtte ophøre. Vi måtte søge anden bolig. Det blev i Rosenkrantzgade, hvor der blev købt en stor herskabelig villa. Der var stor selskabelighed, særlig i de første år, da alt var glansfuldt, fra ord til andet fuldstændigt som Paludan har beskrevet ifølge Eriks referat (i romanen *Jørgen Stein*, red.) Men villaen i Rosenkrantzgade var ikke så malerisk som den gamle. Store Torv stod i mange år i vores erindring som et gode, der var sluppet fra os. Det var også på dette tidspunkt, at far begyndte at blive syg ...«

Begravelse som »tilløbsstykke«

Så længe der bliver forsket i og skrevet om Jacob Paludans forfatterskab, vil man ikke komme uden om Eric Eberlin. Men thyboen lever som nævnt også sit eget litterære liv med skuespillet *Landet forude – et spil om Utopien* 1928 (s.m. Jacob Paludan) samt novellerne, skitserne og

skildringerne i *Americana* og de to kriminalromaner *Døden gaar paa Variete* og *Farvel von Falkenow* (begge 1943). P. J. Snare har i krimi-tidsskriftet *Pinkerton* sat de to romaner ind i en gennemgang af krimier i Danmark 1940-45. Romanerne hæver sig ikke kvalitetsmæssigt over genrens bedre produkter dengang. De refererer til samtidige forhold (krig og besættelse), hvad der giver dem en særlig tone, og i det hele taget har Eberlin en force i miljøskildringen. Men set i sammenhæng med det tætte forhold mellem Paludan og Eberlin, der blev afdækket i 1980'erne, bliver de to romaner pludselig mere interessante. Da Eberlins andel i Paludans litterære produktion blev kendt i litterære kredse i 1930'erne – foranlediget af Eberlin, der rev sig i tøjret – slog Paludan bremserne i, så venskabet skred ud. I begge mordsaager i Eberlins kriminalromaner ligger motivet gemt i et bristet venskab. Det er den skuffede og svigtede part i forholdet, der – da alt er ude – i selvødelæggende desperation begår den endelige, uoprettelige handling.

Ifølge oplysninger fra familien Eberlin var Eric maniodepressiv, en sygdom der har sat smertefulde spor i familiens historie med voldsomme konsekvenser, og omkring 1941 voksede depressionerne til højder og styrker, som hverken nervepiller eller spiritus kunne magte. Han var kørt ned på krop og sjæl. Et familiemedlem får ham anbragt i en stilling som forretningsfører for Gigtforeningen, og han oplevede en kort periode med orden i tilværelsen. I september 1941 blev han interviewet af Politiken i anledning af gigtdagen. Klædt i hvidt, ulastelig, men ikke uden nattevækkens spor i ansigtet. Artiklen nævnte hverken forretningsmanden eller den maler, som Eric Eberlin i disse år stræbte efter at blive. I 1942 var venskabet med Jacob Paludan ved at ebbe helt ud. Og der var ingen udsigt til, at Paludan ville få de penge tilbage, han havde skudt i Eberlins forskellige foretagender og affærer.

Det skulle imidlertid vise sig, at Paludan fik en del af pengene. I en sidste samtale med søsteren Else havde Eberlin sagt, at Paludan skulle have hans livsforsikring – den var på 15.000

Eric Conradt-Eberlin med sin anden hustru, Alice Ninon Duvantier, 1935. Hun var under den tyske besættelse af Danmark 1940-1945 nær veninde af og siden gift med Erik Scavenius, der var udenrigsminister i 1940 og senere under besættelsen blev statsminister. Hun havde et så fortroligt forhold til chefen for det hemmelige tyske politi, Gestapos chef i Danmark, at hun efter krigen sad varetægtsfængslet i over to måneder, mistænkt for spionage og drabsforsøg.

kr. – fordi »han har været så forfærdelig meget igennem«. Omregnet til 2007-værdi er det et ikke ringe beløb, men Paludan skal dog have bemærket, at det »langt fra var dækkende«.

Eric Eberlin tager i maj 1943 – efter mange tilløb – ud på »den sidste rejse«, som det blev beskrevet dengang. Hans medrejsende omtales i aviserne som »en ung dame«, der meldes død af en overdosis sovetabletter på et hotel i Køge. Begravelsen bliver et tilløbsstykke – »den sidste gave til den københavnske presse«, som det langt senere er beskrevet. De var der alle sammen, alle han havde kendt.

Og blandt dem lærersønnen fra Thisted, den tidligere telegrafist, nu kongelig kammersanger Einar Nørby, der sang solo *Den store Mester kommer* for ungdomsvennen fra Thisted.

Men den tredje mand, dén der havde skrevet dem ind i litteraturhistorien, *han* dukkede ikke

op. Han havde – som man kan læse i brevet der indledte artiklen – taget fejl af tidspunktet. I et erindringsessay gav han langt senere en anden forklaring. Men med forskellige omskrivninger dukker Eberlin op i interviews, artikler, enqueter og senest i erindringsbøgerne i 1970'erne under navnet »Cæsar«. Paludan kan ikke blive de mange impulser fra de tidligste ungdomsår kvit, ønsker det måske heller ikke, de rumsterer til stadighed også bag den »ikke-fiktive« del af forfatterskabet; de trænger sig på og tager det ene øjeblik skikkelse af en ven og i det andet af en dæmon.

Flemming Skipper

Født 1939. Journalist. Lokalhistoriske bøger og artikler.

Kilder og henvisninger

Billeder og dokumenter fra materiale om Eberlin-slægtens historie, indleveret af Peter Conradt-Eberlin. Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Billeder fra Jens Jacob Paludans arkiv.

Oplysninger fra skuespiller Ghita Nørby om faderen, Einar Nørby.

Henrik Oldenburg: Jacob Paludan. Historien om et venskab. 1984.

Henrik Oldenburg: Janus fra Thisted. Jacob Paludan som romankunstner. 1988.

Jacob Paludan: Fugle omkring Fyret, roman genudgivet 1997. Tekstudgivelse, efterskrift og noter ved Henrik Oldenburg.

Jacob Paludan: Jørgen Stein, roman genudgivet 1964.

Jacob Paludan: Han gik ture. 1956.

Jacob Paludan: I høstens månefase. Lidt af en livsregistrering. 1973.

Jacob Paludan: Sløret sandhed. Lidt af en livsregistrering. 1974.

Jacob Paludan: Vink fra fjern virkelighed. Lidt af en livsregistrering. 1975.

Jacob Paludan: Låsens klik. Lidt af en livsregistrering. 1976.

Niels Stengaard: Breve fra Jacob Paludan til Thorvald Petersen. 1999.

P. J. Snare: Eric C. Eberlin. Pinkerton nr. 50. 1994.

Orla Poulsen, Knud Holch Andersen og Flemming Skipper: Thisted Købstads Historie. 1998.

Thisted Amts Tidende, Thisted Amtsavis og Thisted Socialdemokrat 1911-1918.

Anne-Marie Mai (red.): Danske Digtere i det 20. Århundrede. 2002.

Poul Houe: Eric C. Eberlin – en bindestregs-dansker i breve og bøger. Danske Studier 1995.

Da tyskerne blev snydt

af Karl A. F. Klausen

En af de vellykkede sabotagehandlinger under Besættelsen var bombningen af fire togvogne i Thisted 22. marts 1945. De var lastet med 18-20.000 liter benzin, en større del havde oprindeligt været skjult i tønder og gravet ned til brug for modstandsbevægelsen, men var nu faldet i tyskeres hænder – så længe det varede. Forfatteren til denne artikel var som dreng i Thisted i 1940'erne tæt på begivenhederne.

I Historisk Årbog for 1995 skrev Chr. Houmark Hammer en artikel med overskriften »Da den dyrebare benzin gik op i røg«. Siden jeg læste den artikel, har jeg tit tænkt på, om årbogen måske kunne bruge mine iagttagelser fra denne dag. Nu har jeg skrevet dem ned.

Jeg stod ikke som Hammer i Stagstrup og så røgfanen og hørte eksplosionen – jeg stod sammen med nogle venner på Dragsbækvej, da det skete, hørte braget og så røgskyen. Mine venner og jeg fik fyret op under kedlerne og løb alt, hvad vi kunne ned på Strandstien, hvor røgen kom fra. Vi løb på den nederste strandsti og fortsatte op over overskæringen til den øverste.

På banelinien mødte vi lokomotivføreren, som jeg kendte, han boede få huse fra min bopæl. Han var vist lidt chokeret. Her fik vi så først at vide, hvad der var sket. Da vi kom frem til de bombede togvogne, var tyskerne ankommet og havde afspærret området. De råbte og skreg og var ikke glade for de mange tilskuere, de svingede med geværer og maskinpistoler. Ingen kunne forstå dem, eller ville ikke, jeg kunne i hvert fald ikke, så de blev ignoreret.

Benzinen var sprøjtet ud i fjorden og brændte på vandoverfladen, den havde også ramt stakittet ind til Søndre Kirkegård, så det blev brændt af. Da vi havde kigget lidt på det, fik vi øje på en dame, der fægtede med arme og ben, det var fru Palæ Thomsen (Olga Thom-

sen, indehaver af en af byens biografer, red.) der også skulle kigge på og give sit besyv med. Hun gik nu hen til stien mod missionshuset, vi fulgte med, for når fru Thomsen var tilstede, så var festen nok ikke forbi endnu. Og det var den heller ikke, for på vejen talte en noget høj-røstet fru Thomsen med andre tilskuere. »Det havde tyskerne rigtig godt af«, erklærede hun, hvilket resulterede i, at en tysker-håndlanger bagved trak sin pistol og stak den op i næsen på hende. Det skulle han vist aldrig have gjort. Biografdirektøren blev meget ophidset, så »idioten«, som hun karakteriserede ham, fik læst og påskrevet. Nogle tyske soldater med geværer så grinende til, og det endte da også med, at »idioten« trak sig tilbage; han kunne vist ikke vente den hjælp fra tyskerne, han måske havde regnet med.

Her kunne episoden være endt med fru Thomsen som sejrherre, det gjorde den nu ikke, for et par dage efter blev hun arresteret og sat i arresten i tyskeres hovedkvarter i Dragsbæk. Her gjorde hun sig så meget utilbens, at tyskerne blev trætte af hende. Betingelsen for hendes løsladelse var imidlertid en aftale om, at hun skulle stille Palæ Teatret til rådighed til filmforevisning i dagtimerne for de tyske soldater.

Det kunne så have været slutningen på flere overgreb på fru Thomsen, men vi var jo tæt på Befrielsen, og som mange sikkert endnu hu-

Mange thistedboer fulgte begivenhederne omkring Strandstien i marts 1945. For børnene var det ligefrem spændende. En af de tililende havde fotoapparatet med og tog dette usædvanlige billede med den tykke røgfane i baggrunden, børnene forrest (der også var optaget af fotografen!) og øverst ses tyske soldater. (Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune).

sker, var der flere thistedboer, der nu, da faren var ved at være drevet over, meldte sig til modstandsbevægelsen. Og nogle af dem skulle ud at promovere sig i befrielsesdagene og være med ved anholdelser af tyskvenlige samt såkaldte »feltmadrasser«; de var også med til at hente fru Thomsen, der blev indsat i lejren på Fårtoftvej. Historien gentog sig her. Fru Thomsen gjorde sig umulig – og blev sendt hjem.

Jeg husker ikke, om der kom et retsligt efterspil, det gjorde der måske, men mange af de sager, der blev afprøvet i byretten, løb ud i sandet; der var ikke nok kød på dem.

Apropos benzin-eksplosionen. Ingeniør Poul Vestergaard blev som oplyst i Hammers artikel tvunget til at påvise steder, hvor der af modstandsbevægelsen var gravet benzin ned, og hvad der blev fundet – ja, det var dén benzin, der blev bombet på havnebanen. Et sted holdt han tæt med – det var hjemme i Vestergaards egen have. Vi var nogle kamme-

rater, der ofte legede her sammen med sønnen Mogens. Efter krigen opdagede vi, at vi havde løbet rundt og leget oven på den nedgravede benzin. Nogen af os havde godt nok bemærket, at der havde været gravet, men vi fik at vide, at det var fordi, der skulle sættes kartofler til foråret, så det gik i glemmebogen.

En anden lille historie, som ikke har noget med benzin at gøre: Mogens og jeg fik en dag øje på et stykke snor, der stak ud fra en roterist, vi hev og sled i snoren, men kunne ikke få den ud. Det var vist godt det samme – for efter krigen fik vi at vide, at der i den anden ende havde været en kasse ammunition.

Karl A. F. Klausen, Kastrup
Født 1934 i Thisted, hvor faderen var sparekas-
sedirektør. Uddannet maskinarbejder.

Erindringer fra Kallerup

af Johannes Hornstrup

Johannes Hornstrup (1907-1998), der fra 1936 til 1976 drev gården »Ll. Todbøl« i Kallerup og var sognerådsformand i Skjoldborg-Kallerup fra 1951 indtil kommunesammenlægningen i 1970, nedskrev på sine ældre dage med sirlig håndskrift sine erindringer. – Med tilladelse fra familien Hornstrup har redaktionen udvalgt nogle afsnit, der – bortset fra tilretning til gældende retskrivning og rettelse af enkelte skrivefejl – er gengivet stort set uden ændringer. Johannes Hornstrup har nedskrevet erindringerne i årene fra omkring 1975 til ca. 1995.

Vort hjem »Nygård« blev i 1893 udstykket fra »Gl. Hornstrup« i Kallerup og hedder nu »Ny Hornstrup«, og der er ca. 80 tdr. ld. til gården.

I 1894 blev vore forældre gift, overtog gården og dannede her det hjem, hvor vi er født og opvokset. Det første, jeg kan huske, er, at vi havde en karl og en pige derhjemme, og at alle vi søskende også var derhjemme.

Da var far folketingsmand (*Niels Chr. Hornstrup var medlem af Folketinget 1909-1913, valgt af Højre i Thisted-kredsen, red.*), og da var det meget besværligt at rejse mellem Thy og København. Jeg mener, at det dengang tog næsten et døgn at rejse fra København til Thy. Det var langsomt gående damplokomotiver, der var for togene, og der var tre bæltter, hvor passagerer og godsvogne skulle føres over med færges. Jeg kan huske, at somme tider var det kun en enkelt dag, at far var hjemme.

Todbøl som stationsby

Da jernbanen i 1882 kom til Thy, blev der også station i Todbøl. Der blev bygget stationsbygning med kontor og ventesal samt en bygning syd for til varer og pakhuis. Og ved sidesporet syd for blev der bygget kreatur- og svinefolde, der var overdækkede. Der blev også bygget boliger til stationsforstander, portør samt til en

baneforstander. Der var også posthus, og der gik en landpost ud fra Todbøl til Todbøl Mark, Kallerup samt lidt af Nr. Skjoldborg.

I de første mange år var der rigtig mange, der benyttede toget, især til Thisted, men også syd på; nu kunne man jo komme i hele landet med toget, og det blev også meget brugt til forsendelse af varer af alle slags.

I 1920 blev der bygget gæstgivergård ved stationen med kørestald, så folk, der skulle med toget, kunne holde og hestene blive passet. Der var krostuer og en lille købmandsbutik. Men der var ikke kunder nok til en kro i Todbøl, så den blev i 1924 solgt til købmand Charles Andersen fra Snedsted.

Allerede i 1930'erne går det tilbage med stationen. Bilerne bliver mere udbredt, og især

Todbøl Station, 1930.

lastbilerne tager godset fra banen. Nu forsvinder både stationsforstander og portør, baneformanden flytter til Snedsted, og det bliver nu en stationspasser, fru Søgaard, der ordner kontoret og det hele.

Men under krigen 1940-45 bliver der stor søgning til banen igen. Der blev sendt masser af tørv med banen, og i de tre tørre år under krigen blev der sendt mange vognladninger halm ned i Jylland, hvor det var endnu værre. Også gødningskridt fik vi i jernbanevogne samt den smule kunstgødning, vi kunne få. Næsten alle varer var med banen under krigen.

I 1956 blev Todbøl Station nedlagt og lavet om til et trinbræt, og i 1967 standser det sidste tog i Todbøl.

Fra sognerådets og fattiggårdens protokoller:

1884 betalt Poul Svalgaard for 4 dages arbejde – 2 kr.

Læge, senere tillige sygehuslæge Valdemar Buus virkede i Hundborg fra 1901 til 1935.

Datteren, Anna Louise Prip Buus, udgav i 1970 en lille bog om farens liv og virke. Uddrag af bogen er bragt som en artikel i Historisk Årbog 1996, side 23. Det fremgår af denne artikel, at læge Buus netop i 1909 anskaffede sin første bil. Det var en gul, åben 4 pers. Opel, ifølge datteren kun den tredje bil i Thy. Der var i befolkningen en betydelig modstand mod anskaffelsen – for hestene ville jo blive vilde af skræk! Amtsrådet havde givet tilladelse til brug af bilen på amtsvejene, men det varede flere år, før også kommunerne gav tilladelse.

Red.

- 1885 betalt Mariane Persson for syning af 6 kjoler – 3,75 kr.
- 1898 Niels Chr. Hornstrup valgt til sognerådformand med en årlig løn på 75 kr.
- 1909 Ansøgning fra læge Buus, Hundborg, om at køre i bil på kommunens veje, kunne ikke anbefales og afsloges.
- 1911 Det vedtoges at bevilge Poul Thomsen yderligere fattighjælp med et 12 pundes rugbrød om ugen.
- 1916 Afstemning i Kallerup sogn om afhændelse af De Vestindiske Øer. For afhændelse stemte 3, imod 32. (*Det var således ikke de gode Kallerup-borgere, der bidrog til, at kongeriget blev formindsket med tre øer i 1917! red.*)

Storvask

... tænk bare på en ting som vask i dag og så dengang. Da havde man storvask en gang hver 4. uge, og det tog jo næsten en uge. Først skulle tøjet samles, sorteres og lægges i blød, og alle karrene skulle fyldes med vand, der skulle hentes ude ved brønden på den anden side af gårdspladsen. Det skulle pumpes op i zinkspande med en stor håndpumpe og bæres ind i bryggerset og fyldes i karrene. Det var jo os drenge, der skulle bære vand og brænde ind at fyre med under gruekedlen, hvor vandet blev varmet op, og hvor tøjet blev kogt. Og vi skulle trække den store vaskemaskine, der skulle vippe frem og tilbage. Var vi i skole, var det altid en af de unge karle, der skulle hjælpe til på vaskedagen og hjælpe pigen med at trække vaskemaskinen.

Om sommeren kunne man somme tider blive så tidligt færdig med vasken, at den kunne hænges ud sidst på eftermiddagen, når det var godt vejr. Men de fleste vaskedage kom tøjet først ud til tørring dagen efter, og mange gange måtte tøjet hænges til tørring på loftet, når det var dårligt vejr.

Derefter skulle tøjet dynkes, lægges sammen, rulles og stryges, og det, der trængte til at lappes, skulle ordnes. Rulningen foregik jo med den store rulle med sten i, den skulle trækkes frem og tilbage. Det var også tit karlernes arbejde at trække den, og så skulle der en til at lægge tøjet om stokkene før rulningen. Den måde rullede vi tøjet på til sidst i 1940'erne. Det var også først efter krigen, at vi kunne leje en mere moderne vaskemaskine.

Ølbrygning

Jeg kan også huske, at vi bryggede øl derhjemme. Det var meget omstændeligt. Et kar blev sat op på et ca. ét alen højt treben. Det kom der malt og humle i, og hvad der nu hørte til ølbrygningen. I bunden af dette kar var der et hul, som der blev sat en tap i, og deromkring blev der lagt rughalm, der skulle virke som en si. Så blev der hældt kogende vand på malten og det hele. Så skulle det trække, jeg ved ikke hvor længe, hvorefter tappen blev taget op, og det rene øl kunne nu løbe ned i et andet kar. De,

der lavede gammeløl, lavede det af det første hold, der gik gennem malten. Der blev nu lavet så meget øl, at det kunne fylde tre store tønder, der lå i kælderens.

Når øllet var lavet, blev det tilsat gær for at det kunne gære. Jeg husker ikke, hvor længe det stod, men når det var færdigt, var der et tykt lag gær på alle ølkarrene. Det blev skummet af, fyldt på en stor lerkrukke og brugt til at hæve brød med, når der skulle bages sigtebrød. Det blev også brugt til at pode med, næste gang der skulle brygges.

Jeg tror, jeg kun var 7-8 år, da Thisted Bryghus begyndte at køre ud på landet med øl i små ankre. Det fik vi hjemme, og det var meget bedre end det sure, hjemmelavede øl.

Bagning

Et andet af de store gøremål, som man dengang selv skulle klare hjemme, var bagning. Før min tid var det almindeligt, at al bagning foregik hjemme. Men jeg kan ikke huske, at man bagte rugbrød i vort hjem. Vi fik rugbrødet hos ba-

Ny Hornstrup, 1905.

geren i Sundby. Efter høst leverede far rug til bageren, og så kunne vi hente rugbrød hele året, det var 12 pundes brød = 6 kilo.

Når der skulle bages til jul i vort hjem, var det et stort arbejde. Det skulle foregå i den store murede ovn, som dengang var i alle hjem. Aftenen før der skulle bages sigtebrød, blev dejen lavet i et stort kar om aftenen før sengetid. Mel og gær blev rørt ud i mælk i karret og skulle stå til tidligt næste morgen, så var dejen hævet.

Næste morgen ved 4-tiden gik mor og pigen i gang med at ælte dejen, der forinden blev taget op af karret og lagt på en selde, og så blev det æltet med hænderne og formet til brød, der blev lagt på store plader med to eller tre brød på hver. Derefter blev det sat til hævnning i det lune køkken.

Når de var færdige med det, gik mor i gang med at ilde den store ovn, det vil sige at varme ovnen op, og det var der ikke andre end mor, der kunne, for det skulle gøres meget omhyggeligt, så ovnen blev lige varm over det hele. Som brændsel brugte man lyng eller grankvas, og der skulle fyres så længe, at de røde sten, ovnen var bygget op med, blev hvide. Når det var udbændt, blev asken skrabet ud med en ovnrager, de sidste askerester fejte til side med en våd halmvisk, og så var ovnen klar til, at brødene kunne sættes ind til bagning. Der kunne stå 14-15 store brød i ovnen, og det var nok til ca. én måned.

Mens brødene blev bagt, gik man i gang med at lave ekager (*boller lavet af sigtebrødsdej, red.*) og boller, der så kom i ovnen bagefter. Der blev bagt så mange kager, at det kunne fylde en stor løb, og en mindre løb blev fyldt med boller. Der var nok af den slags til længe efter jul. Derefter blev der bagt sirupskager og til sidst pebernødder i massevis.

Midt på dagen blev ovnen fyret op igen, for at den kunne holde sig varm til at bage det sidste.

Sådan en bagedag var en streng dag for mor. For selv om vi var mange, der skiftevis hjalp til, så var det jo hende, der skulle ordne og tilrettelægge det hele, og det var sen aften, inden man var færdige.

Skolegang og arbejde

Jeg kom i skole i Kallerup den 1. april 1914. Det var en skole, hvor vi fik lært noget, og jeg havde det altid godt med mine kammerater. Men jeg var aldrig glad for at gå i skole, for vi havde en meget hård og streng lærer i den unge lærer Eriksen. Til tider var han meget hidsig og brutal over for nogle af eleverne. Det gik aldrig ud over mig, for jeg skulle nok få lært mine lektier, når jeg så, hvordan nogle blev behandlet, når de ikke kunne lektierne. Nej, den hårde linie hver dag det passede mig ikke, og derfor var jeg aldrig rigtig glad for at gå i skole. Med årene blev lærer Eriksen mere venlig over for børnene i skolen.

Den sommer jeg blev 10 år, skulle jeg passe køerne. Det var ikke bare mig, der skulle det, det skulle alle. Der var jo også kun 8-10 køer, men det kunne til tider være strengt nok, for de stod jo i tøj, og de træhæle, tøjret skulle fæstes med, var ikke altid lige let at slå ned i jorden med en kølle, især når jorden var tør.

Når det om sommeren var varmt, kom oksebremserne, og når de stak, blev køerne helt tossede. Så bissede de og sprang rundt i tøjret, indtil de rev hælen op, eller tøjret sprang, og så løb de alt, hvad de kunne hjem i stalden med halen lige i vejret. Når det var rigtig varmt, kunne køerne først komme ud ved 6-7 tiden om aftenen, og de skulle ind igen kl. halv ni for at blive malket.

I almindeligt vejr kom køerne på græs, når vi havde spist morgenmad, og de, der skulle malkes, kom ind igen til middag og blev malket og så ud på græs igen, indtil de skulle i stalden igen og malkes om aftenen. Køerne var

Kallerup Skole.

aldrig på græs om natten, fordi de stod i tøjr. Rev de sig løs, var der jo ingen til at se efter dem, og så kunne de ødelægge kornet.

Fårene skulle flyttes flere gange i løbet af dagen. Det var ikke så svært, når bare ingen havde revet sig løs, for så gik de jo gerne i snære med andre får, og så var det ikke let at få dem skilt ad igen.

I begyndelsen var det værst, når der skulle muges i stalden. Det skulle gøres to gange daglig. Om morgenen var det de andre, der muggede, men om eftermiddagen var det mig, og det var med den tunge træbør. Dengang var der kun cement i bunden af grebningen. I båsene og i gangen var der pikning af sten, der var samlet på marken. Der skulle køres mange gange for at få muget, for vi havde jo næsten nok at gøre med den tomme bør i den alder. Efterhånden som vi blev ældre, blev det lettere.

Der var nogle drenge, der havde plads om sommeren hos landmændene, og de skulle altid tidligt op og arbejde ved forskellige ting, inden de skulle i skole. Det var meget strengt for de drenge, når de også skulle følge med i skolen.

Min fars tillidshverv

Foruden sine andre tillidshverv var far også vurderingsmand for Jyllands Kreditforening, hvad der også var meget besværligt. Hans medvurderingsmand boede i Morup Mølle i Bed-

sted sogn. Skulle de vurdere i Sydthy, skulle far med toget syd på, hvor kollegaen tog imod ham og så kørte omkring med hestevogn. Og var det i nordkredsen, tog far imod ham i Snedsted, Todbøl eller Sjørring og kørte langt ud omkring.

Jeg husker, at når far skulle ud til møder eller lignende, så var det gerne ved 10-tiden, at jumben og hesten blev gjort klar til at køre, og far startede. Og det var næsten altid over spisetid om aftenen, inden han kom hjem. Når vi hørte vognen komme ind i gården, skulle en af mine store brødre ud og spænde hesten fra og sætte vognen ind i vognporten.

Det sidste år vi havde far, havde han så grueligt meget at tage vare på udadtil. Det var ikke ret tit, han var hjemme en hel dag. I 1916, da far blev valgt til amtsrådet, fik vi telefon derhjemme, det var nummer 7 i Sundby. Det var kun få, der dengang havde telefon ude på landet, og det varede flere år, inden der kom flere

Dorthea og Niels Chr. Hornstrup.

telefoner i Kallerup. Derfor blev der tit ringet til os om at give en besked til andre i Kallerup. Så skulle vi børn jo af sted til vedkommende, men det var vi ikke så kede af, for det gav jo altid kager eller andet, tit også en 25 øre.

(Redaktionen har valgt at udelade de næste års barndoms- og ungdomserindringer og springe frem til midten af 1930'erne. Efter sin konfirmation havde Johannes hjulpet til hjemme på Nygård, der efter farens død i 1922 var overtaget af den ældre søn, Kristian. Der var dog også blevet tid til et ophold på Tommerup Højskole i 1928 / 29. Det var også i de år, han kom til at kende Marie fra »Landbolyst« i Hundborg. Johannes og Marie blev forlovet i 1935 og gift i 1936).

Købet af »Ll. Todbøl«

I maj måned 1936 købte jeg »Ll. Todbøl« for 87.500 kr. Jeg havde ikke ret meget at købe for, men sælgeren var velvilligt indstillet og ville lade 20.000 kr. stå i 10 år. Så skulle jeg udbetale 20.000 kr., og dem havde jeg ikke, men min søster Stinne var villig til at låne mig nogle tusinde, så kunne jeg klare det. Det var jo lige efter de svære år i 1930-34, og mine brødre var meget imod, at jeg ville købe så stor en gård. Men den var jo fuld besat, over 50 stk. kvæg, 7 heste og nogle svin.

Der var meget at se til på alle måder, det hele var så upraktisk, og især stuehuset var meget forfaldent. I haven var den yderste række mursten faldet ned under to vinduer. Det fik vi muret op, men det var først i 1937, vi fik en murer til at rappe hele ydermuren ud, og så blev den kalket. Også det indvendige fik vi set en del til, inden vi blev gift i november 1936.

Det var først i 1937, vi fik elektricitet indlagt. Der blev bygget en transformator i Kallerup, den skulle dække hele Kallerup og Todbøl. Det var ikke godt, der var al for lidt strøm, selv om det ikke var alle, der var med. F.eks. »St.

Todbøl« kom først med i 1940'erne. Kraftstrøm til motorer fik vi først i 1941.

Isvintre og snekastning

I vinteren 1937-38 havde vi en streng isvinter, og der var masser af sne. Der var et par dage, hvor toget ikke kunne køre. Og på kommunevejene skulle vi fra »Ll. Todbøl« altid møde med to mand med skovle for at holde vejene farbare, og det var meget svært, for mange gange, når vi var færdige med at rydde vejene, kom der sne igen, og så kunne vi begynde forfra. Men det var jo vilkårene i de lange, strenge vintre, inden snepløvene kom.

Det var landmændene, der skulle holde vejene ryddet for sne. Sognerådene valgte snefogeder rundt i kommunerne, og de stod med ansvaret og »bojede« landmændene til at udføre arbejdet. Snefogeden var altid til stede, når der skulle kastes sne, og holdt kontrol med, at folkene mødte. Var der snefygning i flere dage, og vejene var lukkede af sne, »bojede« snefogeden to mand, der skulle sætte halmviske ved overkørsler, så der kunne køres over markerne. De, der skulle rydde sne, fik ingen betaling for arbejdet. Det skulle gøres pr. honnør, og det var nu engang landmændene, der skulle udføre den opgave.

Den tyske besættelse

Den 9. april 1940 var vi ved at køre staldgødning ud øst for gården. Så kan jeg huske, at ved 10.30 tiden kom mælkekusken tilbage fra mejeriet og fortalte, at tyskerne var gået over grænsen og var på vej op i landet. Jeg kom hjem i en fart og fik lukket op for radioen. De tyske tropper var i gang med at besætte hele landet. Over middag kom de gennem Skjoldborg, og inden aften var hele landet besat. Der kom nu mange forordninger om, hvordan befolkningen skulle forholde sig. Hele befolkningen var

stærkt rystet, selv om vi i lang tid havde været bange for, at det skulle ske.

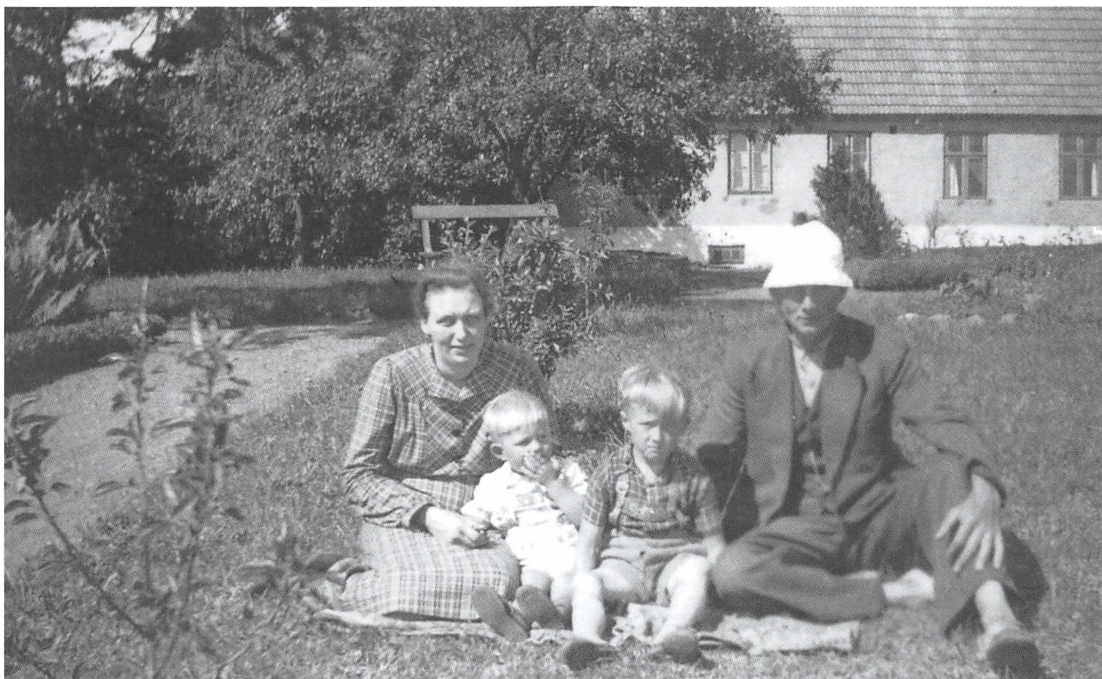
Sammen med de meget strenge vintre under besættelsen havde vi også meget tørre somre, der gav en meget lille avl, så der var bekymringer på mange måder. I 1941 var avlen så lille, at vi kunne se, at vi ikke kunne klare vinteren med den halm, vi havde. Så tog jeg ud til »Vester Faddersbøl« og fik lov til at slå lyng dér. Vi var så i flere dage ude at slå lyng med høle, og da det blev tørret lidt og revet sammen, fik vi fire store læs i vore stængevogne. Det slog til i tre måneder som foder til kvæget om eftermiddagen i stedet for halm. Jo, lyng var et meget godt supplement at fodre med i en kritisk situation.

Vi havde her i Thy rigtig mange tyske tropper, fordi tyskerne var bange for, at de allierede ved en eventuel invasion ville gå i land på den jyske vestkyst. Vi ved jo, at der på »Gåsbjerg«, oven for »Ll. Todbøl« hvor ungdomsskolen nu

ligger, blev bygget en radarstation, så tyskerne kunne opfange signaler langt ud over havet, hvis der var fly på vej til Danmark.

De sidste par år var der megen sabotage over for den tyske værnemagt, og det gjaldt også i Thy. Jernbanen blev sprængt mange gange, især i den sidste vinter. Derfor blev der sat vagt ved banelinien for at holde sabotører væk. Disse vagthold blev indkvarteret hos landmændene rundt på gårdene. I lang tid havde vi indkvartering, først i karlenes værelse og i folkestuen. Senere var de i laden, hvor de sov i et par halmgulve i en par meter halm, og det gjorde de lige til krigen holdt op den 4. maj 1945.

Der kom en vogn rundt med mad hver dag til vagtholdene, ca. en snes mand. Men det var en meget dårlig behandling, de fik, så der var jævnlige nogle, der rundt hos landmændene købte lidt flæsk og æg. Så kom de ind til mor (*Marie, red.*) og bad hende om at stege det for dem, og det gjorde hun tit, for de prøvede al-

Marie og Johs. Hornstrup med sønnerne Tage og Niels i haven, 1945.

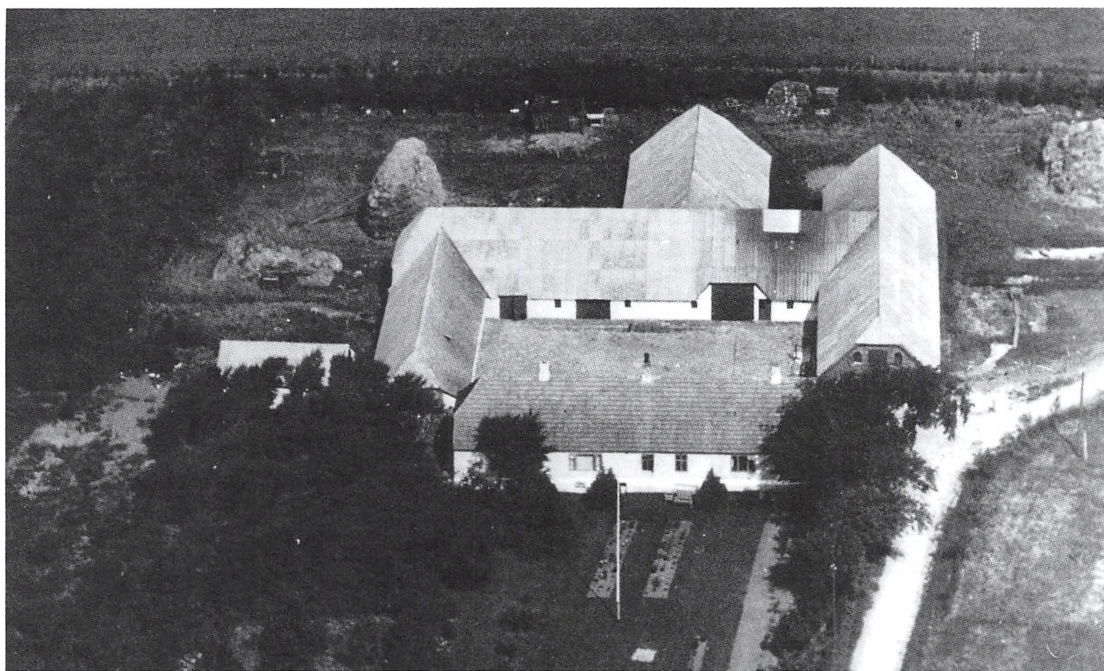
drig at købe af os. Men hvor de nød det! Efter hvad der blev sagt, var det krigsfanger, de brugte til bl.a. jernbanevagter. Jeg husker, at de altid var umådelig flinke, så vi var lige ved at holde af dem. Drengene gik da også ude i laden hos dem, når det passede dem. De var da 7 og godt 3 år.

Jeg husker engang, der rejste et hold. Det var lige over middag, de på kommando blev stillet op i geled. Jeg husker ikke, om det var det sidste hold, men vi stod alle, også pige og karle, uden for døren og så på. Uden videre er der en af soldaterne, der bryder ud af rækken og går hen til mor og giver hende en gave fra dem alle sammen. Derefter hilste de alle sammen med fuld honnør, og lidt efter marcherede de ud af gården – hvor var det rørende både for dem og for os. Gaven, der var købt sort hos en manufakturhandler i Thisted, bestod af en smuk underkjole, noget almindelige mennesker ikke havde kunnet købe de sidste 4-5 år.

Den 5. maj om morgenen var vi alle på gården med til at hejse flaget over et frit Danmark. Hvor var vi lykkelige.

Sognerådsformand

I 1950 blev jeg valgt til sognerådet, og det var ikke så besværligt at være menigt medlem. Men under ligningen i 1951 var der et sognerådsmedlemmerne, der trak mig til side ude i gården. Han ville fortælle mig, at til april skulle vi have ny sognerådsformand, og at det skulle være mig. Jeg protesterede straks, jeg havde ingen forudsætninger for at kunne gennemføre det, og jeg havde heller ikke tid til det. Jeg vidste, at den nuværende brugte næsten al sin tid på det. Der gik en kort tid, så kom der to medlemmer af sognerådet hen til mig og ville tale om det. De pointerede stærkt, at jeg blev nødt til at indstille mig på at blive formand. Der gik atter lidt tid, og jeg talte med nogen

Lille Todbøl ca. 1950.

Skjoldborg-Kallerup sogneråd 1958-1962. Fra venstre: Marius Poulsen, Anders Nielsen, Martin Jespersen, Johs. Hornstrup, Hans Chr. Henriksen, Peder Frøkjær og J. I. Jensen.

om det og stillede så den betingelse, at jeg ville have en sekretær til alt det skriftlige arbejde. Sådan blev det, og jeg blev ved som formand i 19 år, alt for længe, den tid kunne jeg have brugt på en bedre måde.

Ny skole og sognegård

Ellers gik livet sin stille og rolige gang, vi havde i reglen nogle dygtige medhjælpere herhjemme, men i sognerådet var der meget at tage vare på. Vi skulle have bygget ny skole i Skjoldborg, den gamle var under al kritik. Det allerførste, der skulle laves, var afløb fra skolen, og så skulle der laves kloakering af hele Skjoldborg by. Der blev lavet beregninger, arbejdet udlisteret og udført med rensningsanlæg nede ved bækken.

Så kunne vi gå i gang med arkitekten og amtsskolekonsulenten, hvor stor skolen skulle

være og hvordan den skulle bygges. Sognerådet var sammen med arkitekt Iversen, Thisted, nede i Jylland og se på skoler, der lige var bygget. Vi var også henne og se Sennels Skole, men den type interesserede os ikke. Arkitekten gik i gang med tegninger til en skole, og jeg var ude hos ham utallige gange for at aftale detaljer og forskelligt vedrørende byggeriet.

Da de foreløbige tegninger var færdige, blev de forevist sognerådet og amtsskolekonsulent Mejlgaard. Det var i det gamle forsamlingshus i Skjoldborg, det fandt sted. Tegningerne blev godkendt og skulle så gøres klar til at sendes ind til amtsskolekommissionen til endelig godkendelse. Efter dette møde sad amtsskolekonsulenten og jeg tilbage og drøftede det videre forløb. Da siger han: »Jeg kan ikke forstå, at I ikke bygger en sognegård, når I kun har det her gamle forsamlingshus«. Jeg var nu blevet interesseret i det, og Mejlgaard regnede

ud, hvad det ville koste at bygge en passende sognegård, og hvor meget tilskuddet var. Jeg tog det med hjem og gik og tyggede på det et par dage. Så sammenkaldte jeg sognerådet til et ekstra møde og forelagde dem sagen.

Det kom jo helt bag på dem, og de var meget i tvivl, om det var rigtigt at bygge en sognegård. Så var der en, der foreslog, at hvis forsamlingshuset ville skyde deres midler ind i projektet, så kunne de gå med til det. Vi fik et møde med bestyrelsen i forsamlingshuset, og de gik med til det på visse betingelser.

Sognerådet var herefter ude at se på sognegårde, og arkitekten gik i gang med tegninger, der nu blev udvidet med kommunekontor, mødelokale samt en lejlighed ovenpå til pedel.

Der blev nu lavet endelige tegninger, der blev godkendt af de overordnede, og der blev holdt licitation. Arbejdet begyndte i november 1954, og den 19. november 1955 blev skolen indviet og straks taget i brug.

Jeg havde umådelig meget arbejde med det skolebyggeri, og samtidigt byggede vi lade i »Ll. Todbøl«. Jeg var i Skjoldborg flere gange i hver uge, når der var små detaljer, der skulle afgøres, men det hele blev klaret.

(Johannes Hornstrup afslutter denne afdeling af erindringerne med at fortælle, at festen i anledning af datteren Annys barnedåb i sommeren 1955 blev holdt i den nyopførte lade, red.)

Fra museets arkæologiske arbejdsmark

af Anne-Louise Haack Olsen, Charlotte Boje H. Andersen og Jens-Henrik Bech

I artiklen omtales en bronzealdergård fra Fårtoft, en jernalderlandsby ved Hanstholm, et møde med det ældste Thisted samt et usædvanligt middelalderfund fra Vestervig.

I det følgende skal omtales nogle af de vigtigste arkæologiske undersøgelser, Museet for Thy og Vester Hanherred har foretaget i tidsrummet mellem sommeren 2006 og sommeren 2007.

En bronzealdergård i Fårtoft

Meget ofte er det byggemodning af nye parcelhusgrunde og lignende, der er årsag til, at arkæologerne rykker i marken. Således også i

det tidlige forår 2007, hvor et nyt område skulle byggemodnes ved Vestergårdsvej i Fårtoft i Thistedes østlige udkant. Gennem adskillige år har udgravningerne fulgt med, efterhånden som Thisted voksede østpå, og det er blevet til flere fine hustomter fra bronzealderen.

Dette års bronzealderhus var dog noget særligt. Efter at det mørke pløjelag var fjernet med gravemaskine, sås i den lyse jord under det mørke muldlag flere steder runde, mørke pletter, der i et enkelt tilfælde kunne følges på en lang række, som perler på en snor. Det var

Vestenden af huset lige efter afdækningen, set fra øst. De hvide sedler markerer stolpehuller. I baggrunden, bag de lange søgegrøfter, ses villakvarteret i Thistedes østlige udkant.

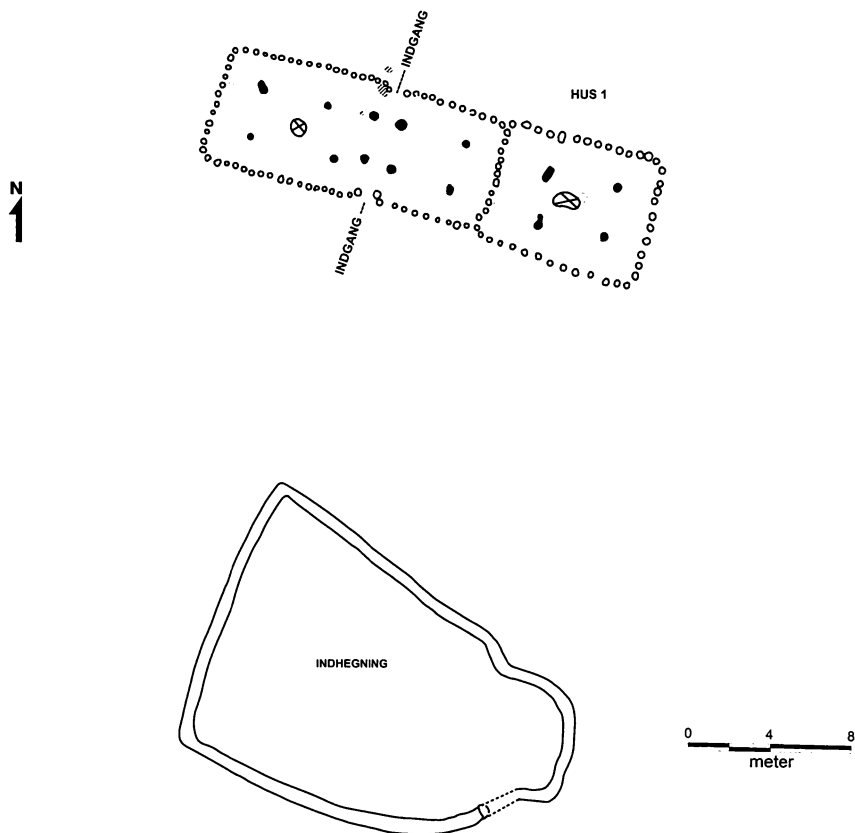
mærker efter nedgravede træstolper, der blev sat her for ca. 3000 år siden som led i opførelsen af et langhus. Der var spor efter i alt 4 huse, hvoraf det ene var et af de mest velbevarede i Thy til dato.

Mærket efter så godt som hver eneste stolpe kunne stadig ses, og tilsammen dannede de grundplanen af et hus, der var ca. 22 m langt og 5,5-6,5 m bredt. Væggene var sat af tætstillede stolper, hvorimellem der antagelig har været lerklinet fletværk. Inde i huset stod to rækker fritstående stolper, som bar taget. To indgange markerede sig tydeligt over for hinanden i de to langsider, og i hver ende af huset fandtes

en gravet fordybning med lidt trækul i fylden. Det har formentlig været jordovne, hvor der er lavet mad med varme sten fra et ildsted i nærheden.

Det sås tydeligt, at huset har haft to byggefaser. I første omgang var det kun 14 m langt, men senere blev en 8 m lang tilbygning føjet til i østenden. Den var en anelse bredere end resten af huset, og man ser et tydeligt knæk i væglinjerne, hvor tilbygningen møder den oprindelige østgavl.

Hvad der ligger til grund for, at huset måtte udvides, ved vi ikke. Måske fik huset flere beboere, og der er tale om en slags »aftægtslejlighed«.

Plan over huset og dyrefolden. Formentlig har de to anlæg hørt sammen og dannet en gård.

Den formodede dyrefold fotograferet fra lift. Grøften ses som en mørk stribe i den lyse undergrund. Indsnævringen i den ene ende kan være et ekstra indelukke, hvor udvalgte dyr blev samlet.

Lidt syd for huset blev et større område afgrænset af en lav grøft, der tegnede sig som en mørk stribe i undergrunden. Bortset fra et enkelt stolpehul var der ikke andre spor af menneskelig aktivitet, og fænomenet tolkes som en dyrefold, hvilket også kendes fra andre bronzealderboplads i Thy.

Selve grøften var ikke særlig dyb, men den har sikkert været flankeret af en jordvold, måske med et grenegærde eller lignende på toppen. Hvilke dyr, der har stået i folden, kan ikke afgøres, men det er ikke urimeligt at antage, at der allerede i bronzealderen græssede får i Fårtoft.

En jernalderlandsby ved Hanstholm

I udkanten af Hanstholm, helt ude ved Hanstholmknudens sydlige kant, undersøgte mu-

set over sommeren 2006 et større område, der skulle udstykkes til parcelhuse. Der blev afdækket en del af en boplads med huse fra ældre jernalder, nærmere bestemt århundrederne lige omkring Kristi Fødsel. Det er de første oldtidshuse, der er undersøgt på selve Hanstholmknuden.

Det var kendt i forvejen, at der var jernalderfund i området – bl.a. blev der i forbindelse med tyskernes befæstningsarbejder under krigen fundet grave med skeletter i nærheden. Heller ikke bopladsen var gået uskadt ud af krigen. Den var gennemskåret af zigzagformede løbegrave, men der blev alligevel gjort mange fine fund. Vigtigst var tomterne af flere nedbrændte langhuse, hvor lerkar og andre genstande stadig stod på deres plads på gulvet.

Husene var langhuse med ler- og kridtgulve og 1 m tykke tørvevægge, op til 14 m lange og 5 m brede indvendigt. Grundplanen lignede fuldstændig de samtidige huse, der kendes fra

Jernalderbopladsen med et af langhuse set fra vest. Ved læhegnet i baggrunden blev der fundet jernaldergrave med skeletter under krigen.

andre egne af Thy – bl.a. et nedbrændt hus, der blev undersøgt ved Sdr. Ydby i 2001 og 2005.

Man kunne have forventet, at de barske omgivelser ved Hanstholm havde sat sig spor i form af mindre og dårligere huse med plads til færre dyr i stalden, men det er ikke tilfældet. Efter alt at dømme har jernalderfolkene på Hanstholmknuden først og fremmest været bønder ligesom i det øvrige Thy, og de ser ud til at have klaret sig lige så godt. Der blev bl.a. fundet ornamenterede lerkar af høj kvalitet, forkullet korn og en del ubrændte knogler af husdyr. Et lille benredskab, der kan have været en bødenål til fiskenet, viser dog, at man også har udnyttet havets ressourcer.

Brugen af kridt til gulvene var sammen med en udbredt anvendelse af flade kalkstensfliser

udtryk for en tilpasning til omgivelserne. Begge dele havde man lige uden for døren, mens træ og ler nok var vanskeligere at få fat i.

Kalk og kridt giver gode betingelser for, at knogler kan bevares, hvilket ellers er sjældent på jernalderbopladsene. Vigtigst blandt knoglefundene var skeletterne fra tre lam i et af husene. Det ene var et helt skelet, som lå nedgravet lige inden for staldens sydvæg, mens knogler fra to andre dyr lå i bunden af hullerne til to af de stolper, der bar taget. Dyrene var fra 10 måneder til 1 år gamle, og de må være lagt ned da man byggede huset – antagelig som offergaver. Desuden var der i huset nedsat to små lerkar, der ligeledes tolkes som husofre.

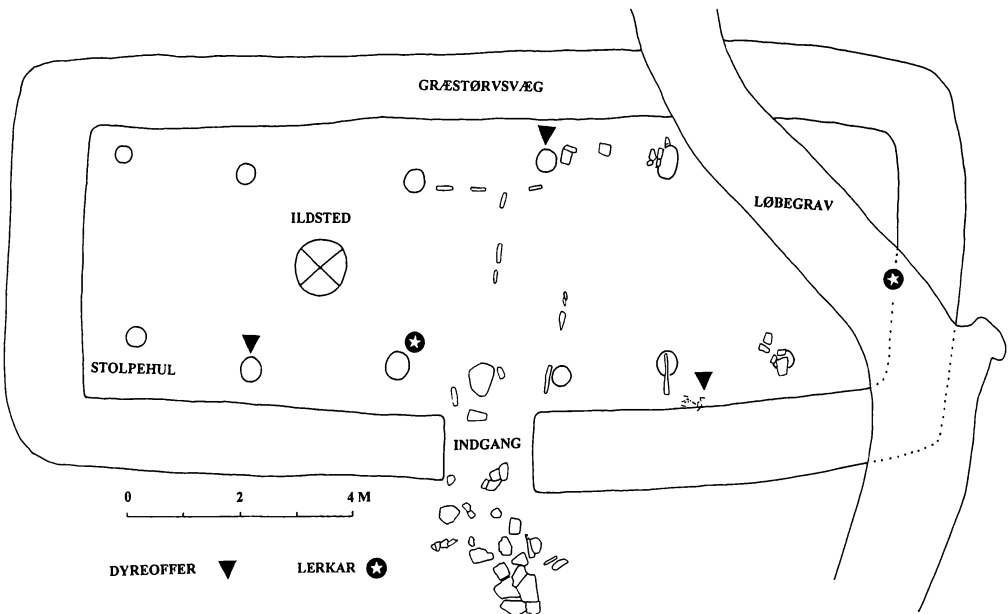
Lammenes alder viser, at huset er opført om foråret. Hvor længe det stod, før det brændte, ved vi ikke, men levetiden har næppe været mere end 30-40 år.

Flere af pladsens andre huse var også brændt, men ikke nødvendigvis ved samme lejlighed.

I et af de andre huse lå de sammenfaldne og delvist smeltede forrådskar stadig på gulvet bagved de forkullede rester af én af tagstolperne. Sammen med dem stod to »ildbukke«, lerklodser med gennemboringer, der ofte findes i forbindelse med ildsteder. Det hele gav indtryk af, at der var ryddet op på gulvet og tingene sat af vejen, hvor man ikke kunne falde over dem.

Et lille, spidst knogleredskab med gennemboring. Muligvis en bødenål.

En forenklet plan over langhuset med offerfund. Taget blev båret af to rækker indvendige stolper. I vestenden var beboelsen med ildstedet, i østenden formentlig stalden. En tysk løbegrav fra 2. verdenskrig skærer sig gennem huset.

Oldtidsbondens plovspor står som lyse sandstriber på en mørk baggrund. En tysk løbegrav ses som en kæmpe stor slangeformet aftegning.

Allerede flere hundrede år tidligere, ved slutningen af bronzealderen omkring 5-600 f. Kr., havde der boet bønder på stedet. Sporene af deres marker blev fundet lige nord for området med tørvehuse i et område med flyvesand, som vinden havde efterladt oven på kalkstensknuden. Som lyse sandstriber på kryds og tværs i den underliggende mørke fyld lå sporene efter den tids primitive plov – arden. Der fandtes også stolpehuller fra huse, og en lille samling af store ravklumper viste, at man havde samlet rav ved stranden. Blandt affaldet var der mange sneglehuse fra strandsnegle samt skaller af muslinger, som sikkert også har indgået i kosten.

Middelalderhuse i Thisted

I forbindelse med byggeriet af J. P. Jacobsen Centeret i Thisted midtby er der i foråret 2007 foretaget arkæologiske undersøgelser,

som har bidraget med ny viden om byens ældste historie. For første gang er der i Thisted fundet spor efter bebyggelse fra den tidlige middelalder.

På det meste af byggepladsen var der ikke bevaret ældre strukturer, da der her havde været kældre og nyere bygninger. Op mod Storegade var der imidlertid noget at undersøge - dels lodrette jordvægge med velbevarede kulturlag, dels et areal på 30 m², hvor der var bevaret rester af to hustomter, der kan dateres til 1200-tallet.

Husene havde haft lergulve og vægge bygget af græstørv, som det også kendes fra andre steder i Thy på denne tid, bl.a. i Sjørring. I det ene hus har der været åbent ildsted, mens det andet har haft en ovn. Ovnene var bygget op som en lerkappe over en bund af ler og sten. I sådan en ovn har man bagt brød og tilberedt anden mad, og ovnene har samtidig fungeret som en ganske effektiv varmekilde i det for-

holdsvis lille hus. Der var to faser i ovnen, og det fremgik tydeligt, at man på et tidspunkt har bygget ovnen om og derved rykket den lidt mod syd. Det ser desuden ud som om, indfyringsåbningen i den ældste ovn vendte ind mod rummet, mens den i den yngste fase blev drejet 90 grader og flyttet ud til væggen.

Husenes beboere har boet tæt på kysten, for det fremgik af udgravningerne, at husene var bygget på strandengen. Man må ud fra fundene og husenes placering forestille sig, at de her har beskæftiget sig med fiskeri og måske lidt småhåndværk.

Blandt fundene fra husene kan nævnes en benskjøjte, en kam og forskellige redskaber lavet af ben, enkelte potteskår, lidt bronzeblik og en mønt, der efter de foreløbige undersøgelser er fra midten af 1200-tallet. I området blev der desuden – med god hjælp af folk fra Thy-Mors Detektorforening – fundet to andre middelaldermønter samt et par mønter fra 1600-tallet.

Fra tandlægeklinikken på den anden side af Storegade var der et godt overblik over udgravningsområdet. Midt i billedet ses de to parallelle søgegrøfter.

Der arbejdes med registrering af de fremgravede anlæg. Til højre for arkæologen, der sidder på husgulvet, ses rester af tørvevæggen som en mørk stribe.

Det store kridtindhold i Thistedes undergrund bevirker, at der generelt blev fundet mange velbevarede dyreknogler og fiskeben, som var en del af det affald, kulturlagene var bygget op af. En undersøgelse af fiskebenene vil vise, hvad man kunne fange i Limfjorden på den tid.

På det tidspunkt, hvor husene var i brug, var Thistedes ældste kirke højst sandsynligt allerede bygget. Den havde størrelse som en almindelig landsbykirke og lå der, hvor der omkring 1500 blev bygget den store, flotte kirke, vi ser i dag. Relationen til kirken belyses endvidere af, at der i væggen til et af tørvehusene var anvendt et fragment af en limstenskvader. Sådanne kvadre blev anvendt i den ældste kirke, der er bygget omkring 1200. Hvis vi forestiller os, at stenen stammer fra kirkebyggeriet, kan vi placere husene i begyndelsen af 1200-tallet. Denne datering støttes af, at der i laget over husene lå en mønt fra midten af 1200-tallet.

Det var først senere, måske op i 1400-tallet, at Thisted blev til købstad, og der for alvor kom gang i etableringen af en by. Dette kunne vi også finde spor af i udgravningerne.

Over hustomterne fra 1200-tallet lå tykke lag, der bl.a. indeholdt spor af en gadebelægning samt rester af et hus fra 1600- eller 1700-tallet. Øverst kom så de moderne lag – grus og sand i ledningsgrøfterne under nutidens gadeniveau.

Bebyggelsen i Thisted i middelalderen er i øvrigt ukendt, men der har nok været en del bønder, der drev landbrug, og måske fiskere og håndværkere, der har boet tæt ved kysten, ligesom de huse, vi har undersøgt. Forhåbentlig vil vi ved kommende undersøgelser i byen kunne komme tættere på Thistedes ældste historie.

Nyt detektorfund

Et af medlemmerne af Thy-Mors Detektorforening gjorde i december 2006 et usædvanligt fund ved Vestervig, nemlig en meget velbevaret seglstampe af bronze fra omkring år 1300. Seglstamper anvendtes af datidens øvrigheds personer som en slags signatur på vigtige dokumenter. Med stampen blev sat et aftryk i en voksklump hæftet til dokumentet for at bevidne dets ægthed, og en indskift eller symbol på seglet fortalte, hvem der stod bag. En seglstampe kunne med andre ord bruges på samme måde, som vi i vore dage sætter underskrift på et dokument, og den skulle derfor passes på og nødtigt falde i de forkerte hænder. Døde ejermanen, blev seglstampen brudt i stykker for at hindre misbrug. Undertiden kunne den følge ejeren i graven, og det er måske, hvad der skete med seglstampen fra Vestervig. For hvis ejeren var blevet begravet på Skt. Thøgers kirkegård eller i selve kirken, kunne seglstampen efter en forstyrrelse af graven tilfældigt være havnet på en mark i nabolaget. Denne forklaring lyder måske lidt søgt, men et lignende hændelsesforløb er rent faktisk for få år siden bragt som forklaring på fundet af en velbevaret seglstampe ved Vrejlev Kloster i Vendsyssel¹.

Præsten Ketils segl med en fremstilling af den siddende Jomfru Maria med Jesusbarnet.

Indskriften på seglstampen fra Vestervig lyder : *s ketilli sacerdotis* d.v.s. segl for præsten Ketil eller Keld. Centralt ses i stiliseret udgave en siddende Maria med Jesusbarnet, hvilket sammen med indskriften og formen på segl-

stampen tydeligt viser, at det har tilhørt en kirkens mand. Om præsten Keld har været tilknyttet Vestervigs datidige sognekirke, den nu nedrevne Skt. Thøgers kirke, eller om han har haft forbindelse med selve Vestervig Kloster er uvist. Desværre må det også erkendes, at seglstampen næppe kan have tilhørt den mere kendte bisp Keld af Vestervig, der faldt i slaget ved Fodevig i 1134, da stampen ud fra formen at dømme ikke kan være så gammel som fra 1100-årene. Seglstampen er på grund af sin sjældenhed og velbevarede tilstand blevet erklæret for danefæ.

Thy-Mors Detektorforening har et nært samarbejde med Museet for Thy og Vester Hanherred, og medlemmerne har i det forgangne år gjort mange spændende fund ikke blot i Vestervig, men også på andre lokaliteter i Thy.

Anne-Louise Haack Olsen

Født 1951. Cand. mag. i forhistorisk arkæologi og etnologi. Arkæolog ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Charlotte Boje Hilligsø Andersen

Født 1969. Middelalderarkæolog. Projektansat ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Jens-Henrik Beck

Født 1947. Mag. art. i forhistorisk arkæologi. Museumsinspektør ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Noter

1 : Michael Andersen : Priorinden Christines seglstampen og andre fund fra Vrejlev klosterkirkes losseplads. *Vendssyssel Nu og Da* 2001, side 22-27

Jagt ved Limfjorden i perioden 1930-50

af Mie Buus

Artiklen er resultatet af et samarbejde mellem jæger og landmand Egon Andersen, Sennels og etnograf Mie Buus, der i 2006 for Museet for Thy og Vester Hanherred foretog en kulturhistorisk undersøgelse vedrørende jagtens sociale og økonomiske betydning. Til undersøgelsen blev der optaget en række interviews med jægere i Thy, her iblandt Egon Andersen, der er født i 1934 og gennem mere end 50 år har drevet jagt ved Limfjorden.

Jagten har altid afspejlet økonomiske og kulturelle forhold i samfundet, og går vi et par generationer tilbage, spillede jagten i de husholdninger, der lå nær Limfjorden, en vigtig rolle for overlevelsen. Her levede mange af en kombination af smålandbrug, fiskeri og jagt, og hver aktivitet havde sin tid og plads indpasset i årstidens, landets og fjordens rytme. Før var der mange ål i Limfjorden, og når man kom hen i august måned, var det en yndet beskæftigelse at glibe ål. Man fandt en lun vig, hvor fjorden stod blank, og så samarbejdede man to og to, ofte var det mand og kone.

Om det var fiskeriet eller landbruget, der var hovednæring, afhang af forskellige lokale og sociale forhold. Dengang blev jagt ofte indlært fra barnsben som en del af den bestående livsform i lighed med fiskeri og landbrug. Jagten blev hovedsageligt udøvet af småkårsfolk som kystfiskere, husmænd og daglejere, hvor høsten af naturens mange forskellige ressourcer var en form for sikkerhedsnet. Her kunne jagtgeværet holde den værste sult fra dørene i den smalle tid mod slutningen af efteråret, vinteren igennem og frem til foråret. Her gjaldt til tider nødens lov frem for jagtloven, for det vigtigste var at få mad på bordet.

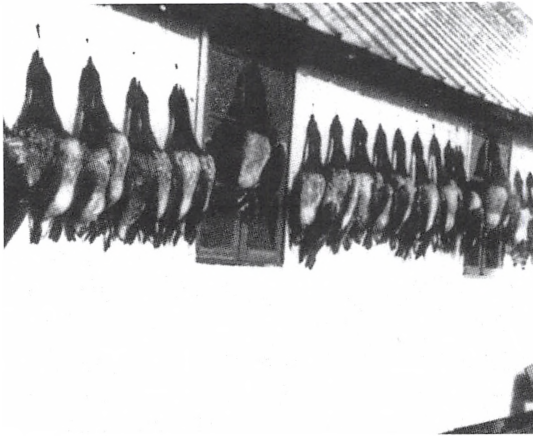
Jagten på ænder og gæs foregik nær kysten og på de fugtige enge, der før udtørring og dræning var rige på viber, brushøns, hjejler og andre vadefugle. Sennels Hede var rig på vildt,

og de få beboere, der levede her, ernærede sig for en stor del ved jagt og fiskeri. Selv da heden omkring 1885 blev plantet til, var den et yndet jagtterræn, hvor der blev nedlagt mange harer og agerhøns. Vildtet blev naturligvis brugt i husholdningen; men en del blev solgt til lokale vildthandlere i Thisted eller Aalborg.

Vildtets sammensætning og økonomiske betydning i årene før og under 2. verdenskrig kan aflæses af en jagtjournal ført af en anden limfjordsjæger, nemlig Marius Mardal, Boddum i Sydthy. Marius Mardals jagtarealer var først og fremmest egne mark- og engparceller ved gården samt egen engparcel i Boddum mellem vejen ved Lindholm og Hundsør Odde. Næsten alt det nedlagte vildt blev solgt. Noget kom til Århus Flæskehal; men det meste blev sendt med jernbanen fra Hurup til firmaet Møller og Meldgaard A/S i København, der aftog store dele af det vildt, der blev nedlagt i Thy.

1937 er det første år, som journalen omtaler, og i dette år blev der nedlagt 195 stk. vildt til en samlet pris af 95, 75 kr. Der er stort set tale om strand- og vadefugle samt ænder.

Der er f.eks. nedlagt 28 stk. hjejle til 30 øre pr. stk. og en samlet pris på 8,40 kr. Der er nedlagt mange ænder fortrinsvis brunnakker – 30 stk. til en pris på 0,87 kr. stykket. 11 moeseænder til en pris på 1,35 kr. samt 9 krikænder til en pris af 0,92 øre pr. stk. Alene disse ænder indbringer tilsammen 49,25 kr.

Før 1930'erne havde de lysbugede knortegæs stor økonomisk betydning i mange husholdninger langs Limfjorden. De blev hængt op i vildtkroge fastgjort på sternbrættet ved afslutningen på tagskægget.

Mere dækkende er optællingen for 1940, hvor der i perioden 25. maj 1940 til 2. januar 1941 nedlægges 317 stk. vildt til en samlet pris af 148,55 kr. Marius Mardal var dette år på jagt 55 dage.

I ovennævnte tilfælde er der måske nok tale om jagt som en vigtig biindtægt, men ikke som levevej. Det er svært at finde beskrivelser af professionelle jægere, der havde jagten som levevej; men går vi tilbage til sidst i 1880'erne, findes i indberetninger til Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser beskrivelser om, hvordan en arbejdsmand i 1880'erne – hvis han var en dygtig jæger – i sæsonen kunne tjene en meget større dagløn ved jagt end daglejerarbejde for bønderne. Bekkasiner kostede dengang 35-50 øre stykket, agerhøns 50 øre og moseænder 75 øre. Harer kunne indbringe en pris på 20 øre pundet. Fra samme undersøgelser foreligger en del eksempler på forskellige fangstteknikker, der viser, at fangst var lige så udbredt som jagt. Egon Andersen husker, hvordan hans far fortalte om fangst af hjejler i snarer:

»Far fortalte, at han som dreng lavede snarer af hestehår. De bandt halehårene sammen, slog en løkke der, og så satte de dem i de fugtige lavninger, hvor hjejlerne de holdt til om natten. Så kunne der godt sidde flere hjejler der i de snarer om morgenen.

Jo, jagt og fangst er to side af samme sag, og de følges jo tit ad. Var du ude at gå på jagt, så fandt du måske henne i det dige en mår, ilder eller lækat. Eller måske en rævegrav. Og så vidste du jo, hvor den var henne, når det kom til den tid. Jeg kan da også huske folk her i Sennels, der ikke tog det så højtideligt der sidst i 30'erne og først i 40'erne, hvor de sad og skød ræve for måneskin!«

Der er stor forskel på det vildt, der blev nedlagt i Egon Andersens barndom, og det vildt, der nedlægges i dag, hvor råvildtet er noget af det mest attraktive vildt. Fortidens vildt var af en mere ydmyg art, som det fremgår af Egon Andersens beretning:

»Gråspurve – jo dem gik man da som knægt med sin luftbøsse og skød. Når der var mange af dem, sagde mor: – Nu kan I godt skyde nogen til at stege! Men da jeg så blev større, købte jeg en bedre salonriffel og gik langs stranden og skød de store måger. Så når man kom hjem med dem, så tog mor lige brystet af dem, og så blev de stegt på panden. Begge dele var så-mænd godt kød. Det er jo ligesom råger, dem tager vi jo også bare lige brystet af i dag og steger.«

De lysbugede knortegæs havde stor økonomisk betydning i husholdningerne ved Limfjorden, fortæller Egon Andersen:

»Indtil ålegræsset forsvandt i 40'erne, havde vi mange knortegæs her. De fouragerede i Limfjorden i træktiderne. Limfjorden og Mariager Fjord, det var de største områder for knortegæs. Det var da en gås, man regnede med både forår og efterår her omkring Limfjorden. Man holdt jagt på dem en dag eller to. Dem der havde jord ned til Fjorden, de skød virkelig mange gæs.

Så kom de i saltkarret. Det var da almindeligt at »Fatte Maren«, som boede i et lille hus her ved fjorden, hun gik rundt og plukkede gæs i den tid. Jo, det havde hun så et ukomme ved. Der var jo mange ejendomme her rundt ved fjorden, der havde sådanne kroge til at hænge på husene til at hænge gæs på.»

Den fri jagt og det rige vildt

Jagten var jo mere fri dengang, fortæller Egon Andersen:

»Det var jo sådan, at man gik en tur ud over marken, og nogle steder vidste man, at man måtte gå altid, og andre steder måtte man jo ind og spørge manden efter det. Jeg har da som stor dreng været med far mange gange, hvor han var inde og spørge. Så var det jo somme-tider, at man blev budt på kaffe, og så gik den

eftermiddag, uden man måske rigtig kom på jagt!

Jo dengang blev det faktisk set stort på, om man gik ind over folks jorder med et gevær. Gik man ind og spurgte, så fik man som regel lov. Nogle steder var det sådan, at de sagde: – Jamen så skal vi have en hare! Det var meget almindeligt at ordne tingene på den måde.»

Egon Andersen erindrere, at vildtet i hans ungdom var mere talrigt. I særdeleshed var der dengang flere harer og agerhøns:

»Jeg kan huske en gammel mand her i Sen-nels – nu er han død og borte – han skød et år 72 harer, og det kom i avisen. Folk reagerede voldsomt og skrev harmdirrende læserbreve, fordi de synes, det var for groft, hvorpå jægeren inviterede dem med på jagt, så de ved selvsyn kunne se, at der med lethed kunne skydes 72 mere!

Egon Andersen har overtaget sin interesse for jagt fra faderen, og han har givet den videre til sine sønner. Her er tre generationer af jægere klar til at gå på jagt i 1970'erne.

Det var da ikke ualmindeligt, at far, min farbror og mig, da jeg var knægt, gik på jagt heromkring ejendommen. Så kunne vi godt komme hjem med en 12-13 agerhøns. Og de kunne blive ved at jage. Så når de havde haft en flok, og den var blevet spredt for alle vinde, de kunne jo godt lette en tre gange, så begyndte de jo at blive spredt. Så nåede man jo ind til næste flok ved næste markskel, og sådan fortsatte det.

Dengang var det jo altid sådan, at der var fra 10 til 20 i hver flok agerhøns. Så havde de gamle en ide om, at man måtte skyde dem ned til et ulige tal. For så var der én, der kunne søge ud og finde en ny flok et andet sted. Hvis der var tegn på en streng vinter, så måtte du ikke skyde flokken ned under ni, og hvis det så ud til en mild vinter, kunne man godt gå ned til syv agerhøns.

Når nu vi snakker agerhøns, så var der jo dengang, har jeg fået fortalt, noget der hed ærtehalv. Så lagde de sådan nogle store bunker af ærtehalv på en snemark om vinteren, og så om natten krøb agerhønsene ind under ærtehalmen. Så om natten gik folk ud og smed et lagen eller sådan noget over dem, og så havde de sådan en flok. Det var nok dem, der fangede for føden – den fattige mand ude i kæret! Han tænkte nok ikke så meget på regulering, han tog nok, hvad der var.«

Salg af vildt, mågeæg og skind

En artikel, som havde stor værdi i Egon Andersens barndom, var hættemågeæg. Han har selv i sin barndom indsamlet mange hættemågeæg og fortæller herom:

»Der er jo et område hernede med sump, hvor man kunne finde mågeæg, og dem solgte vi til bageren heroppe i Sennels. Hovsør-drengene de samlede også, og de solgte jo til bageren og købmanden i Østerild – de blev i øvrigt også eksporteret til England, de mågeæg. De

samlede mange æg ind fra Feggerøn, som blev kørt til Thisted, hvorfra de kom videre til England. Det var efter krigen – ja måske foregik det også før krigen. Mens krigen stod på, var der jo ingen forbindelse.«

En episode, som stadig står lyslevende for Egon Andersen, er træfningen mellem drenge fra Sennels og dem fra Hovsør. Her var anledningen netop de værdifulde mågeæg:

»Engang havde vi drenge fra Sennels jo så fundet ud af, at vi skulle nok ind bag ved Arupdæmningen, for der var mange mågeæg inde. Vi kunne jo selvfølgelig ikke komme gennem Hovsør med de æg, så ville de jo afkræve told af os i form af tørre tæsk. Så det måtte vi jo undgå. En af drengene hans far var sådan en bette landmand, der boede ned til fjorden og var fisker, og han havde sådan en limfjords-sjægt, og den måtte vi knægte også godt bruge; men ikke med sejl! Vi skulle så ro. Så vi roede hele vejen rundt om Knudsbjerg og dæmningen, og vi havde da sådan en hel del æg – en tre spande havde vi fået samlet sammen. Da vi så var på vej hjemad og kommer her ud til Knudsbjerg, da kunne vi jo nok se, der kom et par både inde fra Hovsør, og de kom stærkt. Det var robåde, og de var flere til at ro. De halede ind på os, og vi var begyndt at snakke om, at nu fik vi nok tæsk!

Vi undgik det alligevel; men kom hjem uden æg, for dem brugte vi som kasteskyts til at holde Hovsør-knægtene fra os.«

Vildtets økonomiske betydning lå bestemt også i den værdi, det havde ved salg. Den pris, der herved kunne opnås, svingede en del fra år til år. Det betød sikkert også en del, hvor man kunne afhænde vildtet – om det kunne sælges lokalt til folk i købstaden, eller om det blev solgt til grossistfirmaet Møller & Meldgaard i København, for her skulle der påregnes udgifter til transport. Egon Andersen fortæller, at det var ret almindeligt at sende vildt til København sidst i 1940'erne:

Egon Andersen underviser unge jægere fra Vesløs i 1970'erne.

»Min far og hans bror og en tre andre stykker, de havde lejet et stykke jagt ude i klitterne. Det var ene lyngklitter dengang, nu er det groet til. Der skød de mange agerhøns. Jeg var da også med og havde gevær med. Til frokost da havde vi vel skudt en 18-20 agerhøns. Da havde vi så lagt de her agerhøns pænt op på rad og række i vejgrøften. Så kommer der en handelsrejsende forbi – om han kunne købe nogle af dem?

Min farbroder siger: – Det kan du da godt, og du skal give to kroner stykket!

Det ville handelsmanden ikke give. – Jamen det kan vi få, hvis vi sender dem til København.

Det kunne de nemlig få for de unge kyllinger. Hvorimod de gamle høns, de kostede kun 75 øre stykket. Det er ikke helt lige meget, om der er tale om grå ben eller gule ben på agerhønsene. Jamen han ville så godt give 2 kroner; men så ville han også have lov til at tage selv. Jamen det kunne han da så også få lov til.

Så gik han og pillede alle de store ud med grå ben, for det var jo de store høns!

Vi havde meget svært ved at holde masken så længe, til han kørte væk igen.

Jo, det var meget almindelig dengang at sælge vildt. Under krigen – ja, far nåede gerne op på at skyde 20 harer om året, og det var da et godt bidrag til husholdningen. Det var da faktisk også noget, de regnede med. Og skindet det blev da også pænt taget af haren. Det blev skrabet og slået op på ladeporten og hængt til tørre. Dem kunne han da få 70 øre for, og det var en pæn skilling der i 40'erne. De skind cyklede far ind til skindhandleren i Thisted med og solgte dem der. Hareskind blev brugt til besætning rundt på tøj.

Under krigen var der jo meget afsætning på skind i det hele taget.

Blev der skudt en ræv, så skulle skindet da endelig behandles, for det var der penge i under krigen; men det har der såmænd også været efter krigen. Jeg har da taget mår og skudt ræv,

hvor vi har fået fra 400-800 kroner. Da jeg fik de store penge for skind, det har været lidt op i 60'erne. Jo, der var en tid der, hvor skind var moderne; men så kom minkfarmene jo til og tog over. Der er så også lige en ting, når jeg havde de fælder til at stå. Det snakkede man jo ikke om, at man havde en fælde til at stå og reklamere med, at der var penge i den... De steder, hvor man havde den til at stå, kunne de jo godt komme i tanker om, at de skulle have noget for at have den stående. Folk vidste godt, at jeg havde fælder, og jeg lånte da også ud af dem.«

Hjemmelavede patroner

»Der lige efter krigen var det ikke til at få ammunition til geværer. Da var der en mand, der boede heromme i heden. Han havde noget, der gav et ordentlig brag, når han skød. Vi spurgte ham: – Hvad er det for nogen patroner, du skyder med? Det var patroner, han havde fået af naboens søn, som var indkaldt til militæret der lige efter krigen, og han havde fundet nogle 12-jagtpatroner derinde, der ingen hagl var i. Og hagl kunne vi ikke købe, så var han taget ned til smeden, og så fik han en håndfuld af de her stålkugler til at komme i cykelhjul. Så det der med stålhagl, det er ikke så moderne endda. Så fyldte han patronerne op med de stålkugler og lukkede patronen. Dem kunne man godt skyde ænder med.

Jo, som knægte da lavede vi også selv patroner. Da vi begyndte at gå på jagt som store drenge; men dengang var fænghætter dyre. Dem var der lagt skat på. Så havde far en bror i Amerika, der sendte pakker hjem lige efter krigen. Han sendte en masse pakker tyggegummi, og der lå fænghætter mellem det tyggegummi. Så når tolderne rodede mellem alle de her forskellige pakker tyggegummi, ja så opdagede de slet ikke de der fænghætter.

Vi var da en tre stykker, der lavede mange af de der patroner. Jo, rigtige patroner kostede en krone stykket, og det var da mange penge dengang.«

Jagten før og nu

Egon Andersen reflekterer lidt over, hvordan det var før og nu:

»Jagten, fra at være en ting man regnede med for at skulle have til føden og lidt indkomst, er blevet til en social ting. Jo, det er blevet helt anderledes. I dag træffer du jo ikke ham, der går alene på haretramp. Nu er der selvfølgelig nærmest heller ingen harer. Ham der går alene ud over marken og går og filosoferer over livet, han findes ikke mere, og nu skal folk jo være sammen. Det er det sociale i det, der betyder noget i dag, og det kan jo også være godt nok...«

Jagten har på mange måder undergået en stor forandring op til i dag. Men ved jagtens overgang fra at være en del af en livsform til at blive en fritidsbeskæftigelse blev jægerne organiseret i lokale jagtforeninger. Adskillige jagtforeninger i Thy stammer helt tilbage fra 1930'erne. Sennels Sogns Jagtforening blev dannet i 1971, hvor den overtog jagten i Knudsbjerg Plantage og Sennels Plantage. Egon Andersen var aktivt medlem fra starten og medlem af bestyrelsen i mange år. Han har især været foreningens ankermand, når det gjaldt de moralske og jagtetiske regler, og han har undervist unge jægere gennem en årrække. I 2004 forlod han efter eget ønske bestyrelsen, men er stadig aktiv og ivrig jæger.

Mie Buus

Født 1951. Cand. mag. i etnografi. Projektansat ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Træk af sognefogedens historie

af Frede Rødbro

Sognefoged-institutionen er fra 1791 og fungerede indtil 1973. Småøerne havde dog mulighed for at beholde deres sognefoged – og på 16 af landets mindste øer lever »sheriffen« i 2007 i bedste velgående. I denne artikel fortælles om sognefogeder i Thy og Han Herred.

»Du må hellere vente lidt med at sætte kartoflerne over«, lød sognefogedens besked til en kone i Klim en dag for mange år siden. Vedkommende kone, som skulle have en datter viet hos sognefogeden samme eftermiddag, blev kendelig chokeret og ville høre, om én af parterne havde fortrudt i sidste øjeblik. Sognefogeden kunne dog berolige moderen i så henseende og forklarede, at den vordende brudgom, der var udlænding, manglede et af de nødvendige vielsespapirer.

Den prekære sag fik dog en lykkelig afslutning, idet sognefogeden, der var en forstående mand og i besiddelse af den fornødne konduite, forrettede vielsen til den fastsatte tid, hvorefter alle med lettelse og glæde kunne nyde det obligatoriske glas vin ved dagligstuebordet. Det famøse papir ankom – som lovet – med posten om mandagen.

At optræde som giftefoged (indført 1922) var kun en enkelt af de mange opgaver, som det var pålagt sognefogeden at udføre.

Sognefoged-institutionen går tilbage til 1791, men kommunalreformen i 1970 levede ikke plads for ham. Helt uddød er institutionen dog ikke. 16 af de mindste øer i landet var undtaget fra bestemmelsen af 1. april 1973 om afskaffelse af embedet og har stadig en sognefoged.

Men tilbage til begyndelsen. 11. november 1791 blev der fra allerhøjeste side, dvs. den enevældige monark Christian VII, udstedt en forordning om oprettelse af sognefoged-bestallingen. Formålet var primært at smidiggøre og

forbedre administrationen af landsognene, og samtidig blev der tillagt embedet en væsentlig politimyndighed.

Sognefogeden udnævntes af amtmanden »blandt de skikkeligste, redeligste og mest kyndige Mænd blandt Sognets Almue«. Højest sandsynlig har amtmanden i sine bestræbelser for at finde frem til en person med disse krævede kvalifikationer indhentet oplysninger om sognemændene gennem proprietærerne, herredsfogeden og sognepræsten, datidens »spidser«. En gårdmand, han kunne være fæster eller selvejer, blev foretrukket til bestillingen. Senere kunne husmænd også komme i betragtning. Den udvalgte navn skulle bekendtgøres fra prædikestolen til »Almuens Efterretning«. Det var jo småt med aviser og andre nyhedskilder i disse tider.

God orden – og særlige opgaver

Politimyndigheden betonedes kraftigt i forordningen. Sognefogeden skulle udføre øvrighedens og »Rettens Betjentes Befalinger« og selv »vaage over god Orden«. Ved ulovligt krohold, drik og slagsmål skulle han advare og formane. Og hjalp disse bestræbelser ikke, skulle han anmelde de formastelige. Ved grove forbrydelser »saasom Drab, Tyverie eller deslige« havde han ret og pligt til at arrestere misdæderen og lade ham fremstille for herredsfogeden. Frem-

mede omløbere stod ligeledes til arrestation. Tegn til opløb, der kunne føre til uorden, skulle han af al magt søge at afværge. Sognebørnene måtte dog godt samles og holde møde til »fælles Tarv«.

Det lidet misundelsesværdige hverv som pantefoged fulgte med embedet, og sognefogeden skulle selv sørge for udnævnelsen af to vidner fra sognet til assistance ved fogedforretningen.

Med risiko for at give ideer til nutidens spærrivrig politikere skal her i hovedtræk citeres

én i vore øjne særdeles kuriøs sognefogedopgave. Han skal have indseende med, at der ved »Bønderbryllupper ej maa være mere end end 32 Personer af begge Køn, og at der ej maa gives mere end fire Retter Mad og hverken Vin eller Kaffe, samt at Gildet ej holdes længere end én Dag«. Gildesfolkene (stadig af bondestanden) måtte kun bære hjemmegjort tøj, dog må »Kvindfolkene have en Silkehue samt Trøje og Skørt af Kramtøj, og Mandfolkene en Trøje eller Vest af Kramtøj«. (Kramtøj: Tøj af en bedre kvalitet, pænt tøj). Overtrædelse skal anmeldes

Sognefogedmøde på Vildsund Strand i august 1918. To sognefogeder fra Østholmen, Anders Langballe, Hunstrup, og Chr. Langgaard, Østerild, deltog i mødet.

Bagest fra venstre: Th. Houmark, Villerslev, S. Sørensen, Gullerup, A. Christensen, Vester Assels, Toftdahl, Aas, J. Busk, Rakkerby og N.M. Balle, Tæbring. Tredje række fra venstre: A. Langballe, Hunstrup, M. Kusk, Møllerup, N. Rask, Thorsted, P. Houmøller, V. Jølby, J. Vangsgaard, Sundby M., Carl Sørensen, Frøslev, H. Vestergaard, Visby, P. Kortbæk, Tøving, og P. Kjeldgaard, Hørsted.

Anden række fra venstre: Chr. Langgaard, Østerild, Chr. Mikkelsen, Kaastrup, Bunch, Hillerslev, K. Steffensen, Karby, M. Mikkelsen, Erslev, J. Kjær Redsted, J. Knudsen, Bedsted, Fabricius, Hørdum og L. Overgaard, Ørding. Forreste række fra venstre: N. Bjerregaard, Ø. Assels, N. Bangsgaard, Hassing, C.P. Christensen, Sennels, Chr. Nielsen, Harring, S. Nørgaard, Alsted, P. Kjærgaard, Vejerslev, J. Mikkelsen, Emb og S.C. Søndergaard, Ø. Jølby.

til herredsfogeden. Denne forordning viste sig umulig at administrere og blev ophævet 1799. Forordningen havde sin oprindelse i den pietistiske trosretning, som var gældende under Christian VI (1730-1746). Kongeparret var grebet af denne bevægelse, der bl.a. omfattede en streng, nærmest asketisk livsførelse.

I 1827 fik sognefogederne i Hunstrup, Østerild og Hjørdemål en helt speciel opgave.

I disse sogne mærkede man nu for alvor følgerne af Vesterhavets gennembrud ved Agger to år tidligere, da det salte vand trængte ind i Limfjordens nor og vige og ødelagde det livsvigtige heltfiskeri. 34 familier blev bragt til tiggerstaven (*»Æ er fræ Ø.stril, deswa.r!«*), men der var forbud mod at tigge.

Amtmand Faye sender da et såkaldt »Pro Memoria« til formanden for fattigkommissionen i sognene, pastor Prior i Hunstrup. I skrivelsen anmodes kommissionen om på grund af »Aarets særegne Beskaffenhed« at tillade »Fattige og Huusarme« midlertidigt at gå omkring i pastoratets sogne og samle brød eller mælk hos de »formuende«. Sognefogeden skal nøje overvåge, at der ikke kommer betlere fra andre sogne. Gribes nogle i ulovligt betleri, skal han bringe dem til politimesteren i Thisted.

Jo, det var ulvetider dér norden for Thisted dengang!

Overhalet af frimærkesystemet

Udover de politimæssige opgaver var der fra gammel tid tillagt embedet hverv af vidt forskellige art. Nogle af disse blev efterhånden ophævet. Det gjaldt f.eks. sognefogedens pligt til at bringe herredsfogedens budskaber fra sogn til sogn, der blev uaktuel efter indførelsen af frimærkesystemet i 1851.

Nye opgaver kom til i trit med lovgivningen. Her skal blot nævnes, at sognefogeden

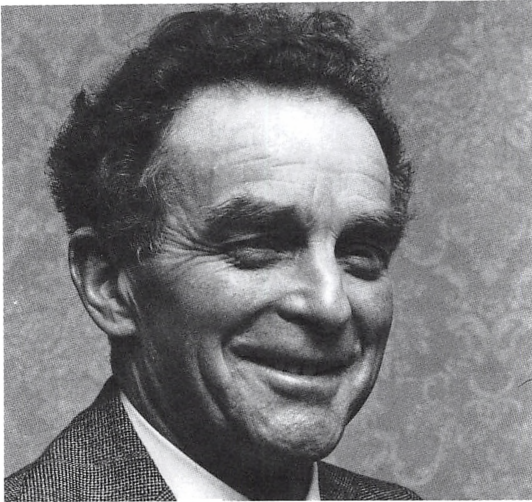

Sognefogedens insignier/værdighedstegn som dokumentation for hans myndighed. Politiskiltet har tilhørt Søren Langballe, Hunstrup, og kasketten Chr. Langgaard, Østerild. Den er nu overdraget Museet for Thy og Vester Hanherred.

sammen med politimesteren, sognepræsten og distriktslægen fik sæde i den sundhedskommission, som blev oprettet i 1831, da en kolera-epidemi truede landet.

Sognefogeden var som oftest tillige lægdsmand, stævningsmand – og som nævnt pante-foged. Han blev benyttet som vurderingsmand på skifter, boniteringsmand ved jordudskiftning (bondefrigørelsens århundrede, stavnsbåndet ophæves 1788) og som takseringsmand ved ejendomssalg m.v. Opsyn med vejene og med vejarbejdet sorterede også under sognefogeden. Grøfter, broer og stenkister skulle være i forsvarlig stand, og hvis der blev fundet døde kreaturer på eller ved vejene, beordrede han ådslerne nedgravet mindst 50 alen fra vejen. Også den tid havde sine miljøproblemer! De skyldige blev idømt bøder, hvoraf en vis andel tilfaldt sognets fattigkasse.

Tjenestefolk, som ønskede at skifte plads på en af de to halvårlige skiftedage (1. maj og 1. november) skulle underrette sognefogeden, som derefter senest to måneder før skiftedagen ved kirkestævne bekendtgjorde navnene på dem, der søgte en anden plads. Kirkestævne

Lars Kristian Overgaard

Amtmanden over Thisted Amt

Gjør vittorligt: at jeg herved udnævner og beskikker

gårdejer Lars Kristian Overgaard, Tingstrup,
til fra 1. oktober 1958 at regne
som at være Sognefoged i Thisted LandSogn. Thi skal han varetage denne
Bestilling med største Flid og Omhu og sig i alle Maader rette efter Loven og Anord-
ningerne samt de Instruxer, som maatte blive ham tillagte, saa og troligen forrette, hvad
ham Tid efter anden af hans tilforordnede Øvrighed paalægges, og sig deri saavel som
i alle andre Maader saaledes skikke og forholde, som det en erekjær Sognefoged
samt tro Undersaat vel egner og ansiaar, han og agter at forsvare og være bekjendt
efter den Ed, han derpaa har at aflægge. For hvilken Tjeneste han skal nyde de For-
dele og Belønninger, som nu ere eller herafter maatte blive Sognefogederne tillagte.
Hvorefter de Vedkommende sig have at rette.

Til Bekræftelse under min Haand og Amtets Segl.

Thisted Amt, den 19. september 1958.

Bestalling

for gårdejer Lars Kristian Overgaard, Tingstrup,
til at være Sognefoged i Thisted Landsogn.

Lars Kristian Overgaards bestalling til at være sognefoged i Thisted Landsogn fra 1958. Lars Overgaard, der her er fotograferet i 1977, var ligesom flere af sine søskende stærkt involveret i det lokale demokratiske organisationer og institutioner. Han blev både sognefoged og sognerådsmedlem, formand for Thisted Andelsmejeri, medlem af bestyrelserne for kvægavlssforeningen, Vestergades Brugsforening og Thisted Elværk samt af FDBs repræsentantskab.

holdtes efter gudstjenesten uden for kirkedøren. Denne form for annoncering bevarede (bl.a. ved folketingsvalg) til langt ind i det 20. århundrede.

Af sognefogedens mange pligter må nævnes det udbredte fribefordringsvæsen. Sognefogeden havde ansvaret for, at bønderne stillede med heste og vogne, når kongen med sit store følge var på rejse rundt i landet. Han skulle også transportere rangspersoner som amtmænd og biskopper i embedsforretninger, præster til besøg i fængslerne og befordre herredsfogeden og andre retsbetjente – samt kørsel med jordemøderen ikke at forglemme!

Fribefordringen var en tidsmæssig og økonomisk byrde for bønderne, og deres forståelige vrangvillighed kunne gøre livet surt for sognefogeden, idet det må erindres, at han levede og boede i landsbyen som bonde mellem bønder. Efter oprettelsen af sogneforstanderskaberne i 1841 (sogneråd fra 1867) bortfaldt en del frirejser og andre gik over til det offentlige.

I det 20. århundrede udvidedes sognefogedens virkeområde ganske betydeligt, selv om en del ældre bestemmelser efterhånden bortfaldt. »Haandbog for Sognefogeder« fra 1949 beskriver således ca. 30 opgavetyper af vidt forskellig art. Blandt disse optræder loven om radioafgift. Med visse mellemrum fik sognefogeden gennem politimesteren besked om at kontrollere sit område med henblik på at afsløre de formastelige »plankeværkslyttere«, der havde »glemt« at betale afgiften rettidigt. Denne udgjorde i 1950 15 kr. årligt. For hver afsløring tilfaldt der sognefogeden et gebyr på 3 kr. Trods denne indtægt rangerede den type besøg næppe særlig højt på ønskelisten hos den lokale embedsmand.

Aflønningen

Hvordan blev så sognefogeden belønnet for at bestride alle disse hverv og flere til?

Ifølge forordningen af 1791 skulle han anses som den mest agtede af almuens mænd, og ved gæstebud skulle han have det øverste sæde. Præsteværdig påskønnelse, men et dårligt eksistensgrundlag, der snart ville bringe ham i samme situation som smedens kat – der som bekendt døde af tak.

Fritagelse for de omtalte kongerejser, for indkvarteringen og for offentligt arbejde (f.eks. vejarbejde) nævnes i forordningen som en del af aflønningen.

Mere givtig var dog honoraret for de forskellige udpantnings- og synsforretninger, gebyr som taksationsmand, som ligsynsmand og adskillige andre sportelindtægter (gebyr for embedshandlinger), som det vil føre for vidt at komme nærmere ind på i denne artikel. Det

kan nævnes, at sognefogeden for en udpantningsforretning honoreredes med 12 skilling. Dette honorar steg op gennem tiden – og udgjorde 5 kr. i 1972!

Indtil 19. århundredes kommunalreform, indførelse af sogneforstanderskabet, var sognefogeden involveret i alle grene af landforvaltningen med undtagelse af skole- og fattigvæsen.

Ved lov af 4. marts 1857 fastsattes lønnen til årligt fra 20-100 rigsdaler (40-200 kr.), afhængig af sognets udstrækning. Efter denne skala kunne »sherifferne« i Hunstrup og Østerild opnå henholdsvis 50 og 45 rigsdaler i fast årlig løn. Selv efter denne lovs fremkomst synes det i de følgende årtier at have været særdeles besværligt at sikre embedet en nogenlunde an-

Anders Langballe og hustru Anne Marie. Anders Langballe var mangeårig sognefoged, pantefoged og lægdsmand for Hunstrup sogn. Han efterfulgtes af sønnen Søren Langballe, Kløv Mølle.

stændig godtgørelse – det fremgår af de gamle kommunale og amtslige protokoller.

I Tilsted fik sognefogeden i 1853 årligt 80 rigsdaler, men i 1867 henstillede herredsfogeden, at hans løn skulle nedsættes. Sognerådet besluttede da, hvor utroligt det end lyder, at han slet ingen løn skulle have. Det blev dog for groft for herredsfogeden, der det følgende år pålagde sognerådet at udbetale sognefogeden 20 rigsdaler pr. år. Dengang som nu var det vanskeligt at få bevillinger igennem, hvilket bl.a. ses af en henvendelse fra sognefoged Jørgen Jensen i Klim, der i amtsrådet fik afslag på en lønforhøjelse på 20 kr., selv om andragendet blev varmt anbefalet af herredsfogeden.

Fra 1932 fik sognefogeden et fast årligt grundbeløb fra staten. Dette beløb var i 1969 steget til 100 kr. plus 13 øre pr. indbygger og 4 øre pr. ha Denne finurlige beregningsmetode betød for sognefoged Jens N. Jensen i Klim en

En sognefoged skulle handle i mange situationer – tage mange beslutninger. Derfor havde det stor betydning med en håndbog, hvis man kom i tvivl i en sag. Denne håndbog er fra 1949 og afløste en tilsvarende fra 1800-tallet, hvis sidste udgave udkom i 1892. Denne håndbog har tilhørt Lars Kristian Overgaard, Tingstrup, og befinder sig i dag på Lokalhistorisk Arkiv i Thisted.

En mislykket fangetransport

Wolle var sognefoged i Lild omkring 1900. En dag havde han i embeds medfør pågrebet en indbrudstyv, der havde tilegnet sig en tegnebog i en gård syd for Bjerget, og nu var han pr. hestevogn på vej med arrestanten til arresthuset i Skerpinggård ved Kettrup.

Langsomt skumplede vognen op ad Bjerget bakke, men som nu kroen passeredes, bad fangen om tilladelse til at træde af på naturens vegne. Wolle ledsagede ham derfor til det dertil indrettede rum i kroens rejsestald.

I den ventetid, der nu fulgte, travede Wolle, som var i strålende humør i anledning af et særdeles vellykket sølvbryllup hos naboens den foregående dag, med faste skridt frem og tilbage i stalden foran hjertedøren, smånyttende et par strofer af sin yndlingsang »Dengang jeg drog af sted«, som jo ret beset også passede til lejligheden.

Imidlertid lod arrestanten vente på sig, men som den godmodige mand, Wolle Sognefoged var, fortsatte han sin patruljering og nåede igennem samtlige vers af sangen. Da fangen efter endnu en stund ikke havde vist sig, blev Wolle alligevel lidt urolig; manden havde set træt og udkørt ud af mangel på søvn, så »jen ku' jo aldrig wed«.

Forsigtigt lindede han døren. Ingen arrestant! Fuglen var fløjet gennem den under det løstliggende sædebræt værende renseluge ud til kroens mødding og sikkert for længst over alle bjerge om end ledsaget af en selv i landlige omgivelser særdeles kraftig hørm!

Ovenstående lille malprope episode fra en sognefogeds omfattende arbejdsfelt er nedskrevet af Bent Græsbøll i egnsbogen »Folkeminder fra Bulbjergene«.

årsløn på 381 kr. plus gældende dyrtidstillæg – i alt 1197 kr. og 86 øre. Dertil skulle lægges knap 400 kr. for at være lægdsmand samt gebyrer for stævninger og udpantninger m.v.

Søn efterfulgte far

Trods den ringe betaling for dette ældgamle ombudshverv er der mange eksempler på, at bestillingen gik i arv fra far til søn. Måske har æren og agtelsen ved at være en betroet mand i sognet spillet en rolle?

Under fæstevæsenet var det almindelig kutyme, at en søn ved ejerskifte overtog fæstegården efter sin far, hvis alle betingelser over for ejeren, en nær- eller fjerntboende godsejer, i øvrigt var blevet overholdt.

På samme vis var det som nævnt ret udbredt, i alt fald i det nordjyske, at det betroede sognefogedhverv gik i arv til en af sønnerne.

Anders Langballe, Hunstrup, som blev tildelt Dannebrogsmændenes hæderstegn for lang og tro tjeneste.

Ingeborg og Søren Langballe. Han var den sidste sognefoged i Hunstrup, da institutionen blev nedlagt 1. april 1973.

På besøg hos sognefogeden i Østerild. Sognefoged Chr. Langgaard (til højre) og hustru Anne Marie. I midten Martin Søndergaard.

Apropos afgang – så vidt vides var der ingen pensionsalder for sognefogeden, han fortsatte i embedet, så længe kræfterne rakte. Således blev i Hunstrup Anders Langballe (1877-1952) af-

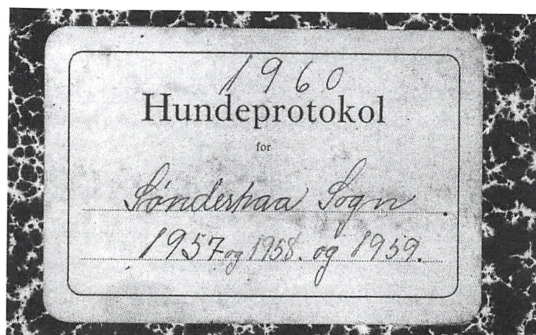
Sognefoged-familien foran hjemmet i Klim. Fra venstre: Anne Kristine, Chr. Pedersen, Arne, Margrethe, Niels Peter og Andreas. I baggrunden Klim sognekirke.

løst af sønnen, Søren Langballe (1902-1980), og i Klim efterfulgte Niels P. Jensen (1884-1948) faderen, Jørgen Kr. Jensen (1849-1958).

Uden familie-relationer i øvrigt virkede i Klim Andreas Kr. Pedersen (1899-1958) og Jens N. Jensen, født 1923; i Østerild Chr. Langgaard (1865-1937), Christen Oddershede Larsen, i daglig tale Kræn Oddershede, (1874-1964), han opnåede at blive udnævnt til Ridder af Dannebrog, og Aage Frost (1914-1992); endelig i Hjordemål Poul Lynge (1898-1971).

Det bemærkes, at de i parentes anførte årstal angiver vedkommende persons fødsels- og dødsår. Anders Langballe og Jørgen Kr. Jensen blev benådet med Dannebrogsmændenes hæderstegn for lang og tro tjeneste.

Nyordningen af det kommunale styre fra 1970, almindeligvis omtalt som kommunal-reformen, selv om det stærkt kan betvivles, om der var tale om en reform (en betegnelse for noget bedre), levnedede ikke plads for sognefogeden. Han fik silkesnoren sammen med sognerådet og det lokale selvstyre i øvrigt.

20-30 års hundeprotokoller fra de gamle sogne i Thy har overlevet og befinder sig i dag på Lokalhistorisk Arkiv.

Centralisering blev det magiske nøgleord, det eneste saliggørende.

I slutningen af januar 1973 modtog Jens N. Jensen og mange med ham en formel skrivelse fra den daværende socialdemokratiske justitsminister K. Axel Nielsen, der meddelte, at sognefoged-distriktet ville blive nedlagt pr. 1. april 1973. Ministeren udtrykte samtidig sin tak og påskønnelse for veludført arbejde »i samfundets tjeneste«. Der blev hverken gyldent

»Chanko« og »Ulla«

I hundeprotokollen for Søndersaa-Hørsted sognefogeddistrikt fra 1952 er opført gdr. Anders Pedersen som ejer af to racerene hunde.

Ifølge loven om hunde af 18. maj 1937 påhvilede det sognefogeden at føre protokol over distriktets hundebestand med angivelse af hundetegn, -afgift, ansvarsforsikring samt en udførlig beskrivelse af fremtoning med angivelse af race, højde, køn, farve, navn, særlige kendetegn osv.

Om »Chanko«, en sanktbernhardshund, får vi at vide, at den er 80 cm høj, tæve og af farve hvid/brun. Dens lille legekammerat (formodentlig) er en foxterrier ved navn »Ulla«, ligeledes tæve. 35 cm. høj og sort/hvid. Den årlige afgift for disse to pragteksemplarer udgjorde i alt 13 kr. plus forsikringsudgifter. Hundeholdet var afgiftsfri, hvis der kun var én hund i husstanden.

Sognefogeden modtog for denne gren af sit virkeområde den fyrstelige sum af 1 kr. pr. hund – også for de afgiftsfrie.

Af denne protokol kan man da uddrage, at »menneskets bedste ven« blev CPR-registreret ca. en menneskealder før sin herre og mester!

håndtryk eller pension – hvad han nok heller ikke havde forventet.

Dermed sluttede en epoke i dansk forvaltnings- og retshistorie for godt 1700 landsogne.

Der er dog som tidligere nævnt stadig liv i den gamle institution. På Læsø er der tre sognefogeder, og desuden virker de også på Anholt, Askø, Avernakø, Bjørnø, Drejød, Endelave, Fanø, Fejø, Femø, Hirsholmene, Lyø, Orø, Sejro, Strynø og Tunø. Sognefoged på Anholt siden 2004, Bent Rasmussen, fortæller, at han oplever sig selv som politiets »lokale øjne og ører«, da der kun er politi på Anholt i sommerferiens højsæson.

Aflønningen i kontanter for det ansvarsfulde hverv er stadig meget beskedent. Sognefoged Frede Lassens årløn for at stå til rådighed som politiets repræsentant i alle døgnets 24 timer for Endelaves 180 indbyggere udgør for tiden sølle 7800 kr.

Men så er der selvfølgelig æren ...

Lad da denne artikel, som langt fra er fyldestgørende, slutte med et par vers fra en sang, der blev sunget ved afskedsfesten for sognefogederne i Hanherred på hotel »Klitrosen« i Slettestrand april 1973.

Frede Rødbro

Født 1923. Mangeårig lærer ved Østerild Skole og bidrager til flere lokalhistoriske bøger og tidsskrifter.

Kildehenvisning

Lokalhistorisk Arkiv i Østerild og Thisted
Thisted Amts Tidende/Thisted Dagblads arkiver
Kommunale og amtsslige protokoller
Gravstene på mindekirkegårde
Samtale med tidligere sognefogeder og sognebeboere
»Haandbog for Sognefogeder« 1949
Cirkulære 1991, Rigspolitiets Personaleafdeling

(Mel.: Den evigglade kobbersmed)

Og var der én, som skyldte anden mand en hel del pæng,
og med betalingen tilbage ventede' lovlig læng',
så kom der brev fra dommeren og fra en advokat:

»Vær venlig, sognefoged« – ja, og straks var han parat!

Ind imellem var der en stævning til en »slog«, som ej lovens bogstaver særlig nøje tog, og iblandt en udpantning, hvor vist tit der stod på papiret retur: »Helt forgæves« – sikken rod!

Ja, der var mange ting, som kunne nævnes her, men vi må holde inde, og slå fast at »fogdens« værd

har været stor – men i den sidste tid man »pø om pø« har taget hans beføjelser – derfor han måtte »dø«.

Man kan tvivle på, om nu alle ting kan gå, og om politiet det alt kan forestå, nu går I med glorie i historien ind, tak for alt – gæve mænd – si'r nu folket, våd om kind'.

(En fru »eks-sognefoged«)

Hundeprotokol Sønderhaa-Hørsted 1952

Illustrationerne, sognefoged-kasketten og polititegnet til denne artikel er venligst stillet til rådighed af de tidligere sognefogeders familie, Grethe Langballe, Hunstrup, og Chr. Søndergaard, Østerild, samt Lokalhistorisk Forening i Klim.

Tvorup Skovhus

af Charlotte Boje Hilligsø Andersen

Udgravningen af en hustomt ved Tvorup Klitplantage har givet nye vinkler på den gamle byggeskik i Thy. Huset, der blev bygget i 1818, var et klitløberhus fra de første plantageforsøg ved kysten. Både skriftlige og arkæologiske kilder er inddraget i udredningen af husets historie.

Den vestlige del af Thy var i århundrederne efter middelalderen plaget af sandflugt, og tæmningen af sandet var en lang og sej proces, der for alvor gik i gang i slutningen af 1700-tallet. Resultatet var de klitheder og plantager, vi kender i dag, men det var ikke så ligetil at få noget til at gro i det barske klima. Talrige skriftlige kilder fortæller sammen med spor i landskabet om den første sandflugtsbekæmpelse, men også en arkæologisk udgravning har vist nye aspekter af dette kapitel om Thys historie.

Thagaards Plantage og Tvorup Skovhus

I forbindelse med Undersøgelingsprojektet for Nationalpark Thy var der i den kulturhistoriske arbejdsgruppe fokus på sandflugt og skovrejsning, og der blev bl.a. studeret kilder omkring den såkaldte Thagaards Plantage i Tvorup. Plantagen, der har navn efter sandflugtskommissær Lauritz Thagaard, var én af de syv forsøgsplantager, der blev anlagt i 1817 til »opelskning af skov«¹. Her lavede man forsøg med såning og udplantning af små træer.

Plantagen var sart, bl.a. fordi omstrejfende får og kreaturer gik ind og åd de spæde planter. En anden trussel kunne være fra de lokale folk. Således klagede Thagaard den 4/12 1817 over, at en del vogne var kørt hen over plantagen i Tvorup. Det var angiveligt beboere fra Hund-

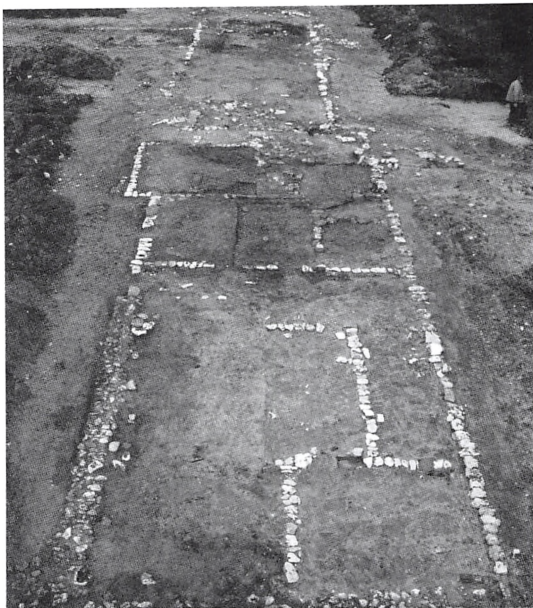
borg, Jannerup, Vang og Tvorup, der skulle ud til en stranding ved havet.

Løsningen på det blev, at man ansatte en klitløber, der skulle holde opsyn med plantagen. Der blev i 1818 opført en bolig til klitløberen, tæt syd for plantagen. Tvorup Skovhus, som det blev kaldt, blev senere nedrevet, og tomten har siden ligget under et græs-dække i Tvorup Klitplantage. Huset er bl.a. markeret på skovkort fra slutningen af 1800-tallet, og husbyggeriet såvel som klitløberens arbejdsforhold er belyst i skriftlige kilder.

Huset blev bygget i et sandflugtsområde, godt og vel 1 km fra kysten. Det lå på et tykt lag sand, i et barsk og øde klitlandskab. Den plantage, klitløberen skulle holde opsyn med, ville ikke rigtigt lykkes, og de høje træer, der i dag giver læ omkring hustomten, var der ikke, mens huset var i brug.

På grund af sandflugt var flere gårde i Tvorup sogn flyttet, og kirken var allerede i 1794 blevet lukket og sognet lagt ind under Vang sogn.² Beboerne i Tvorup Skovhus har således nok haft langt til nabo. I dag ligger den fremgravede hustomt i en lysning syd for parkeringspladsen ved Kystvejen, ca. 200 m nord for vejen til Bøgsted Rende.

For et par år siden udgravede Museet hustomten. Den arkæologiske udgravning havde først og fremmest til formål at afdække huset, så det kunne indgå i formidling af sandflugtshistorien. Projektet gav imidlertid overraskende resultater, idet huset viste sig at være

Fotografi fra udgravningen, taget fra lift. Huset ses fra øst, og grundplanen står tydeligt frem med stenrækkerne. Foto Charlotte Boje H. Andersen april 2005.

meget større, end det fremgik af det skriftlige materiale. Dette ledte til metodiske overvejelser omkring forholdet mellem arkæologiske og skriftlige kilder. Ved hjælp af traditionel arkæologi kombineret med lidt etnologi, historie og arkitekturhistorie blev det muligt at fylde liv i huset, men selv om der er mange kilder, er der stadig spørgsmål, vi ikke umiddelbart kan besvare. I denne artikel præsenteres udgravningsresultaterne og holdes op mod de oplysninger, vi har fra de skriftlige kilder. Der lægges således vægt på husets indretning og brug, mens vi må lade den spændende historie omkring Thagaards Plantage ligge til en anden god gang.

Licitation af byggeriet

Som nævnt var udgangspunktet for udgravningen nogle skrevne beretninger om husets

opførelse og brug. Især byggeriet er forholdsvis vel belyst i kilderne. Dette skyldes nok først og fremmest, at staten via amtmanden var indblandet, og at det dermed var et offentligt byggeri.

Den 9/12 1817 blev der fra Amtmand Faye til sandflugtsinspektør Thagaard skrevet et overslag »over Bekostningerne paa Opførelse af et Huus for en Klitløber i Thorup Klitte«. ³ Her beskrives huset som en »ordinær Huusmands Bygning med Udskud, der bedst modstaa Blæst og Stød – i Midten 5 Fag à 2¼ Alen Viide, til en Stue og et Kammer, næst Stuen 2 Fag á 3 Alen til Ildsted og Ovn, Udskud, der ved begge Enden (anvendes) til Brændsel, ogsaa nogle Faar. – Huusets Dybde inden Udskud = 7½ Alen«.

Derefter følger en specificeret liste over materiale til byggeriet med angivelse af prisen. Listen omfatter: Diverse tømmer til stolper, remme, hanebånd, udskudstømmer, bjælker, loft, døre, sengesteder m.m. 100 dobbeltsøm og 300 enkeltstøm. 4 vinduer, heraf det ene til køkkenet. 400 brændte mursten til at sætte under vinduerne. 120 mursten til skorstenspibe. 600 rå (ubrændte) mursten til ovn og skorsten. 40 læs ler og 20 læs sten til vægge. 20 læs ler til ovn og skorsten. 10 læs sten til grunden (sylden). 18 læs tag og 200 favne simer. Beslag til to vinduer og hængsler til to døre. Der budgetteres med heste, der skulle ælte leret, folk, der skulle kline, samt mænd, der skulle lave lerarbejdet ved ovn og skorsten. Der regnes med 4 dage til at lægge sylden. En tømmermand skulle have løn i 24 dage. En murer skulle have løn i 6 dage. Tækkeren og opstikkeren skulle have løn i 10 dage, og der var regnet med folk til at mønne taget.

Den totale sum for materiale og arbejdskraft var budgetteret til 796 rigsbankdaler, 3 mark og 4 skilling.

Den 13/1 1818 blev der lavet en tekst til selve licitationen, hvor husets indretning beskrives

lidt nøjere. Husets skulle opføres af fyr og gran tømmer »af forsvarlig tykkelse og styrke«. Taget tækkes med strå og mønnes med tørv. Det syv fag lange hus skulle være indrettet med stue og kammer i midten. I den ene ende køkken og bryggers, i den anden ende rum til brændsel. Der skulle laves udskud rundt om huset undtagen foran stue og kammer.

Stuen skulle have tre vinduer, mens kammeret skulle have to. Under vinduerne skulle væggene være af brændte sten, mens de øvrige vægge kunne laves af ler. Køkken og bryggers kunne i hver sin udskudsvæg have et vindue.⁴

Det er specificeret, hvordan skorstenen skulle konstrueres af dels ubrændte, dels brændte sten, og ovnen skulle laves af ubrændte sten. I stue, kammer og køkken skulle der være lofter af brædder og gulve af ler.

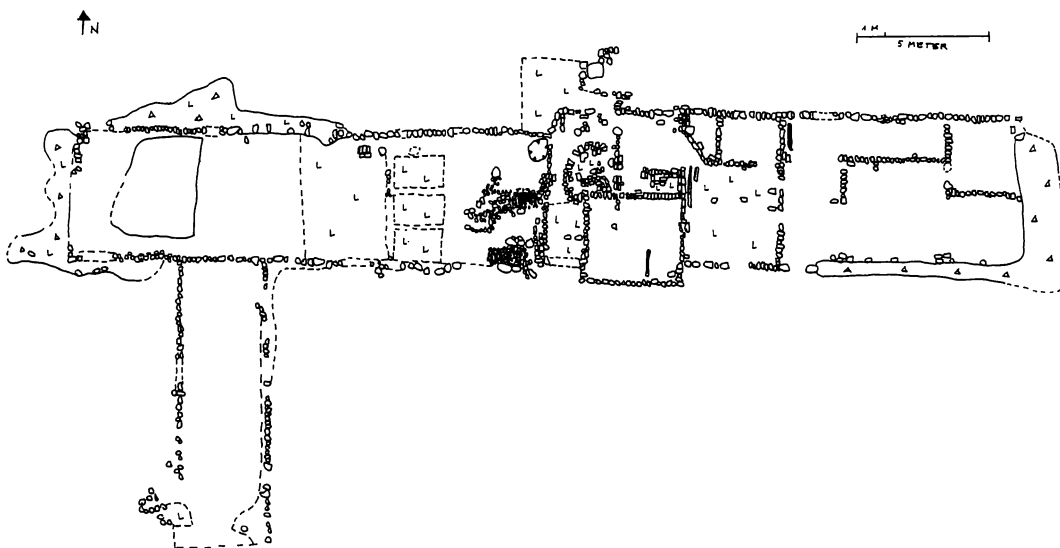
Huset skulle være færdigt inden juli måneds udgang samme år. Den 16. maj blev der fra

rentekammeret givet grønt lys for byggeriet. Den 1. september tiltrådte klitløberen sin stilling, og han flyttede formentlig ind i huset til den dato.

Disse oplysninger gav indtryk af et mindre hus – godt 4,5 m bredt og knap 10,5 m langt, dertil kom udskuddene, som vel var 1 m brede mod nord og op til 2 m brede ved enderne. Som det vil fremgå, havde det udgravede hus en noget større udstrækning.

Udgravningen. Husets grundplan og byggemateriale

Den første afdækning foregik med en rende-graver i december 2004.⁵ Vi var ret spændte på, hvor meget der var bevaret, men allerede lige under græstørven stødte vi på syldstensrækker. Efterhånden som arbejdet skred frem, fik vi afdækket husets grundplan. Over det meste

Opmåling af den fremgravede syld ved Tvorup Skovhus. Stenene er tegnet ind, mens de vigtigste lag er markeret med signaturer. L = lerlag tolket dels som gulve, dels som ler i væltede vægge. Trekant = kridt og flintknolde i et ujævnt lag, tolket som materiale fra væltede vægge. Charlotte Boje H. Andersen april 2005.

af hustomten var de øvrige bygningsrester forsvundet i forbindelse med husets nedrivning, og der var ikke egentlige kulturlag bevaret. Men sylden viste, hvor der var ydervægge og skillevægge og gav et godt billede af husets udstrækning og indretning. Udgravningen gik således hånd i hånd med en tolkning af rummenes funktioner, der støttede sig i kendskabet til andre lignende huse.

Grundplanen viste et temmelig langt hus med gavle mod vest og øst. Det var i sin fulde udbygning 37(!) meter langt og op mod 6 meter bredt. Den vestligste del af huset var lidt smallere end den østlige del, muligvis har der på nordsiden af husets østlige halvdel været udskud, som vi også kender fra andre huse fra perioden. Udskuddets konstruktion var dog ikke umiddelbart synlig i den bevarede syld. Ca. midt på sydfacaden var sylden trukket knapt 1 meter frem, og det kvadratiske rum kan have brudt facaden som en kvist. I vestenden var en vinkelbygning lagt op mod sydsiden af huset.

Sylden bestod først og fremmest af kalkstensbleger, de flade hvide kalksten, der bl.a. kan hentes ved kysten ved Klitmøller og Hænstholt. Derudover var anvendt flintknolde og enkelte kampesten. Stenene var lagt i rækker direkte oven på flyvesandet. Som oftest lå sylden som en enkelt stenrække; kun få steder var der bevaret flere skifter sten. Det øvrige bygningsmateriale var fjernet fra stedet efter husets nedbrydelse, dog var der nogle steder bevaret ler omkring syldstenene. Dette var formentlig rester af den lerklining, der har tætnet væggene.

I husets centrale del var funderingen nogle steder mere solid med nedgravede sten. Dette kan formentlig knyttes til ovn- og ildstedskonstruktionerne i denne del, men noget kunne også tyde på, at disse mere solidt funderede strukturer hører til husets ældste fase. Huset fik formentlig ikke sin fulde udstrækning med

det samme, men der kan være lavet tilbygninger undervejs. Det lod sig dog ikke gøre fuldt at afdække kronologien i husets udbygning.

Køkken, bryggers og stuer – husets centrale del

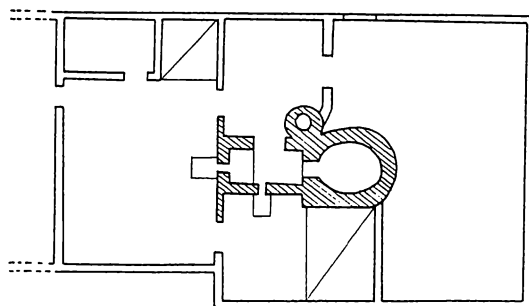
Den midterste del af huset rummede flest oplysninger om indretning og brug. Denne del var ca. 11 m lang og afgrænsedes mod øst af en nord-sydgående skillevæg, mens afgrænsningen mod vest var mere diffus.

Udover ydervægge og skillerum blev der i nogle af rummene udgravet anlæg, der kunne knyttes til køkkenfunktioner. Forskellige former for stenlægninger og lerlag blev tolket som hhv. ildsted, bageovn og bryggersgulv, og der var endog en brønd i rummet ved siden af køkkenet.

Køkkenet med ovn og ildsted lå i et rum i den nordlige halvdel af huset. I dette rum var gulvet omkring ovnen af kridt, mens der ikke var bevaret andet end sand ved ildstedet. Her kan der have været trægulv eller måske en stenlægning, som senere er fjernet.

Ildstedet var en rektangulær stenlægning af gule og røde tegl bevaret i to skifter. Herover har flere skifter sten formentlig dannet et hævet ildsted, hvor man har haft åben ild til madlavningen.

Tæt vest for ildstedet var en rund stenlægning af porøse tegl, dækket af et tykt lerlag. Dette var bageovnen, der over det bevarede gulv af tegl eller varmepåvirkede, ubrændte sten har haft en lerkældt kuppel. Det kunne se ud som om, indfyringen til ovnen har vendt ind mod ildstedet, således at optænding til begge dele har kunnet foregå under samme skorsten. Der har højst sandsynligt ydermere været tilknyttet en bilæggerovn, som har opvarmet tilstødende beboelsesrum. Det har været praktisk og mest sikkert at samle brugen

A: Fotografi af ovn og ildsted set fra øst. I forgrunden ses teglstenene fra ildstedet og bag denne den runde struktur, der har været bunden af ovnen. Foto Charlotte Boje H. Andersen.

B: Grundplanen over huset i Øster Brønderslev viser en opbygning af ovn og ildsted, der er parallel med Tvorup Skovhus, dog er det spejlvendt i forhold til orienteringen i huset. Fra Mikkelsen 2003-2005, s. 90.

af åben ild i huset, og denne indretning såvel som ovntypen er – med variationer – velkendt fra andre gamle huse. Således finder vi en gennemgang af ildstedsindretninger i højremshuse i Vendsyssel en sammenbygget ovn og ildsted med bilæggerovn, der helt svarer til opbygningen i Tvorup Skovhus. Ovn og ildsted ligger i forlængelse af hinanden på langs af husets længderetning, men i eksemplet fra Øster Brønderslev er konstruktionen dog spejlvendt.⁶

Rummet vest for køkkenet havde tilsyneladende strakt sig over hele husets bredde, og ud fra indretningen tolkede vi det som bryggers. Der har formentlig været indgang mod syd, hvor et par flade kampesten dannede dørtærskel. Gulvet var en stenpikning lagt af flade og aflange, vandrullede sten, der var stillet på kant ned i sandet. Stenpikningen, der ikke var bevaret i sin fulde udstrækning, var kantet af

større kampesten. I de områder, hvor der ikke var stenlægning, kan der have været f.eks. en gruekedel eller andre faste strukturer – men gulvet kan også blot være delvis fjernet i forbindelse med nedrivningen af huset.

Det forholdsvis kraftige nord-syd gående vægforløb mellem køkkenet og bryggers kan have båret de vestligste højremsstolper i den ældste del af huset. Således har bryggerset ligget i et ca. 2 m bredt udskud mod vest, hvilket også antydes i beskrivelserne af byggeriet.

I den nordlige del af bryggerset lå brønden, der under græstørven kunne erkendes som en fordybning fyldt med sand. Da vi gik i gang med at udgrave den, kunne vi se, at brønden øverst havde været afstivet med en trætønde, hvoraf kun to jerntøndeband og små splinter af træet var bevaret. Tønden har holdt det løse sand under huset på plads og stabiliseret brønden. Det blev ikke undersøgt, om brønden var

dybere end tønden, og hvordan den i øvrigt var konstrueret. Da grundvandet i området generelt stod højt, har brønden muligvis ikke været så dyb. Det fremgik ikke helt tydeligt, om der har været en stenforing øverst ved brøndens åbning. Det kunne ud fra lagforholdene se ud som om, brønden var lavet senere end den ældste del af huset; der har altså ikke været indlagt vand oprindeligt. Det at bruge en tønde øverst i brønden er velkendt andre steder i huse af samme type i lokalområdet.⁷

Op mod køkkenets østvæg var der et lille rum i husets nordlige del. Det var kun ca. 1,5 m² stort og havde en delvis skrå skillevæg ind til køkkenet. Det er oplagt at se dette rum som opbevaringsrum eller spisekammer på grund af den beskedne størrelse og rummets kølige placering mod nord.

På nordsiden af huset var der ud for køkkenet afløbsrender og andre lidt diffuse strukturer. Der har formentlig været udgang fra

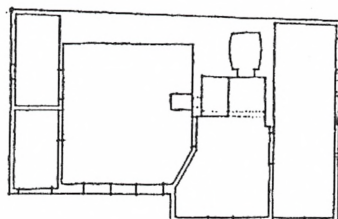
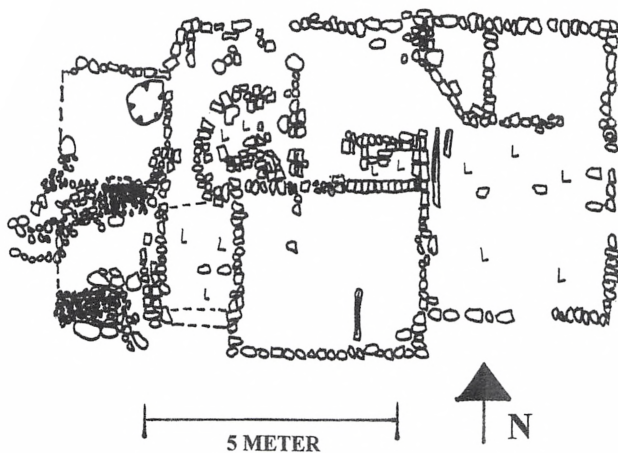
køkkenet, og muligvis er her på et tidspunkt indrettet lokum.

Syd for køkkenet og op mod væggen ind til bryggeret var et lille, smalt rum. Her blev i ydervæggen mod syd afdækket en række sten af soltørret ler, der tolkes som dele af en dørtærskel. Rummet har vel fungeret som entré, eller forstue, som sådanne rum blev kaldt.

Endelig var der i den centrale del af huset to kvadratiske rum, der lå op mod køkkenet mod syd og øst. Disse rum tolkes som hhv. stue og kammer. Hvert rum havde et areal på godt og vel 10 m². Rummet syd for køkkenet (stuen?) havde som nævnt en facade, der var trukket frem – dette kan evt. være resultat af en senere ombygning. I andre lignende huse opfattes fremtrukne facader og kviste i hvert fald som ombygninger foretaget sidst i 1800-tallet.⁸ I dette rum syd for køkkenet var der bevaret et enkelt træstykke, som formentlig indikerer, at der her har været trægulv.

Fotografi af brønden, der er delvis udgravet. Man aner tøndebåndene, som var bevaret i brøndens sider. Foto Charlotte Boje H. Andersen.

A: Tegning af den centrale og formentlig ældste del af Tvorup Skovhus. Mod vest brolægningen i bryggerset, nord for denne er brønden afmærket med en rund signatur, brønden er formentlig føjet til senere. I den nordlige del af husets midte køkken med ovn (rund aftegning) og ildsted (aflang konstruktion for enden af ovnen). På husets sydside de to kvadratiske rum. Nord for kammeret de to små rum, der tolkes som hhv. spisekammer og alkove.

B: Marie Gregersens hus i Østerild. Huset har nogenlunde samme størrelse som Tvorup Skovhus' centrale del, og man finder de samme rum. Fra Engquist 1947, s. 124.

Rummet øst herfor (kammer?) havde et lag kridt og ler som rester af gulv. I rummets nordvæg var en åbning i syldstenene ind til et mindre rum, der ud fra størrelsen at dømme formentlig har fungeret som alkove.

De to kvadratiske rum stødte op til hjørnet med ildsted inde i køkkenet, og man kan forestille sig, at en bilæggerovn med indfyring fra køkkenet har opvarmet rummene. En sådan løsning på opvarmning af beboelsesrum kender vi fra andre samtidige huse, f.eks. det fredede fiskerhus i Agger.

I det hele taget kan man genfinde principperne i indretningen af den centrale del af huset i de fleste gamle huse, der er registreret i Thy og Vendsyssel.⁹ Der er variationer i, hvorledes delene er placeret, men de er alle lavet over samme læst.

Den centrale del af huset har dermed rummet husets vigtigste funktioner – køkken, bryggers og bolig, og som nævnt ser det på

grundplanen ud som om, denne del ved sin udformning adskiller sig fra det øvrige. Vest- og østvæggene er f.eks. mere solide. Dette kan være udtryk for, at huset i sin oprindelige skikkelse ikke var større.

Denne opfattelse støttes af de præsenterede skriftlige kilder, der lægger op til et byggeri af et mindre hus. Rumindretningen i de skriftlige kilder kan forholdsvis let kobles til de bevarede levn, dog kan der i den fremgravede grundplan ikke umiddelbart findes det omtalte rum til brændsel. Dette kan skyldes en senere tilbygning (se nedenfor), hvor det østlige udskud er sløjftet.

En sammenligning med andre husplaner viser, at der findes paralleller med nogenlunde samme udstrækning og indretning som Tvorup Skovhus' centrale del. F.eks. er det såkaldte Marie Gregersens hus i Østerild gengivet i Hans Henrik Engquist' artikel om byggeskik i Thy. Det har samme dimensioner som den centrale

del af Tvorup Skovhus, mens rummene er disponeret på en lidt anden måde.¹⁰

Østlige del af huset

De østligste 10 m af huset var ved syldstensrækker inddelt i mindst tre forholdsvis store rum – et aflangt rum i nordsiden, et kvadratisk rum (måske to) op mod østgavlen og et større rum mod syd. Nogle steder lå der enkelte, spredte sten, og muligvis har der været lettere skillevægge, så der har været flere rum.¹¹ En åbning i sylden på husets sydside med en stor sten på hver side tolkedes som en indgang.

Sydvæggen og østgavlen i denne del af huset adskilte sig fra de øvrige syldstensrækker ved at de var dannet af flere mindre sten i et bredt bælte. Nogle af stenene kan dog være materiale fra de væltede vægge. Syldens karakter er måske udtryk for, at denne del hører til en yngre fase.

Der var ikke bevaret øvrige strukturer, der kunne pege på brugen af denne del af huset. Der var ingen spor efter ildsteder eller lignende til opvarmning, hvilket normalt ville tale mod, at rummene har været brugt som beboelse. Det kan dog ikke udelukkes, at man har brugt lettere opvarmning med varmbækkener eller lignende i rummene uden fast varmekilde; muligvis har rummene ikke været i brug til daglig. Det er således oplagt at se på andre huse af samme type for her at finde svaret på rummenes anvendelse.

Blandt de grundplaner over huse fra Thy, der er gengivet i Hans Henrik Engqvist's artikel om byggeskik i bogværket Landet mod Nordvest, findes således et »sals« fra Øster Vandet.¹² Her er der i den østre ende en storstue og to kamre op mod østgavlen, og denne ruminddeling svarer temmelig nøjagtigt til Tvorup Skovhus' østre ende. Selv indgangen på husets sydside er placeret samme sted. Heller ikke i Øster Vandet-huset ses tegn på opvarmning,

og også i andre gamle huse fra landsdelen ses stuer uden fast varmekilde.¹³ Der er dermed grundlag for at tolke disse rum som storstue og kamre; som nævnt kan de være bygget til huset, men de omtales ikke i de kendte kilder.

Vestlige del af huset og vinkelbygningen

Den vestlige del af huset var som nævnt lidt smallere end den østlige del, nemlig godt og vel 5 m bred. Vinkelbygningen mod syd var omtrent 10 m lang og 3,5 m bred.¹⁴

Nordvæggen, sydvæggen og vestgavlen i den vestlige del af huset var repræsenteret dels ved syldstensrækker dels ved stensamlinger med ler fra den væltede væg. I de vestligste 16 meter af huset var der derudover spor af forskellige konstruktioner, dog af en lidt anden karakter end i den øvrige del. En tværgående muldstribe vest for bryggerset tolkedes som rester af en skillevæg. Øst for muldstriben lå der lerlag i 1½ x 2 m store »plader« med mørkere striber imellem. Pladerne kan repræsentere lertavl i en væltet skillevæg, men det er mere sandsynligt, at felterne er spor efter båse til kreaturer.

Vest for skillevæggen var der rester af et ler-gulv. Længere mod vest var et område med et lag af flintknolde og kridtblager, der tolkedes som rester af enten en skillevæg eller indvæltet vestgavl. Der var ingen spor af indgang til den vestlige del af huset og vinkelbygningen, men hvor der er huller i syldstensrækkerne, kan der have været dørtærskler af sten eller træ. Vinkelbygningen ved husets vestende blev kun sporadisk undersøgt ved en frilæggelse af syldstensforløbene. Derfor fik vi ikke sikkert kendskab til eventuelle gulvlag eller andre strukturer inde i bygningen.

Den vestlige ende af huset og vinkelbygningen blev formentlig brugt som stald og lade. Også her er der paralleller at finde i andre gamle

huse i Thy. Et såkaldt boelssted i Sperring har haft en lade som vinkelbygning mod syd, og i øvrigt en indretning af stuehuset, som minder om Tvorup Skovhus. Arkitekt Zangenberg skriver, at laden er bygget til et ældre stuehus, der havde stald i vestenden, og der er gengivet båse til køer og heste på grundplanen.

Angiveligt var det i begyndelsen af 1800-tallet ret almindeligt, at stalden begyndte allerede i yderframmerset (bryggeret).¹⁵ Der er ikke tegn på, at der har været lige så mange båse i Tvorup Skovhus som i Sperring, men man har formentlig først og fremmest haft får herude i klitten.

Laden i Sperring var ved fagene inddelt i loer med forskellige formål, hvorimod vinkelbygningen i Tvorup Skovhus var af mindre dimensioner og uden synlig faginndeling i de bevarede dele.

Dette skyldes måske forskellige driftsformer, hvor man i Tvorup ikke kan have haft agerbrug af betydning.

Omgivelserne ved Tvorup Skovhus

Som nævnt så omgivelserne anderledes ud i husets brugstid, end de gør i dag. Landskabet var bart og stærkt præget af sandflugt. Nord for huset lå Thagaards Plantage, hvor man som et led i sandflugtsbekæmpelsen forsøgte sig med at danne skov, men de små træer kunne ikke leve i dette klima.

Tvorup Skovhus var omgivet af et dige, der endnu tydeligt kan ses som en lav forhøjning rundt om hustomten. Diget blev ikke undersøgt ved udgravningen, men det er formentlig bygget af tørv, der med tiden er sunket lidt sammen. Diget har dannet læ for vestenvinden og holdt desuden omstrefjende får væk fra haven. Det omkransede formentlig en have, hvor beboerne i huset dyrkede afgrøder til hus-

holdningen. Knud Aagaard skriver, at man i haverne – eller kålgårdene – i Thy først og fremmest dyrkede grønkål og dertil sennep, peberrod, hvidkål og kartofler.¹⁶ De mest hårdføre af disse planter har sikkert været dyrket i haven ved Tvorup Skovhus.

Husets beboere

I kilderne omkring husbyggeriet blev det også udspecificeret, hvilke forhold klitløberen blev ansat under. Han fik således fri bolig, græsnings til nogle får, 12 læs tørv og tre læs lyng til brændsel – eller et areal, hvor han kunne hente tilsvarende sammen med foder til seks får. Derudover årligt fire tønder rug og fire tønder byg og en løn på 10 rigsbankdaler. Klitløberen skulle først og fremmest holde opsyn med plantagen.

Til det formål skulle han helst have hunde, der kunne holde vagt om natten og fordrive de dyr, der åd af planterne og trådte på dem. Hvis han ud over opsynet også skulle plante, beskære og lave andet arbejde ved skoven, skulle hans løn øges – »da det saa berøver ham Tiiden til anden Fortjeneste«.

Første klitløber var Jens Olesen fra Hundborg, og han flyttede ind i huset, da han tiltrådte stillingen 1. september 1818. Man må formode, at han havde sin familie med, men det nævnes ikke i kilderne. Jens Olesen var ansat indtil 1830, hvor Mads Bedsted overtog hvervet. Mads Bedsted havde tidligere været ansat ved Hansted Plantage, hvor der også blev lavet planteforsøg.¹⁷

Mads Bedsteds embedsførelse medførte problemer, der afspejles i kilderne og ledte til hans afskedigelse.¹⁸ I 1835 var klitopsynsmand Pontoppidan på inspektionsrejse i Tvorup Klit. Her indfangede han syv får, som han drev til det nærliggende Tvorup Skovhus. Mads Bedsted havde imidlertid nægtet at tage fårene ind. Dette blev opfattet som en pligtforsømmelse,

og fra det år er der flere dokumenter, bl.a. omkring forhør af klitløberen.

Under retssagen fremgik det, at Mads Bedsteds stald havde stået tom, da hans egne kreaturer var kommet på græs; der burde således være plads til fårene. Mads Bedsted hævdede derimod, at han ikke havde set de omstrefjende får, og han mente ikke, der var plads til dem, da han kun havde en lille lade. Det nævnes, at andre tidligere havde drevet en hel fåreflok ind i laden, da Mads Bedsted ikke var hjemme, og ved den lejlighed var hans øl blevet flyttet og spildt. Derfor sagde han til klitinspektøren, at han ikke »ville holde fårehus«. Mads Bedsted erkendte at have begået fejl og tilbød at betale en bøde til sognets fattigkasse. Konsekvensen blev, at Mads Bedsted blev opsagt til maj 1836 og skulle flytte fra huset. Han søgte efterfølgende om en lod og tilladelse til at bygge et hus ved Vangså. Han kunne ikke få råd til at købe agerjord, og han håbede at kunne ernære sig ved fiskeri.¹⁹

Den nye klitløber Lars Hedegaard blev hentet fra plantagen ved Thisted. Her drev man planteskole og fremdrev træer til forsøgsplantagerne. Her havde han fået god indsigt i skovvækst, men han blev syg allerede i 1837 og kunne ikke passe sin gerning. Mads Bedsted blev konstitueret og siden ansat igen som klitløber på stedet. Han omtales som en dygtig mand, og det ser ud som om, de tidligere problemer er glemt. Allerede i 1842 blev det besluttet, at plantageforsøgene skulle lukkes. Klitløberne blev afskediget, og de skulle flytte fra skovhusene.

Husets tilstand i brugstiden

Tvorup Skovhus er ganske vel belyst i de skriftlige kilder, og de fysiske levn på tomten var også forholdsvis velbevarede. I udgravningen kunne husets grundplan afdækkes og flere indretningsdetaljer og byggematerialer fra

licitationen genfindes. Derimod var tagværk, tømmer, vinduer, døre og væggene væk; man har formentlig fjernet alt brugbart materiale og genbrugt det et andet sted. I nogle spørgsmål var de arkæologiske fund således et godt supplement til de skriftlige kilder – og omvendt, men i nogle tilfælde viste det sig, at der var modsigelser i materialet. De skriftlige kilder kunne således ikke umiddelbart bruges som facitliste til udgravningen, men det gjorde jo ikke sagen mindre interessant.

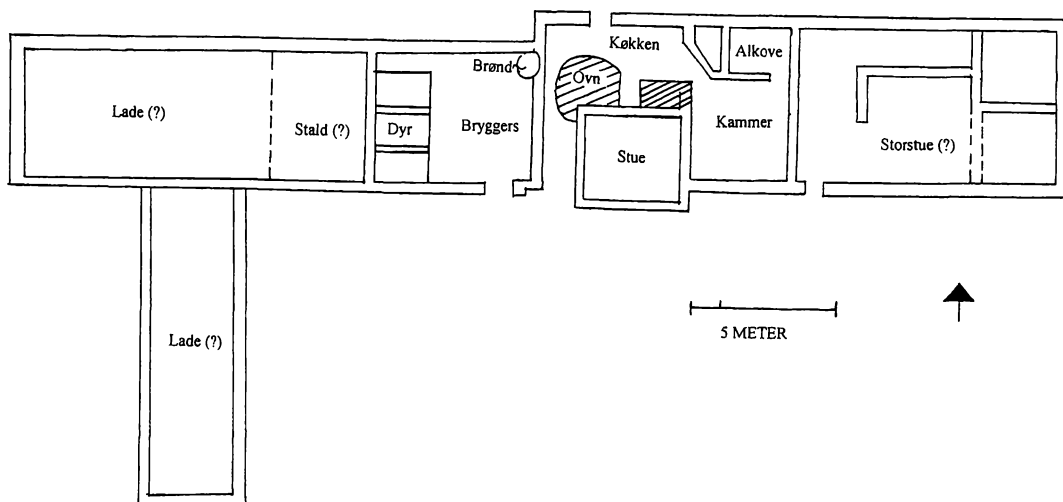
Huset var betydeligt større, end kilderne umiddelbart fortæller. Forklaringen til dette må nok ligge i, at der senere er bygget til. Det er vanskeligt at svare på, hvornår dette er sket.

Enkelte kilder fortæller om husets tilstand undervejs i brugstiden. I forbindelse med ansættelsen af en ny klitløber i 1830 blev der bevilget penge til reparationer af huset. Der blev lagt nyt tag på sydsiden, der skete udbedring af mur og bindingsværk på sydsiden, og der blev lagt nye gulve i hele huset.

I 1835 nævnes i kilderne i forbindelse med retssagen (se ovenfor), at klitløberen havde en lade på to fag, hvor han opbevarede øl og andet indbo. Han havde også en stald, som han ifølge kilderne selv havde bygget til sine egne kreaturer. Eftersom disse tilbygninger tilsyneladende er sket på eget initiativ, er der ikke på samme måde lavet officielle optegnelser.²⁰

Plantageforsøget mislykkedes, da man ikke kunne få træerne til at gro. I 1842 opgav man ved kongelig resolution forsøgene, og klitløberstillingen blev nedlagt. Skovhuset skulle sælges ved auktion til bortflyttelse.

Ved auktionen i 1845 var huset »af en ringe beskaffenhed, opført af klein tømmer af hvilket det nederste eller bindingsværket er bedærvet af vand, fordi det ikke i flere år har været vedligeholdet. Vinduerne er alle itu, i muren findes kun omtrent 1000 stk. brændte sten, de øvrige sten, som væggen er opført af, er almindelige havsten, og skillerummene af ler eller små sten«. ²¹ Huset

Plan over Tvorup Skovhus med angivelse af rumfunktioner i husets fuldt udbyggede skikkelse. Charlotte Boje H. Andersen.

blev købt af proprietær Skibsted på Djernæs, som solgte det videre til Peder Niels Trab. Vi ved ikke, hvad der skete med selve huset efter auktionen. Noget kunne tyde på, at det fortsat var i brug, for det blev angiveligt nedbrudt 1892 og flyttet til Bøgstedrendehuset, der nu ligger på den anden side af Kystvejen.

Højremshuse, paralleller

I overslaget over, hvad byggeriet vil koste, kaldes huset en »ordinær husmandsbygning«. Det er ligesom underforstået, at alle ved, hvad det så drejer sig om, både hvad angår størrelse og indretning. Dette stemmer med det meget ensartede præg, husene har. Tvorup Skovhus har i udformning og størrelse formentlig lignet hovedparten af huse på landet og i fiskerlejerne i Thy på den tid.

Vi har kendskab til hustypens indretning dels gennem bevarede huse, dels gennem huse, der er registreret, inden de blev revet ned; der er derimod ikke tidligere foretaget arkæologiske udgravninger i huse fra nyere tid i Thy.²²

Det er klart, at der er væsentligt flere oplysninger i et stående hus, hvad angår konstruktioner og indretning. I den fremgravede grundplan kan der imidlertid også hentes informationer om planløsninger og byggemateriale, som kan supplere det øvrige materiale.

Maren Bolms hus i Agger kan betegnes som bindeleddet mellem de stående huse og Tvorup Skovhus. Huset blev revet ned midt i 1900-tallet. Nedrivningen blev dokumenteret med fotografier, og husets grundplan og indretning var allerede tidligere registreret.²³ I dette materiale finder man mange elementer, der stemmer overens med udgravningsresultaterne i Tvorup. Materialet til sylden og dens konstruktion er stort set identisk med sylden i Tvorup Skovhus. Billeder af brønden kan nærmest forveksles med brønden i Tvorup. Det er derfor nærliggende at antage, at de øvrige konstruktionsdetaljer også har haft samme udformning.

På gamle fotografier og registreringer kan man i øvrigt se, at den gamle bebyggelse i Agger udelukkende bestod af huse bygget efter

samme princip som Maren Bolms hus. De fleste huse er væk nu. Et af de få bevarede huse er det fredede fiskerhus, hvis historie kan føres tilbage til 1700-tallet; huset ejes nu af museet og holdes hver sommer åbent for besøgende.

Tvorup Skovhus og Maren Bolms hus var opført som *højremskonstruktioner*, der skitseres nedenfor.²⁴ Højremmens forløb var imidlertid ikke tydeligt markeret i grundplanen, hvilket vel skyldes, at stolperne stod på sten eller teglsten. I højremskonstruktioner fra oldtiden kan tømmerets placering genfindes som stolpehuller, hvilket gør det lidt lettere at bestemme konstruktionstypen.

Højremshuset er egnstypisk for det nordvestlige Jylland og har rødder tilbage i oldtiden.²⁵ Det karakteristiske for højremshuset er, at det tagbærende tømmer stod inde i huset, mens de lave ydervægge ikke havde tagbærende funktion. Hermed var hovedtømmeret beskyttet mod vejr og vind.

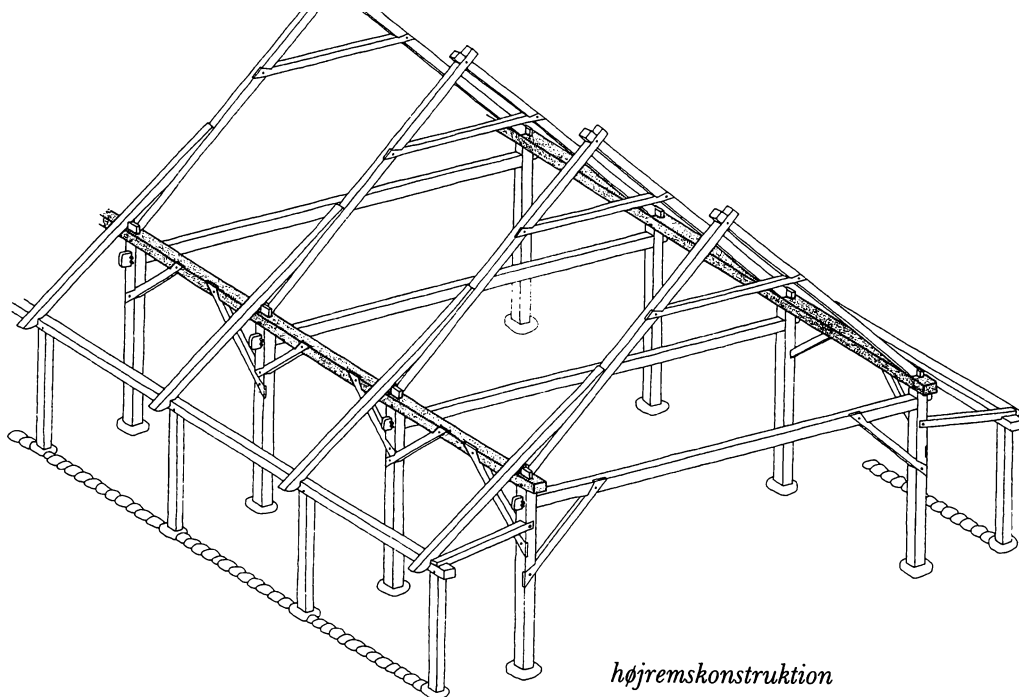
Forklaringen på typens udvikling og den lange tradition for byggeri af denne type ligger først og fremmest i, at man havde forholdsvis

begrænset adgang til bygningstømmer. Husene blev af den grund primært opført af tørv, sten og ler, og tømmer blev kun brugt som skelet i bygningerne. Højremshusene var tilmed forholdsvis lette at pille ned, flytte og genopføre et nyt sted, hvilket kunne være en fordel f.eks. i Agger, hvor havet gradvis tog bidden af landet, og husene blev flyttet mod øst. Derudover var det forholdsvis let at bygge til og bygge om i denne type huse, hvilket også afspejler sig i de fleste af de bygninger, vi har kendskab til.

Konstruktionen har sit navn efter højremene – to vandrette tagremme, der løb i husets længderetning og lå oven på en række lodrette, tagbærende stolper. Disse stolper stod parvis overfor hinanden i to rækker gennem huset ca. 1 m inden for ydervæggene, og de var parvis forbundet på tværs med en bindbjælke. Derved dannedes et bredt langsgående midterrum og to smallere yderrum, kaldet udskud. Stolperne var stillet på sten for at beskytte dem mod fugt nedefra, ligesom ydervæggene hvilede på en stensyld. Hertil har man brugt forskellige natursten, fortrinsvis flade kridtsten, de såkaldte

Maren Bolms hus i Agger, set fra øst. Her ses, hvordan der er brugt natursten som fyld mellem stolperne i ydervæggene. Huset er tækket med lyng, og der er lagt stave på for at holde det. Oppe ved mønningen er desuden bundet en gammel kværnsten fast. Foto Dansk Folkemindesamling.

højremskonstruktion

Principskitse over tømmeret i en højremskonstruktion. Selve højremmene er markeret med gråt, og det ses, hvordan der dannes tre langsgående »rum« gennem huset. Fra Lerche 1987, s. 209.

bleger, der forekommer naturligt i undergrunden ved Thys vestkyst. Ydervæggene kunne være lettere konstruktioner, da de ikke skulle bære tagværket, og det var ligeledes lettere at udskifte eller reparere dem. Væggene kunne være af natursten eller af ler og soltørrede lersten. Vægfladerne blev til tider både udvendigt og indvendigt pudset eller klinet med ler for at opnå jævne flader.

Udskuddene med de karakteristiske, lave ydervægge dannede først og fremmest de langsgående ydermure, men der var ofte også udskud ved gavlene, så tømmeret var beskyttet.

Tagværket hvilede på højremmene, og spærene går ud over udskud og ydervægge. Tagfladerne blev hermed meget store, og er velegnede til at modstå vinden. Taget var tækket af lyng, tørv, halm eller rør.

En udgravning, der startede som en »rutinesag«, ledte således til mange nye erkendelser.

Som det nok vil være fremgået, er der mange detaljer og variationer i husenes indretning, der stadig kan undersøges – og nye oplysninger kommer frem, hver gang vi undersøger et nyt anlæg. Højremshusene er et led i en lang udvikling af byggeskikken i Thy, og den viden, vi kan hente her, peger både fremad og bagud i tid.

Muligheden for at fylde liv og personer i Tvorup Skovhus føjede ekstra aspekter til historien; det er jo ikke hver gang, vi kender navnet på dem, der har boet i de udgravede huse.

Charlotte Boje Hilligsø Andersen
Født 1969. Middelalderarkæolog. Projektansat ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Litteratur:

Charlotte Boje Hilligsø Andersen: *THY 3975 Tvorup Skovhus*. Udgravningsberetning 2005, Museet for Thy og Vester Hanherred.

Torsten Balle: Vang Klit. Et blad af sandflugtens historie. *Historisk Årbog for Thisted Amt* 1962-64, s. 287-310 og 382-420.

Hans Henrik Engqvist. Byggeskik. *Landet mod Nordvest* bind II, 1947 s. 107-126.

Nanna Gad: *Højremshuse i undersøgelsesområdet for Nationalpark Thy*. Undersøgelingsprojekt Nationalpark Thy. Rapport 2005.

Esben Graugaard. Om at avle kartofler i de thylandske sandklitter. *Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred* 1991, s. 21-32.

Gunnar Jensen: *Agger-Land – vind vand og sand*. 1985.

Aksel Kristensen: Vand og brønd. *Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred* 1994, s. 128-132.

Aksel Kristensen: En Tøndeboend. *Museets Venner* Nr 2, 2004.

Grith Lerche: *Bøndergårde i Danmark 1789-90. Byggeskik på landboreformernes tid*. 1987.

Susanne Mikkelsen: Højremshuse i Vendsyssel. *Bygningsarkæologiske Studier* 2003-2005, s. 77-94.

Henriette Rensbro: *Bygninger på landet. Middelalderhuse i Østdanmark 1200-1600*. Århus 2002.

Peder Skarregaard: *Kampen mod sandet i Thy. Sandflugt, sandflugtsdæmpning og den første træplantning*. Undersøgelingsprojekt Nationalpark Thy. Rapport 2005.

Peder Skarregaard: *Kampen mod sandet. Thy – Landet mod Nordvest*. Thisted 2006, s. 43-48.

H. Zangenberg: Byggeskikken i de gamle bønderbygninger i Thy. *Historisk Årbog for Thisted Amt* 1925, s. 75-95.

Knud Aagaard: *Physisk, oekonomisk og topographisk beskrivelse over Thy beliggende i Thisted Amt*, Aalborg Stift. 1802.

Noter

1. Oplysningerne om Thagaards Plantage stammer fra Lauritz og P.E. Thagaards indberetninger til Rentekammeret – oplysningerne indsamlet og venligt stillet til rådighed af Peder Skarregaard. Der henvises til Peder Skarregaard 2005 og 2006.
2. Sandflugtens indflydelse på områdets bebyggelse er bl.a. belyst i Balle 1962-64.
3. Fra Thisted Amts Journalsager 1817. Afskrift ved N. Vestergaard Larsen, der takkes for det store arbejde med indsamling af kilder til Tvorup Skovhus.
4. Der er i de to kilder tilsyneladende ikke helt enighed om antallet af vinduer.

5. Jævnfør udgravningsberetning THY 3975 Tvorup Skovhus, Museet for Thy og Vester Hanherred maj 2005.
6. Mikkelsen 2003-2005. Fig 18, L1, s. 90.
7. Se f.eks. Aksel Kristensen 1994 og 2004. Brønden ved Maren Bolms hus i Agger havde efter billederne at dømme også spor af tøndeband. Brugen af tønder kendes også i middelalderlige brønde.
8. Zangenberg 1925, s. 92.
9. Se f.eks. Engquist 1947 s. 113. Mikkelsen 2003-2005, s. 88-90. Zangenberg 1925. Gad 2005.
10. Engquist 1947, s. 124, fig. 21. Huset betegnes på side 126 som et typisk lille Thy-hus.
11. Ved maskingravningen lå syldstenene i denne ende af huset forholdsvis løst på det løse flyvesand, og muligvis blev der fjernet en nord-sydgående skillelæg i den østlige ende.
12. Zangenberg 1947, s. 113, figur i.
13. Engquist 1947, Zangenberg 1925.
14. Den vestlige del af huset blev på grund af en lidt stramtidsplan ikke undersøgt så grundigt, og derfor kender vi ikke ret mange detaljer. De beskrevne strukturer kan evt. undersøges ved en ny udgravning.
15. Zangenberg 1925, s. 92.
16. Aagaard 1802, s. 83. Om kartoffeldyrkning i klitegne se Graugaard 1991.
17. I 1822-23 blev der ansat opsynsmænd ved yderligere tre forsøgsplantager – i Hansted, Nors og Hjørdemål. Opsynsmændene ved de plantager skulle selv opføre deres boliger. Skarregaard 2005, s. 14.
18. Thisted Amts Journalsager KV 1835 (f:4549-58) Forhør over opsynsmand Mads Jensen Bedsted. Afskrevet af Niels Vestergaard-Larsen.
19. Thisted Amts Journalsager KV 1836 (f:7423-24) Ansøgning fra den afskedigede skovløber Mads Jensen Bedsted. Afskrevet af Niels Vestergaard-Larsen.
20. For en god ordens skyld skal det nævnes, at det fra forfatterens side ikke er undersøgt, om der foreligger brandtaksationer eller andre kilder til husets senere historie.
21. 26/4 1845 fra Sandflugtskommissær Lykke til Det Kongelig Amthus.
22. Bl.a. Engquist 1947, Zangenberg 1925.
23. Billederne fra nedrivningen opbevares i Dansk Folkemindesamling, Museet for Thy og Vester Hanherred har en kopi. Grundplanen er gengivet i Engquist 1947, s. 113, hus a (fejlagtigt gengivet som Md. Bohns hus, der er tale om Maren Bolm). Et foto fra 1900 af Maren Bolm ved spinderokken foran alkovevæggen i stuen er gengivet i Jensen 1985, s. 57.
24. Gennemgangen er delvis baseret på Rensbro 2002.
25. Mikkelsen 2003-2005.

Lokalhistorisk litteratur om Thy og Vester Hanherred 2006-2007 – et udvalg

af Anne Frandsen

Bøger

Andersen, Jens

Olsen Bandens Jylland - en guide til stederne i »Olsen-Banden i Jylland«
Thisted Kino, Museumscenter Hanstholm, 2006
39 sider, ill. i farver
Udgivet i forbindelse med Olsen Banden Event 2006.

Buus, Mie

Fårehold på klithederne i Thy – mellem tradition og fornyelse
Museet for Thy og Vester Hanherred, 2007
69 sider, illustreret
Rapport udarbejdet med støtte fra Kulturarvsstyrelsen

Buus, Mie

Jagt som binæring i fiskersamfund i Thy
Museet for Thy og Vester Hanherred, 2006
56 sider, illustreret
Rapport udarbejdet med støtte fra Kulturarvsstyrelsen

Fortællinger fra Viborg Amt - en antologi / redaktør: Kjeld Graversen, Mette Breinholdt
Viborg Amt, 2006
186 sider, ill. i farver
ISBN 87-985313-9-5

Graugaard, Esben

Nordvestjyske bønder som kreaturhandlere i Nordsørummet - studie i netværket omkring en regional kultur- og driftsform o. 1788-1914
Syddansk Universitetsforlag, 2006
729 sider, ill. (nogle i farver) + 9 slægtstavler
Disputats, Syddansk Universitet
ISBN 87-7674-125-7.

Harkjær, Vilh.

Fra Thy min verden gik
Rysgaard, 2007
113 sider, illustreret
På omslaget: En landsbyepoke.
ISBN-13: 978-87-985476-1-7

Hud - Erland Knudssøn Madsen / redaktion: Jesper Nielsen m. fl. ; fotos: Knud E. Jensen ... m fl.

Sydthy Kunstforening, Museet for Thy og Vester Hanherred, 2007
157 sider, ill. i farver
Udgivet i forbindelse med udstillingen »Erland Knudssøn Madsen - Hud - 40 år i Thy» på Heltborg Museum.
ISBN-13: 978-87-88945-19-5

Kirk, Birthe E.

Hvorfor rødmer du?
Piraten, 2006
304 sider, illustreret
ISBN-13: 978-87-91921-01-8

Land-art symposium - metamorfoser / redigering ...: Lise Glindvad og Pia Skogberg
Kirsten Kjærs Museum, 2006
Ca. 60 sider, ill. i farver.
ISBN 87-991720-0-3

Madsen, Allan
At komme sig - i fællesskab - Enggården, et Fountain House i Thy
Eget forlag, 2007
95 sider
ISBN-13: 978-87-983947-5-4

Møller Madsen, Knud
Ydes boligmontering – 100 års firmajubilæum – 1906-2006
Uden forlagsangivelse, 2006
illustreret

Ny dynamik i Danmarks yderområder - landdistrikter og landsbyer - konference
Hanstholm 1-2 juni 2006 / Udarbejdet for Realdania af Sven Allan Jensen AS ; tekst og redaktion: Robert Mogensen, Jørgen Møller ; foto: Jens V. Nielsen ... m. fl.
Ny Thisted Kommune, Realdania, 2006
104 sider, ill. i farver
ISBN: 87-991552-0-6
Med Ny Thisted Kommune som eksempel skaber rapporten et overblik, som kan danne grundlag for arbejdet med ideer til udvikling og beskriver nye forudsætninger i forvaltningen og planlægningen af landområder og landsbyer

Projekt Hanstholm - sund fiskerby
Søfartsstyrelsen, 2005
17 blade, 30 cm

Skriver, Jan
Limfjorden
Nordjyllands Amt, 2006
171 sider, ill. i farver
ISBN 87-7775-652-5

Skudehandelssteder i Vendsyssel og Thy (Pjece)
Vendsyssel Historiske Museum, uden årstal
Ët foldet ark, illustreret

Sørensen, Anne Grethe
Thisted Krisecenter 1982-2007
Thisted Krisecenter, i samarbejde med Knakken, 2007 55 sider, illustreret
ISBN-13: 978-87-88797-90-9

Sørensen, Betty
Hvor kragerne vender - om livet på Klim Fjordholme 1943-1968, 2. udgave
Betty Sørensen, 2007
124 sider, illustreret
ISBN-13: 978-87-991863-0-3

Sørensen, Henning
Afholdshoteller i Danmark - træk af en kulturhistorie Hovedland, 2007
174 sider, ill. (nogle i farver)
ISBN-13: 978-87-7739-971-8

Sørensen, Svend
Hillerslev Brugsforening - 1906-2006
Dagli' Brugsen, Hillerslev, 2006
24 sider, illustreret
Nederst på titelsiden: 100 års jubilæum.

Sørensen, Svend

Museet for Thy og Vester Hanherred 1905-2005
Museet for Thy og Vester Hanherred, 2006

27 sider, illustreret

Særtryk af artikel i: Historisk årbog for Thy og Vester Hanherred. Årgang 2005.

ISBN 87-991587-0-1

Thomsen, Hans

Kan du liste i grus? - selvbiografi

Thy Medie, 2006

256 sider, ill. (nogle i farver).

ISBN-13: 978-87-89581-20-0

Thorborg, Helle

Billedet er mit sprog

/ main editor: Bent Petersen ; foto: Torben

Glarbo North, 2006

159 sider, ill. i farver

ISBN 87-988980-4-3

Årbøger

Han Herred bogen : lokalhistorisk årbog for Øster og Vester Han Herred

Lokalhistorisk Samvirke for Han Herred

Historisk årbog for Thy og Vester Hanherred

Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred,

Jul i Thy

Erik A. Lauridsen og Jørgen Miltersen

forhandles af DBK

Sydthy årbog

Egnshistorisk Forening for Sydthy,

Formandsberetningen 2006-2007

af Kristian Visby

Den første begivenhed i foreningsåret var generalforsamlingen den 23. maj 2006 på museet. Efter selve generalforsamlingen, der overværedes af 35 medlemmer, fortalte Svend Sørensen om museets særudstilling »Magiske kvinder i Thy«, og efterfølgende havde deltagerne lejlighed til at bese den spændende og fint opbyggede udstilling.

Sommerudflugten fandt sted søndag den 27. aug. Udflugten, der havde hele 52 deltagere, gik til Aggersborg, Limfjordsmuseet i Løgstør, Aars Museum og museumsgården Hessel ved Hvalpsund. Dagen startede med solskin, men endte med bygevejr, dog for det meste mens vi befandt os i bussen. Ved Aggersborg fortalte Ingvar Jakobsen om den gamle vikingeborg, og på de tre museer fortalte medarbejdere om de respektive udstillinger m.m. Inden hjemturen nød deltagerne et veldækket kaffebord på Hvalpsund Færgetro. Trods vejrgudernes drilleri om eftermiddagen blev det en meget vellykket dag. Måske havde vi været lidt for ambitiøse i vor planlægning. Især på det spændende museum i Aars kunne vi godt have brugt mere end den afsatte tid. Det var selve køretiden, vi havde undervurderet.

I september var Historisk Samfund medarrangør af et lysbilledforedrag af Henrik Bolt-Jørgensen om »Renæssancen i Thy«. Det blev en vellykket aften med god tilslutning.

Efter sommerferien brugte bestyrelsen en del tid på at udforme en lille folder, der fortæller om Historisk Samfund og opfordrer til et medlemskab. Efter noget besvær lykkedes det at nå frem til et resultat, vi var tilfredse med, og folderen blev trykt i 1200 ekpl. Her i aften har vi medbragt et antal foldere, som bestyrelsen gerne vil, at I tager med hjem og

videregiver til venner og bekendte, der kunne være interesseret i et medlemskab. Som jeg senere vil komme ind på, så kræver det hvert år en indsats at holde vort medlemstal, og folderen skulle gerne hjælpe med til, at vi når dette mål.

Årbogen 2006 var på flere måder præget af, at det var årbog nummer 100. Dels var bogen udvidet med 18 sider i forhold til det normale omfang, og dels blev jubilæet markeret ved Svend Sørensens fine artikel om årbogen gennem de 100 år, med uddrag af artikler for hvert 10. år. – Hele 45 inviterede gæster deltog i en festlig årbogsreception på Heltborg Museum den 17. nov. Efter en fællessang og Svend Sørensens præsentation af jubilæumsårbogen serveredes der kaffe med lagkage og kringler m.m., og efter kaffen var der en fremragende musikalsk underholdning af kgl. kapelmusikus Palle Heichelmann og pianist Jørgen Andersen, der velvilligt havde stillet sig til rådighed i anledning af jubilæet. Det blev en rigtig vellykket eftermiddag med deltagelse af mange artikelforfattere, heraf to helt fra hovedstaden.

Trods udvidelsen af jubilæumsårbogen kunne trykkeudgifterne holdes nogenlunde på det sædvanlige niveau. Det skyldes, at redaktionen påtog sig en del af det arbejde med bogens opsætning m.m., som hidtil er udført af trykkeriet. Det er redaktionens hensigt at søge denne linie fortsat, så længe der er redaktionsmedlemmer, der kan afse den fornødne tid.

Sædvanen tro havde Historisk Samfund en lille stand ved julemarkedet på Heltborg Museum den 2. og 3. dec. Vor deltagelse resulterede i 10 nye medlemmer og salg af en del ældre årbøger samt uddeling af et større

antal foldere, så det var absolut umagen værd at være med.

Vort bestyrelsesmedlem Mogens Kristensen havde igen påtaget sig det store arbejde at omdele de fleste årbøger i Thy og på Hanne. Af overvejende vejræssige årsager trak omdelingen for længe ud og gav anledning til en del klager. Fremover vil vi indskrænke den ikke postale omdeling til færre bøger, så alle modtager årbogen allersnarest en uge efter de postomdelte bøger.

Ydermere skete der det uheldige, at alle kontingentopkrævninger, der nu administreres af PBS, ved en beklagelig fejl blev påført en udlandsporto på 36,- kr., så opkrævningen lød på 182,- kr. i stedet for 146,- kr. Fejlen blev desværre konstateret på så sent et tidspunkt, at det ikke var muligt at ændre noget. Bestyrelsen lod derfor indrykke en annonce i de lokale aviser, hvor vi beklagede fejlen, men bad medlemmerne om at indbetale det forhøjede beløb, idet de 36,- kr. så ville blive modregnet i det kontingent, der opkræves til efteråret. Af praktiske og økonomiske grunde var vi desværre ikke i stand til at orientere de mange medlemmer uden for Thy. Det gav naturligvis anledning til en del forespørgsler, men heldigvis tog medlemmerne det pænt, og stort set alle har indbetalt det forhøjede beløb.

I januar var Historisk Samfund medarrangør af et foredrag med fhv. MF Preben Wilhjelms på VUC i Thisted. Wilhjelms tog udgangspunkt i sin erindringsbog »Fra min tid« og gav de omkring 100 tilhørere en meget spændende aften.

I april var der planlagt et foredrag i Øsløs Forsamlingshus med fhv. skoleinspektør Magnus Vistisen. Foredragets titel var »Jysk sindelag« med udgangspunkt i Skjoldborgs og Aakjærs forfatterskaber. Desværre måtte foredraget aflyses, idet Vistisen afgik ved døden i marts måned.

Knud Holch Andersen, som i en årrække har repræsenteret Historisk Samfund i museets bestyrelse, har accepteret at fortsætte i denne bestyrelse i resten af den kommunale valgperiode. I bestyrelsen er vi glade for, at Knud har taget imod vor opfordring til at fortsætte på denne vigtige post i endnu tre år.

Ved foreningsårets begyndelse havde Historisk Samfund 761 medlemmer. Pr. 1. april i år er medlemstallet på 763, idet der er indmeldt 49 nye medlemmer, mens der har været et frafald på 47 medlemmer. I det sidste tal indgår 6 medlemmer, hvis medlemskab er ophørt på grund af manglende kontingentbetaling. Det er meget skuffende, at der hvert år er medlemmer, som blot beholder den modtagne årbog, men trods flere rykkerskrivelser ikke betaler det beskedne kontingent.

Som foreningens kasserer senere vil fortælle nærmere om, har vi fortsat en sund økonomi. Regnskabet viser et pænt overskud trods ekstraordinære udgifter til fremstilling af folderen og et tilskud til museets udgivelse af et lille hæfte om Agger-maleren Thøger Jensen Ruby samt indkøb af J. P. Jacobsens tegninger.

Der har i årets løb været afholdt tre bestyrelsesmøder. Herudover er mange ting klaret gennem e-mails, der er en praktisk kommunikationsform, når bestyrelsesmedlemmerne bor så spredt, som tilfældet er.

Det vil fremgå af den kommende årbog, at bestyrelsen i øjeblikket arbejder på en modernisering af vore på mange punkter helt utidsvarende vedtægter. Det er en proces, der vil komme til at strække sig over generalforsamlingerne i både 2008 og 2009, men det vil der alt sammen blive nærmere redegjort for i årbogen 2007.

Jeg vil afslutte beretningen med en tak til årbogsredaktionen for en spændende og læseværdig jubilæumsårbog – en tak, der også omfatter årets artikelforfattere og Wadmann Grafisk. Der skal også lyde en tak til den lokale

presse for beredvillig omtale af foreningens aktiviteter. Endelig vil jeg gerne takke museet og mine bestyrelseskolleger for et godt samarbejde i det forløbne år.

Bestyrelsen stillede forslag om uændret kontingent på 125 kr., hvilket blev vedtaget. Revisorerne J. V. Præstgaard og Aksel Thinggaard blev genvalgt.

Generalforsamlingen, der havde 20 deltagere, godkendte formandsberetningen. Derefter gennemgik kasserer Niels Eriksen regnskabet, der viste et overskud på knap 10.000 kr. og en likvid beholdning på ca. 142.000 kr. Regnskabets blev enstemmigt godkendt.

Efter generalforsamlingen fortalte fotograf Klaus Madsen om fotojournalistik og viste en række eksempler på denne forholdsvis nye genre. Klaus Madsen sluttede med en kort introduktion til museets særudstilling »Dokumenthy«, som deltagerne herefter havde lejlighed til at bese.

Fra bestyrelsen

På generalforsamlingen i 2008 vil bestyrelsen stille forslag om en meget tiltrængt modernisering af Historisk Samfunds vedtægter. Nedenfor er aftrykt dels de nugældende vedtægter og dels bestyrelsens forslag til nye vedtægter.

Som det fremgår af forslaget, vedrører de væsentligste ændringer foreningens formål, bestyrelsesvalg, ændring af vedtægterne samt foreningens eventuelle opløsning. Hvad specielt angår valg af bestyrelse, finder bestyrelsen, at det vil være en styrkelse af medlemsdemokratiet med valg hvert år og en valgperiode på tre år mod de nugældende fire år. Endvidere har det adskillige gange været oplevet som et problem, at der ikke er valgt suppleanter til bestyrelsen. Herudover er der en række mindre væsentlige ændringer, som overvejende tjener til at præcisere og tydeliggøre nugældende praksis.

Det er først og fremmest de nugældende bestemmelser i § 1, § 6, stk. 3 og § 7, som har været en torn i øjet for bestyrelsen gennem flere år. Naturligvis bør det ikke stå i vedtægterne, at foreningens hovedformål er at oprette et museum i Thisted. Museet har for længst fejret sit 100 års jubilæum! – Endvidere cementerer bestemmelserne i § 6, stk. 3 og § 7 forholdene på en u hensigtsmæssig måde. Ingen kan forudse, hvilke behov for ændringer, der kan opstå i fremtiden.

Problemet er imidlertid, at bestemmelserne i § 1, § 6, stk.3 og § 7 i realiteten ikke kan ændres, idet dette kræver, at mindst 4/5 af medlemmerne giver møde på en generalforsamling og stemmer for en ændring. Et sådant fremmøde vil selvsagt aldrig kunne opnås.

Efter grundige overvejelser har bestyrelsen besluttet at sætte sig ud over de pågældende vedtægtsbestemmelser og alligevel foreslå vedtægterne ændret, som det fremgår af nedenævnte forslag.

Forslaget vil blive fremlagt til godkendelse af to generalforsamlinger, nemlig de ordinære generalforsamlinger i 2008 og 2009. Medlemmer, som ikke har mulighed for at møde op på den ordinære generalforsamling i 2008 og som vil protestere mod de foreslåede ændringer af vedtægternes § 1, § 6, stk. 3 og § 7, anmodes venligst om inden 1. maj 2008 at sende en skriftlig og gerne begrundet indsigelse til bestyrelsen.

Det er dog bestyrelsens håb, at der blandt medlemmerne vil være en bred forståelse for ønsket om, at vedtægterne får en tidssvarende udformning, således at det i det mindste ikke er nogle alderstegne og u hensigtsmæssige vedtægter, der stiller sig i vejen for en forhåbentlig fortsat positiv udvikling af vor gamle forening.

Nugældende vedtægter for Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred

Formål

§ 1

Stk. 1. Samfundets formål er at virke for bevarelsen af vort fædrelands, særlig Thylands og Hanherreds fortidsminder. Formålet søges navnlig nået ved dannelsen af et museum i Thisted,

Stk. 2. Museet ejer sig selv, men betragtes i øvrigt som tilhørende hele Thy og Hanherred.

§ 2

Stk. 1. De i § 1 nævnte mål opnås ved;

a) udgivelse af Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred

b) afholdelse af møder rundt omkring i egnen

c) at støtte Thisted Museum økonomisk.

Stk. 2. Indmeldelse i Samfundet sker ved henvendelse til kassereren.

Generalforsamlingen

§ 3

Stk. 1. Generalforsamlingen, der afholdes hvert år i maj eller juni måned, er Samfundets øverste myndighed.

Stk. 2. Generalforsamlingen annonceres i den lokale presse mindst 14 dage forud for mødets afholdelse.

Stk. 3. Generalforsamlingen træffer normalt sine afgørelser ved simpelt flertal.

Stk. 4. Generalforsamlingen råder over Samfundets midler.

Stk. 5. Dagsordenen skal indeholde følgende punkter:

1. Valg af dirigent

2. Formandens beretning

3. Kassereren aflægger regnskab

4. Budget og kontingentfastsættelse

5. Valg til bestyrelsen

6. Valg af revisorer

7. Indkomne forslag

8. Eventuelt

Bestyrelsen

§ 4

Stk. 1. Samfundets bestyrelse består af 7 medlemmer, hvoraf museets leder er født medlem.

Stk. 2. De 6 øvrige medlemmer, der i videst muligt omfang skal repræsentere Samfundets område, vælges for en 4 års periode.

Stk. 3. Hvert andet år afgår 3 af bestyrelsens medlemmer.

§ 5

Stk. 1. Bestyrelsen konstituerer sig efter generalforsamlingen med: formand, næstformand, kasserer, sekretær og redaktionsmedlem.

Stk. 2. Bestyrelsen afholder mindst 2 møder om året i forbindelse med generalforsamlingen og i forbindelse med udgivelse af årbogen.

Lovændringer

§ 6

Stk. 1. Lovændringer kan vedtages på en generalforsamling, hvor der er mødt mindst 1/3 af medlemmerne og når mindst 2/3 af de mødte stemmer derfor.

Stk. 2. Er det tilstrækkelige antal ikke mødt, indkaldes med 14 dages varsel en ny generalforsamling, hvor spørgsmålet afgøres uden hensyn til de mødtes antal, når mindst 2/3 af disse stemmer derfor.

Stk. 3. Bestemmelserne i § 1 og nærværende paragraf kan dog kun forandres på en generalforsamling, hvor mindst 4/5 af medlemmerne møder og stemmer for.

Nedlæggelse af Samfundet

§ 7

Ophævelse af Samfundet kan kun ske efter de i § 6, stk. 3 nævnte regler.

Forslag til nye vedtægter for Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred

§ 1

Foreningens formål er at fremme interessen og forståelsen for Thy og Vester Hanherreds historie.

Stk.2. Formålet søges opnået ved blandt andet

- at udgive Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred
- at afholde foredrag om historiske emner
- at arrangere udflugter til historiske steder
- at iværksætte andre tiltag, der kan styrke den lokalhistoriske interesse.

§ 2

Indmeldelse i foreningen sker ved henvendelse til foreningens kasserer eller et andet medlem af bestyrelsen.

Stk.2. Udmeldelse skal ske skriftligt til kassereren inden 1. april.

§ 3

Generalforsamlingen er foreningens øverste myndighed. Ordinær generalforsamling afholdes hvert år i maj eller juni måned.

Stk.2. Generalforsamlingen annonceres i den lokale presse med mindst 14 dages varsel.

Stk.3. Med undtagelse af bestemmelserne i §§ 6 og 7 træffes alle beslutninger på generalforsamlingen ved simpelt flertal og uanset de mødtes antal.

Stk.3. Dagsordenen for den ordinære generalforsamling skal omfatte mindst følgende punkter:

- a. Valg af dirigent
- b. Bestyrelsens beretning
- c. Fremlæggelse af årsregnskab til godkendelse
- d. Fastsættelse af kontingent

e. Indkomne forslag

f. Valg af to bestyrelsesmedlemmer og to suppleanter

g. Valg af revisor og revisorsuppleant

h. Eventuelt.

Stk. 4. Forslag, der ønskes behandlet på en generalforsamling, skal være formanden i hænde senest to uger før generalforsamlingens afholdelse.

Stk. 5. Ekstraordinær generalforsamling, der ligeledes indkaldes med mindst 14 dages varsel, afholdes efter skriftlig begæring fra mindst tre medlemmer af bestyrelsen eller fra mindst 25 medlemmer.

§ 4

Foreningens bestyrelse består af syv medlemmer. Lederen af Museet for Thy og Vester Hanherred er født medlem af bestyrelsen, mens de seks øvrige medlemmer vælges af generalforsamlingen.

Stk. 2. Valgperioden er tre år, således at der hvert år afgår to medlemmer, de to første gange efter lodtrækning. Genvalg kan finde sted.

Stk. 3. Bestyrelsessuppleanterne vælges for et år ad gangen.

Stk. 4. Efter generalforsamlingen vælger bestyrelsen af sin midte formand, næstformand og kasserer samt mindst ét medlem af årbogsredaktionen.

§ 5

Foreningens regnskabsår løber fra 1. april til 31. marts.

Stk. 2. Regnskabet revideres af to revisorer, valgt på generalforsamlingen. Valgperioden er to år, således at revisorerne skiftevis er på valg hvert år, første gang efter lodtrækning.

Stk. 3. Der vælges for et år ad gangen en revisorsuppleant.

§ 6

Ændringer af nærværende vedtægter kan besluttes på en generalforsamling, hvor mindst 1/3 af medlemmerne er mødt og mindst 2/3 af de fremmødte stemmer for forslaget.

Stk. 2. Opnår et forslag om vedtægtsændring tilslutning fra mindst 2/3 af de fremmødte, men disse ikke udgør mindst 1/3 af medlemmerne, kan forslaget endeligt vedtages på en ny generalforsamling, såfremt 2/3 af de mødte, uanset disses antal, stemmer for forslaget.

§ 7

Opløsning af foreningen kan besluttes efter samme regler, som er gældende for ændring af vedtægterne.

Stk. 2. Opløses foreningen, uden at aktiviteterne videreføres af en anden forening eller institution, tilfalder foreningens eventuelle formue Museet for Thy og Vester Hanherred.

Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred

Bestyrelsen

Formand	Kristian Visby, Grurupvej 3 B, 7760 Hurup	97 95 14 65
Næstformand	Knud Søgaard, Joh. Skjoldborgs Vej 2, 7700 Thisted	97 92 34 18
Kasserer	Niels H. Eriksen, P. L. Halds Vej 60, 7700 Thisted	97 92 25 18
Bestyr.medl.	Ingvard Jakobsen, Landbæk 10, 7742 Vesløs	97 99 35 08
Bestyr.medl.	Jytte Nielsen, Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Bestyr.medl.	Knud Møller Madsen, Gormsvej 6, 7760 Hurup	97 95 21 10
Bestyr.medl.	Mogens Kristensen, Islandsvej 33, 7700 Thisted	97 92 28 36

E-mail-adresser

Kristian Visby	visby.hurup@mail.tele.dk
Knud Søgaard	knud@thisted-gymnasium.dk
Niels H. Eriksen	nielseriksen@mail.dk
Jytte Nielsen	jytte@thistedmuseum.dk
Ingvard Jakobsen	ingjak@mail.dk
Knud Møller Madsen	knud.moeller.madsen@hurup-skole.sydney.dk
Mogens Kristensen	mogens.kristensen5@skolekom.dk

Historisk Samfunds hjemmeside

www.thistedmuseum.dk

(herfra er der links til såvel Historisk Samfund som til Historisk Årbog).

Redaktionen

E-mail : visby.hurup@mail.tele.dk

Jytte Nielsen	Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Flemming Skipper	Højvang 21, 7700 Thisted	97 92 29 76
Svend Sørensen	Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Kristian Visby	Grurupvej 3 B, 7760 Hurup	97 95 14 65

Forfatterfortegnelse

Charlotte Boje Hilligsøe Andersen, Akelejevænget 25, 7730 Hanstholm	97 96 06 66
Trine Gjesing Antvor, Mosegårdsvej 13, 8700 Horsens	86 11 41 39
Jens-Henrik Bech, Todbølvej 13, 7752 Snedsted	97 93 46 06
Benny Boysen, Ølbyvej 15, 7600 Struer	97 56 81 81
Mie Buus, Højstrupvej 9, 7741 Frøstrup	97 99 15 39
Anne Frandsen, Østermøllevvej 11, 7700 Thisted	97 92 62 04
Anne-Louise Haack Olsen, Todbølvej 13, 7752 Snedsted	97 93 46 06
Ingvard Jakobsen, Landbæk 10, Øsløs, 7742 Vesløs	97 99 35 08
Henry Johansen, Bakken 5, Ydby, 7760 Hurup	97 95 63 08
Bjarne Gade Johansen, Peter Sabroesgade 10, 1. tv., 2550 København SV	33 79 68 03
Karl Klausen, Tanavej 13, 2770 Kastrup	24 83 61 08
Aksel Kristensen, Skyumvej 83, 7752 Snedsted	97 93 12 25
Bent Rolighed, Havevej 19, 9690 Fjerritslev	98 21 16 81
Frede Rødbro, Basaltvej 14, Østerild, 7700 Thisted	97 99 71 14
Flemming Skipper, Højvang 21, 7700 Thisted	97 92 29 76
Eigil Steffensen, Duevej 4, 3. tv., 2000 Frederiksberg	38 10 51 42
Johan Thastum, Dragsbækvej 54, 7700 Thisted	97 92 14 03

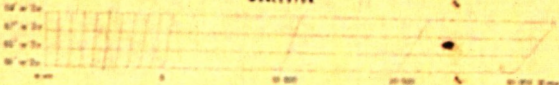
NORDSØEN

JYLLANDS VESTKYST

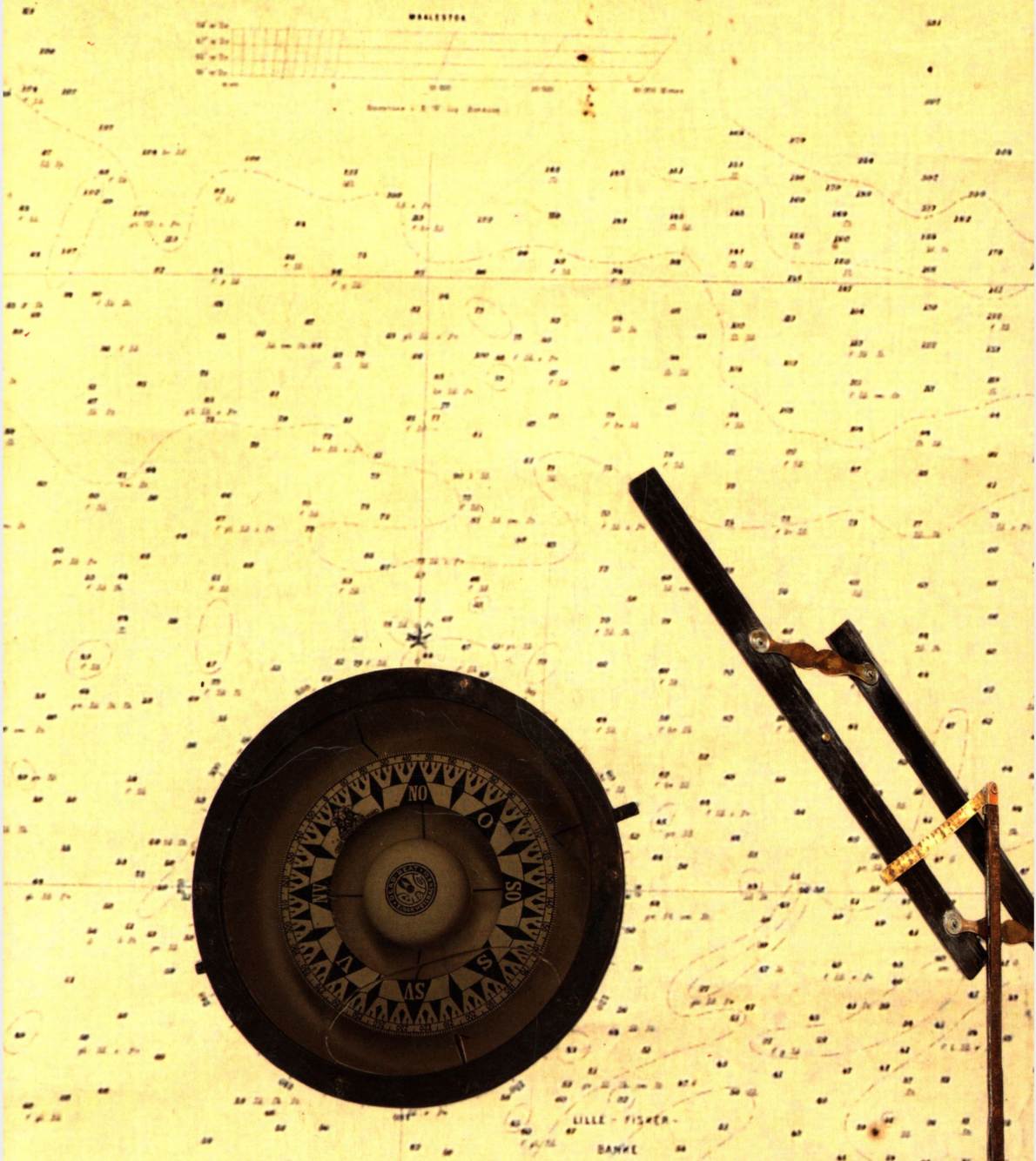
Målestok 1:200,000 på 26" B.

Udgivet af Hydrografske Bureauet i København den 1. Juni 1903.
UDGIVET AF HYDROGRAFISKE BUREAUET I KØBENHAVN
TEKST OG FORRETTIGHEDE AF ROSE & CO.

WAGLESTEN

Skibets længde 2000 Meter

LILLE-FISHER
BANK